54

100 soruda / türkiye'de bankacılık / dr. öztin akgüç

100 SORUDA

TÜRKİYE'DE BANKACILIK

DR. ÖZTİN AKGÜÇ

3. BASKI

GERÇEK YAYINEVİ

100 SORUDA TÜRKİYE'DE BANKACILIK

Dr. Öztin Akgüç

100 SORUDA DİZİSİ: 54

Birinci Baskı: Aralık 1987
Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş İkinci Baskı: Aralık 1989
Yeniden Gözden Geçirilmiş Üçüncü Baskı: Kasım 1992
Kapak: Sait Maden
Kapak Baskısı: Reyo Ofset
Dizgi: Tem Yapım
Baskı: Teknografik Matbaacılık A.Ş.

92. 34. Y. 0091.35
ISBN: 975-7551-01-5

DR. ÖZTİN AKGÜÇ

100 SORUDA TÜRKİYE'DE BANKACILIK

GERÇEK YAYINEVİ
Cağaloğlu Yokuşu, Saadet İşhanı, Kat 4
Telefon: 528 45 50
İstanbul

Soru 1 : Bankacılığın günümüzdeki işlem ve işlevleri nelerdir?

Yasalarımızda banka tanımı yapılmamıştır. Bankaların yaptıkları temel işlemlerden ve Avrupa Topluluğu'nda bankacılık faaliyetini düzenlemeye ve uyum sağlamaya yönelik "İlk Bankacılık Yönergesi"nden de esinlenerek, ticaret (mevduat) bankaları, geniş kitlelerden mevduat ve diğer isimler altında geri ödenmesi gereken fonlar (kaynaklar) kabul eden ve kendi hesabına kredi veren, ekonomide kayıtsal para yaratan mali kurumlar veya girişimler olarak tanımlanabilir. Bankalar, kısaca, günümüzde her türlü finansal hizmeti veren, finansal büyük mağazalar olarak da tanımlanmaktadır.

Bankaların, özellikle ticaret veya mevduat bankası olarak nitelendirilen bankaların, temel işlevleri mevduat kabul etme ve kredi verme olmakla beraber bankaların sundukları finansal hizmetler, yaptıkları işlemler daha ayrıntılı olarak şöyle belirtilebilir:

— Mevduat kabulü ya da diğer borçlanma yolları ile kaynak (fon) sağlama;

— Ödünç verme-kredilendirme (tüketici kredileri, fatura iskontosu, factoring, forfaiting dahil);

— Kabul, aval, garanti, teminat mektubu gibi gayri nakdi krediler verme;

— Finansal kiralama (leasing);

— Para gönderme (havale-para transferi) işlemleri;

— Kendi ya da müşteri hesabına:

(a) Para piyasası araçları (mevduat sertifikası, hazine bonoları, finansman bonoları, diğer finansman kurumları tarafından kabul edilmiş veya aval verilmiş poliçeler),

(b) Döviz,

(c) Basılı veya külçe altın,

(d) Menkul değer,

(e) Türevsel menkul değerler (finansal futures, opsiyon sözleşmeleri)

alım satımı yapmak;

— Ödeme araçlarının çıkarılması ve yönetimi (kredi kartları, seyahat [travelers] çekleri, vb.);

— Menkul değer çıkarılmasına katılmak ve bu çıkarım işleriyle ilgili müşterilere hizmet sunmak (underwriting [aracı yükümü, taahhütlü satış], stand-by underwriting [yedek alıcı olarak çıkarımın başarılı olmasını garanti etmek], gişe hizmetleri, vb.);

— Portföy yönetimi ve müşteriye danışmanlık;

— Para komisyonculuğu (para piyasası ajanı olarak faaliyetler);

— Finansal varlıkların muhafazası (korunması);

— Kiralık kasa hizmetleri;

— Kredi referans hizmetleri.

Ülkemizde ticaret (veya mevduat) bankaları olarak nitelendirilen finansal kurumlar, doğrudan finansal kiralama (leasing) dışında tüm yukarıda sayılan işlemleri yapmaktadırlar. Gelişmeler, bankaların her türlü finansal hizmeti sundukları üniversal veya genel banka tipi yönündedir.

Bankalar, diğer finansal kurumların yeterli ölçüde gelişmemiş olduğu ekonomilerde finansal sistemin veya pazarların temel taşlarını oluştururlar.

Bankacılığın, özellikle ticaret bankacılığının günümüzdeki temel işlevleri şöyle özetlenebilir:

(i) Aracılık... Bankaların temel işlevi aracılıktır. Bankalar, ellerinde fon fazlası olan kişi ve kuruluşlarla, faaliyetlerini yürütebilmek için ek kaynaklara gereksinme duyan kişi ve kuruluşlar arasında aracılık yaparlar; diğer bir deyişle, fon fazlası olan kişi ve kuruluşlarla, fon isteminde bulunanlar arasında köprü görevi görürler. Bankalar, fon arzedenlerle fon talep edenler arasına girerek aracılık işlevi yaparken risk üstlenmektedirler. Diğer bir deyişle bankalar, fon sunanlarla fona gereksinme duyanlar arasındaki coğrafî yer farkını gidererek, uyumlaştırma sağlamaktadırlar.

(ii) Kaynaklara akıcılık sağlama... Bankacılık sistemi, ulusal, hatta uluslararası düzeyde kaynaklara akıcılık sağlar. Daha açık bir deyişle bankalar, fon fazlası olan yörelerden, fon açığı olan yörelere kaynak

aktarmak yoluyla, fonlara akıcılık sağlarlar.

(iii) Fonları hareketlendirme... Bankalar, ekonomide aylak kalabilecek fonları sisteme çekerek fonları hareketlendirmektedir(mobilize etmektedir).

(ıv) Kaynak kullanımını iyileştirme... Bankalar, yeni bir değer, yeni bir servet yaratmamakla beraber; topladıkları kaynakları verimli, kârlı alanlara, toplumsal ve kültürel açıdan öncelikli sektörlere aktararak, ekonomide kaynak kullanımını etkilemekte, bu yolla ekonomik kalkınmaya katkıda bulunmaktadırlar. Bankalar, kaynakların iyi kullanılmasını sağladıkları süre ve ölçüde ekonomik gelişmeyi hızlandırmaktadırlar.

(v) Kısa süreli fonları, büyük ölçekli uzun süreli fonlar haline dönüştürme... Bankalar, bireyler açısından kısa süreli ve göreli olarak ufak fonları toplayarak, bunları ekonomide uzun süreli büyük ölçekli fonlar haline dönüştürmekte, yatırımların finansmanı için olanak sağlamaktadır. Bankalar, vade dönüşümü yaparak, elde ettikleri kısa süreli fonları daha uzun fonlara dönüştürdükleri gibi, ölçek dönüşümü yaparak sunulan küçük ölçekli birikimleri büyük ölçekli kredilere dönüştürebilmektedirler.

(vi) Kayıtsal (kaydi) para ve banka parası yaratma... Ticaret veya mevduat bankalarının en önemli ayırıcı özelliği, bu bankaların ekonomide borçlanarak, diğer bir deyişle mevduat toplayarak, satınalma gücü yaratabilmeleridir. Bankaların üzerine çek çekilebilmesi olanağı, çeklerin bir ödeme aracı olarak kullanılması, bankalardaki paraların bir hesaptan diğer bir hesaba kolaylıkla aktarılması, bankaların kayıtsal para veya banka parası yaratmasına olanak vermektedir. Son yıllarda bankalar kredi kartları çıkarma yoluyla da ödeme aracı, yaygın bir deyimle plastik para yaratabilmektedirler. Kayıtsal para, maddi varlığı olmayan, yalnızca bankaların hesaplarına alacak veya borç kaydı düşülmek suretiyle yaratılan bir değişim, bir ödeme aracı olarak tanımlanabilir. Son yıllarda bankalar kredi kartları çıkarma yoluyla da ödeme aracı, yaygın bir deyimle plastik para yaratabilmektedirler. Kayıtsal paranın doğması için önceden bankaya para yatırılması da zorunlu değildir. Bankaların müşterilerine kredi açması ve bu kredi limitleri içinde çek çekme hakkı tanıması ve/veya kredi kartı uygulaması ile de kayıtsal para yaratılabilmektedir. Banka parası veya kayıtsal para günümüzde para arzının en önemli öğesidir. Geniş tanımlı para arzının yaklaşık % 75 - % 80'i banka parasından oluşmaktadır. Merkez ban-

kalarının saptadığı karşılık oranı, halkın davranış biçimi ve gelir düzeyi, para mevcudunun bankalara yatırılma oranı ve ülkedeki banknot hacmi, kayıtsal para tutarını etkilemektedir. Elektronik bankacılığın gelişmesi ile yakın bir gelecekte ekonomide, banknot ve çeklerin daha az dolaştığı, ödemelerin esas itibariyle bankalarda hesaptan hesaba aktarma yolu ile yapılacağı bir ekonomik düzene geçiş beklenilmektedir.

(vii) Para politikasının etkinliğini artırma... Bir ekonomide etkili bir para politikasının izlenebilmesi için gelişmiş bir bankacılık sisteminin varlığı gereklidir. Merkez bankalarının para politikasına ilişkin olarak kullandıkları tüm araçlar (avans ve reeskont faiz hadleri, açık piyasa işlemleri, karşılık oranlarının belirlenmesi, seçici [selektif] kredi kontrolü, kredi tavanları saptanması) ancak gelişmiş bir bankacılık sisteminin varlığı koşuluyla ekonomi üzerinde etkili olmaktadır. Ticaret bankaları, para politikası uygulamasında başlıca rolü oynamakta, tüm para politikası aletleri, bankalar aracılığı ile etkili olmaktadır. Bir ekonomide hükümetler para politikasını belirlemekte, merkez bankaları bu politikayı yürütmekte, bankalar da para politikasının yürütülmesinde gerekli araçları oluşturmaktadır.

(viii) Uluslararası ticareti geliştirme... Bankacılık sistemi, geliştirdiği, uyguladığı çeşitli ödeme ve kredilendirme yöntemleri ile, uluslararası ticaretin artmasına katkıda bulunmaktadır.

(ix) Gelir ve servet dağılımını etkileme... Bankacılık sistemi izlediği kredilendirme politikası ile ekonomide gelir ve servet dağılımını etkileyebilmektedir. Bankalar, bu temel işlevlerin yanı sıra ekonomiye çeşitli hizmetler de sağlamaktadırlar.

Birikimleri toplama, birikimleri kredilendirmede kullanma, kaynaklara akıcılık sağlama, para politikasının etkinliğini artırma, kaynak dağılımını iyileştirme, kısa süreli fonları uzun süreli fonlar haline dönüştürme gibi önemli işlevleri olan bankacılık sisteminin ekonomide büyük önem taşıdığı açıktır.

Ticaret (mevduat) bankalarından ayrı yapıya sahip olan kalkınma ve yatırım bankalarının günümüzdeki işlevleri de şöyle belirtilebilir:

Kalkınma bankaları, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yatırım sermayesi noksanını gidermek ve teknik yardım sağlamak yoluyla, girişimcilerin temel endüstrilere yatırım yapmak konusundaki kaygı ve duraksamalarını ortadan kaldırmak ve bu yolla endüstriyel gelişmeyi hızlandırmak amacını güden finansal kurumlardır. Kalkınma bankala-

rının gelişmekte olan ülkelerdeki işlevleri:

(i) Sanayi sektörüne uzun süreli kredi sağlamak.

(ii) İç kaynakları harekete geçirerek sanayi sektörüne yönlendirmek.

(iii) Sermaye piyasasının gelişmesine olanak hazırlamak.

(iv) Girişimcilere teknik yardımda bulunmak.

(v) Yeni yatırım alanlarında öncülük yapmak.

(vi) Kalkınma planlarının uygulanmasına, gerçekleştirilmesine katkıda bulunmak.

(vii) Umut verici, kârlı, uygun yatırım alanları konusunda etüd ve araştırmalar yapmak.

(viii) Yurt dışından özellikle uluslararası finansman kurumlarından sağlanacak kaynak ve teknik yardımı sanayi sektörüne aktarmak.

Kalkınma bankaları, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan bu yana, kalkınmakta olan ülkelerin endüstriyel gelişmelerinin hızlanmasında önemli roller oynamaktadır.

Sermaye piyasasının en önemli aracı kurumu olan yatırım bankaları, işletmelere doğrudan kredi vermemekle beraber, sermaye piyasasının gelişmiş olduğu ekonomilerde, özellikle menkul değer ticareti yapmak ve/veya menkul değer çıkarımlarına aracılık yapmak, işletmelerin orta ve uzun süreli fon gereksinimlerinin karşılanmasında önemli roller oynayan finansal kurumlardır.

Yatırım bankalarının bir ekonomide başlıca işlevleri de satırbaşları olarak şöyle özetlenebilir:

(i) Birikimlerin menkul değerlere yatırılması yolu ile, fon gereksinimi duyan işletmelere akmasını sağlamak.

(ii) Sermaye piyasasının gelişmesine katkıda bulunmak.

(iii) Çıkarılmış menkul değerlerin (finansal varlıkların) geniş kitlelere dağıtımını sağlamak.

(iv) Gerek girişimcilere, gerek birikim sahiplerine danışmanlık yapmak.

(v) Menkul değerlere yatırım yapan birikimcilerin çıkarlarını korumak.

Ülkemizde sermaye piyasasının hareketlenmesi ile, yeni yeni bu işlevleri de yerine getirecek yatırım bankası türünde bankalar kurulmaktadır.

Birinci Bölüm

CUMHURİYETİN KURULUŞUNDAN ÖNCE ÜLKEMİZDE BANKACILIK

Soru 2 : Osmanlı İmparatorluğu döneminde bankacılık nasıl başladı ve nasıl bir gelişme gösterdi?

Bir ülkede bankacılık faaliyeti ile ekonomik yapı arasında yakın bir ilişki olduğundan, Osmanlı Devleti'nin ekonomik yapısı, bankacılık alanındaki gelişmeleri etkilemiştir. Batı ülkelerinin XVIII. ve XIX. yüzyıllarda geliştirdikleri sanayi devrimini Osmanlı Devleti'nin aynı dönemlerde gerçekleştirememesi, hatta İmparatorluğun son dönemlerinde sanayi ve ticari hayattaki duraklama, ekonominin dışa açık, dışa borçlu ve bağımlı hale gelmesi, bankacılığın oluşması, gelişmesi ve yapısı üzerinde de etkilerini göstermiştir.

Bankacılığın doğup gelişmesi için gerekli ekonomik koşulların elverişli olmamasının yanı sıra topluma egemen olan değer yargıları, Osmanlı İmparatorluğu'nun Tanzimat'a kadar olan döneminde, bugünkü anlamda bankacılık hele ulusal olarak nitelendirilebilecek bir bankacılık faaliyetine olanak vermemiştir. Gerçi XIX.'uncu yüzyılın ikinci yarısından önce de Osmanlı İmparatorluğu'nda sarraf veya Galata Bankerleri olarak adlandırılan, bankacılık faaliyetine benzer işler yapan kişiler var olmuş ve bunlar genellikle, (i) Hazineye borç vermek, (ii) kambiyo işlemleri yapmak, (iii) senet iskonto etmek, (iv) üçüncü kişilerin birikimlerini değerlendirmek (bir tür portföy yöntemini yapmak), (v) vergilerin iltizamını almak, (vi) devlet adamlarına ait malların gelir yönetimini yapmak gibi işlerle uğraşmışlardır. Ancak sarraf veya Galata Bankerlerinin faaliyetleri, modern anlamıyla bankacılık olarak nitelendirilemez.

Osmanlı döneminde bankacılık alanındaki gelişmeler üç aşamalı olarak özetlenebilir: (i) Borçlanma Bankacılığı, (ii) Yabancı Sermayeyi Destekleyen Bankacılık, (iii) Ulusal Bankacılık...

Osmanlı Devleti'nde bankacılığın doğuşu, Batı ülkelerinden tama-

men farklı etmenlerin sonucudur. Batı ülkelerinde sanayi devriminin gerçekleştirilmesi, dış ticaret ve sömürgecilik yoluyla sağlanan servet birikiminin sanayi sektörüne kredi olarak aktarılması, bankacılığın gelişmesine yol açtığı halde; Osmanlı İmparatorluğu'nda Hazine'nin borç para gereksiniminin karşılanması bankaların kurulmasında başlıca etken olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin, ilk kez 1840 yılında çıkardığı kâğıt paranın, daha doğru bir deyişle bir tür devlet bonosunun, değerini istikrarda tutma işini, J. Alléen ve Th. Baltazzi adlı iki Galata Bankerine ihale etmesi üzerine, «banka» unvanlı ilk kuruluş ülkemizde oluşmuştur. Sözleşmenin daha sonra yenilenmesi üzerine bu iki banker, devletin de yardımı ile, 1847 yılında Bank-ı Dersaadet-İstanbul Bankası'nı (Banque de Constantinople) kurmuşlardır. Ülkemizde ilk kurulan banka, Banque de Constantinople, uzun ömürlü olamamış, para değerindeki sürekli düşüşü önleyemediğinden, 1852 yılında iflâsa sürüklenmiştir.

Kırım Savaşı'ndan sonra 1856-1875 yılları arasında, Osmanlı Devleti'ne borç vermek, faiz geliri elde etmek amacıyla yabancı sermayeli 11 banka kurulmuştur (1). Bu bankalardan bir bölümü daha sonra Osmanlı Bankası A.Ş.'ye katılmışlar, büyük bir bölümü de, özellikle 1876 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra, faaliyetlerine son vermişlerdir. O dönemde kurulan bankalardan günümüzde faaliyetini sürdüren tek banka, Osmanlı Bankası A.Ş.'dir.

Yabancı Sermayeyi Destekleyen Bankacılık:

Osmanlı Devleti, dış borçlarının 1878 yılında 245 milyon sterline yükselmesi üzerine, ünlü 1881 Muharrem Kararnamesi ile gelir kaynaklarının denetimi ile borç yönetimini, bir miktar borcun indirilmesi karşılığında, Düyun-u Umumiye olarak adlandırılan uluslararası bir kuruluşa bırakmıştır. Osmanlı gelir kaynakları ile ekonomi politikası-

(1) Bank-ı Osmani (1856) – bu banka 1863 yılında kurulan Bank-ı Osmani-i Şahaneye katılmıştır. –, İttihadı Mali (1859), Türkiye Bankası (1860), Bank-ı Osmani-i Şahane (1863) –bugünkü unvanı Osmanlı Bankası A.Ş.–, Şirket-i Umumiye-i Osmaniye Bankası (1864), Şirket-i Maliye-i Osmaniye Bankası (1865), İtibar-ı Umumi Osmanlı Bankası (1869), Avusturya-Osmanlı Bankası (1871), Avusturya-Türk Bankası (1872), İkinci İstanbul Bankası (1872) –bu banka 1894'de Kambiyo ve Esham Şirket-i Osmaniye'sine katılmıştır.–, Kambiyo ve Esham Şirket-i Osmaniyesi (1872).

nın uluslararası bir kuruluşun denetimine geçmesi, Avrupalı sermayedarlara yeterli bir güvence sağladığından, Osmanlı Devleti'ne yabancı sermaye girişi, Muharrem Kararnamesi'nden sonra hızlanmıştır. Bu dönemde yabancı sermayeli veya yabancı sermaye iştiraki ile kurulan bankaların veya şube açan büyük yabancı bankaların, Hazine'ye borç verme işlerini sürdürmekle beraber, kendi ülkelerinin çıkarlarına hizmet ettikleri, Osmanlı Devleti'nin kendi ülkeleri ile olan ticaretini geliştirmeye çaba gösterdikleri, ülkemizde faaliyette bulunan yabancı firmalarla yabancı uyruklu iş adamlarını finanse ettikleri kendi çıkarları doğrultusunda ulaşım ve madencilik sektörlerinde yatırımlara girişikleri ve bu alanlarda yatırım yapacak yabancı sermayeye aracılık ettikleri söylenebilir. Yabancı devletlerin rekabetine sahne olan Osmanlı İmparatorluğu'nda her yabancı bankanın kendi ülkesinin en fazla ilgi duyduğu yörelerde faaliyetlerini yoğunlaştırdığı gözlenmiştir (2).

Soru 3 Osmanlı İmparatorluğu'nda Ulusal Bankacılık İdeolojisi nasıl doğdu ve bu dönemde hangi ulusal bankalar kuruldu?

Osmanlı İmparatorluğu döneminde ilk ulusal banka olan Ziraat Bankası 1863 yılında kurulmuş ve onu hemen 1868 yılında kurulan İstanbul Emniyet Sandığı izlemiştir.

Ziraat Bankası

Ülkemizde kurulan ilk önemli ulusal bankamız, Ziraat Bankası'dır. Ziraat Bankası'nın temelini «Memleket Sandıkları» oluşturmuştur. Tarım kredi ihtiyacının bir örgüt eliyle karşılanması konusunda ilk adım, Mithat Paşa'nın Niş Valiliği sırasında Rusçuk-Pirot kasabasında kurduğu Memleket Sandığı ile atılmıştır. Mithat Paşa, tarımın o günkü durumunun iyileşmesinin, ancak çiftçilerin kendi aralarında oluştura-

(2) 1875-1922 yılları arasında yabancı sermayeli yeni yedi banka kurulmuş, saptayabildiğimiz kadarı ile, 18 yabancı banka da şube açmıştır. Bu dönemde kurulan bankalardan yalnız biri, Selânik Bankası –günümüzde Uluslararası Endüstri veTicaret Bankası–, ile şube açan yabancı bankalardan onbiri Cumhuriyet dönemine geçmiştir. Yabancı sermayeli bankalardan Midilli Bankası, Türkiye Milli Bankası, Türkiye Ticaret ve Sanayi Bankası, Osmanlı Ticaret Bankası yine bu dönemde faaliyetlerine son vermişlerdir.

cakları örgütlenme ile gerçekleştirilebileceği inancında idi. Mithat Paşa'nın bu girişimi, dünyadaki benzerlerinin en tanınmışı olan «Raiffeisen»in Almanya'da kurduğu tasarruf ve kredi sandıkları ile aynı yıllara rastlamaktadır. Bir tür tarım kredi kooperatifi olan Memleket Sandıkları'nın kuruluşlarının ilk yıllarında başlıca kaynağını, çiftçilerin imece usulüyle yaptıkları üretimin bedeli oluşturmuştur. Memleket Sandıkları'nın yönetimi, ilgili yöre halkı tarafından seçilen ve fahri olarak çalışan Sandık Emin'lerine bırakılmış ve kârları da sermayeye eklenmek yerine, ilçe ile ilçeye bağlı bucak ve köylerin köprü, okul, yol gibi kamusal ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılmıştır.

Başlangıçta hızlı bir gelişme gösteren, 15-20 yıl kadar kuruluş amaçlarına uygun yararlı hizmetler yapan Memleket Sandıkları, (i) sermaye yetersizliği, (ii) merkezi bir sisteme bağlı olmamaları, (iii) yerel töre ve geleneklere göre değişik usullerle çalışmaları, (iv) emaneten yatırılan ürün bedellerinin Hazine ihtiyacı için kullanılıp sonradan Sandıklara iade edilmemesi, (v) Sandıkların açmış oldukları kredileri geri alamamaları, kredilerin donması veya batması, (vi) Sandık Emin'lerinin görevlerini çoğu yerde kötüye kullanmaları, yönetimde ciddiyetten uzaklaşmaları, (vii) Sandıkların işleyişini denetleyen bir sistemin bulunmaması gibi nedenlerle zamanla zayıflamıştır. Memleket Sandıklarını iyileştirmek ve sermayelerini güçlendirmek amacıyla bu Sandıkların sermaye ihtiyaçlarına ayrılmak üzere Aşar Vergisi'ne % 10 oranında «Menafi Hissesi» adı altında bir zam yapılmış ve sermaye hissesine verilen isim nedeniyle de bu tarihten sonra sözkonusu sandıklara «Menafi Sandıkları» denmiştir. Ancak Menafi Sandığı uygulamasının da istenen sonuçları vermemesi üzerine, uygulamada görülen eksiklikleri gidermek üzere, Ağustos 1888 tarihli bir Nizamname ile bu sandıkların yerine Ticaret ve Nafıa Nezaretine bağlı, merkezi İstanbul'da, başlangıç sermayesi 10 milyon Osmanlı Lirası olan Ziraat Bankası kurulmuştur. Nizamnamede Bankanın görevleri,

(i) Taşınmaz mal rehni karşılığında veya şahsi kefaletle çiftçilere borç para verme,

(ii) Faiz karşılığında mevduat kabul etme,

(iii) Tarıma ilişkin sarraflık işleri görme ve aracılık yapma, şeklinde belirtilmiştir.

Bankanın kredi faaliyetini sadece tarımla sınırlayan söz konusu Nizamname'de, yıllık faiz % 6.0 ve masraf karşılığı da % 1.0 olarak saptanmış idi.

Bankanın bu ilk statüsü bazı ufak değişikliklerle 1914 yılına kadar sürmüş, anılan yılda Bankanın yapısında ve çalışma esaslarında bazı değişiklikler yapılmış ve bu değişiklikler 23 Mart 1916'da yasalaşmıştır. Bu düzenlemeyle tarım kredi işlemlerinde alınacak güvenceler genişletilmiş, alacakların hızlı tahsiline olanak sağlayan hükümler getirilmiş, Banka'nın işlemlerine resim ve harç bağışıklığı tanınmıştır. Ziraat Bankası, 1916 yılında kanunla kurulmuş bir Devlet Bankası hüviyetini almıştır. Sermayesi 15 milyon TL'ye yükseltilen Bankaya Ziraat Vekâleti'nin bazı görevlerine katılma olanağı da sağlanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet dönemine geçen en köklü ulusal kuruluş olan Ziraat Bankası'nın 1923 yılında 316 şubesi, 15.175.000 lira öz kaynağı bulunmaktaydı. Bankanın anılan yılda tarımsal kredileri de 8.037.000 liraya ulaşmıştı. Cumhuriyet döneminde sürekli yenilenen, T.C. Ziraat Bankası unvanı ile bir İktisadi Devlet Teşekkülü haline dönüştürülen Banka, günümüzde de Türk bankacılık sisteminin temel taşlarından birini oluşturmaktadır.

İstanbul Emniyet Sandığı :

Mithat Paşa tarafından kurulan diğer bir ulusal finansman kurumu da İstanbul Emniyet Sandığı'dır. İlk kez Mithat Paşa tarafından, halkın birikimlerini toplamak üzere «Emniyet Sandığı» adı altında Rusçuk'da oluşturulmuştur. Sonraları, halkın elindeki küçük ve dağınık tasarrufları devletin kefaleti altında bir araya getirerek ihtiyaç sahiplerinin istifadelerine sunmak ve halka tasarruf alışkanlığını aşılamak amacıyla, yine Mithat Paşa'nın çabaları ile, 1868 yılında İstanbul'da Emniyet Sandığı faaliyete geçirilmiştir. Sermayesiz olarak kurulan Emniyet Sandığı , Batı ülkelerindeki tasarruf bankalarına (mutual saving bank) benzetilebilir. Faaliyetini Cumhuriyet döneminde de sürdüren bu banka, 1984 yılında, yakın ilişkide bulunduğu T.C. Ziraat Bankası'na tümüyle katılmış ve tüzel kişiliğini yitirmiştir.

Ülkemizde ulusal bankaların oluşturulması, özellikle II'nci Meşrutiyetin estirdiği yeni akımların etkisiyle ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin de desteğiyle 1908 yılından sonra hızlanmış ve I'inci Dünya Savaşı yıllarında ulusal bankacılık hareketi daha da güçlenmiştir. Saptanabildiği kadarı ile 1908-1923 yılları arasında11'i İstanbul'da 13'ü de Anadolu'nun çeşitli kentlerinde olmak üzere 24 banka kurulmuştur(3). Bu dönemde kurulan bankalar arasında en ilginci Osmanlı

İtibar-ı Milli Bankası'dır. İleride bir Merkez Bankası kimliği verilmek istenen bu banka, 1 Ocak 1917'de 4 milyon Osmanlı Lirası sermaye ile, merkezi İstanbul'da olmak üzere, 30 yıl süreli bir imtiyazlı şirket biçiminde kurulmuştur. Bankanın ulusal niteliğini vurgulayan şu özellikleri vardı: Hisse senetlerinin Türkçe basılması, tamamının ada yazılı ve Osmanlı tebaasına ait olması gibi... Banka için geniş bir çalışma alanı öngörülmüştü. Banka, genel bir ticaret bankasının tüm işlemlerini yapabildiği gibi, ayrıca demiryolu, havayolu, kanal ve limanlar gibi genel bayındırlık hizmetleri yapımına, tarım ve sanayiin gelişmesine yardım edebilecek ulusal şirketler kurmaya veya böyle şirketlere iştirak etmeye de yetkili kılınmıştı. Banka, ayrıca, devlet tarafından çıkarılan tahvilleri ve devlet güvencesindeki menkul değerleri de, kısa bir süre için, kabul edebilecekti.

Bankaya verilen geniş hizmetlerin görülebilmesini kolaylaştırarak halka satılmakta olan hisse senetlerini cazip hale getirmek için, özel bir yasa ile Banka'ya geniş ayrıcalıklar, vergi bağışıklıkları da tanınmıştı. Kurulduğu yıllarda başarılı olan Banka, savaş sonrasında politik desteğini kaybetmiş ve 1927 yılında da T. İş Bankası ile birleşmiştir.

Söz konusu dönemde oluşan bankaların kurucuları, daha çok, Avrupa ekonomileriyle hammadde dışsatımı ve sanayi ürünü dışalımı ilişkisine girmiş tacir ve toprak sahibi kişilerdir. Siyasal iktidarın izlediği ulusal ekonomi politikası ulusal bankaların kuruluşuna elverişli bir ortam yaratmasına karşın, bu dönemde kurulan bankaların büyük bir bölümü uzun ömürlü olamamış, güçlü yabancı bankaların kredi piyasasına egemen olmalarına karşı koyamayarak, onlarla rekabet ede-

(3) Bu dönemde kurulan bankalar, kuruluş tarihleri itibariyle şöyledir: İstanbul Bankası (1911), Konya İktisadî Millî Bankası (1911), Adapazarı İslâm Ticaret Bankası (1913), Karaman Millî Bankası (1913), Emvali Gayrimenkule ve İkrazat Bankası (1914), Millî Aydın Bankası (1914), Emlâk ve İkrazat Bankası (1914), Asya Bankası (1914), Akşehir Bankası (Akşehir İktisadî Osmani Şirketi) (1916), Kayseri Millî İktisat Bankası (1916), Köy İktisat Bankası (1916), İtibar-ı Millî Bankası (1917), İktisad-ı Millî Bankası (1917), Manisa Bağcılar Bankası (1917), Konya Ahali Bankası (1917), Ticaret ve İtibar-ı Umumî Bankası (1918), Türkiye Umumî Bankası (1918), Eskişehir Çiftçiler Bankası (1919), Adapazarı Emniyet Bankası (1919), Konya Türk Ticaret Bankası (1920), İktisat Türk Bankası (1920), Bor Zürra ve Tüccar Bankası (1922), Dersaadet (İstanbul) Küçük İstikraz Sandığı (1923). Bazı kaynaklarda, bu dönemde kurulan Aydın İncir ve Himaye-i Zürra Osmanlı A.Ş. de ulusal bankalar arasında yer almaktadır.

meyerek faaliyetlerine son vermek zorunda kalmışlardır. Gerçekten 1911-1922 yılları arasında kurulan bankalardan 14'ü Cumhuriyet dönemine geçmiş, bunlardan ancak ikisi (Adapazarı İslâm Ticaret Bankası –Türk Ticaret Bankası A.Ş.– ile Milli Aydın Bankası.) günümüze değin faaliyetlerini sürdürebilmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, tarım ile ilk madde üreten kesimin Avrupa sanayii ile bütünleşmesi nedeniyle, ekonomi iç dinamiğini kuramamış; tarım, hammadde ve sanayi sektörleri, ülke içinde birbirini tamamlayarak dengeli bir biçimde gelişme olanağını bulamamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu ekonomik yapısı, kuşkusuz bankacılık kesimini de etkilemiş, kredi piyasasına, daha çok dış ticareti finanse eden yabancı bankaların egemen olmasına yol açmıştır.

İkinci Bölüm
CUMHURİYET DÖNEMİNDE BANKACILIK ALANINDA GELİŞMELER

Soru 4 : Cumhuriyet ilânında ülkemizde bankacılığın durumu ne idi?

Cumhuriyet döneminde bankacılık alanındaki gelişmeleri daha somut olarak ortaya koyabilmek için 1923 yılında ülkemizde bankacılığın genel durumunu ana hatları ile özetlemekte yarar görülmektedir.

(i) Cumhuriyet ilânında saptayabildiğimiz kadarı ile ülkemizde 22'si ulusal 13'ü de yabancı olmak üzere 35 banka faaliyette bulunmaktaydı. Banka şube sayısı da, 1924 yılı itibariyle, 439 idi.

(ii) Özellikle II'inci Meşrutiyet'ten sonra esen ulusalcılık akımları sonucu, çoğu yerel olmak üzere ulusal sermayeli bankalar kurulmuş olmasına karşın, ulusal bankacılığın istenen ve gereken ölçüde gelişememiş olması nedeniyle kredi piyasası genellikle yabancı egemenliği altında bulunmaktaydı.

1923 yılında mevcut verilere göre 4 milyon (3.897.724) TL dolayında olan tasarruf mevduatının % 60'ı ulusal bankalarda, % 40'ı ise yabancı bankalarda toplanmıştı. Yabancı bankaların tüm mevduat içindeki paylarının da % 50 dolayında olduğu hesaplanmaktadır.

(iii) Türk bankalarının ekonominin kredi gereksinimini karşılayabilecek güçte olmamaları ve ancak çok kısa kredi vermelerine karşılık; yabancı bankaların Türk tacirlerine daha düşük faizli ve 12 aya kadar vadeli kredi açabilmeleri, dış ticaretin büyük ölçüde yabancı banka kredilerine bağlı olmasına yol açmıştı.

(iv) Yabancı bankalar, dış ticaretin finansmanı yanı sıra, daha çok ülkemizde faaliyette bulunan yabancı sermayeli kuruluşları finanse etmekteydiler. Yabancı sermayenin ulaştırma, sanayi, ticaret alanında bazı olumlu katkılarının olmasına karşılık, Türkiye'yi siyasal ve ekonomik açıdan önemli zararlara soktuğu o dönemde yaygın kanıdır(4).

(4) Ökçün, A. Gündüz: Türkiye İktisat Kongresi, 1923 İzmir. Haberler, Belgeler-Yorumlar. Heyeti Faâle Raporunda yer alan görüşler. Ankara, 1968, s. 68.

(v) Ülkenin ulusal bir Merkez Bankası yoktu. 1863 ve 1875 imtiyaznameleri ile Merkez Bankası'nın bazı işlevleri, bir İngiliz-Fransız ortak kuruluşu olan Bank-ı Osmani-i Şahaneye (Osmanlı Bankasına) verilmiş idi.

Cumhuriyetin ilk yıllarında kredi yetersizliği ve kredi piyasasının yabancı bankalar egemenliği altında bulunması, çözülmesi gereken temel ekonomik sorunlardan birini oluşturmakta, sınai ve ticari hayatın canlanabilmesi için ulusal bankacılığın gelişmesi zorunlu görülmekteydi.

Soru 5 : 1923 - 1988 yılları arasında bankacılık alanındaki gelişmeler dönemler itibariyle farklı çizgiler göstermiş midir?

Cumhuriyet döneminde bankacılık alanındaki gelişmeleri daha belirgin çizgilerle ortaya koyabilmek için, bu gelişmeleri belirli dönemlere ayırarak incelemek uygun görülmektedir. Değişik dönemlerde izlenen farklı politikalar ve ekonominin yapısında meydana gelen değişmeler, kuşkusuz bankacılığın yapısını ve gelişme yönlerini de etkilemiştir.

Cumhuriyet döneminde günümüze değin bankacılığın gelişmesi beş ayrı döneme ayrılarak incelenebilir:

1. 1923 - 1932 : Ulusal bankacılığın geliştiği dönem,
2. 1933 - 1944 : Devletçilik ve devlet bankalarının kuruluş dönemi,
3. 1945 - 1960 : Özel bankaların gelişme dönemi,
4. 1961 - 1979 : Plânlı dönem,
5. 1980 - : Bankacılıkta serbestleşme ve dışa açılma dönemi.

Her ayırım gibi, Türkiye'de bankacılık alanındaki gelişmelerin beş ayrı döneme ayrılarak incelenmesi de öznellik taşır. Ancak Türkiye'nin 1923 - 1988 yılları arasında dönem dönem farklı, hatta birbirine zıt politikalar izlediği ve bu politikaların bankacılık sistemine yansıdığı da kuşkusuzdur.

Soru 6 : 1923 İzmir İktisat Kongresi'nin bankacılığa ilişkin görüşleri ve önerileri nelerdir?

Türkiye'nin, özellikle 1923 - 1930 döneminde, izlediği ekonomik politikayı ve ekonomik alandaki uygulamalarını daha iyi kavrayabilmek için, 17.2.1923 3.3.1923 tarihleri arasında İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde alınan kararları ve bu kongrede ileri sürülen görüş ve önerileri kısaca özetlemekte yarar görülmektedir. Gerçekten, sanayi, ticaret, tarım ve işçi grubu temsilcilerinin katılması ile toplanan İzmir İktisat Kongresi, danışma niteliği taşımasına karşın, Kongreyi izleyen yıllardaki ekonomik politikalar üzerinde etkili olmuştur. Kongrede ileri sürülen görüşler, bankacılığın ekonomik hayattaki önemini ortaya koymasının yanı sıra, izleyen yıllarda Türk Bankacılığı'ndaki gelişmelere yön veren, şekillendiren nitelikte de olmuştur. Bu görüş ve öneriler şöyle özetlenebilir:

(i) Türkiye'de ekonomik kuruluşların, Batı'da gözlendiği şekilde gelişememesinin, çoğalamamasının başlıca nedeni, Türkiye'de kredi kurumlarının ve kredi piyasasının gelişmemiş olmasıdır([5]).

(ii) Türkiye'de ekonomik hayatın canlanabilmesi için kredi kurumlarının gelişmesi zorunludur. Kredi kurumlarının oluşturulması, kredi piyasasının geliştirilmesi, en yaşamsal ekonomik sorunlardan biridir. Bir ülkenin ekonomik sosyal kurumları gelişmemişse, o ülke bağımsız varlığını sürekli olarak koruyamaz([6]).

(iii) Türkiye'nin ekonomik kalkınması, ancak bankacılığın gelişmesi ile hızlanabilir, hatta başlayabilir.

(iv) Ulusal bankacılık sisteminin kurulamaması halinde Türk eko-

(5) İzmir İktisat Kongresi'ne sunulan Heyet-i Faale'nin Türkiye'nin ekonomik durumunu inceleyen ve Kongre'de ele alınması önerilen sorunları içeren raporunda şu ifadeler yer almıştır: –Türkiye'deki İktisadi Teşebbüslerin garpte görülen mebzuliyet ve vüsatte çoğalmaması sebeplerinden en mühimini Türkiye'de kredi teşkilâtının pek gayri mütekâmil olmasında görüyoruz. Teşkilâtı iktisadiyesi olmayan ve kredi müessesatı bulunmayan bir memleket, diğer içtimaî müessesatında ne kadar kuvvetli olursa olsun uzun zaman payidar olamayacağından, Türkiyemiz için evvel emirde o teşkilât ve müessesatın temini en hayatî mesailden biri olmak icap eyler. Ökçün, A. Gündüz: Türkiye İktisadi Kongresi, 1923 İzmir. Haberler-Belgeler-Yorumlar. Ankara 1968.

(6) Dönemin İktisat Bakanı Mahmut Esat (Bozkurt), İzmir İktisat Kongresi'nde bu görüşleri şu ifadelerle açıklıyordu: «Çok ehemmiyet atfettiğim bir mesele kredi meselesidir. Eğer bankalar tesis etmezsek ecnebi sermayesine eziliriz. Bankalar, Türkiye'nin iktisadî hudutlarının siperleri ola-

nomisi, yabancı sermayenin baskısı altında ezilir.

(v) Bankaların kurulmasında devletin katkısı olmalıdır. Özel kesimin olanakları henüz güçlü bankalar kurulması için yeterli değildir(7).

İzmir İktisat Kongresi'ne katılan gruplar, bankacılığa ilişkin şu önerileri, görüşleri ileri sürmüşlerdir:

Çiftçi Grubunun Görüş ve Önerileri:

Çiftçi grubunun bankacılığa ilişkin önerileri, esas itibariyle, Ziraat Bankası'nın güçlendirilmesine ve tarım kredi sorununun çözümüne yönelik olmuştur. Bu önerilerin amaçları ve ana hatları şöyle özetlenebilir:

(i) Ziraat Bankası'nın kaynaklarının güçlendirilmesi; hükümetin Ziraat Bankası'ndan aldığı borç paraları, diğer bankalardan öncelik tanıyarak ödemesi ve hükümetin, bundan böyle, Ziraat Bankası kaynaklarını tarımsal kredi amaçları dışında kullanılmasının önlenmesi.

(ii) Ziraat Bankası kanununda değişiklik yapılarak derhal uygulamaya konulması.

(iii) Tarım kredilerinde yeni tür güvencelerin geliştirilmesi, çiftçilere, dayanışmalı-zincirleme (müteselsil) kefalet ile kredi verilebilmesinin yönetmeliğe eklenmesi.

(iv) Ziraat Bankası'nın kontrol ve yardımları ile kurulan kooperatiflerin bir an önce faaliyete geçmesi.

(v) Hükümetin, savaş halinin başlangıcından bu yana çiftçilerden alınmış olduğu mal şeklindeki (hayvan, tahıl, her cins taşıma bedeli) borçlarını süratle ödemesi ve alacaklı durumda olan çiftçilere, Ziraat Bankası kontrolünde faaliyete geçerek kooperatif kuruluşlardan katılma payı verilmesi.

Tüccar Grubunun Görüş ve Önerileri:

Kongre'de tüccar grubunun bankacılığa ilişkin görüş ve önerileri de şöyledir(8):

---

caktır. Kanaatimiz, Türk iktisadiyatı bankalarla başlamalıdır. Türkiye'de şahsî teşebbüslerle bankalar vücuda getirilemez. Buna hükümet de yardım etmelidir.» Ökçün, A. Gündüz: a.g.e., s. 67.

(7) İnan, Afet Prof. Dr.: Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı 1933. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1972, s. 62.

(8) İnan, Afet Prof. Dr. a.g.e. s.69 ve 73.

(i) Ülkede dağınık bir şekilde bulunan sermayenin toplanabilmesi, düzenlenebilmesi için teminat karşılığı ticari kredi veren bankalara gereksinme vardır. Bu nedenle, bu tip mali kurumların hükümetin denetimi altında ulusal bir şekilde oluşturulmasına kolaylık sağlanmalıdır.

(ii) Yeni ticaret bankaları kurulup gelişinceye değin, mevcut bankaların, normal faizler dışında, keyfi uygulamaya dayanan ve asıl faizi aşacak ölçüde, tefecilik yaparcasına komisyon diye aldıkları paraların önlenmesine çare bulunmalıdır.

(iii) Bir ana ticaret bankası kurulmalı ve çıkarılacak pay senetleri, Türk uyruklulara, Türk anonim şirketlerine ve benzer şirketlere ayrılmalıdır.

(iv) Hükümet de kurulacak bu ana ticaret bankasının sermayesine katılmalı; ancak istek olması halinde, hisselerini halka yavaş yavaş satarak banka ile ilgisini zamanla kesmelidir.

(v) Bankanın pay senetlerine, gerek yürürlükteki, gerek daha sonra konulacak her türlü vergiden bağışık olma gibi ayrıcalıklar tanınmalıdır.

Sanayi Grubunun Önerileri:

Sanayi grubunun bankacılığa ilişkin önerileri, sanayi kesiminin finansman sorunlarının çözümüne yönelik olarak sanayicilere kredi verecek bankaların açılması ve büyük sanayi bankalarının kurulması yönünde olmuştur(9).

İzmir İktisat Kongresi'nde, ulusal sermaye birikiminin sağlanması ve yeni Türk Devleti'nin bu sermaye yapısına dayanarak gelişmesini temin amacıyla, tüccar grubunun görüş ve önerileri arasında yer alan, bir ana ticaret bankasının kurulması, ilke olarak kabul edilmiştir.

Soru 7 : 1923 - 1932 döneminin ülkemizde bankacılık açısından özelliği nedir?

Ekonomik kalkınmanın ve ulusal çıkarların korunmasının yabancı değil ulusal bankalar aracılığı ile gerçekleştirilebileceği görüşü ve ulu-

(9) İnan, Afet Prof. Dr. a.g.e., s. 77.

sal bir merkez bankasına duyulan gereksinme, bu dönemde bankacılık alanındaki gelişmelerin temelini oluşturmuştur. İkinci Meşrutiyet döneminde başlayan ulusal bankacılık akımı, daha da güçlenerek bu dönemde sürmüştür. Cumhuriyet hükümetlerinin öncelikle geliştirmeye çalıştıkları alanların başında bankacılık yer almıştır. Bankacılık geliştirilmeden ekonomik hayatın canlandırılamayacağı, ulusal bankacılığın gelişmesi için de devlet yardım ve desteğinin gerekli olduğu genellikle benimsenmiştir. 1923 1932 yılları arasında bir yandan Türkiye'nin ekonomik hayatında önemli rolleri ve katkıları olan bankalar kurulurken, diğer yandan tek şubeli yerel bankaların sayısı büyük ölçüde artmıştır. Bu dönemin bankacılık alanında en büyük olayı, hiç kuşkusuz, 1715 sayılı yasa ile 1930 yılında T.C. Merkez Bankası'nın kurulmasıdır. Ulusal banka sayısı, 1923 yılında 18 iken, 1930 yılı sonunda 44'e yükselmiş, anılan yıllar arasında ulusal bankaların toplam mevduat içindeki payı % 50'den % 80 dolaylarına ulaşmıştır.

Soru 8 : 1923 - 1932 döneminde kurulan ana bankalar hangileridir?

İzmir İktisat Kongresi'nde ileri sürülen önerilere ve benimsenen esaslara koşut olarak, kongreyi izleyen yıllarda Türk ticari ve sınai hayatını finanse edecek ana bankaların kurulduğu gözlemlenmiştir. Bu ana bankalar, Türkiye İş Bankası, birçok açıdan günümüz kalkınma bankalarına benzer yönleri olan Türkiye Sınai ve Maadin Bankası (daha sonra Türkiye Sanayi Kredi Bankası) ve Emlâk ve Eytam Bankası (Türkiye Emlâk Kredi Bankası)dır.

Türkiye İş Bankası:

Atatürk'ün çizdiği ekonomik modelin gerçekleştirilmesinde en önemli araçlardan birini oluşturmak ve İzmir İktisat Kongre'sinde kurulması ilke olarak kabul edilen ana ticaret bankası işlevlerini yerine getirmek üzere, 26 Ağustos 1924 tarihinde, Türkiye İş Bankası kurulmuştur. Atatürk'ün isteği üzerine, Türkiye İş Bankası'nın Büyük Taarruzun ikinci yıldönümünde faaliyete geçişi, siyasal bağımsızlık savaşından sonra ekonomik bağımsızlık savaşının başladığını da

simgeliyordu. 30 Ağustos 1924 günü tek şube ile gişelerini halka açan T. İş Bankası'nın ismi Atatürk tarafından konulduğu gibi, başlangıçta 1 milyon TL olan itibari sermayesinin tümü de Atatürk tarafından taahhüt edilmiş ve bunun dörtte birini oluşturan 250 bin TL'si de Atatürk tarafından ödenmişti.

Atatürk tarafından konulan 250 bin liralık sermaye, aynı yıl itibari (nominal) değeri 10 TL olan banka pay senetlerinin Ankara, İstanbul, İzmir, Samsun ve Bursa'da halka satışı ile yaklaşık 160 bin TL'lik ek sermaye daha sağlanmış, böylece ilk faaliyet yılı sonunda T. İş Bankası'nın ödenmiş sermayesi 410 bin TL'ye ulaşmıştır ([10]).

Türkiye İş Bankası, özellikle Fransa'daki İş bankaları (banques d'affaire) örnek alınarak kurulmuştur. Gerçekten esas sözleşmesinin ikinci maddesinde Bankanın,

(i) Her türlü banka işlemleri yapmak,

(ii) Tarım, sanayi, madencilik, enerji üretimi ve dağıtımı, bayındırlık işleri, nakliyecilik, sigortacılık, turizm, dışsatım alanlarında her türlü teşebbüsü kurmak ve iştirak etmek,

(iii) Mal üretimi ve tedariki için ortaklık kurmak ve bu amaçla kurulan ortaklıklara katılma,

(iv) Sınai ve ticari işlemleri gerek kendi nam ve hesabına ve gerek yerli ve yabancı kuruluşlarla birlikte veya bu kuruluşlar nam ve hesabına üstlenerek yapmak,
üzere kurulduğu açıklanmıştır.

Banka, bir yandan sanayi ve ticaret sektörlerinin kredi gereksinimlerini karşılamak, öte yandan sınai ve ticari girişimlerde bulunarak ülkenin ekonomik kalkınmasında önayak olmak işlevlerini yerine getirebilmek için, devlet tarafından geniş ölçüde desteklenmiştir. 1926 yılında 2 milyon TL'ye çıkarılan bankanın itibari sermayesi, 1927 yılında İtibar-ı Milli Bankası'nın aktif ve pasifi ile bankaya katılması ile de 4 milyon TL'ye, 1930 yılında da 5 milyon liraya yükselmiştir([11]).

T. İş Bankası, ülkemizde tasarruf mevduatı hesaplarının gelişmesinde öncülük ettiği gibi, iştirakler yolu ile sanayiin gelişme ve yayılmasında da etkin rol oynamıştır.

1933 - 1938 yılları arasında ülkemizde Birinci Sanayi Plânının uy-

(10) Ülkem, İbrahim: «Türkiye İş Bankası ve T.C.Merkez Bankası'nın kurulmasında Atatürk'ün Rolü» konulu tebliğ.

gulanmasında görev alan T. İş Bankası bu plâna dahil Cam ve Şişe Sanayiini İstanbul'da kurmuş; Malatya Bez Fabrikası'nı Sümerbank ile birlikte gerçekleştirmiş; Isparta Gülyağı Tesisleri'nin kuruluşuna katkıda bulunmuştur. İlk sanayi plânının gerçekleştirilmesi için gereken yatırımların 2.4 milyon liralık bölümü T. İş Bankası tarafından üstlenilmiştir(12).

Günümüzde Türkiye'nin en önde gelen bankalarından biri olan T. İş Bankası, Atatürk'ün çizdiği doğrultuda Türk ekonomisine önemli katkılarda bulunmuştur.

Türkiye Sınai ve Maadin Bankası:

İzmir İktisat Kongresi'nde sanayi grubunun esasları arasında, bir sanayi bankasının kurulması yer almış, bu öneriye uygun olarak, ülke sanayiini ve madenlerini geliştirmek, ulusal sanayii desteklemek amacıyla, 19 Nisan 1925 tarihli 633 sayılı yasa ile Türkiye Sınai ve Maadin Bankası kurulmuştur.

Türkiye Sınai ve Maadin Bankası, özellikle 1950'li yılların başlarından itibaren, gelişmekte olan ülkelerde görülen kalkınma bankasının ilk örneklerinden biri olarak nitelendirilebilir. Türkiye Sınai ve Maadin Bankası deneyi ile, kalkınma bankacılığı Türk bankacılık sistemine 1925 yılında girmiş olmaktadır.

Bankanın kuruluş amacı;

(i) Bankaya devredilmiş olan sanayi kuruluşlarını, oluşturulacak yeni şirketlere devredilinceye kadar yönetmek,

(ii) Sermayeye katılmak suretiyle sınai teşebbüsler kurmak ve işletmek,

(iii) Doğrudan veya iştirak suretiyle maden imtiyazı almak ve iştiraksiz maden işletmek,

(iv) Türk sanayici ve madencilerine, madencilik yapanlara kredi vermek,

(v) Kuruluş amacına uygun olan her türlü bankacılık işlemleri yapmak, şeklinde özetlenebilir.

Bankanın, koşulların elverişli olması halinde, kurduğu veya sermayesine katıldığı tesisleri özel sektöre devretmesi de öngörülüyordu.

---

(11)Zarakolu, Avni Prof. Dr.: Cumhuriyetin 50. Yılında Memleketimizde Bankacılık, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, No. 61, s. 21.

(12)Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Plânı.

Osmanlı döneminden kalan sanayi alanındaki dört kamu iktisadi işletmesi (Beykoz Deri-Kundura, Defterdar Yünlü Dokuma, Hereke Yünlü ve İpekli Dokuma, Bakırköy Pamuklu Dokuma) Bankaya verilmiş, Banka ayrıca 17 işletmeye iştirak etmiştir. Bankanın söz konusu işletmelerdeki sermaye payı % 10 - % 30 arasında değişmiştir(13).

Yeni tesisler kurmak ve işletmek, Bağımsızlık Savaşı'ndan sonra ülkede gelişmeye başlayan sınai teşebbüslere kredi vermek ve bu teşebbüslere karşı düzenleyici rol oynamak gibi önemli işlevleri olan Banka, gerek deneyim yetersizliği, gerek mali olanaklarının kısıtlı oluşu nedeniyle, kendisinden beklenen işlevleri gerçekleştirememiştir. Özkaynaklarının sınırlı oluşunun yanı sıra yabancı kaynaklarında da önemli bir artış olmaması sonucu Banka, kuruluşu sırasında devraldığı işletmeler ve sermayesine katıldığı iştirakler dışında, özel sınai ve madencilik işletmelerine yeterince kredi sağlamak yoluyla, gerçek anlamda bir kalkınma bankacılığı yapamamış, bir sanayi holding şirketi gibi faaliyet göstermek zorunda kalmıştır(14). Banka kaynaklarının güçlendirilememesi ve Bankanın başarılı olamaması üzerine, işletmecilik işlevi, 1932 yılında kurulan Devlet Sanayi Ofisi'ne, bankacılık işlevi de, 7 Temmuz 1932 tarihli ve 2064 sayılı kanunla, Bankanın statüsünde gerekli değişiklikler yapılmak suretiyle kurulan, Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası'na devredilmiştir.

Türkiye Sanayi Kredi Bankası:

Türkiye Sanayi Kredi Bankası, yerini aldığı Türkiye Sınai ve Maadin Bankası'ndan bazı yönlerden farklılık göstermiştir. Sınai ve Maadin Bankasına, fabrika kurma, fabrika işletme, iştiraklerde bulunma gibi görevler verilmişken; Türkiye Sanayi Kredi Bankası'nın kuruluş gerekçesinde, tesis kurma ve işletmenin, sınai işlere girişmenin bankacılıkla bağdaşamayacağı, bankacılık açısından riskler doğuracağı be-

(13) Türkiye Sınai Maadin Bankası'nın iştirakleri: (1) Kayseri Bünyan Halı İplik Fabrikası T.A.Ş., (2) Isparta İplik Fabrikası T.A.Ş., (3) Maraş Çeltik Fabrikası T.A.Ş., (4) Tosya Çeltik Fabrikası T.A.Ş., (5) Uşak Terakki Ziraat T.A.Ş., (6) Yalvaç Sanayi ve Ticaret T.A.Ş., (7) Kütahya Çini İşleri T.A.Ş., (8) İstanbul Liman İşleri İnhisarı, (9) Trabzon Liman İşleri İnhisarı, (10) İzmir Liman İşleri İnhisarı, (11) Aksaray Azmi Milli T.A.Ş., (12) Ankara Milli Mensucat T.A.Ş., (13) Malatya Teşebbüsatı Sanayi T.A.Ş., (14) Eskişehir Lületaşı T.A.Ş., (15) Ergani Bakır T.A.Ş., (16) Trabzon Elektrik T.A.Ş., (17) Kilimli Kömür Madenleri T.A.Ş.

(14) Zarakolu, Avni Prof. Dr.: a.g.e., s. 23-24.

lirtilerek, işletmecilik ve sanayi sektörüne kredi verme işleri birbirinden ayrılmış, Bankaya yalnız sanayi kredisi verme işlevi yüklenmiştir.

Türkiye Sanayi Kredi Bankası da uzun ömürlü olamamış, bir yıllık faaliyetten sonra, 1933 yılında aktif ve pasifi ile Sümerbank'a devredilerek varlığına son verilmiştir.

Emlak ve Eytam Bankası (Türkiye Emlak Kredi Bankası):

Ülkenin hızla imarı, inşaat sektörüne kredi sağlanması ve taşınmaz mallardan oluşan servete faydalı bir akıcılık vermek amacıyla, 1927 yılında 844 Sayılı Kanunla itibarî sermayesi 20 milyon TL olan Emlak ve Eytam Bankası kurulmuştur. Bu bankanın kuruluşunda diğer bir amaç da, çok eski tarihlerden itibaren Şer'iye Mahkemelerinin yönetiminde bulunan Eytam Sandıkları'nda biriken tasarrufların Banka'ya devredilmesi yoluyla, bu birikimlerden ülkenin imarında yararlanmaktı.

Söz konusu bankanın bir ölçüde, Fransız Emlak Bankası (Crédit Foncier de France)ndan esinlenerek kurulduğu söylenebilir. Batı ülkelerindeki emlak bankaları tipinde bir banka olması istenen, kaydırılmış krediler yönetimi ile konut sorununun çözümüne de katkıda bulunulması amaçlanan Emlak ve Eytam Kredi Bankası, aktif ve pasifi ile, tüm hak ve yükümlülükleriyle, 1946 yılında 4947 sayılı yasa ile bir İktisadi Devlet Teşekkülü olarak kurulan Türkiye Emlak Kredi Bankası'na devredilmiştir.

Türkiye Emlak Kredi Bankası da, 1988 yılında, Anadolu Bankası ile birleştirilerek Türkiye Emlak Bankası (Konutbank) unvanı altında yeni bir tüzel kişiliğe dönüştürülmüştür.

Ziraat Bankası'nın Yeniden Düzenlenmesi:

Cumhuriyet Hükümetlerinin, bankacılık alanında ilk olarak üzerinde önemle durdukları konuların başında, Ziraat Bankası'nı güçlendirerek, tarım kredilerini yeterli düzeye yükseltmek yer almıştır.

M. Kemal Atatürk'ün 1 Mart 1923 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nin dördüncü toplantı yılını açış konuşmasından yapılan aşağıdaki alıntı, tarım kredilerine verilen önemi ortaya koymaktadır[15]:

«Tarım işleriyle uğraşanlara yardımla görevli olan Ziraat Bankası şube ve sandıkları dört ay öncesine kadar yalnız yüzon iken, bugün

üçyüzden yüksek bir sayıya çıkarılmış bulunuyor. Bu bankaya son iki ay içinde iki milyon liraya yakın bir sermaye sağlanmış ve öncelikle düşmandan kurtarılan vatan parçalarında, geniş çapta borç para dağıtımına başlanmıştır. Dağıtılan borç paranın özellikle üretim işlerinde kullanılması ve banka yönetim kurullarının yapacakları işlerin geçerliliğinin düzenlenmesi gibi önemli konuları da kapsamak üzere hazırlanmış olan tasarı kanunlaştığı takdirde, Bankanın ekonomik hayatımızdaki etki düzeyi yükselecektir.»

Aynı yıl Büyük Millet Meclisine sunulan Birinci Fethi Okyar Hükümeti'nin programında da, Ziraat Bankası kaynaklarının ihtiyaçlara cevap verecek şekilde artırılması, özel çiftçi sandıkları, köy bankaları açılması, Ziraat Bankası kanalıyla bu sandıklara yardım edilmesi, kredi işlemlerinde çiftçilere kolaylık sağlanması, çiftçilere kişisel itibarları üzerinden kredi verilebilmesini temin için Ziraat Bankası Kanununda değişiklik yapılması, ülkemizde bankacılık geri kalmış olduğundan, bu eksikliği giderebilmek için Ziraat Bankası tarafından okul açılması gibi görüş, öneri ve vaadler yer almıştır([16]).

Büyük Millet Meclisi, M. Kemal Atatürk'ün yönergesi ve Birinci Fethi Okyar Hükümet programında yer alan esaslar doğrultusunda, Ziraat Bankası sorununu ele almış ve 1924 yılı Bütçe Kanunu ile, bankanın gelişmesi açısından önem taşıyan değişiklikler yapılmıştır.

Banka, bir devlet kurumu olmaktan çıkarılarak 30 milyon lira sermayeli, 99 yıl süreli bir anonim şirket haline getirilmiş ve bankaya tarımsal kredi yanında her türlü bankacılık faaliyetinde bulunabilme yetkisi tanınmıştır. Banka yapısında yapılan değişiklikle, bankanın tarımsal kredi uygulamasına yeni bir anlayış getirildiği gibi, banka sadece tarımsal kredi dağıtan tek yanlı bir kredi kurumu olmaktan çıkarılmış, çok yönlü bir finansman kurumuna dönüştürülmüştür.

Ziraat Bankası ile ilgili düzenlemeler sürekli olmuş, 18 Haziran 1930 tarih ve 1967 sayılı yasa ile bankanın ülke ekonomisine daha faydalı olabilecek şekilde kaynakları artırılmıştır.

(15)İnan, Afet Prof. Dr.: a.g.e., s. 84.
(16)İnan, Afet Prof. Dr.: a.g.e., s. 91-92

Soru 9 : Cumhuriyet döneminde tek şubeli yerel bankacılık nasıl gelişti?

1923 - 1932 döneminin bankacılık açısından özelliklerinden biri de çok sayıda tek şubeli yerel bankanın faaliyete geçmiş olmasıdır. 1924 1933 yılları arasında saptayabildiğimiz kadarı ile 29 yerel banka kurulmuştur. Kurulan yerel bankalar kronolojik sırayla şöyledir: Akhisar Tütüncüler Bankası (1924), T. Ticaret ve Sanayi Bankası (1925), Karaman Çiftçi Bankası (1925), İstanbul Esnaf Bankası (1925), Afyon Terakki Servet Bankası (1926), Aksaray Halk İktisat Bankası (1926), Niğde Çiftçi ve Tüccar Bankası (1926), Eskişehir Bankası (1926), Akseki Ticaret Bankası (1927), Nevşehir Bankası (1927), Ermenek Ahali Bankası (1927), Kocaeli Halk Bankası (1927), Denizli İktisat Bankası (1927), Trabzon Tasarruf ve İkraz Sandığı (Trabzon Bankası) (1928), Trabzon İktisat Ltd. Şirketi (Karadeniz Bankası) (1928), Bor Esnaf Bankası (1928), Ürgüp Zürra ve Tüccar Bankası (1928), Şarkikaraağaç Bankası (Sağlık Bankası) (1928), Türkiye İmar Bankası (1928), İzmir Esnaf ve Ahali Bankası (Egebank)(1928), Elazığ İktisat Bankası (1929), Lüleburgaz Birlik Ticaret Bankası (1929), Mersin Ticaret Bankası (1929), Üsküdar Bankası (1929), Van Milli İktisat Bankası (Faaliyete geçip geçmediği saptanamamıştır) (1929), Kastamonu Bankası (1931), Diyarbakır Bankası (1931), Kırşehir Ticaret Bankası (1931), Zonguldak Yardım Bankası (Efes Bank Ltd.) (1933).

M. Kemal Atatürk bu gelişmeyi 1 Kasım 1926 tarihinde Büyük Millet Meclisi ikinci dönem dördüncü toplantı yılını açış konuşmasında şöyle vurgulamıştır[17]:

«Genel olarak ekonomimizde verimli bir gelişme görülmektedir. Milli bankalarımızla, ticari ve sınai şirketlerin sayıları ve sermayelerinin devamlı olarak artmakta olması, halkımızın ekonomik konuda çalışma dileğine uymasına delil sayılabilir.»

Yerel bankalar, genellikle yöre tacirlerinin banka hizmetlerini, özellikle kredi gereksinimlerini karşılamak amacıyla kurulmuşlardır. Bölgesel kredi ihtiyaçlarının karşılanmasına olumlu katkıda bulunan bu bankaların büyük bir bölümü, 1929 - 1930 dünya ekonomik bunalımının bankacılık üzerindeki olumsuz etkisi ve ayrıca ülkemizde şube bankacılığının gelişip yaygınlaşması üzerine, faaliyetlerini durdurmak

(17) İnan, Afet Prof. Dr.: a.g.e., s. 103.

zorunda kalmışlardır. Gerçekten söz konusu dönemde yerel olarak kurulan bankalardan 1988 yılında çalışmasını sürdürebilenlerin sayısı sadece altıdır. Bunlar Akhisar Ticaret Bankası (günümüzdeki unvanı Türkiye Tütüncüler Bankası), İzmir Esnaf ve Ahali Bankası (günümüzdeki unvanı Egebank), Kocaeli Halk Bankası (günümüzdeki unvanı Türk Ekonomi Bankası), Denizli İktisat Bankası (günümüzdeki unvanı İktisat Bankası), Eskişehir Bankası ve Türkiye İmar Bankası'dır. Unvanları da değişen bu bankaların tümü çok şubeli bankalar haline dönüşmüşlerdir.

1930'lu yılların başları Türkiye'de yerel bankalar döneminin sonu olarak nitelendirilebilir. Nitekim daha sonraki dönemlerde çok az sayıda tek şubeli yerel banka kurulmuş ve kurulan bankalar da kısa sürede ülke yüzeyinde faaliyet gösteren çok şubeli bankalar haline gelmişlerdir.

Soru 10 : 1930'lu yıllarda Türkiye'de bankacılık alanındaki gelişmeler niçin ve nasıl yön değiştirdi?

1930'lu yılların başlarında Türkiye, yeni bir gelişme stratejisi dönemini başlatmış, özel kesimin özendirilmesi ile sanayileşme bir yana bırakılarak, kamu iktisadi teşebbüsleri aracılığı ile sınai yatırımlarda bulunarak ekonomik kalkınmayı hızlandırma denemesine girişmiştir. Türkiye'nin, sosyalist ülkeler dışında, kamu iktisadi teşebbüsleri aracılığı ile ekonomik kalkınmayı hızlandırma denemesini yapan ilk ülke olduğu söylenebilir.

Türkiye'nin, anılan yıllarda, ekonomik kalkınma için yeni yollar, yeni yöntemler aramasında iç ve dış etmenler önemli rol oynamıştır. Bu etmenler, saatbaşları olarak şöyle özetlenebilir:

(i) Cumhuriyetin ilanından hemen sonra izlenmeye başlanan özel sektörün özendirilmesi yoluyla ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi politikasının, sermaye birikimi ve yatırımlar açısından istenen sonuçları vermemesi,

(ii) 1929'da başlayan dünya ekonomik bunalımının Türkiye'nin dışsatımı üzerinde olumsuz etki doğurması, alınan tüm önlemlere karşın dış ticaret dengesinin sağlanamaması,

(iii) Hammadde fiyatlarının dünya pazarlarında gittikçe düşme eğilimi karşısında Türk işçi ve çiftçisine daha verimli iş alanları bulmak çabası[18],

(iv) Dış dünyada (Sovyetler Birliği ve Almanya'da) yapılan iki ayrı tip fakat güdümlü ekonomik düzen denemesinin, Türk aydınlarını etkileyerek, ekonomik kalkınma için yeni yollar ve yöntemlerin varlığını göstermesi.

Türkiye, bu iç ve dış faktörlerin etkisiyle 1930'lu yılların başlarında, hazırlıklarına 1932 yılında başlanan Birinci Sanayi Planı'nı uygulama alanına koymuş ve yeni bir güdümlü ekonomik düzen kurma sürecini başlatmıştır. M. Kemal Atatürk'ün 9 Mayıs 1935 tarihinde CHP Dördüncü Büyük Kurultayını açış konuşmasından yapılan şu alıntı politika değişikliğini açıkça ortaya koymaktadır[19]:

«Yepyeni bir güdümlü ekonomi düzeni kurmakla uğraşıyoruz. Partimizin ekonomik anlayışı, bu yöndeki programımızın yurdun ihtiyaçlarını karşılayacak ve onu az zamanda gelişmeye ve genişliğe erdirecek en iyi program olduğunu gösterecektir.»

Ekonomik kalkınma açısından izlenecek temel politika değişikliği, bankacılık sistemini de etkilemiş, 1933 - 1938 yılları arasında önemli devlet bankaları art arda faaliyete geçmiştir. Bu dönemde devlet bankalarının kuruluşu ile sanayi plânları ve iktisadî devletçilik ilkesinin uygulanması arasında organik bir bağ vardır. 1930'lu yılların iki önemli kuruluşu Sümerbank ve Etibank, sanayi plânlarının uygulanması için oluşturulmuştur. Sümerbank, Birinci Sanayi Plânının uygulanmasını sağlamış, Etibank'tan da, Türkiye'nin tam olarak gerçekleştirmek olanağını bulamadığı İkinci Sanayi Plânının uygulanmasında önemli roller beklenmiştir. Plânların öngördüğü yatırımların gerçekleştirilmesinde halk birikimlerinden de yararlanılarak finansman sorununu çözmek yaklaşımı, Sümerbank ve Etibank gibi kuruluşların bankacılık faaliyeti de yapacak şekilde örgütlenmesine yol açmıştır.

---

(18) Birinci Sanayi Planı'nın Başbakanlığa Takdim Yazısı. İnan, Afet Prof. Dr.: a.g.e., Raporlar Bölümü, s. 10.
(19) İnan, Afet Prof. Dr.: a.g.e., s. 121.

Soru 11 : 1933 - 1938 yılları arasında hangi devlet bankaları kuruldu? Bunların ana işlevleri nelerdir?

1930'lu yılların bankacılık açısından karakteristik özelliği, önemli devlet bankalarının kurulmuş olmasıdır. Kısa bir dönemde özel yasalarla kurulan devlet bankalarının kronolojik sırası şöyledir: Sümerbank (1933), Belediyeler Bankası (1933), Etibank (1935), Denizbank (1937), Halk Bankası ve Halk Sandıkları (1938).

Sümerbank:

Sümerbank'ın 3 Haziran 1933 tarih ve 2262 sayılı kuruluş yasası gerekçesinde, sanayileşmenin özel teşebbüsün özendirilmesi yoluyla ulusal ihtiyaç ve çıkarların gerektirdiği oranda gerçekleşirilemediğinin 1923 - 1932 dönemi deneyi ile anlaşıldığı belirtilerek, tüm ulusal kaynaklardan yararlanarak sanayileşmenin daha verimli ve uyumlu olarak başarılabilmesi için güçlü bir kuruluşa gereksinme olduğu ve devlet sanayi programında öncelikle kurulması istenen sanayi kollarının ancak bir devlet teşekkülü tarafından gerçekleştirilebileceği ifade edilmiştir.

Kuruluş yasasına göre Sümerbank'ın görevleri şöyle sıralanabilir:

(i) Devlet Sanayi Ofisi'nden devralacağı fabrikaları işletmek,

(ii) Özel kuruluşlardaki devlet iştirak paylarını yönetmek,

(iii) Devlet sermayesi ile kurulacak tüm sanayi kuruluşlarının (özel kanunlara dayanılarak oluşturulacak kuruluşlar hariç) etüd ve projelerini hazırlamak, bunları kurmak ve yönetmek,

(iv) Sermayesinin elverdiği ölçüde ülkenin kalkınması için gerekli sınai kuruluşlara katılmak,

(v) Yurda ve kendi fabrikalarına gerekli işgücünü yetiştirmek,

(vi) Sınai kuruluşlara kredi sağlamak ve her türlü bankacılık işlemleri yapmak,

(vii) Ulusal sanayiin gelişmesi için önlemler aramak.

Kamu sektörü kalkınma bankası görünümünde olan Sümerbank'ın, Türkiye Sınai ve Maadin Bankası gibi başlıca üç işlevi vardır: (i) Mevcut sınai tesisleri yönetmek ve yeni tesisler kurmak, (ii) ulusal ekonomiye katkıda bulunacak sınai kuruluşlara iştirak etmek, (iii) ve bankacılık işlemleri yapmak. Sınai yatırımların gerçekleştirilmesinde halk birikimlerinden de yararlanarak finansman kaynağı sağlamak gö-

rüşü, Sümerbank'ın kuruluşunda da etkisini göstermiş, Sümerbank'a her türlü bankacılık yapma yetkisi de verilmiştir. Bir holding görüntüsü veren Sümerbank'ın işlevleri arasında yeni tesisler kurma uygulamada ağırlık kazanmış, Sümerbank, 1933 1939 yılları arasında 13 yeni sınai tesisin kuruluşunu sağlayarak Birinci Beş Yıllık Sanayi Plânının gerçekleştirilmesinde büyük katkıda bulunmuş, sözü edilen Plânın uygulanmasını âdeta tek başına başarmıştır.

Sümerbank, daha önce de değinildiği gibi, Devlet Sanayi Ofisi ile Türkiye Sanayi Kredi Bankası'nın füzyonu sonucu 20 milyon TL ile kurulmuş, başlangıç sermayesinin 10.7 milyon lirası, sözü edilen kuruluşların aktiflerinin Sümerbank'a devriyle ödenmiştir.

Etibank:

Birinci Sanayi Plânında (1933 - 1938) madencilik ve enerji sektörlerine önemli yatırımlar öngörülmemiş, ağırlık daha çok imalât sanayiine verilmiştir. Devletin, madencilik ve enerji sektörleri ile ilgisi özellikle 1935 yılından sonra başlamıştır. Maden yataklarını ve enerji kaynaklarından işletmeye elverişli görülenleri işletecek teşebbüsleri oluşturacak ve finanse edecek bir kurumun eksikliği duyulmuş, bu boşluğu gidermek amacıyla 20 Haziran 1935 tarihli 2905 sayılı kanunla Etibank kurulmuştur. Kuruluş yasası ile Etibank'a;

(i) Türkiye'nin toprakaltı servetlerini rasyonel bir şekilde değerlendirmek,

(ii) Türkiye'de elektrik üretimi ve dağıtımı imtiyazları almak ve işletmek; elektrik santralleri kurmak, enerji dağıtım hatları yapmak, elektrik enerjisini dağıtmak, her türlü elektrik malzemesi, araçları ve makinesi üretecek fabrikalar kurmak; elektrik malzemesi araçları ve makineleri alım-satımını yapmak,

(iii) İşlevlerini yerine getirmek için gereken ticarî teşebbüs ve işletmeleri kurmak, bu tür teşebbüslere iştirak etmek,

(iv) Maden ve enerji üretiminin gerektirdiği malzemenin alımsatımına aracı olmak,

(v) Her türlü bankacılık hizmetleri yapmak,

gibi görevler verilmiştir.

Etibank'ın gerçekleştireceği yatırımların finansmanında halk birikimlerinin de kullanılması ilke olarak benimsendiğinden, başlangıçta

Etibank'ın özel kesime kredi vermesi öngörülmemiş; bankanın kredi işlemleri, yalnız kendi kurduğu veya iştirak ettiği teşebbüslerle sınırlandırılmıştı. Ancak kuruluşundan 20 yıl sonra, 20.5.1955 tarih ve 6590 sayılı yasa ile Etibank'ın kuruluş kanununun 10'uncu maddesi değiştirilerek, Bankanın özel kesime de kredi vermesi kapısı açılmıştır. Etibank'ın kuruluş sermayesi 20 milyon TL olup 1935 yılında ödenmiş sermaye tutarı sadece 37.500 TL idi. Bankanın ödenmiş sermayesi 1938 yılı sonuna kadar 3.5 milyon TL'ye yükselmiş bulunmaktaydı.

Denizbank:

Devletin, sanayi, madencilik, elektrifikasyon alanlarındaki teşebbüslerini kurmak, işletmek ve finanse etmek amaçlarıyla kurulan Sümerbank ve Etibank'tan sonra, denizyolları işletmelerini yönetmek, yenilerini kurmak ve finanse etmek amacıyla 30 Kasım 1937 tarihli ve 3295 sayılı yasa ile Denizbank kurulmuştur.

M. Kemal Atatürk'ün 1 Kasım 1937 tarihli Büyük Millet Meclisi beşinci dönem üçüncü toplantı yılını açış konuşmasının bir bölümünü Denizbank'a ayırması, böyle bir kuruma verdiği önemi göstermektedir(20).

Denizbank'ın kuruluşu ile, (i) Denizyolları ve Akay işletmeleri ile fabrika ve havuzlar idaresi, (ii) İstanbul, İzmir, Trabzon liman işletme idareleri, (iii) kılavuzluk ve römorkörcülük idaresi, (iv) tahlisiye umum müdürlüğü, (v) Van Gölü işletmesi, anılan kuruma devredilmiştir.

50 milyon TL kuruluş sermayesi olan ve her türlü bankacılık işlemi yapmak yetkisi ile de donatılmış olan Banka, 1938 yılında faaliyete geçmiş ise de uzun ömürlü olamamış, faaliyeti 1940 yılında sona ermiştir.

1952 yılında Denizcilik Bankası Türk Anonim Ortaklığı'nın faaliyete geçmesi ile sözü edilen banka, devletin denizcilik alanındaki teşebbüslerinin kurulması, işletilmesi ve finanse edilmesi görevlerini devralmıştır.

Belediyeler Bankası (İller Bankası):

Kentlerin kalkındırılmasına hizmet etmek, şehirlerin imar planları-

(20) İnan, Afet Prof. Dr.: a.g.e., s. 130.

nı hazırlamak, kent ve kasabaların su, elektrik, havagazı, kanalizasyon gibi kamu hizmetleriyle ilgili tesisler, yapılar ve diğer işlerin vücuda getirilmesini kolaylaştırmak amacıyla, belediyelere gerekli orta ve uzun süreli kredilerle teknik yardım sağlayacak Belediyeler Bankası, 24.6.1933 tarih ve 2301 sayılı yasa ile kurulmuştur. Belediyeler Bankası, özel amaçlı bir ihtisas bankası niteliğindedir. Bankanın, kuruluşunu izleyen yıllarda önemli bir gelişme gösterdiği söylenemez. 1938 yılı sonuna değin bankanın ödenmiş sermayesinin 8 milyon liraya, mevduatının 2.6 milyon liraya ve kredilerinin de ancak 3.7 milyon TL'ye yükselmiş bulunması bu yavaş gelişmeyi göstermektedir.

1945 yılında 4759 sayılı yasa ile Bankanın adı İller Bankası olarak değiştirilmiş ve faaliyet alanı, belediyelerin yanı sıra il ve köy idarelerı ile bu idarelere bağlı kurumların bayındırlık işlerini de kapsayacak şekilde genişletilmiş, mali olanakları artırılmıştır. Banka, yerel yönetimlerin bir tür güçbirliğine dayanmakta; kaynakları, belediye, il ve köy idarelerinin bütçe ve gelirlerinden ayrılan paylarla, özel kanunlarla banka sermayesine eklenmek üzere verilen para ve mallar ve diğer yardım ve bağışlardan sağlanmaktadır.

Banka'nın il, belediye ve köylerin orta ve uzun süreli kredi gereksinimlerinin karşılanmasında, altyapı yatırımlarının tamamlanmasında olumlu katkıları olmuştur. İller Bankası'na, Banka'nın tüzüğünü değiştiren 14.2.1969 gün ve 6/11402 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla, ticaret bankacılığına özgü (senet iskonto etmek, teminat ve kefalet mektupları vermek, cari hesaplar açmak, avans vermek gibi) bazı işlemler yapmak yetkisi de tanınmıştır. Banka, mevduat toplama dahil ticaret bankacılığına özgü işleri de yapmakla beraber yerel yönetimleri finanse etmek yönü ağır basan özel amaçlı bir ihtisas bankası niteliğini taşımaktadır.

Türkiye Halk Bankası:

Cumhuriyet hükümetleri, ekonomik olduğu kadar sosyal açıdan da önem taşıyan küçük işletmelerin kredi sorununa çözüm bulmak, esnaf ve sanatkârların kredi bulmakta karşılaştıkları güçlükleri ortadan kaldırmak amacıyla bu konu üzerine eğilmişlerdir. Halk Bankası ve Halk Sandıkları kurmak üzere hükümete yetki veren 2284 sayılı yasa 18 Haziran 1933 yılında yayımlanmış olmakla beraber Banka ancak 1938 yılında faaliyete geçebilmiştir.

Küçük esnaf ve sanatkârların kredi sorununun çözümü, M. Kemal Atatürk'ün özellikle üzerinde önemle durduğu konulardan biri olmuştur. Örneğin Atatürk, 1 Kasım 1936 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nin beşinci dönem ikinci toplantı yılını açış konuşmasında küçük kredi konusunun önemle ele alınmasını Büyük Millet Meclisi'nin dikkatine sunmuştur(21). Yine Atatürk, 1 Kasım 1937 tarihinde, Büyük Millet Meclisi beşinci dönem üçüncü toplantı yılını açış konuşmasında da konuya verdiği önemi «küçük esnafa ihtiyaç duyacakları kredileri, kolayca ve ucuza verecek bir örgüt kurmak ve kredinin normal şartlarla ucuzlatılmasına çalışmak da çok gerekli işlerdendir.» diyerek vurgulamıştır(22).

8 Kasım 1937 tarihinde Büyük Millet Meclisine sunulan Birinci Celâl Bayar Hükümet programında yapılan şu alıntı konuya verilen önemi göstermektedir(23):

«Şef, küçük esnafa ve küçük sanayicilere ihtiyaç duyacakları kredileri kolayca ve ucuza verecek bir örgüt kurmak ve kredinin normal şartlar altında ucuzlatılması direktifini vermişlerdir.

«Kabul buyurmuş olduğunuz Halk Bankası ve Halk Sandıkları Kanunu bilinmektedir. Memleketimizde diğer alanlarda çalışan kredi kuruluşlarının çoğalmakta bulunmasına rağmen bu çeşit küçük kredi ihtiyaçlarını karşılama yolu çok dardır.

«Birkaç kredi kuruluşu dışında bunlar için, hemen hemen gizli tefeciden başka başvurulacak kapı yoktur.

«Halk Bankası ve Halk Sandıkları bu boşluğu dolduracaktır. Bu banka ve sandıkların esas anlaşmaları küçük kredinin özellikleri göz önünde tutularak hazırlanmıştır.

«Küçük kredi konusunu başarma işinde devletin ekonomik olduğu kadar sosyal olan bir yükümlülüğü de vardır.

«Şef'in emrini yerine getireceğiz.»

1938 yılında faaliyete geçen Halk Bankası başlangıçta 3 milyon TL sermayeli bir anonim şirket şeklinde idi. Bankanın ilk çalışma yılında ödenmiş sermayesi 1 milyon 200 bin TL olup, bunun 1 milyon lirası da Hazine'nin katkısı ile sağlanmış bulunmaktaydı.

(21) İnan, Afet Prof. Dr.: a.g.e., s. 125.

(22) İnan, Afet Prof. Dr.: a.g.e., s. 129.

(23) İnan, Afet Prof. Dr.: a.g.e., s. 158.

Halk Bankası'nın kuruluşunda, Fransa'daki Halk Bankaları Merkez Sandığı'ndan (Caisse Centrale des Banques Populaires) esinlenildiği söylenebilir. Sözü edilen Halk Bankaları Merkez Sandığı'nın, halk bankaları arasında eşgüdüm sağlamak ve bu bankaların fonlarını yönelmek gibi işlevleri bulunmaktadır. Nitekim Halk Bankası da, kuruluşunun ilk yıllarında, mevduat toplama yetkisine de sahip anonim şirket şeklinde Halk Sandıkları adı altında kredi kurumları oluşturarak ve bunlara kaynak sağlayarak, küçük kredi işlerinde bir süre bir Merkez Sandığı rolü oynamıştır. Daha sonraki yıllarda halk sandıkları tasfiye edildiğinde, Halk Bankası'nın, halk sandıklarının merkez bankası olma işlevi de son bulmuştur.

Kuruluş amacı ülkenin küçük sanat, küçük sanayi ticaret kredisi gereksinimini karşılamak olan Halk Bankası'nın esas uğraşı, esnafın, küçük sanayicilerin, esnaf dernekleri ve küçük sanat kooperatifleri gibi kuruluşların finansmanına dönük bulunmaktadır.

T. Halk Bankası dışında, tüzel kişiliğe sahip olmak üzere, Ankara, İstanbul ve İzmir'de oluşturulan halk sandıkları, uzun ömürlü olmamış, anılan halk sandıkları 1963 yılında T. Halk Bankasına katılmışlardır.

T. C. Ziraat Bankası

1930'lu yıllarda ekonominin yönetimine egemen olan görüş paralelinde, Ziraat Bankası, 1937 yılında T. C. Ziraat Bankası unvanını alarak bir İktisadi Devlet Teşekkülü şekline dönüştürülmüştür. 1937 yılında Ziraat Bankası'na verilen yeni şekil, bu bankanın gelişmesinde önemli bir aşama oluşturmaktadır.

Gerçekten 1937 yılında yürürlüğe giren 3202 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Kanunu ile bankanın gelişmesinde yeni bir çığır açılmış, Banka'ya modern bir kredi kurumunun sahip olması gereken olanaklar ve oldukça geniş yetkiler verilmiş, sermaye artışını kolaylaştıracak yeni kaynaklar sağlanmıştır. Banka'nın gelişme ve ilerlemesinde bir aşama olan söz konusu yasanın hazırlanmasında esas [illegible]n düşüntüler, tarımsal kredi sorununun çözümü için getirdiği yenilikler, yasanın gerekçesine dayanılarak şöyle özetlenebilir:

3202 sayılı yasanın amacı, kredi kaynak ve olanaklarından, Türkiye ekonomisine yararlı üretimde bulunan ve ülkenin belkemiğini oluşturan gerçek çiftçiyi yararlandırmak olarak açıklanmıştır. Gerekçede

ayrıca, kredi kaynaklarının gerçek üreticilere yönlendirileceği, tarımla hiçbir ilişkisi kalmamış toprak sahiplerine kredilerin kaptırılmaması gerektiği; toplumsal yaşamımızda geniş rolü ve etkisi olan tarım kredi sorununun özel teşebbüs eliyle başarılı bir şekilde çözülemeyeceği, tarım kredisinin bir devlet faaliyeti olarak ele alınması zorunluluğu ve tarımsal üretimde işletme sermayesi olmayan bir arazinin ekonomik açıdan bir değer taşımayacağı vurgulanmıştır. Gerekçede T. C. Ziraat Bankası kooperatifçiliğin ana öğesi olarak kabul edilmiş, Tarım Kredi Kooperatifleri'yle, toprak ürünlerinin hakiki değerlerinden üretmenleri yararlandıracak olan Tarım Satış Kooperatifleri'nin kurulmasında, çoğaltılıp, geliştirilmesinde Banka'nın rol oynayacağı açıklanmış, T. C. Ziraat Bankası'na tarım kooperatiflerinin ana bankası olma niteliği verilmiştir.

Türk Ticaret Bankası

Büyük ve önemli devlet bankalarının kurulduğu veya yeniden organize edildiği bu dönemde, Adapazarı Türk (İslâm) Ticaret Bankası da, Hazine'nin katkısı ile, Türk Ticaret Bankası'na dönüştürülmüştür.

1913 yılında Adapazarı'nda İslâm Ticaret Bankası olarak kollektif şirket şeklinde kurulan ve 1919 yılında anonim şirket şekline dönüştürülen, 1930'lu yıllarda dünya ekonomik bunalımının etkisiyle mali açıdan zor duruma düşmüş olan Banka, bu dönemde Hazine'nin katkısı ile de sermayesi yükseltilerek Türk Ticaret Bankası unvanını almıştır. Ayrıca Banka'ya, yerel bir banka olan Üsküdar Bankası'nın da katılması sağlanmıştır. Türk Ticaret Bankası, özel bir banka olarak günümüzde de, Türkiye'nin önde gelen bankalarından biri olarak faaliyetini sürdürmektedir.

Soru 12: 1930 - 1945 yılları arasında faaliyetleri duran veya tasfiyeye giren ulusal bankalar ile ülkemizdeki çalışmalarına son veren yabancı bankalar hangileridir?

Cumhuriyet döneminde günümüze değin bankacılık alanında üç önemli bunalım yaşandığı söylenebilir. Bunlar sırasıyla (i) dünya ekonomik bunalımının etkisiyle 1930'lu yıllarda yaşanan bunalım, (ii) 1958 istikrar programının etkisiyle 1960'lı yılların başlarında çok sa-

yıda bankanın faaliyetini durdurması veya tedrici tasfiyeye girmesiyle yaşanan bunalım, (iii) 1980 sonrası başlayan ve 90'lı yılların başlarında etkisi yavaşlamış olmakla beraber süren bunalım...

1929 1944 yılları arasında faaliyetini durduran veya tasfiyeye giren ulusal ve yabancı bankaların kuruluş yılı, merkezleri ve faaliyetlerini durdurdukları yıl aşağıda gösterilmiştir.

A. ULUSAL BANKALAR

Bankanın Adı, Kuruluş Yılı ve Merkezi	*Faaliyetinin Sona Erdiği Yıl*
İstanbul Bankası,1911, İstanbul	1930 veya 1934
Emlâk ve İkrazat Bankası, Osmanlı A.Ş., 1914, İstanbul	1930'da çalışmayan şirketler listesinde.
Milli İktisat Bankası, 1918, İstanbul	1930 başları.
İtibar ve Ticaret Osmanlı A.Ş., 1918, İstanbul	1930'da çalışmayan şirketler listesinde.
Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası, 1932, İstanbul	Aktif ve pasifi ile 1933 yılında Sümerbank'a devredilmiştir.
Üsküdar Bankası, 1929, İstanbul	1933 yılında T. Ticaret Bankası ile birleşmiştir.
Karaman Çiftçi Bankası, 1925, Karaman	1934 veya 1937.
İstanbul Esnaf Bankası, 1925, İstanbul	1934 veya 1938.
Konya İktisad-ı Milli A.Ş., 1911, Konya	1934 veya 1936.
Aksaray Halk İktisat Bankası, 1926, Aksaray	1936
Kayseri Milli İktisat Bankası, 1916, Kayseri	1937
Trabzon Bankası (Trabzon Tasarruf ve İkraz Sandığı), 1928, Trabzon	1937
Karadeniz Bankası, 1928, Trabzon	1937
Karaman Milli Bankası, 1913, Karaman	1937
Kastamonu Bankası, 1930, Kastamonu	1938

Diyarbakır Bankası, 1931, Diyarbakır	1939
Kırşehir Bankası, 1931, Kırşehir	1939
Niğde Çiftçi ve Tüccar Bankası, 1926, Niğde	1940
Mersin Ticaret Bankası, 1929, Mersin	1940
Ermenek Ahali Bankası, 1927, Ermenek	1940
Denizbank, 1938, İstanbul	1940
Emvali Gayrimenkul ve İkrazat Bankası, 1914, İstanbul	1942
Konya Türk Ticaret Bankası, 1920, Konya	1943

B.YABANCI BANKALAR

Bankanın Adı, Türkiye'de Faaliyete Geçtiği Yıl ve Merkezi	*Türkiye'de Faaliyetini Durdurduğu Yıl*
İonian Bank Ltd., 1922, Londra	1929
Banka Marmaroş Blank ve Şürekâsı, 1919, Bükreş	1929
Banque Belge Pour L'Etranger, 1924, Brüksel	1929
İtalyan Şark Bankası, 1925, Milano	1931
Crédit Lyonnais, 1875, Paris	1933
Banque Général Pour Le Commerce Etranger, (Umumi Ticareti Hariciye Bankası) 1925, Paris	1933
Banque Franco Asiatique, (Bank Franko Azyetik) 1929, Paris	1933
Banque Française des Pays Orient, (Memaliki Şarkiye Fransız Bankası) 1922, Fransa	1933
Banque Chrisoveloni, (Hrisoveloni Bankası) 1924, Bükreş	1936

Bu dönemde faaliyetini durduran Crédit Lyonnais 1988 yılında şube açarak yeniden faaliyete geçmiştir.

Ayrıca American Express Comp., 1933 yılında ülkemizde şube faaliyetini durdurmuştur

Ülkemizde faaliyette bulunan ulusal bankaların bir bölümünün faaliyetlerini durdurmaları veya tasfiyeye girmeleri, çok sayıda yabancı bankanın ülkemizdeki faaliyetine son vermesi, 1932 - 1945 döneminde banka ve banka şube sayısında azalışa yol açmıştır. 1932 yılında çalışan banka sayısı 60 ve banka şube sayısı da 483 iken, 1945 yılında banka sayısı 40'a ve banka şube sayısı da 411'e düşmüştür. Özellikle II'nci Dünya Savaşı döneminde bankacılık kurumsal açıdan da bir duraklama dönemine girmiştir.

Soru 13: II'nci Dünya Savaşı sonrası Türk bankacılığı niçin yeni bir gelişme dönemine girdi?

1945, özellikle 1950 yılından sonra izlenen ekonomik politikada değişiklik ve II'nci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile ekonomik hayatta canlanma, etkilerini bankacılık alanında da göstermiştir. 1945-1960 döneminin ekonomik gelişme açısından önemli olan yönü, günümüze değin ekonomik politikamızı etkileyecek temel değişikliklerin başlangıç yılları olmasıdır. İzlenen ekonomi politikasına yön veren bu temel değişiklikler veya etmenler üç başlık altında toplanabilir:

(i) İç ekonomik etken: Özel kesimin gelişmesi... Savaş yıllarının yarattığı kıtlıklar ve hızlı enflasyon, özellikle ticaret ve tarım sektörlerinde varlıklı bir sınıfın doğmasına veya güçlenmesine yol açmış ve özel kesimde sermaye birikimi hızlanmıştır. Büyüme hızını bir ölçüde yitirmiş kamu iktisadi teşebbüslerine karşı özel kesimin güçlenmesi, Türkiye'nin 1950'li yılların başlarından itibaren izlediği ekonomik politikayı belirleyen en önemli etkenlerden biri olmuştur.

(ii) Dış etken: Batı ile yakın ilişki.

Savaş sonrası Batı Ülkeleri ile yakın ekonomik ve politik ilişkilere girişilmesi, yabancı ülkelerden ve uluslararası finansman kuruluşlarından kredi alma olanaklarının artması, beraberinde ekonomik politika değişikliğini de getirmiş; dış etkiler, izlenecek ekonomik politikayı belirleyen başlıca etkenler arasına girmiştir.

(iii) İç politik etken: Tek parti düzeninden çok partili yaşama geçiş.

İktisadi devletçilik ilkesine karşı daha liberal ve özel sektörü destekleyen bir politikayı benimseyen Demokrat Parti'nin kurulması ve 1950 yılında iktidara geçmesi, Türkiye'nin ekonomik politikasında önemli bir dönemeç olmuştur.

Soru 14: 1945 - 1960 döneminde hangi ulusal bankalar kurul - du?

1945 - 1960 döneminin bankacılık açısından ayırtkan (karakteristik) yönü, özellikle 1950 yılından sonra özel bankaların kurularak hızlı bir gelişim göstermesidir. Gerçekten anılan dönemde, üçü özel kanunlarla olmak üzere, bankalararası birleşmeler dahil olmak üzere 30 adet yeni banka kurulmuştur. 1944 yılında kurulmuş olan Yapı ve Kredi Bankası da bu dönemin ürünü olarak kabul edildiğinde, 1945 - 1960 yılları arasında oluşan yeni bankalar kronolojik sırayla şöyledir:

Bankalar ve Kuruluş Yılları	*Açıklama*
Yapı ve Kredi Bankası, 1944	Faaliyetini sürdürmektedir.
Türkiye Garanti Bankası, 1946	Faaliyetini sürdürmektedir.
Akbank, 1948	Faaliyetini sürdürmektedir.
Türkiye Kredi Bankası, 1948	1966 yılında tasfiyeye girmiştir.
Tutum Bankası, 1948	1963 yılında tasfiyeye girmiştir.
Niğde Bankası, 1948	1960 yılında tasfiyeye girmiştir.
Türkiye Eski Muharipler Bankası (MUHA-Bank), 1950	1959 yılında Türkiye Birleşik Tasarruf ve Kredi Bankası unvanı altındaTümsu-Bank'la birleşmiştir.
Türkiye Sınaî Kalkınma Bankası, 1950	Faaliyetini sürdürmektedir.
Göynük Sanayi ve Kredi Bankası, 1951	1957 yılında tasfiyeyegirmiştir.
Doğubank, 1952	1961 yılında tasfiyeye tabi tutulmuştur.

Denizcilik Bankası, 1952	5842 sayılı kanunla kurulan banka faaliyetini sürdürmektedir.
Türk Ekspres Bankası, 1953	1962 yılında Anadolu Bankası adı altında Buğday Bankası ile birleşmiştir.
İstanbul Bankası, 1953	1983 yılında zorunlu olarak T.C. Ziraat Bankası ile birleştirilmiştir.
Demirbank, 1953	Faaliyetini sürdürmektedir.
Türk Yapı Bankası, 1954	1958 yılında tasfiye olunmuştur.
Şekerbank (Pancar Kooperatifleri Bankası), 1954	1954 yılında kurulan Pancar Kooperatifleri Bankası, Şekerbank'ın çekirdeğini oluşturmuştur. Şekerbank faaliyetini sürdürmektedir.
Türkiye Vakıflar Bankası, 1954	6219 sayılı özel kanunla kurulan banka, faaliyetini sürdürmektedir.
İşçi Kredi Bankası, 1954	1983 yılında tasfiyesine başlanılmıştır.
Buğday Bankası, 1955	1962 yılında Türk Ekspres Bankası ile birleşerek Anadolu Bankası'nı oluşturmuştur.
Türkiye Turizm Bankası, 1955	1960 yılında aktif ve pasifi ile birlikte, 7470 sayılı yasa ile kurulan T. C. Turizm Bankası'na devredilmiş, T. C. Turizm Bankası'nın da Türkiye Kalkınma Bankası'na katılması 1988 yılında kararlaştırılmış; 1989 yılında Türkiye Kalkınma Bankası'na katılmasıyla tüzel kişiliği sona ermiştir.

Pamukbank, 1956	Faaliyetini sürdürmektedir.
Raybank, 1956	1964 yılında tasfiyeye girmiştir.
Esnaf Kredi Bankası, 1957	1961 yılında tasfiyeye girmiştir.
Türkiye Muallimler Memurlar ve Subaylar Bankası (TÜMSU-Bank), 1957	TÜMSU-Bank, 1959 yılında Türkiye Birleşik Tasarruf Bankası adı altında MUHA-Bank ile birleşmiştir.
İzmir Halk Sandığı, 1957	31.12.1963 tarihinde tüzel kişiliği sona ermiştir.
Sanayi Bankası, 1958	1961 yılında tasfiyeye girmiştir.
Maden Kredi Bankası, 1958	1973 yılında tasfiyeye girmiştir.
Çaybank, (Derbank) 1958	1991 yılında Derbank unvanını almıştır; faaliyetini sürdürmektedir.
Türkiye Birleşik Tasarruf ve Kredi Bankası 1959	MUHA ve TÜMSU bankalarının birleşmesiyle oluşan bu banka 1961 yılında tasfiyeye girmiştir.
Türkiye Öğretmenler Bankası (TÖBANK), 1959	7118 sayılı özel kanunla kurulan bu banka 1987'de kamusal sermayeli bir banka haline dönüştürülmüş, 1992 yılında T.Halk Bankası'na katılması kararlaştırılmış, böylece varlığı sona ermiştir.

1945 - 1960 döneminin tipik özelliği özel bankaların gelişmesi olmakla beraber, yeni tür, örneğin Türkiye Sınai Kalkınma Bankası gibi, finansman kurumlarının oluşturulması ve şube bankacılığının yaygınlaşması da bu dönemin diğer karakteristikleri arasındadır.

1944 - 1960 döneminde, banka sayısına koşut, banka şube sayısında da çok hızlı artış olmuştu. Cumhuriyetin ilânından 1945 yılına kadar banka şube sayısında belirgin bir gelişme görülmezken, hatta 1933 - 1944 yılları arasında şube sayısında azalma eğilimi gözlenirken, özellikle 1945 yılından sonra ülkemizde hızlı bir banka şube sayı-

sı artışı olmuştur. Dönemin başlangıcı 1944 yılında banka şube sayısı 405 iken, 1959 yılı sonunda 1.759'a değin yükselmiş; 15 yıllık bir dönemde banka şube sayısı yaklaşık dörde katlanmıştır.

Soru 15 : 1945 - 1960 yılları arasında kurulan önemli kamu bankaları ve özel bankalar hangileridir?

1945 - 1960 dönemine damgasını vuran, özel sektör tarafından kurulan bankaların gelişmesi olmakla beraber; anılan dönemde özel yasalarla üç bankanın, Denizcilik Bankası, Türkiye Vakıflar Bankası ve Türkiye Öğretmenler Bankası'nın kurulduğunu görüyoruz.

1945 - 1960 DÖNEMİNDE ÖZEL YASA İLE KURULAN BANKALAR

Denizcilik Bankası

10.8.1951 gün ve 5842 sayılı yasa ile kurulmuş olan Denizcilik Bankası, 1952 yılında faaliyete geçmiştir. Ancak 22.10.1983 tarihinde yürürlüğe giren 2929 sayılı «İktisadî Devlet Teşekkülleri ve Kamu İktisadî Kurumları Hakkında Kanun» ile Denizcilik Bankası T.A.O. kaldırılmış, bunun yerine, «Türkiye Denizcilik Kurumu» oluşturulmuştur. Sadece bankacılık faaliyeti yapan Denizcilik Bankası T.A.Ş. de bu kurumun bir bağlı ortaklığı haline dönüştürülmüştür. Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu'nun 18.3.1985 gün ve 85/11 sayılı kararı ile de Banka'ya, faaliyetlerinde özerk ve sorumluluğu sermayesi ile sınırlı bir İktisadî Devlet Teşekkülü statüsü verilmiştir.

8.6.1984 gün ve 233 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile yeniden faaliyet çerçevesi çizilen Denizcilik Bankası T.A.Ş. (Denizbank) nin faaliyetleri,

(i) Deniz ulaştırmasıyla ilgili konularda her türlü banka işlemi yapmak,

(ii) Gemi inşa, tamir, satın alma ve deniz işletmeciliği yapan gerçek ve tüzel kişilere kredi açmak,

(iii) Denizcilik sektöründeki KİT'lere her türlü kredi açmak,

(iv) Deniz sektörüyle ilgili şirketlere iştirak etmek,

(v) T. C. Merkez Bankası reeskont kredilerinde aracı banka görevi yapmak,

(vi) Faaliyet konularında eğitim, araştırma ve geliştirme çalışmaları yapmak,

(vii) Devletçe, Gemi İnşa, Gemi Satınalma, Tersane Kurma ve Geliştirme Fonu için verilecek fonları, ihtisas bankası olarak kullandırmak,

(viii) Kurulmuş ve kurulacak küçük ve orta büyüklükteki kuruluşlara idari ve teknik rehberlik yapmak, olarak belirlenmiştir.

Türkiye Vakıflar Bankası :

Türkiye Vakıflar Bankası, taşınır ve taşınmaz mal ve değerler karşılığında kredi açmak, ortaklıklar kurmak veya kurulmuş olanlara iştirak etmek, taşınmaz mal alıp-satmak, her türlü bankacılık işlem ve hizmetleri yapmak, Vakıflar Genel Müdürlüğü ile Mülhak Vakıflar İdaresi'nin Banka'ya vermede yarar gördüğü taşınmazları ve işletmeleri rasyonel bir şekilde yönetmek, devam ettirmek ve işletilmeleri için gerekli tüm işlem ve girişimleri yapmak üzere, 11.1.1954 tarih ve 6219 sayılı yasa ile 50 milyon TL itibari sermaye ile kurulmuştur. Banka'nın sermayesinin % 55'i Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne, % 20'si Mülhak Vakıflara ve % 25'i de diğer gerçek ve tüzel kişilere ayrılmış bulunmaktadır. Sermaye yapısı, Vakıflar Bankası'nın kamu payının ağırlıklı olduğu bir karma teşebbüs niteliği taşıdığını göstermektedir. Banka, bir ihtisas bankası olmayıp bir ticaret veya mevduat bankası niteliğindedir.

Türkiye Öğretmenler Bankası :

Türkiye Öğretmenler Bankası, 7118 sayılı yasa ile, memur ve öğretmenlere konut inşaatı için taşınmaz mal ipoteği karşılığında krediler açmak; Millî Eğitim Bakanlığı merkez ve taşra örgütünde görevli memurlara ait arsalar üzerinde konutlar inşa etmek ve bunları peşin veya ipotek karşılığı, öğretmen ve memurlara satmak veya bu amaçla arsalar ve meskenler satın almak; yapı onarım, taahhüt ve proje işleriyle uğraşmak; yapı malzemesi ve ders aletleri endüstrisi kurmak ve ticaretini yapmak ve bu amaçla ortaklıklar oluşturmak veya kurulmuş ortaklıklara katılmak ve diğer bütün bankacılık işlemleriyle uğraşmak üzere 1959 yılında kurulmuştur.

Banka, ilkokul öğretmenleri yapı sandığına üye olan ve olmayan Millî Eğitim Bakanlığı memurları tarafından kurulmuş; ilkokul öğretmenleri yapı sandığı mevcudu Banka'ya devredilmiş, Millî Eğitim memurları tarafından satın alınmayan hisse senetlerinin diğer gerçek ve tüzel kişilere satılması kabul edilmiştir. Yasa ile kurulmuş olmasına karşın, Türkiye Öğretmenler Bankası, günümüzde kuruluş amaçları yönünde değil, daha çok ticaret veya mevduat bankası gibi faaliyet gösteren bir banka görünümündedir. Banka, 1980 sonrasında mali açıdan zor duruma düşmüş, yetkili organlar tarafından yakın izlenmeye alınmış; ancak alınan önlemlerin yetersiz kalması üzerine, 1987 yılı başlarında, Hazine ve üç kamu bankasının iştiraki ile kamu sermayesi ağırlıklı bir banka şekline dönüştürülmüştür. 1987 yılında yapılan sermaye düzenlemesiyle, Hazine % 41,90, Ziraat Bankası % 20,19, Emlak Bankası % 15, 94 ve Halk Bankası da % 15,94 paya sahip bulunmakta iken 1992 yılında T.Halk Bankası'na katılması Bakanlar kurulu'nca kararlaştırılmış ve böylece hukuki varlığı sona ermiştir.

1945 - 1960 DÖNEMİNDE KURULAN ÖNEMLİ ÖZEL BANKALAR

1945 - 1960 döneminde üçü özel yasalarla olmak üzere, 30 banka kurulmasına karşın, bunların büyük bir bölümü uzun ömürlü olamamış, bir bölümü kuruluşlarını hemen izleyen yıllarda tasfiye olunmuşlardır. Bu dönemde kurulan bankalardan, 1986 yılında faaliyetlerini sürdüren banka sayısı 11'dir. Söz konusu dönemde kurulup da günümüzde de etkinliklerini sürdüren önemli bankalar şunlardır:

Yapı ve Kredi Bankası :

Yapı ve Kredi Bankası, II'nci Dünya Savaşı'nın sonlarına yaklaşıldığı 1944 yılında 1 milyon TL sermaye ile kurulmuştur(24). Unvanında «yapı» sözcüğünün bulunmasına ve bankanın ülkenin en önemli toplumsal sorunlarından biri olan konut sorununu çözmek amacıyla kurulduğunun açıklanmış olmasına karşın; Banka, konut yapımını ve konut sektörünü finanse eden bir ihtisas bankası olarak değil, bir mevduat veya ticaret bankası olarak gelişmiş, faaliyetini sürdürmüş-

(24) Banka'nın kuruluşta başlıca ortakları Doğan Sigorta A.Ş., Demir Toprak A.Ş., Haydar Salih Tokal, Nihat Geyran, Muammer Tuksavul, Mustafa Nadir Önen ve Rıza Dilmen'dir. Doğan Sigorta ve Demir Toprak A.Ş.'nin başlıca ortağı olan Kâzım Taşkent, bankanın kurucusudur.

tür. Bunda belki, 1945 yılında bir yasa değişikliği yapılarak Emlâk Eytam Bankası'nın T. Emlak Kredi Bankası şekline dönüştürülmesi, sözü edilen bankaya konut finansmanı konusunda özel görev verilmesi de etken olmuştur. Nedeni ne olursa olsun, Yapı ve Kredi Bankası, «yapı» ağırlıklı bir çalışma anlayışının egemen olduğu bir ihtisas bankası kimliği ile faaliyetini sürdürememiştir.

Ülkemizde holding bankacılığının gelişmekte olduğu 1970'li yıllarda, bu bankanın yönetimini ele geçirmek konusunda Sabancı Grubu ile Çukurova Grubu arasında savaşım olmuş, bankanın yönetimi 1980 yılı başlarında Çukurova Holding'e geçmiştir.

Yapı ve Kredi Bankası, günümüzde ülkenin ilk dört büyük bankası arasında bulunmaktadır.

Türkiye Garanti Bankası

Türkiye Garanti Bankası 1946 yılında Ankara'da, 103 tüccar tarafından 2.5 milyon TL sermaye ile kurulmuştur. Daha sonra merkezini İstanbul'a taşıyan banka, uzun süre Cabir Selek yönetiminde kalmıştır. Holding bankacılığının hız kazandığı 1970'li yıllarda büyük holdinglerin dikkatini çeken bu bankanın pay senetlerinin önemli bir bölümü, 1970'li yılların sonlarında Koç Holding ile Sabancı Holding elinde toplanmıştır. Banka'nın yüzde 62'sine sahip olan Koç Grubu ile Bankadaki pay oranı % 35'e ulaşan Sabancı Grubunun, Banka'nın yönetiminde uyum sağlayamamaları üzerine, 1980'li yılların başlarında önce Koç Grubu, daha sonra da Sabancı Grubu, paylarını Ayhan Şahenk'in Doğuş Grubu'na satmışlardır. 1987 yılı itibariyle Banka'nın pay senetlerinin büyük bir bölümü Doğuş Holding'in elinde olup, söz konusu grup banka yönetimine egemen bulunmaktadır.

Akbank T.A.Ş.

Akbank, her türlü bankacılık işlemleri yapmak, T. C. yasalarının yasaklamadığı her türlü iktisadi, mali ve ticari konularda girişim ve faaliyette bulunmak amacıyla 1948 yılında Adana'da kurulmuştur(25). Hızlı bir gelişme gösteren Banka'nın, merkezi daha sonra İstanbul'a taşınmış ve zamanla pay senetleri de Sabancı Grubunun elinde toplanmıştır. Akbank ülkemizde holding bankacılığının, daha açık bir deyiş-

(25) Akbank, Ömer Sabancı, Bekir ve Ahmet Sapmaz, Nuri Has, Behice Yazgan, Mustafa Özgür ve İbrahim Tekin aileleri tarafından kurulmuştur.

le özel bir holdinge bağlı banka yönetiminin, ilk tipik örneğini oluşturmuştur. Dışa dönük bankacılık çalışmaları da yapan Akbank, 1981 yılında hükümetin izniyle Londra'da uluslararası ilk Türk bankası olan Ak International Ltd.i kurmuştur.Akbank'ın destek ve katkısı ile oluşturulan Ak International Ltd. 5 milyon sterlin sermayeli olup 1983 yılında faaliyete geçmiştir. Akbank, ayrıca, 1986 yılında Fransa'nın en büyük bankalarından biri olan Banque Nationale de Paris ile ortak olarak Türkiye'de BNP-Ak Bankası adı ile yeni bir banka kurmuştur. Bu bankaya 1988 yılında Dresdner Bank da katılmış olup, bankanın adı BNP-Ak-Dresdner Bank olarak değiştirilmiştir. Akbank'ın söz konusu bankada sermaye payı % 40'dır.

Pamukbank

Pamukbank, 1955 yılında 17 milyon TL sermaye ile İstanbul ve Adana'da yerleşik bir grup işadamı tarafından her türlü bankacılık faaliyetinde bulunmak üzere kurulmuştur ([26]). Banka, daha sonra kurucular arasında bulunan Çukurova Grubunun yönetimine geçmiştir.

Türkiye Sınai Kalkınma Bankası

1945 - 1960 döneminin bankacılık alanında dikkati çeken gelişmelerden biri de, değişik gereksinmeleri karşılayabilecek yeni finansman kurumlarının oluşturulmasıdır. Bunun tipik örneği, 1950 yılında kurulan Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (TSKB) dır. TSKB'nin kuruluşunda, Türkiye'de kendisine muhatap arayan Dünya Bankası (IBRD)nın etkili olduğu söylenebilir.

Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, 1925 yılında kurulan fakat başarılı ve uzun ömürlü olamayan Türkiye Sınai ve Maadin Bankası denemesi bir yana bırakılacak olursa, ülkemizde kurulan ilk kalkınma bankasıdır. Gerçekten TSKB, yeni özel teşebbüslerin kurulmasına, mevcut özel sınai kuruluşların genişletilmesine ve modernleştirilmesine yardım etmek ve bunları hızlandırmak, yabancı ve yerli özel sermayenin Türkiye'de kurulan veya kurulacak özel sınai işletmelere iştiraklerini kolaylaştırmak, ülkede sermaye piyasasının gelişmesine katkıda

(26) Pamukbank kurucuları arasında Sadi Eliyeşil, Ali Muhittin Hacıbekir,Ali Sohtorik, Emin Çiftçi, Rıza Sadıkoğlu, İbrahim Behlül, Ali Haydar Albayrak, Zeki Rıza Sporel, Şakir Zümre isimlerinin yanı sıra Çukurova İhracat ve İthalât T.A.O., Çukurova Sanayi İşletmeleri T.A.Ş. de yer almıştır.

bulunmak üzere 1950 yılında 12.5 milyon TL sermaye ile kurulmuştur. Kuruluşta sermayesinin önemli bir bölümü (yaklaşık % 75) ticaret bankaları tarafından karşılanmıştır. Halen Banka'nın yönetiminde ticaret bankalarının, özellikle T. İş Bankası'nın ağırlığı bulunmaktadır.

Devlet, başlangıçta kâr payı garantisi vererek, daha sonra Banka'ya uzun süreli krediler sağlayarak veya bu tür kredilerin sağlanmasına olanak hazırlayarak TSKB'yi desteklemiştir.

Banka, kuruluş amaçlarını gerçekleştirmek üzere, özel imalât sanayiine orta ve uzun süreli krediler vermekte, özel sınai teşebbüslere sermaye iştirakinde bulunmakta, yeni sınai teşebbüslerin kurulmasını desteklemekte, kuruluşlara, girişimcilere teknik yardım sağlamaktadır. Banka, ayrıca, sermaye iştiraklerini halka satmak ve sermaye piyasası işlemlerine aracılık yapmak yoluyla da sermaye piyasasının kurulmasına önderlik etmiştir.

Banka'nın önemli bir işlevi de, yurt dışından sağlanan teknik bilgi ve mali kaynakların, yurt içindeki girişimcilere ve sınai kuruluşlara aktarılmasıdır. TSKB, büyük ölçüde uluslararası finans kurumlarından özellikle Dünya Bankası (Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası IBRD), bu bankanın birer filyali olan Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA) ve Uluslararası Finans Şirketi (IFC)nden kaynak sağlamaktadır. Bankanın kaynakları arasında Avrupa Yatırım Bankası ile Alman Teknik Yardım Kredileri (KFV-Kreditanstalt für Wieder Aufbau) dikkati çekmektedir.

TSKB, genellikle özel imalat sanayiini Türk Lirası ve döviz kredileri ile finanse etmektedir; madencilik, ulaştırma, enerji gibi ekonomik kalkınma açısından önemli sektörlere kredi vermemektedir.

Söz konusu dönemde kurumsal bir yenilik de, bankacılık mesleğinin gelişmesi, bankalar arasında dayanışmanın sağlanması ve haksız rekabeti önleyici kararların alınması ve uygulanması amacını güden tüzel kişiliğe sahip Türkiye Bankalar Birliği'nin kurulmasıdır. 7129 sayılı Bankalar Kanunu'nun öngördüğü bir kurum olan Türkiye Bankalar Birliği, merkezi Ankara olmak üzere 1958 yılında faaliyete geçmiştir.

Soru 16 : 1945 - 1960 döneminde faaliyeti sona eren bankalar hangileridir?

1944 - 1960 arasında çok sayıda, sayısını 30 olarak saptadığımız yeni kuruluşa karşılık, anılan dönemde dördü yabancı banka olmak üzere 14 banka tasfiye olunmuş veya faaliyetini durdurmuştur.

1944 - 1960 YILLARI ARASINDA FAALİYETİ SONA EREN BANKALAR

A. ULUSAL BANKALAR

Bankanın Adı, Kuruluş Yılı ve Merkezi	*Faaliyetinin Sona Erdiği Yıl*
Konya Ahali Bankası, 1918, Konya	1945
Nevşehir Bankası, 1927, Nevşehir	1948
Ürgüp Zürra ve Tüccar Bankası, 1928, Ürgüp	1949
Bor Esnaf Bankası, 1928, Bor	1950
Göynük Sanayi ve Kredi Bankası, 1951, Göynük-Bolu	1957
Türk Yapı Bankası, 1954, İstanbul	1958
Konya İktisad-ı Milli Bankası, 1911, Konya	1959
Akseki Ticaret Bankası, 1927, Akseki-Antalya	1959
Türkiye Eski Muharipler Bankası (MUHA- BANK), 1950, Ankara	1959
Türkiye Muallimler, Memurlar ve Subaylar Bankası (TÜMSU-BANK), 1957, İstanbul	1959
MUHA Bank ile TÜMSU Bank 1959 yılında Türkiye Birleşik Tasarruf ve Kredi Bankası adı altında birleştirilmişlerdir.	

B. YABANCI BANKALAR

Bankanın Adı ve Merkezi	*Türkiye'de Faaliyete Geçiş Yılı*	*Türkiye'de Faaliyetinin Sona Erdiği Yıl*
Deutsche Orient Bank, Berlin	1906	1945
Deutsche Bank, Berlin	1909	1945
S.S.C.B. Ticareti Hariciye Bankası (Banque Russe, Pour le Commerce Extérieur), Moskova	1925	1951
Şarki Karip Ticaret Bankası (Commercial Bank for the Near-East), Londra	1922	1956

1944 - 1960 yılları arasında 14 yerli ve yabancı banka ülkemizde faaliyetine son vermiş olmakla beraber, 1944 yılında (T. C. Merkez Bankası dahil) 43 olan banka sayısı, 1959 yılı sonunda 60'a yükselmiştir. Bankacılık tarihimizde ulusal banka sayısı açısından tepe noktası 1958 yılıdır. Anılan yılda çalışan ulusal banka sayısı (T. C. Merkez Bankası dahil) 56'ya, toplam banka sayısı da 62'ye yükselmiştir. Türk Bankacılık tarihinde bu düzeyde banka sayısına bir kez de 1931 yılında ulaşılmıştır. Ancak 1931 yılında ülkemizde faaliyette bulunan 62 bankanın 47'si ulusal banka niteliğinde bulunmaktaydı.

Soru 17 : 1960'lı yılların başlarında bankacılık alanında niçin bunalım yaşandı ve bu bunalımda kaç banka tasfiye olundu?

Türk ekonomisinin 1950'li yılların sonlarına doğru içine girdiği bunalım ve durgunluk ve 1958 istikrar programı, bankacılık kesimi üzerinde etkisini 1960'lı yılların hemen başında göstermiştir. 1960'lı yılların başları, 1930 bunalımından sonra, çok sayıda bankanın faaliyetine son verdiği, tasfiyeye girdiği dönem olmuştur. Ekonomideki bunalım ve durgunluk, bankacılık kesimine de kısa bir aralıkla yansı-

mıştır. Gerçekten 1960-1964 yılları arasında 15 bankanın faaliyeti sona ermiş veya bu bankalar tasfiyeye girmişlerdir. 1960 yılında Niğde ve Akşehir Bankaları; 1961 yılında Doğu, Esnaf Kredi Sanayi, Bor Zürra ve Tüccar Bankası, Türkiye Birleşik Tasarruf ve Kredi Bankaları; 1962 yılında Türk Ekspres ve Buğday Bankaları (Bu bankalar Anadolu Bankası adı altında birleştirilmişlerdir); 1963 yılında Tutum Bankası ve Ankara, İstanbul, İzmir Halk Sandıkları; 1964 yılında da Lüleburgaz Birlik Ticaret Bankası ve Raybank tasfiyeye girmiş veya bankacılık faaliyetini durdurmuşlardır.

Kısa sürede çok sayıda bankanın faaliyetini durdurması veya tasfiyeye girmesi üzerine, 6.12.1960 gün ve 153 sayılı yasa ile tasarruf sahiplerinin haklarını güvence altına almak için T.C. Merkez Bankası nezdinde, bir Bankalar Tasfiye Fonu oluşturulmuştur. Bankalara, yıl sonu bilançolarındaki tasarruf ve ticari mevduat toplamının binde yarımı nispetinde bir meblağı, bu Fona yatırmak zorunluluğu getirilmiştir. Bu Fonun amacı, Maliye Bakanlığı'nca haklarında tedrici tasfiye kararı verilen bankaların kati ve nihai açıklarını karşılamaktır. Fon varlığının bu amacı temine yetmediği durumlarda, Maliye Bakanlığı'nın önerisi üzerine, T.C. Merkez Bankası'nın Fona ödünç vermesi öngörülmüştür.

Bankalar Tasfiye Fonu'nun oluşturulması, mevduatın bir tür sigorta edilmesi anlamına gelmektedir. Nitekim, 1983 yılında diğer bir banka bunalımından sonra, 70 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile, yine T.C. Merkez Bankası tarafından idare ve temsil olunmak suretiyle Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu kurulduğunda, söz konusu 153 sayılı kanuna göre kurulan Bankalar Tasfiye Fonu, yeni sigorta fonuna devredilmiştir.

Soru 18 : 1960 sonrası - 1980 planlı döneminin bankacılık açısından özelliği ve I, II, III'üncü Planların bankacılığa ilişkin ilkeleri nelerdir?

1960 sonrası 1980 döneminin bankacılık alanında özelliği, (i) kalkınma planları ile mali örgütleşmeye ve bankaların kaynak kullanımlarına yön verilmesi, (ii) ihtisas bankalarına, kalkınma ve yatırım bankacılığına önem verilmesi, (iii) yeni ticaret bankaları kurulmasının

sınırlandırılması, bu alanda yeni kuruluşlara izin verilmemesi, (iv) holding bankacılığının gelişmesi olarak ortaya konulabilir.

Kalkınma Planlarının Bankacılığa İlişkin İlkeleri :

Planlı dönem olarak nitelendirdiğimiz 1960 sonrası - 1980 arasında bankacılık alanındaki gelişmeleri daha iyi izleyebilmek için Kalkınma Planlarının, Bankacılık ve Para-Kredi politikalarına ilişkin ilkeleri ana hatları ile şöyle özetlenebilir:

I'inci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Yer Alan İlkeler:

I'inci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (I. BYKP), farklı ihtiyaçları karşılayacak çeşitli krediler sağlayan finansman kurumlarının olmaması nedeniyle ticaret bankalarının fonlarının dolaylı yollardan orta ve uzun süreli kredi ihtiyaçlarına ayrılmış olması, bankaların ticari kredilerinin önemli bir bölümünü donmuş alacak durumuna getirdiğinden, ekonomimiz açısından sakıncalı bulunmuş ve farklı gereksinimlere cevap veren, kısa, orta ve uzun süreli kredilerin kalkınan ekonominin ihtiyaçlarına yetecek şekilde ayarlanması için gerekli finansman kurumlarının oluşturulması ve mevcut kurumlarda reformlar yapılması öngörülmüştür. I. BYKP'de bu saptama ve öngörü ile ilgili olarak;

(i) Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin (KİT'lerin) şiddetle eksikliğini duydukları orta ve uzun süreli kredi ihtiyaçlarının karşılanması için, bu teşebbüslerde yaratılan bütün fonları toplayacak ve tek elden yönetecek olan Devlet Yatırım Bankası kurulması,

(ii) Özel sektörün orta süreli işletme sermayesi ihtiyaçlarını karşılamak üzere bankaların katılmalarıyla bir finansman kurumu oluşturulması,

(iii) Sanayi sektörü dışındaki diğer sektörlerin de yatırım kredisi ihtiyaçlarını karşılayacak yatırım bankaları kurulması ve bu amaçla madencilik sektörü için Maden Bankası tesisi ve Turizm Bankası'na, turizm sektörüne yeterli yatırım sermayesi sağlayacak bir şekil verilmesi,

(iv) Tarım sektöründe yatırım kredilerinin genişletilmesine olanak verecek yeni bir organizasyona gidilmesi,

ilke olarak benimsenmiştir ([27]).

(27) T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı: I. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, 1963, s. 502-504.

II'nci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Yer Alan İlkeler

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda bankalarla igili olarak;

(i) Yeni ve devamlı artış olanağına sahip kaynaklar bulunmadan yeni kredi kurumları oluşturulmasından kaçınılması, sınırlı fonların özel amaçlarla da olsa mevcut kuruluşlar eliyle kullandırılmasının sağlanması,

(ii) Yatırım ve kalkınma bankalarının kaynaklarının artırılması, yeterli ve devamlı artış gösteren kaynak bulunmadan, yeni yatırım ve kalkınma bankaları kurulmasının teşvik edilmemesi, mevcut yatırım ve kalkınma bankalarına yurt içinde yayılma olanaklarının sağlanması,

(iii) Özel sektörün plan ile öngörülen hedeflere ulaşabilmesi için yeterli kaynaklara sahip özel sektör yatırım bankası kurulması,

(iv) Banka sayısı artmasının özendirilmemesi ve küçük bankaların birleşmek suretiyle daha güçlü kuruluşların ortaya çıkmasına yol açacak olanakların araştırılması, ilke olarak benimsenmiştir.

II'nci BYKP'de ayrıca, 1930 yılından beri yürürlükte olan Merkez Bankası Kanunu'nun dengeli kalkınma için gerekli etken ve esnek bir para politikasının uygulanabilmesini sağlamaktan uzak olduğu da belirtilerek, para politikasının planının öngördüğü ilkelere göre etkili bir şekilde uygulanabilmesi için Merkez Bankası Kanunu'nun değiştirilmesi ve Merkez Bankası'nın Hazine ve Bankalar sistemi ile ilişkilerinin, modern ekonomik ve mali anlayışa uygun olarak düzenlenmesi öngörülmüştür ([28]).

III'üncü Beş Yıllık kalkınma Planı'nda Yer Alan İlkeler

1973 yılında uygulamasına başlanılan III. BYKP'de mali örgütleşme ile ilgili olarak benimsenen politikanın ana hatları da şöyle özetlenebilir ([29]): Planda,

(i) Bankaların sabit hizmet giderlerini düşürücü yönde birleşmelerinin desteklenmesi,

(ii) İlave tasarruf potansiyelinden yararlanma olanağı bulunmayan

(28) T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı: İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, 1967, s. 603-606.
(29) T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı: Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, 1973, s. 907-910.

ve sadece kamu fonlarına dayanan yeni ihtisas bankaları kurulmasına gidilmemesi,

(iii) Özel sektörün kendi bireysel ve kurumsal tasarruflarını değerlendirme amacı güden yetenekli ihtisas bankaları kurmaları girişimlerinin teşvik edilmesi,

(iv) Özel sektör yatırımlarının kredilendirilmesi, işçi tasarruflarının değerlendirilmesi ve yatırımlara yönlendirilmesi, kalkınmada öncelikli yörelerdeki yatırımların özendirilmesi, ihracat kredisi ve sermaye piyasasının geliştirilmesi konularında sorumluluk yüklenecek özel hukuk hükümlerine tabi tüzel kişiliğe ve özerkliğe sahip bir kalkınma bankası kurulması,

(v) Kooperatifçilikten beklenen yararları sağlayabilmek ve başarılı bir işletmeciliği gerçekleştirebilmek amacı ile uygulamaları yönlendirmek ve yapılacak devlet yardımlarını koordine etmekle görevli bir kooperatif merkez bankasının kurulması çalışmalarına başlanılması, öngörülmüştür.

IV'üncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, her ne kadar bu dönemde, 1979 yılında yürürlüğe girmiş ise de, söz konusu plan 1979 - 1983 dönemini kapsadığından, IV'üncü planın mali örgütleşme, para-kredi politikalarına ilişkin ilkeleri ayrı bir soru başlığı altında yanıtlanmıştır.

Soru 19 : Planlı dönemde hangi ihtisas, kalkınma ve yatırım bankaları kurulmuştur?

1960'lı yılların başlarında plan ilkelerine uygun olarak farklı kredi gereksinimlerine cevap verecek ihtisas bankalarının ülkemizde faaliyete geçtiği gözlenmiştir. Bunlar sırasıyla T.C. Turizm Bankası, Sınai Yatırım ve Kredi Bankası ve Devlet Yatırım Bankası'dır. Bu ihtisas bankalarına 1976 yılında Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası (DESİYAB) da eklenmiştir.

T.C. Turizm Bankası :

T.C. Turizm Bankası, 7470 sayılı yasa ile, turistik tesisler kurmak, işletmek, kiralamak veya kiraya vermek, turizme dolaylı şekilde hizmet edecek inşaat yapmak (kamp yerleri kurmak ve işletmek, turistik

ulaştırma araçları çalıştırmak ve bunlara ait servis istasyonları kurarak işletmek) gibi turizmle ilgili çeşitli girişimlerde bulunarak turizm endüstrisinin gelişmesine yardım etmek; turizm kurum ve işletmelerine gerekli kısa, orta ve uzun süreli kredi sağlamak amacıyla, 1960 yılında kurulmuştur. Anılan banka, daha önce 1955 yılında kurulmuş olan Türkiye Turizm Bankası'nın aktif ve pasifini devir alarak 1962 yılında faaliyete geçmiştir.

Turizm sektörünü finanse etmek amacıyla bir kalkınma bankası niteliğinde, bir ihtisas bankası olarak kurulan T.C. Turizm Bankası işletme ve yatırım kredisi vermenin yanı sıra, turistik tesisler kurarak, işletmecilik yaparak turizm sektörünün gelişmesine katkıda bulunmuştur. Banka, 1988 yılında alman bir karar uyarınca 1989 yılında Türkiye Kalkınma Bankası'na katılmıştır.

Sınai Yatırım ve Kredi Bankası

1963 yılında 1315 sayılı kararname ile 6 ticaret bankası (Türkiye İş, Osmanlı, Akbank, Garanti, Vakıflar ve Türkiye Kredi Bankaları) tarafından 40 milyon TL sermaye ile kurulan Sınai Yatırım ve Kredi Bankası (SYKB), I'inci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın kurulmasını öngördüğü özel bir kalkınma bankasıdır. Bankanın kuruluş amacı, TSKB'nin kuruluş amaçlarına büyük benzerlik göstermektedir. Gerçekten SYKB'nin amaçları da, Türkiye 'de mevcut veya kurulacak özel sınai teşebbüslere orta süreli yatırım ve işletme kredisi sağlamak, yerli ve yabancı özel sermayenin Türkiye'de özel teşebbüs tarafından kurulacak sanayie iştiraklerini teşvik etmek ve ülkemizde menkul değerler piyasasının kurulup gelişmesine hizmet etmek şeklinde açıklanmıştır.

Ortak Bankalar, Banka'nın kuruluş anında bankalar mevduatı hariç, mevduatlarının % 1'ini ve mevduatlarında o tarihten sonra meydana gelecek artışın % 5'ini SYKB'ye uzun süreli fon olarak aktarmayı kabul ve taahhüt ederek, kalkınma bankacılığı için kendine özgü bir kaynak yaratmışlardır. Böylece dolaylı bir şekilde de olsa mevduat, bir kalkınma bankasının kaynakları arasında yer almıştır. SYKB, ortak bankalardan sağladığı sermaye ve sermaye benzeri fonlar dışında, TSKB ölçüsünde olmamakla beraber, dış kaynaklardan da yararlanmaktadır. Kuruluşunun ilk yıllarında özel sınai kuruluşlarına yalnız işletme sermayesi kredisi veren banka, daha sonra yatırım kredilerine

ağırlık vermeye başlamıştır.

Devlet Yatırım Bankası :

Devlet Yatırım Bankası (DYB) da, I'inci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın öngördüğü finansman kurumlarından biridir. Gerçekten I. BYKP'de «Kamu İktisadi Teşebbüslerinin şiddetle eksikliğini duydukları orta süreli krediye ihtiyaçların karşılanması için, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin fonlarını toplayacak, bu fonları tek elden idare edecek bir bankanın kurulması» öngörülmüştür.

Devlet Yatırım Bankası İktisadi Devlet Teşekkülleri (İDT)'nin plan hedeflerine uygun karara bağlanmış yatırımları için gerekli kredileri sağlamak, gerektiğinde bu amaçla garantiler vermek ve yasalarda kendisine verilen diğer görevleri yerine getirmek üzere 441 sayılı yasa ile 1964 yılında kurulmuştur. Banka, kuruluşu ile varlığı sona eren Amortisman ve Kredi Sandığı'nın aktif ve pasifini devralmıştır.

DYB, teknik anlamda bir yatırım bankası (sermaye piyasasında aracılık yapan bir banka) olmayıp, İDT'yi kredilendiren ve kendisi de bir İDT olan bir kamu kalkınma bankasıdır. Kuruluş kanununda, Banka'nın hisse senedi satın almak, sermayeye iştirak etmek suretiyle başka yollarla kamu ve özel sektör teşebbüsleri ile ortaklık kuramayacağı açıkça belirtilmiştir.

DYB, kaynakları açısından da özellik gösteren bir kalkınma bankasıdır. Bankanın kaynakları arasında, öz kaynaklar dışında,

(i) 301 sayılı yasadan önce bankalar tarafından Merkez Bankası'nda Amortisman ve Kredi Sandığı hesabına yatırılan mevduat munzam karşılıkları,

(ii) Banka'nın tahvil çıkartarak sağladığı fonlar,

(iii) Hazine'ce Banka'ya açılan kredi ve avanslar,

(iv) İktisadi Devlet Teşekkülleri tevdiatı,

(v) Kanun ve kararlarla Banka'ya sağlanan diğer kaynaklar vardır.

Banka'nın kuruluş kanunu 441 sayılı kanunda, T.C. Emekli Sandığı ve Sosyal Sigortalar Kurumu kaynaklarından, İDT'nin kredi ihtiyaçlarına ayrılması kararlaştırılan paralarla, İDT'nin kredi ihtiyaçları üstünde devamlılık gösteren finansman fazlalarını DYB tahvillerine yatırılması zorunlu tutulmuştur. Böylece kamusal tasarrufların bir bö-

lümünün, DYB aracılığı ile İDT yatırımlarının finansmanına aktarılması sağlanmıştır. DYB, iç kaynakların yanı sıra, dış kaynaklardan da, özellikle uluslararası finansman kurumlarının kredilerinden de yararlanmıştır.

DYB, esas itibariyle, İDT'nin, Kalkınma Planı Yıllık Programlarında yer alan yatırım projelerini finanse etmiştir. DYB, yalnız imalat sanayiini değil, ekonomik kalkınma açısından yaşamsal önem taşıyan, enerji, madencilik, ulaştırma sektörlerini de kredilendirmiştir.

KİT'lerin özelleştirilmesi ve ekonominin dışa açılmasının benimsenmesi üzerine 1986 yılı başlarında Banka'ya yeni bir kimlik arayışına başlanmış ve DYB, Bakanlar Kurulu'nun 17.6.1987 gün ve 87/11914 sayılı kararı ile «Türkiye İhracat Kredi Bankası A.Ş.» adıyla yeniden düzenlenmiştir ([30]).

Türkiye İhracat Kredi Bankası (Türk Eximbank)

1987 yılında Devlet Yatırım Bankası'nın şekil ve nitelik değiştirmesiyle oluşan Türkiye İhracat Kredi Bankası, dış ticaretin finansmanına yönelik bir ihtisas bankası işlevini üstlenmiştir. Bankanın amaç ve faaliyet konuları kuruluş karamamesinde, «ihracatın geliştirilmesi, ihraç edilen mal ve hizmetlerin çeşitlendirilmesi, ihraç mallarına yeni pazarlar kazandırılması, ihracatçıların uluslararası ticarette paylarının artırılması, girişimlerinde gerekli desteğin sağlanması, ihracatçılar ve yurt dışında faaliyet gösteren müteahhitler ve yatırımcılara uluslararası piyasalarda rekabet gücü ve güvence sağlanması, yurt dışında yapılacak yatırımlar ile ihracat ve döviz kazandırma maksadına yönelik yatırım malları üretim ve satışının desteklenerek teşvik edilmesi» şeklinde belirlenmiştir.

Türk Eximbank 'ın bu amaçlarını ,

- İhtiyacı karşılayacak ve rekabet gücü kazandıracak kredi desteği sağlamak ,

Yurt içi ve yurt dışı finansman kurumlarının bu faaliyetlerin finansmanına katılımlarını artırmak ve bu kurumların dışsatımın finansmanında aktif rol oynamalarını sağlayabilmek için garantiler vermek,

- Mal ve hizmetlerin ihracatından doğan alacakları ticarî ve politik

(30) Bakanlar Kurulu'nun kararı 21.8.1987 gün ve 19551 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

risklere karşı sigorta etmek,
suretiyle gerçekleştirmesi öngörülmüştür.

Eximbank'ın uygulayacağı programlar gayet kapsamlı olarak belirlenmiştir. Bu programlar,

a) Kredi programları;

b) İhracat finansman garantisi programları;

c) İhracat kredi sigortası programları
olarak üç ana grupta toplanmıştır.

Kredi programları da,

1) Türkiye'deki ticaret bankaları aracılığıyla kullandırılacak kredi programları:

- Akreditifli ihracat reeskont kredisi,

Vesaik mukabili ihracat reeskont kredisi;

2) Türk firmalarına yönelik kredi programları:

- Kısa vadeli ihracat kredisi,

- İhracata hazırlık kredisi,

- Satıcı kredisi,

- İthal ikamesine yönelik yurt içi yatırım malı üretim ve satış kredisi,

- İhracat garantili yatırım kredisi,

- Yurt dışı yatırım kredisi,

- Dış müteahhitlik ve müşavirlik hizmetleri kredisi;

3) Yabancı hükümetlere, finansman kurumlarına ve alıcılara yönelik kredi programları:

- Çerçeve kredisi,

- Uluslararası bankalara yeniden borç verme,

- Alıcı kredisi,
olarak alt gruplara ayrılmıştır.

Banka'nın ihracat finansman garantisi programı da,

- İhracata hazırlık kredi garantisi,

- Sevkiyat sonrası kredi garantisi,

Yurt dışı müteahhitlik hizmetleri ve yurt dışı yatırımlar finansman garantisi,

- Forfaiting yoluyla finansman garantisi,
- Alıcı kredisi garantisini içermektedir.

Eximbank'ın ihracat kredi sigortası programları da,

- Kısa vadeli ihracat kredi sigortasını,
- Orta vadeli ihracat kredi sigortasını,
- Dış müteahhitlik hizmetlerine ilişkin sigortayı,
- Yurt dışı yatırımlara ilişkin sigortayı kapsamaktadır.

Türk Eximbank programları, ihracat teşvik sistemi içinde, yalnız kredi yoluyla değil, sigorta ve garanti işlevleriyle de yönlendirici bir rol üstlenmiştir. Bu nedenle öngörülen programlar, kredilendirmenin yanı sıra sigorta ve garanti işlevlerini de içermektedir. Birçok ülkede dışsatımın kredilendirme ve ihracat sigortası yoluyla özendirilmesi iki ayrı kurum tarafından yerine getirilirken ülkemizde bu iki işlevi de Türkiye İhracat Kredi Bankası üstlenmiştir.

Eximbank, kuruluşu yeni ve olanakları sınırlı olduğu için bu programların tümünü henüz uygulayamamaktadır.

T.C. Merkez Bankası, Eximbank'ın bir ihtisas bankası olması nedeniyle, dışsatım finansmanına yönelik özel reeskont kredilerini bu banka eliyle kullandırmakta; Banka, ayrıca, ihracatın finansmanı için dış ülkelerden sağlanan kaynak ve fonların kullandırılmasında da aracılık yapmaktadır.

Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası
(Türkiye Kalkınma Bankası)

III'üncü BYKP'nin öngördüğü Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası (DESİYAB) 1975 yılında 13 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 1 milyar sermayeli olarak kurulmuştur. Özel hukuk hükümlerine tabi olan Banka'nın kuruluş amacı, «Türkiye'nin hızla ve yurt yüzeyine yaygın sanayileşmesi» olarak ifade edilmiştir. Banka, bu amaçla yurt içinde, özellikle yurt dışında çalışmış ve çalışacakların birikimlerini, (a) ekonomik bir güç halinde birleştirerek kârlılık ve verimlilik anlayışı içinde değerlendirmek, (b) kalkınma planlarının temel ilkelerine uygun ve yurt yüzeyine yaygın teşebbüslere, özellikle sınai yatı-

rımlara yöneltmek, görevini üstlenmiştir. Banka'nın bu amaçlara yönelik yaptığı uğraşılar, çalışmalar şöyle özetlenebilir:

- Banka mevduat kabul edebilir, amacına uygun krediler açabilir.

- Banka, amacının gerçekleşmesine yardımcı olacak diğer her türlü iş ve işlemleri yapabilir.

DESİYAB, yukarıda açıklanan amaç ve faaliyetlerinin de ortaya koyduğu gibi, bir «Kalkınma ve Yatırım Bankası» kimliğinde kurulmuştur. TSKB ve SYKB'nin özel kesimin kalkınma bankaları, DYB'nin kamu kesiminin kalkınma bankası olmasına karşılık; DESİYAB çok ortaklı, halka açık anonim şirketlerin ve yurt dışında çalışan işçilerin kurdukları hemşeri ortaklıklarının, diğer bir deyişle «Halk Sektörünün» kalkınma bankası olarak öngörülmüştür.

Banka'nın kaynakları DYB'nin kaynaklarına benzerlik göstermekle beraber, iki farklı kaynak dikkati çekmektedir. Bunlardan ilki, bankanın mevduat toplayabilmesi, ikincisi de döviz üzerinden tahvil çıkarabilmesidir. DESİYAB'ın Hazine kefaleti ile dış borçlanma yetkisi de bulunmaktadır.

Banka'nın kuruluşu ile birlikte getirilen yeni bir kurum da «Döviz Tasarruf ve Yatırım Fonları»dır. Banka'ya, yurt dışı döviz tasarrufları ile fon kurmak yetkisi verilmiştir.

DESİYAB, bir kamu bankası olmakla beraber, sermaye dağılımı özellik göstermektedir. Pay senetleri üç gruba ayrılmıştır: (A) grubu hisseleri % 36 oranında olup Hazine'ye aittir; % 49 oranında olan (B) grubu hisseleri yine Hazine'ye ait olmakla beraber, Hazine'nin bu gruba giren pay senetlerini, daha sonra, öncelik dış ülkelerde çalışan işçiler olmak üzere, diğer gerçek ve tüzel kişilere devretmesi öngörülmüştür; (C) grubunu oluşturan % 15'lik pay senetleri de T. Demir Çelik İşletmeleri, Sümerbank, ve T. Şeker Fabrikaları A.Ş. arasında dağılmıştır.

DESİYAB, kredi verme, iştirakte bulunma, teknik yardım sağlama yolları ile, halka açık çok ortaklı anonim şirketlerle, «hemşeri şirketleri» olarak nitelendirilen, özellikle yurt dışında çalışanların Türkiye'deki girişimlerini desteklemektedir. DESİYAB, söz konusu şirketlerin desteklenmesi konusunda F. Almanya'nın ilgili kurumları ile de işbirliği yapmakta, onlardan teknik yardım ve mali olanak sağlamaktadır.

DESİYAB'ın unvanı, 1988 yılında, Türkiye Kalkınma Bankası olarak değiştirilmiş, görevi genişletilmiş ve T.C. Turizm Bankası'nın da bu bankaya katılması kararlaştırılmıştır.

Maden Bankası :

Kalkınma Planları'nda madencilik sektörünü finanse edecek ayrı bir ihtisas bankasının kurulması öngörülmüş ise de, bu konuda söz konusu dönemde yapılan girişim, başarılı sonuç vermemiştir. Gerçi 1958 yılında merkezi İstanbul'da bir Maden Kredi Bankası kurulmuştu; ancak bu banka kendisinden beklenen işlevleri yerine getiremediğinden, olanakları daha geniş bir bankanın kurulması planlanmıştır. Nitekim madencilik sektörünün kredi ihtiyacını karşılamak amacıyla 1968 yılında 7 banka (Türkiye İş, Türkiye Sınai Kalkınma, Yapı ve Kredi, Osmanlı, Akbank, Türk Ticaret ve Türkiye Garanti Bankaları) tarafından Maden Bankası kurulmuştur. Ancak ortak bankalar, madencilik sektörünün finansmanını kendi açılarından riskli gördüklerinden, 1974 yılında anılan bankanın fiilen faaliyete geçmeden tasfiyesini kararlaştırmışlar; bu şekilde Maden Bankası da, Türk bankacılık tarihine faaliyete geçmeden tasfiye edilen banka olarak geçmiştir.

III'üncü BYKP'de öngörülen Kooperatifler Bankası'nın kurulmasına ilişkin hazırlık çalışmaları yapılmışsa da, anılan plan döneminde iktidar değişikliği nedeniyle uygulama alanına konulamamıştır. Yine II'nci Plan'da öngörülen Özel Sektör Yatırım Bankası, V'inci Plan'ın sona erdiği 1989 yılına değin kurulamamıştır.

Soru 20 : 1962 - 1980 döneminde faaliyete geçen ticaret bankaları hangileridir?

Kalkınma planlarında Türkiye'de yeterli sayıda ticaret bankası olduğu öngörüsünün benimsenmesi ve kalkınma-yatırım bankaları kurulmasına öncelik verilmesi, 1962-1980 döneminde yeni ticaret veya mevduat bankası kurulmasını kısıtlamıştır. Böyle olmakla beraber söz konusu dönemde, az sayıda da olsa özel görevleri olan ticaret bankaları kurulmuştur.

Anadolu Bankası :

Anadolu Bankası, aslında zor duruma düşmüş olan Türk Ekspres Bankası ile Buğday Bankası'nın Hazine'nin de katkısı ile birleştirilmesi sonucu oluşmuş bir kamu bankasıdır. Zor duruma düşmüş bankaları, füzyon (birleşme) yolu ile Hazine'nin de katkısı ile daha güçlü mali kuruluşlar şekline dönüştürme, bir tür banka kurtarma operasyonunun ülkemizdeki ilk örneklerinden birini Anadolu Bankası oluşturmuştur. Bankanın daha sonraki yıllarda artan sermayesinin Hazine'ce karşılanması, Bankayı sermayesinin hemen hemen tamamı Hazine'ye ait bir kamu bankası haline getirmiştir.

Bakanlar Kurulu'nca 1987 yılında Anadolu Bankası'na, taşınmaz mal üzerine kredi vermek, toplu konut alanına girmek görev ve yetkisi de verilmiştir. Bu yetkiye karşın Banka'nın malî yapısının düzelmemesi üzerine, Banka, Türkiye Emlak Kredi Bankası ile, 1988'de Türkiye Emlak Bankası (Konutbank) adı altında birleştirilmiş ve bankanın varlığı sona ermiştir.

Amerikan-Türk Dış Ticaret Bankası (Türk Dış Ticaret Bankası)

Dış ticaretin finansmanında uzman bir banka olması öngörülen Amerikan-Türk Dış Ticaret Bankası, Bank of America'nın % 20 ve Bank of America'nın İtalya'da filyali olan Banca d'Americae d'Italia'nın % 4 oranında iştirak payı ile 1964 yılında kurulmuştur. Bu Banka'nın bir özelliği de Cumhuriyet döneminde yabancı sermaye iştiraki ile kurulan ilk banka oluşudur. Bankanın daha sonraki yıllardaki sermaye artışlarına, Bank of America ve Banca d'Americae d'Italia katılmadıklarından, Banka'daki yabancı sermaye payı giderek azalmıştır. Banka, T. İş Bankası'nın bir filyalidir. Daha açık bir deyişle Banka, gerek sermaye gerek yönetim açısından T. İş Bankası'nın denetimi altındadır. 1970 yılında unvanını değiştiren banka, halen faaliyetini Türk Dış Ticaret Bankası (Dış Bank) olarak sürdürmektedir.

Arap-Türk Bankası

Arap-Türk Bankası'nın özelliği de, Cumhuriyet döneminde ülkemizde yabancı sermaye çoğunluğu ile kurulan ilk yabancı banka oluşudur. Banka, 1977 yılında sermayesinin % 40'ı Libya Arap Ticaret Bankası'na, % 20'si de Kuveyt Yatırım Şirketi'ne ait olmak üzere kurulmuştur. Sermayesinin % 40'ını da Türk ortaklar, T. İş Bankası ve Anadolu Bankası, % 20'şer paya sahip olarak sağlamıştır. Arap-Türk Bankası, artan Arap sermayesini Türkiye'ye çekmek, Avrupa para pi-

yasalarından yararlanmak ve uluslararası bankacılık yapmak üzere bir yabancı ortaklık şeklinde oluşturulmuştur.

Türk Dış Ticaret Bankası ile Arap-Türk Bankası, planlı dönemde Türk bankacılığının dışa açılmasının ilk örnekleri olarak düşünülebilir.

Planlı dönem olarak nitelendirdiğimiz 1970'li yılların sonlarına doğru ülkemiz bankacılık çevrelerinde Hisarbank, Ortadoğu İktisat Bankası (ODİBANK) gibi yeni isimler duyulmaya başlanmış ise de aslında bu bankalar, yeni kuruluşlar olmayıp, yerel bankaların unvan değiştirerek, çok şubeli hale gelmesi sonucu oluşmuşlardır. Hisarbank, Afyon Terakki Servet Bankası'nın unvan değiştirerek ve çok şubeli hale gelerek merkezini İstanbul'a taşımasının; Ortadoğu İktisat Bankası da, yine yerel bir banka olan Elazığ İktisat Bankası'nın isim değiştirmesinin sonucu yeni oluşumlar gibi görünmüşlerdir.

1960-1980 döneminde yeni ticaret (veya mevduat) bankaları kurulmasının kısıtlanması, özel bazı nedenler dışında yeni kuruluşlara izin verilmemesi, anılan dönemde banka sayısının azalmasına yol açmıştır. 1959 yılı sonunda ülkede T.C. Merkez Bankası dahil 60 banka faaliyette bulunurken, 1980 yılı başlarında banka sayısı 44'e düşmüştür.

Soru 21 1960 1980 yılları arasında hangi bankalar faaliyetlerini durdurmuştur?

1960-1980 döneminde 22 ulusal banka ile 1 yabancı banka, faaliyetine son vermiş veya tasfiyeye girmiş veya birleşme (füzyon) yolu ile yeni banka oluşturmuştur. Söz konusu bankalar bir liste olarak aşağıda gösterilmiştir.

Bankanın Adı ve Tasfiyeye Giriş veya Faaliyetini Durdurma Yılı	*Açıklama*
A. Ulusal Bankalar	
Niğde Bankası, 1960	
Akşehir Bankası, 1960	
Doğu Bank, 1961	

Esnaf Kredi Bankası, 1961	
Sanayi Bankası, 1961	
Bor Zürra ve Tüccar Bankası, 1961	
Türkiye Birleşik Tasarruf ve Kredi Bankası, 1961	MUHA ve TÜMSU Bankalarının birleşmesiyle kurulan bu bankanın 1961 yılında tasfiyesine başlanılmıştır.
Türk Ekspres Bankası, 1962	Buğday Bankası ile birleştirilerek Anadolu Bankası oluşturulmuştur.
Buğday Bankası, 1962	Türk Ekspres Bankası ile Anadolu Bankası adı altında birleşmiştir.
Tutum Bankası, 1963	
Ankara Halk Sandığı, 1963	Tüzel kişiliği sona ererek T. Halk Bankası'na katılmıştır.
İstanbul Halk Sandığı, 1963	Tüzel kişiliği sona ererek T. Halk Bankası'na katılmıştır.
İzmir Halk Sandığı, 1963	Tüzel kişiliği sona ererek T. Halk Bankası'na katılmıştır.
Lüleburgaz Birlik Ticaret Bankası, 1964	
Raybank, 1964	
Türkiye Kredi Bankası, 1966	
Adapazarı Emniyet Bankası, 1971	
Zonguldak Efes Bankası, 1972	
Maden Kredi Bankası, 1973	
Türkiye Maden Bankası, 1974	
Sağlık Bankası (Şarkikaraağaç Bankası) 1975	
B. Yabancı Bankalar	
Banka Commerciale İtaliana, 1977	Ülkemizdeki şubelerinin tasfiyesine 1977 yılında başlanılmıştır.

Banka sayısındaki azalışa karşın, banka şube sayısında hızlı bir gelişme olmuş; 1960 yılı başında 1.720 olan banka şubesi, yirmi yılda % 235 oranında artarak 1980 yılı başında 5.769'a yükselmiştir.

1960 - 1980 döneminde, yeni banka kuruluşlarının sınırlı oluşunun ve banka sayısının azalmasının yanı sıra, küçük ve çok sayıda banka yerine az sayıda büyük bankanın sisteme egemen olması ve holding bankacılığının gelişmesi eğilimi gözlenmiştir.

Soru 22 : Türkiye'de holding bankacılığı niçin oluştu ve nasıl gelişti?

1970'li yılların başları Türkiye'de holdingleşmenin ve buna koşut olarak da holding bankacılığının geliştiği dönem olmuştur. Özel kesime sağlanan teşvikler, holding mekanizmasının o yıllarda sağladığı vergi avantajları, az bir öz sermaye ile diğer firmaların denetimlerini ele geçirme olanağı, holding bünyesinde işletme yönetimine ilişkin bazı işlevlerin daha ekonomik ve etkin olarak yerine getirilebilmesi, benzer gruplardan geri kalmama, kamuoyunda prestij sağlama gibi nedenler, ülkemizde holding sayısının hızla yükselmesine yol açmıştır.

Holding bankacılığını, bir bankanın, iştirakler yolu ile holding haline gelmesi olgusundan ayırmak gerekir. Holding bankacılığı ile, bir bankanın yönetim ve denetiminin bir holding kuruluşa ait olması ifade edilmektedir. Çok ortaklı, mülkiyeti yaygın bir banka, yaptığı iştiraklerle bir holding şekline dönüşebilir; ancak, bu holding bankacılığı ile ifade edilen olayın dışında bir olgudur.

Firmalar için hızlı büyümenin yollarından biri olan holdingleşme, özellikle 1970'li yılların başlarından itibaren ülkemizde gözlenmiştir ([31]). Holdingleşme, beraberinde holding bankacılığını da gündeme getirmiştir. Holding bankacılığının gelişmesinde, (i) hızla büyüyen firmaların, grupların finansman gereksinimlerini, (ii) az bir öz kaynakla çok geniş bir kaynağı denetim altına alma, diğer bir deyişle holdingleşmenin piramitleşme etkisinden yararlanma, (iii) finansal pazarlarda

(31) Holding şirketin genel kabul görmüş bir tanımı olmamakla beraber, söz konusu şirket, kendisi ticari veya sınai bir faaliyette bulunmayan, denetim altına almak amacıyla başka firmaların sermayelerine katılan hukuken bağımsız şirket olarak tanımlanabilir.

fon akımlarını denetim altında tutma, (iv) kamuoyunda bankası olan holding görüntüsü, imajı yaratarak, itibar sağlama, (v) herhangi bir mali bunalım halinde holdinge bağlı kuruluşlara fon sağlanmasını güvence altına alma, (vi) diğer holdinglerle rekabette geri kalmama, (vii) holding banka modelini uygulayan gruplara öykünme gibi güdüler, nedenler etkili olmuştur.

Ülkemizde holding bankacılığının prototipini Sabancı Grubu denetimindeki Akbank oluşturmuştur. Bu modelin başarılı bulunması, diğer holdingleri de, banka satın alarak, banka kurarak veya küçük yerel bankaları geliştirerek holding bankacılığına yöneltmiştir. Çukurova Grubu, Pamukbank'taki ağırlığını artırmış, 1970'li yılların başında Uluslararası Endüstri ve Ticaret Bankası unvanını alan Selânik Bankası'nda sermaye çoğunluğunu elde etmiş, Yapı ve Kredi Bankası'nı ele geçirmek konusunda Sabancı Grubu ile yaptığı savaşımı kazanarak bu bankayı da denetimi altına almıştır. 1989 yılı sonunda Çukurova Grubu, üç bankada, Pamukbank, Yapı ve Kredi Bankası, Uluslararası Endüstri ve Ticaret Bankası'nda, sermaye çoğunluğuna sahip bulunmaktadır.

Sabancı Holding'in, Akbank'tan sonra, Yapı ve Kredi Bankası ve Garanti Bankası'nda yönetimi ele geçirme girişimleri olmuş; ancak bu bankaları denetimi altına alamamış, 1980'li yılların ortalarına doğru Garanti Bankası'ndaki paylarını Doğuş Grubu'na devretmiştir. Sabancı Holding, Akbank aracılığı ile 1981 yılında Londra'da Ak International Ltd. isimli yurt dışında ilk Türk bankasını kurmuş, ayrıca 1986 yılında da Fransa'nın günümüzde en büyük bankalarından olan Banque Nationale de Paris ile merkezi İstanbul'da bulunan BNP- Ak Bankası'nı oluşturmuştur. Bu bankaya 1988'de Alman Dresdner Bank da katılmış, Banka'nın unvanı BNP-Ak Dresdner Bankası olarak değiştirilmiştir.

Doğuş Grubu, 1970'li yıllarda Yapı ve Kredi Bankası'nın yönetiminde etkili iken, daha sonra bu bankadaki pay senetlerinin büyük bölümünü Çukurova Grubu'na devretmiş, buna karşı İmar Bankası'nı denetimi altına almıştır. 1980'li yılların ortalarına doğru İmar Bankası'nı Uzan Grubu'na devreden Doğuş Grubu, Koç Holding ve Sabancı Holding'in Garanti Bankası'ndaki paylarını alarak, Garanti Bankası'nın yönetimine egemen olmuştur. Doğuş Grubu, Türkiye Garanti Bankası aracılığıyla, 1988'de, Katarlı işadamlarıyla ortak olarak, bir

yatırım bankası niteliğinde olan Birleşik Türk Körfez Bankası'nı kurmuştur.

Çavuşoğlu-Kozanoğlu Grubu, önce 1978 yılında yerel bir banka olan Afyon Terakki Servet Bankası'nı satın alarak bunu çok şubeli Hisarbank haline dönüştürmüş; 1980'li yılların başlarında da Acarer Holding'ten Ortadoğu İktisat Bankası'nı alarak, iki bankalı bir holding şekline gelmiştir. Ancak Çavuşoğlu-Kozanoğlu Grubu'nun bankacılık alanındaki faaliyetleri uzun süreli olamamış, ödeme zorluğu içine düşen Hisarbank ile Ortadoğu İktisat Bankası'nın, 1983 yılında T.C. Ziraat Bankası ile zorunlu olarak birleşmesi sonucu, bu grubun bankacılık uğraşı sona ermiştir.

İstanbul Bankası'nda sermaye çoğunluğunu ele geçirerek holding bankacılığı kervanına katılan Has Holding de, bu alanda başarılı olamamış, ödeme güçlüğü içine düşen İstanbul Bankası'nın zorunlu olarak 1983 yılında T.C. Ziraat Bankası'na devredilmesi üzerine Has Holding'in bankacılığı sona ermiştir.

Ege yöresinde, kuruluşları 1930 yılları öncesine kadar giden iki yerel bankadan, eski Akhisar Tütüncüler Bankası, yeni unvanı Türkiye Tütüncüler Bankası, Yaşar Grubu'nun; eski adı İzmir Esnaf Bankası, bugünkü unvanı Egebank, önce Özakat Grubu'nun, 90'lı yılların başlarında da Hüseyin Bayraktar'ın denetimi altına girmişlerdir.

Kuruluşu Osmanlı dönemine kadar uzanan Türkiye Bağcılar Bankası ile 1954 yılında Kayseri'de kurulan İşçi Kredi Bankası 1980'li yılların başlarında holdinglerin denetimine geçtikten sonra, yaşamları uzun süreli olamamış, İşçi Kredi Bankası'nın bankacılık faaliyeti 1983 yılında; Türkiye Bağcılar Bankası'nın faaliyeti de 1984 yılında durdurularak, tasfiyelerine başlanılmışur.

1980'li yılların ortalarına doğru inşaat sektöründe faaliyet gösteren Uzan Grubu'nun da bankacılık alanında etkin olduğu görülmektedir. 1985 yılında Adabank'ı kuran Uzan Grubu, İmar Bankası'nı da Doğuş Grubu'ndan satın almıştır.

Aksoy Grubu, İktisat Bankası'nı; Zeytinoğlu Grubu, Eskişehir Bankası'nı; Çolakoğlu Grubu, Türk Ekonomi Bankası'nı; Cmgıllıoğlu Ailesi Demirbank'ı; Eliyeşil grubu, Kıbrıslı işadamı Asil Nadir'den aldıkları Impexbank'ı (Türkiye İthalat ve İhracat Bankası'nı); Akın Holding Tekstil Bank'ı; Hüsnü Özyeğin, Finansbank'ı; Net Holding'in

kurduğu Marmara Bankası'nı Atilla Uras Netbank unvanı ile; LAPİS Grubu da Türkiye Turizm Yatırım ve Dış Ticaret Bankası'nı denetim ve yönetimleri altında tutmaktadır.

1980'li yılların sonu ile 1990'lı yılların başlarında ülkemizde kurulan tüm bankalar belirli kişi ve grupların denetimi altındadırlar. 1989 yılında kurulan Tekfen Yatırım ve Finansman Bankası A.Ş. (Tekfenbank), Tekfen Holding; yine 1989 yılında kurulan Birleşik Yatırım Bankası A.Ş., Kavala Grubu; 1992 yılında faaliyete geçen bankalardan Alternatif Bank A.Ş., Milliyet Gazetesi sahibi Aydın Doğan; Bank Ekspres, İbrahim Betil; Toprakbank, Toprak Holding; Parkbank, Karamehmet ailesi tarafından kurulmuşlardır.

1970'li yıllardan sonra hemen hemen tüm özel ticaret bankaları, belirli holdinglerin veya grupların denetimi altına girmiş, bazı bankalar da holdingler arasında el değiştirmiştir.

1970'li yılların sonlarına doğru holding bankacılığının yaygınlaşması üzerine, IV'üncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, Bankalar Yasası'nda, sınırlı sayıda kişi ya da sermaye gruplarının banka kaynaklarına egemenliğinden doğan sorunları giderecek değişiklikler yapılması ilke olarak benimsenmiş ve 23.7.1979 tarihli 28 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile de holding bankacılığını önlemeye yönelik bazı düzenlemeler yapılmıştır. Bu önlemler kapsamında, bir ortağın bir bankada sahip olabileceği pay % 30 ile sınırlandırılmış, genel kurulda vekil olarak kullanılabilecek oya taban konulmuş, dolaylı kredi kapsamı genişletilerek bir bankanın bir holding kuruluşa verebileceği kredilere sınır çizilmiştir. Ancak anılan K.H.K. yürürlüğe girmesinden hemen sonra değiştirilmiş, 1983 yılında yürürlüğe giren 70 sayılı Bankalar Hakkında Kanun Hükmünde kararname ile bir gerçek ya da tüzel kişinin bir bankada sahip olabileceği en fazla paya ilişkin sınırlama tümüyle kaldırılmış, dolaylı kredi kapsamı daraltılarak, holding kuruluşların göreli olarak banka kredilerinden daha fazla yararlanmaları sağlanmıştır.

Holding bankacılığının, daha açık bir deyişle az sayıda sermayedarın veya belirli grupların bankaya sahip olmalarının çekiciliğinin sürdüğü ve bankalar üzerinde etkin bir denetim kurulamadığı sürece de bu tür bankacılığın sisteme egemen olacağı açıktır.

Soru 23 : IV'üncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın mali örgütleşme ve bankacılığa ilişkin başlıca ilkeleri nelerdir?

IV'üncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın para-kredi politikalarına ilişkin ilkelerinin başlıcaları, uygulama ile plan amaçları arasında ne derin farklar olabileceğini de ortaya koymak açısından, aşağıda belirtilmiştir([32]).

IV'üncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yer alan başlıca ilkeler:

(i) Banka kredilerinin yönlendirilmesinde temel ilkeler, belirlenen sektörel üretim ve yatırım hedeflerinin kredi gereklerinin yeterli ölçüde sağlanması, bu kredilerin etkinlikle ve yöreler ile gelir grupları açısından dengeli gelişmeyi gözetecek biçimde kullanılması ve bankacılık sistemine, birikimleri planlanan ekonomik ve toplumsal hedeflere yöneltecek yapı ve işleyiş kazandırmaktır.

(ii) Kredilerin, niteliksel ve niceliksel olarak, ayrıca gelir grupları ve yörelere göre, Plan hedefleri ve amaçlarını gerçekleştirecek biçimde yönlendirmede kamu ihtisas bankaları ile kalkınma ve yatırım bankalarının etkin bir araç olarak kullanılması. Bu bankaların çalışma alanları içinde etkinlik kazanmaları için gerekli yeniden örgütlenmeler yapılması, iç ve dış tasarruflardan artan ölçüde yararlanmaları temel yaklaşım olarak benimsenmiştir.

(iii) Kamu ihtisas bankaları ile kalkınma ve yatırım bankalarının kaynaklarını artırmak amacıyla, bir yandan faiz rejimi mevduat kaynağına dayanmayan kalkınma ve yatırım bankalarına fon aktaracak bir biçimde düzenlenirken, öte yandan mevduat kaynağına dayalı bankalardan, kamu ihtisas bankaları ile yatırım ve kalkınma bankalarına idari kararlarla ek kaynak transferlerinde bulunulması.

(iv) Kamu ihtisas bankaları ile kalkınma ve yatırım bankalarının üstlenecekleri işlevlerin gerektirdiği yeterlilikte proje hizmeti ve yatırım öncülüğü yapabilecek teknik kapasitelere kavuşmaları sağlanacak, diğer bankaların da kredilerini öngörülen alanlara yöneltmelerini sağlamak için caydırıcı ya da özendirici araçların etkinlikle kullanılması.

(v) Bankalar Yasası'nda, sınırlı sayıdaki kişi ya da sermaye gruplarının banka kaynaklarına egemenliğinden doğan sorunları giderecek;

(32) T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı: Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, 1979, s. 259-262.

banka kaynaklarının Plan hedef ve amaçlarına yöneltilmelerini sağlayacak; kalkınma ve yatırım bankaları da dahil tüm bankalar üzerinde bankacılık işlemleri ve kaynaklarının yönlendirilmesi açılarından kamu denetiminin etkinleştirilmesine olanak verecek değişikliklerin yapılması.

(vi) Merkez Bankası'nın orta vadeli reeskont kaynağının kalkınma ve ihtisas bankalarınca kullanılması için gerekli düzenlemelerin yapılması.

(vii) KİT'lerin, diğer kamu kuruluşlarının ve yarı zorunlu tasarruf niteliğindeki toplumsal güvenlik kurumlarının, ayrıca kamu vakıfları mevduatlarının, mevduat toplayan kamu ihtisas bankalarına yatırılmasının zorunlu tutulması. Sektör kurumları biçiminde örgütlenecek olan işletmeci kamu iktisadi teşebbüslerinin, vadeli ve vadesiz mevduatının bu sektör kurumları ile organik bir ilişkide çalışacak olan kamu ticari bankalarına yatırılması genel bir kural olarak benimsenmiştir.

(viii) Uygulamada çiftçiyi büyük ölçüde kişisel olarak kredileyen T.C. Ziraat Bankası'na, küçük üreticileri örgütleyen, tarımsal ürünlerin üretiminden değerlendirilmesine ve pazarlanmasına kadar işlev yüklenen, üretken kooperatifleşmeyi özendiren bir yapı kazandırılması. Banka'nın ilkeleri uygun olmak koşuluyla, üretim girdilerinin üretiminden tarımsal ürünlerin işlenmesine ve pazarlanmasına kadar uzanan ortaklıklar biçimindeki tarım dışı üretim ve yatırım faaliyetlerini de kredilendirmesi öngörülmüştür. Bankanın, ayrıca ticari kredilerini öncelikle tarımla ilgili ticarete yönlendirmesi de benimsenmiştir.

(ix) IV. Plan döneminde konut talebinin karşılanmasında Türkiye Emlak Kredi Bankası'nın etkinliğini artırmak amacıyla, özellikle düşük gelir düzeyindeki kişilerin konut talebini karşılamada yetersizliği görülen yapı tasarrufu sistemini, toplu sosyal konutlarla ilişkilendirmek yönünde etkin düzenlemeler yapılması öngörülmüştür.

(x) Daha çok çeşitli küçük üreticileri kredilendirmekte olan T. Halk Bankası'nın olanaklarının, bu üreticilerin niteliklerini ve kendi finansman durumunu göz önünde tutan bir plan çerçevesinde tarım kesimi dışındaki üretim kooperatiflerinin kısa vadeli kredi gereksinmelerini karşılamaya yöneltmesi öngörülmüştür.

Bankanın, esnaf ve sanatkârların üretim faaliyetlerini geliştirici atılımlarını destekleyen ve ekonomik ve teknolojik değişimin gerektirdi-

ği durumlarda meslek ve sanat dalını değiştirmesini kolaylaştıran bir kredi politikası izlemesi benimsenmiştir.

(xi) Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası (DESİYAB) nın, sanayiin yurt düzeyinde çok ortaklı şirketler aracılığıyla yaygınlaştırılarak yöreler ve gelir grupları arasındaki dengesizliklerin giderilmesinde, ayrıca yurt dışında çalışan yurttaşların tasarruflarını yurt içinde değerlendirmede araç olarak kullanılması benimsenmiştir. DESİYAB, Plan'da ve yıllık programlarda verilen hedeflere uygun ve kârlı yatırım alanlarını saptayıp projelendirerek ve yönetici yetiştirmede gerekli hizmetleri yaparak çok ortaklı şirketlerle yurt dışında çalışan işçilere öncü ve yol gösterici olacak, bu şirketlerin finansman gereksinimlerine, sermayelerine katılma ya da kredilendirme yoluyla katkıda bulunacaktır. DESİYAB'ın yönetiminde işçilerin etkinliğinin artırılması da öngörülmüştür.

DESİYAB'ın kaynaklarını, ticari bankalardan orta ve uzun vadeli kredilerde kullandırmak üzere yapılacak transferler, yurt içinde ve dışında tahvil satışları ile Bütçe Fonları oluşturacaktır. DESİYAB, kooperatiflerin de katıldığı yaygın halk girişimlerinin finansmanında T.C. Ziraat Bankası ile işbirliği içinde çalışacaktır.

(xii) Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'nın yurt içinde ticaret bankalarından, yurt dışında uluslararası para piyasalarından borçlanmasını engelleyen vergi yasalarında değişiklik yapılarak Banka kaynakları içinde tavizli kredilerin payının giderek azalması sağlanacak, Bankalar Yasası'nda yapılacak değişikliklerle bu kuruluşun bankacılık işlemleri ve kaynak yönetimi açılarından kamu denetimine tabi olması gerçekleştirilecektir.

(xiii) Mevcut kamu ticari bankalarının uzmanlık alanları ayrıntılı olarak tanımlanacak ve bu bankaların kredileri, öncelikle ilişkili oldukları sektör kurumlarına ve bunun yanında uzmanlık alanlarındaki diğer girişimlere, Plan'da öngörülen sektörel yapıya uyumlu olarak yöneltilecektir.

(xiv) Sermayesi, Hazine, diğer kamu ihtisas ve ticaret bankaları ile Türkiye Sınai Kalkınma Bankası tarafından sağlanmak ve başlıca;

(i) Dışsatım pazarlarının ayrıntılı ve sürekli olarak değerlendirilmesi,

(ii) Yurt içinde dışa satılabilir mal ve hizmetlerin belirlenmesi ve

üreticiler ile dış alıcılar arasındaki haberleşmenin sağlanması,

(iii) Dışsatıcıya kısa ve orta vadeli döviz ve Türk Lirası kredisi sağlanması,

(iv) Dışsatıcının proje bazında finanse edilmesi,

(v) Dışsatım sigortacılığı gibi görevleri yerine getirmek üzere, Kamu İktisadi Teşebbüsü statüsünde bir Dışsatım Bankası kurulacaktır.

IV'üncü BYKP, iktidar değişikliğinin yanı sıra 24 Ocak 1980 kararları ile temel ekonomik tercihlerde ve politikalarda yön değiştirmenin doğal sonucu olarak, uygulama alanına konulamamıştır. Plan tümüyle uygulanamadığından, mali örgütleşmeye, bankacılığa, parakredi politikasına ilişkin ilkeleri de 1979-1983 döneminde gerçekleştirilmemiştir.

Soru 24 : 1980 sonrasında bankacılık alanındaki gelişmeler ne yönde olmuştur?

24 Ocak istikrar programı ve bu programa dışa açılma, serbest pazar ekonomisine geçiş, liberalleşme gibi amaçların eklenmesi, bankacılık alanındaki gelişmeleri de etkilemiştir. Dünyada finansal pazarların serbestleştirilmesi, denetimin azaltılması (deregulation) eğiliminin 1980'li yıllarda güçlenmesi de, kuşkusuz, etkisini Türk bankacılık sistemi üzerinde de göstermiştir.

1980 ve izleyen yıllarda her ne kadar IV'üncü Beş Yıllık Kalkınma Planı yürürlükte ise de, kamu kesimine, devletin ekonomiyi yönlendirici işlevine ağırlık veren bu plan uygulanmamış, plan kâğıt üzerinde kalmıştır. 1980 ve sonrasında şeklen kalkınma planlarının var olmasına karşın, bu dönemi planlı olarak nitelendirmek olanaklı görülmemektedir. Bu nedenle, 1980 sonrası, taşıdığı özellikler nedeniyle, planlı dönemden ayrılmıştır.

1980 sonrasında bankacılık alanındaki gelişmelerin özellikleri, saptırbaşları olarak şöyle belirtilebilir:

(i) Faizlerin serbestleştirilmesi, mevduata pozitif (enflasyon oranının üstünde) faiz ödenmesi:

1 Temmuz 1980 tarihinde gerek kredi, gerek mevduat faizleri büyük ölçüde serbest bırakılmış ve bu serbesti, «Türkiye'de Temmuz Bankacılığı» sloganı ile ifade edilmiştir. Faizlerin, bazı ayrıksı durumlar dışında, serbest bırakılması kısa sürede mevduat faizlerinin ve buna bağlı olarak banka kredi faizlerinin büyük boyutlarda artmasına yol açmıştır. Faiz oranlarının çok kısa zaman aralığında üçe hatta dörde katlanmasının nedenleri arasında (i) enflasyonun oldukça yüksek oranlarda sürmesi, (ii) firmaların, enflasyon, sürekli kur ayarlamaları ve sürüm güçlüklerine koşut olarak işletme sermayesi gereksinimlerinin büyük boyutlarda artması, (iii) holdinglerin denetimindeki bazı küçük bankaların pazar paylarını hızla artırma çabaları, (iv) bankerlik kuruluşlarının yüksek faiz vaadleri, (v) para ve sermaye piyasalarının etkin bir şekilde denetlenememesi, (vi) banka yöneticilerinin, rekabet ve faiz hadlerinin oluşturulması konusundaki deneyimsizlikleri sayılabilir. 1982 ve 1983 yıllarında yaşanan banka ve banker bunalımı, mevduat faizlerinin yeniden idari kararlarla saptanması yöntemine yol açmış, mevduat faizlerinin belirlenmesi konusundaki serbesti 1.1.1983 tarihinde sona ermiştir. Ancak 1987 yılı ortalarında yeniden mevduatta faiz serbestisine dönülmüş, 1989 yılında bankalararası faiz yarışmasının kızışması, mevduat faizinin büyük boyutlarda artması üzerine T.C. Merkez Bankası üst sınır getirme gereğini duymuştur. Yasal olarak ülkemizde mevduata verilecek en yüksek ve en düşük,diğer bir deyişle tavan ve taban mevduat faizlerini tespite, faiz oranlarını kısmen veya tamamen serbest bırakmaya Bakanlar Kurulu, Bakanlar Kurulu'nun yetki delege etmesi halinde T.C. Merkez Bankası yetkilidir.

(ii) Yabancı bankaların kurulmasına veya Türkiye'de şube açmalarına elverişli ortam yaratılması:

1929 Dünya ekonomik bunalımından sonra Türkiye'de faaliyette bulunan yabancı bankaların sayısı sürekli azalırken, 1980 yılından sonra yabancı bankaların Türkiye'de şube açmaları ve Türkiye'de yeni yabancı bankaların kuruluşu ile 1991 yılı sonunda yabancı banka sayısı yeniden 24'e yükselmiştir. Ayrıca 1980'li yıllarda yabancı bankaların ortak olduğu yeni ulusal bankaların kurulduğu ve/veya yabancı bankaların mevcut ulusal bankalara iştirak ettikleri de gözlenmiştir.

Son yıllarda ülkemizde şube açan bankaların Türkiye'de kurulmuş banka statüsüne dönüştükleri görülmektedir. Bu bağlamda The First

National Bank of Boston'un Türkiye Merkez Şubesi, Türk Boston Bank A.Ş.; Manufacturers Hanover Trust Company Türkiye Merkez Şubesi, Manufacturers Hanover Bank A.Ş. (bu banka 1992 yılında Chemical Bank A.Ş. unvanını almıştır); Banque Indosuez İstanbul Türkiye Merkez Şubesi, Bank Indosuez Türk A.Ş.; Türk Bankası Limited İstanbul Merkez Şubesi, Turkish Bank A.Ş.; Bank of Bahrain and Kuwait B.S.C., Bank of Bahrain and Kuwait A.Ş. yeni statüleri ile faaliyete geçmişlerdir.

(iii) Yeni ticaret bankalarının kurulmasına izin verilmesi:

Kalkınma Planlarının, Türkiye'de yeterli ticaret bankası bulunduğu görüşünden hareketle daha çok ihtisas bankalarına öncelik verilmesine, bu tür bankaların geliştirilmesine ilişkin ilkelere karşın, 1980 sonrasında yeni ticaret bankaları kuruluşuna izin verilmiş, bu dönemde sekizi yabancı banka olmak üzere yeni on dokuz ticaret bankası kurulmuştur. (Chemical Mitsui Bank [Türk Sakura Bank], Türkiye İthalat İhracat Bankası, Adabank, Koç-Amerikan Bank, BNP-Ak Dresdner Bankası, Tekstil Bank, Finansbank, Netbank [Marmara Bankası], Türkiye Turizm Yatırım ve Dış Ticaret Bankası, Türk Boston Bank, Midland Bank, Bank Indosuez Türk, Manufacturers Hanover Bank [Chemical Bank], Turkish Bank, Alternatif Bank, Bank Ekspres, Toprakbank, Türkiye Konut Endüstri ve Ticaret Bankası, Bank of Bahrain and Kuwait.)

Bu bankaların bir bölümü, yukarıda belirtildiği gibi, şube açarak ülkemizde faaliyete geçen yabancı bankaların merkez şubelerinin Türkiye'de kurulmuş banka statüsüne dönüşmeleriyle oluşmuştur.

1988-1991 yılları arasında Bakanlar Kurulu, ayrıca, dördü yabancı sermayeli, kalkınma ve yatırım bankası türünde sekiz bankanın kurulmasına da izin vermiştir: Türk Merchant Bank, Yatırım Bank A.Ş. ve Birleşik Türk Körfez Bank A.Ş. (Körfezbank) 1988'de; Birleşik Yatırım Bankası, Tekfen Yatırım ve Finansman Bankası (Tekfenbank) 1989'da; Avrupa Türk Yatırım Bankası (Eurotürk Bank) 1990'da; Park Yatırım Bankası 1992 yılında faaliyete geçmişlerdir. Tat Yatırım Bankası, kuruluş izni almış olmakla beraber, 1992 Eylül ayına kadar faaliyete başlamamıştır. Birleşik Türk Körfez Bank, salt yatırım ve kalkınma bankacılığı yapmadığından, ticaret bankaları grubuna dahil edilmiştir.

(iv) Türk bankacılığının dışa açılması:

Yabancı bankalar Türkiye'de şube açarken ve/veya Türkiye'de yabancı bankalar kurulurken ulusal bankalar da yabancı ülkelerde şubeler, temsilcilikler açma, yurt dışında banka kurma ya da yurt dışında mevcut bankaların sermayesine katılma yoluyla dışa açılma çabası içine girmişlerdir. 1991 yılı sonu itibariyle toplanan bilgilere göre 8 Türk bankası, birlikte ya da ayrı ayrı olmak üzere, Fransa, İngiltere, Hollanda, Lüksemburg, Avusturya, İsviçre ve ABD'deki 12 bankanın sermayelerine çeşitli oranlarda katılmış bulunmaktadır. Yine 1991 yılı sonu itibariyle Türk bankalarının İngiltere, Almanya, Bahreyn, ABD ve Kuzey Kıbrıs'ta bulunan şube sayısı 20, yurtdışı temsilciliklerinin sayısı 104, irtibat bürosu sayısı da 2'dir. Bu gelişmenin nedenleri, (i) Türk bankalarının 1980 sonrasında dışa açılmaya giderek daha fazla önem vermeleri, (ii) uluslararası finansal pazarlarla daha yakın ilişkiler kurmayı amaçlamaları, (iii) AT ülkeleri arasında teknik, fiziksel ve mali engellerin kaldırılmasıyla oluşan büyük boyutlu finansal pazarlarda yer tutabilme isteği, noktalarında toplayabiliriz.

(v) Türk bankacılığında batık ve/veya donuk krediler sorununun ağırlaşması:

Firmaların özellikle 1980 yılından sonra işletme sermayesi gereksinimlerinin yükselmesi, kaynak maliyetlerinin artması, mali yapıları zaten bozuk olan çok sayıda firmayı, aldıkları kredileri geriye ödeyemez durumuna düşürmüş, bunun sonucu banka kredilerinin önemli bir bölümü batık ve/veya donuk kredi halini almış, banka kaynaklarının azımsanamayacak bir bölümü akıcılığını yitirmiştir.

Bankaların yeterli kâr sağlayamamaları, bankaların kredi kararlarındaki hatalar, bazı holdinglerin denetiminde bulunan bankaların kaynakları ekonominin değil de holdinglerin çıkarları doğrultusunda kullanmaları, bankaların denetim ve gözetiminden sorumlu olan organların etkin bir denetim yapamamaları da, bankacılık alanındaki bunalımı derinleştirmiştir. 1983-1984 yıllarında dört ulusal bankanın zorunlu olarak T.C. Ziraat Bankası'na devri, ayrıca iki bankanın bankacılık faaliyetinin durdurularak tasfiyelerine geçilmesi, 1988 yılında Anadolu Bankası'nın T. Emlak Kredi Bankası ile birleştirilerek Türkiye Emlak Bankası A.Ş. (Konutbank)'nin oluşturulması, 1992 yılında T. Öğretmenler Bankası'nın T. Halk Bankası'na katılması yaşanan bunalımı

somut bir şekilde ortaya koymaktadır.

Yasalarda değişiklik yapılarak kamu denetim organlarının bankalar üzerindeki yetkilerinin artırılmasına, bankaların yakın denetim altına alınmasına, bir tür şirket kurtarma yasasının (25.3.1987 gün 3332 S. Yasa) kabulüne karşın, donuk ve/veya batık kredi sorunu çözülememiştir. 1991 yıl sonu itibariyle bankaların karşılık ayırmadıkları tahsili gecikmiş krédilerinin toplamı 2.473 milyar TL'ye ulaşmıştır.

(vi) Bankaların kaynak yapılarının değişmesi:

1980 öncesi ticaret bankalarının ana kaynağı TL mevduat iken 1980 sonrasında bankaların yeni kaynaklar geliştirdiği görülmektedir. Özellikle 1984 yılından sonra döviz tevdiat hesapları hızlı bir artış göstererek toplam mevduatın yüzde 30'unu aşmıştır. Yurtdışından sağlanan döviz kredileri, bankalar arası para piyasasının (interbank piyasasının gelişmesi, repo işlemleri, bankaların geri satın almak taahhüdü ile portföylerinden menkul değer özellikle devlet tahvili ve hazine bonoları [OİBS] satmaları), varlığa dayalı menkul değer çıkarılması (securitization), bankalara mevduat dışında da kaynak sağlamıştır.

(vii) Bankacılıkta mekanizasyon ve otomasyonun artması, elektronik bankacılığa geçiş:

İletişim teknolojisinde gelişme, etkisini bankacılıkta da göstermiş, bankacılıkta bilgisayar kullanımı arttığı gibi, elektronik fon transferi yaygınlaşmış, banka şubelerinin yerlerini vezneler (ATM'ler) almaya başlamış, bankalar gelişen teknolojiden yararlanarak yeni hizmetler, finansal ürünler geliştirmeye başlamışlardır. Kuşkusuz Türkiye'nin dış ticaretindeki gelişmeler, dışsatımı artırma çabaları da yeni finansal ürünlerin geliştirilmesinde etkili olmuştur.

Soru 25 : 1980 sonrası bankacılıkta kurumsal gelişme ne gibi özellikler göstermiştir?

1980 sonrasında bankacılık alanında kurumsal gelişmeler incelendiğinde, dikkati çeken gelişme, ülkede faaliyette bulunan banka sayısındaki artıştır. Gerçekten 1980 yılı başında ülkede faaliyette bulunan banka sayısı 44 iken, Eylül 1992 itibariyle bu sayı T.C. Merkez Ban-

kası dahil 71'e yükselmiştir. Kuruluş izni almış olan Tat Yatırım Bankası A.Ş. faaliyete geçtiğinde bu sayı, 1992 yılı sonunda büyük bir olasılıkla, 72'ye ulaşacaktır. Artış, esas itibariyle şube açarak Türkiye'de faaliyete geçen yabancı bankalardan kaynaklanmıştır. 1980-1991 yılları arasında 16 yabancı banka Türkiye'de şube açmıştır. 1980 sonrası ülkemizde şube açan yabancı bankalar: American Express I.B.C. (ABD), Citibank N.A. (ABD), Bank Mellat (İran), Bank of Credit and Commerce International (Lüksemburg), Türk Bankası Limited (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti), Habib Bank Limited (Pakistan), Manufacturers Hanover Trust Company (ABD), Chase Manhattan Bank N.A. (ABD), First National Bank of Boston (ABD), Saudi American Bank (Suudi Arabistan), Bank of Bahrain and Kuwait (Kuveyt), Banque Indosuez (Fransız), Standard Chartered Bank (İngiliz) Crédit Lyonnais (Fransız), Kıbrıs Kredi Bankası (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti), Société Générale (Fransız)dir.

Bunlardan, American Express I.B.C., 1986 yılında Koç Holding ile Koç-Amerikan Bankası'nı kurmuş; Manufacturers Hanover Trust Company, Manufacturers Hanover Bank A.Ş. (daha sonra Chemical Bank A.Ş.); First National Bank of Boston, Türk Boston Bank A.Ş.; Bank of Bahrain and Kuwait B.S.C., Bank of Bahrain and Kuwait A.Ş.; Türk Bankası Limited, Turkish Bank A.Ş.; Banque Indosuez, Bank Indosuez Türk A.Ş. unvanları ile Türkiye'de kurulmuş bankalar statüsüne dönüşmüşlerdir. Bank of Credit and Commerce International (BCCI)'in 1991 yılında bankacılık faaliyeti yapma izni kaldırılmış, İngiliz Standard Chartered Bank'ın Avrupa'daki şubeleri Alman Westdeutsche Landesbank tarafından satın alındığından, şubenin adı 1990 yılında Westdeutsche Landesbank olarak değişmiştir.

Önce şube açarak sonra Türkiye'de kurulmuş banka statüsüne dönüşen altı yabancı banka dışında, 1980 sonrasından 1991 yılı sonuna değin, ülkemizde sekiz yabancı banka kurulmuştur. Bunlar Chemical-Mitsui Bank (bu banka kurulduktan sonra sırasıyla Türk Mitsui Bank, Türk Sakura Bank A.Ş. unvanlarını almıştır) (1985), BNP-Ak Dresdner Bank (1986), Türk Merchant Bank (1988), Yatırım Bank (1988), Birleşik Türk Körfez Bankası (1988), Midland Bank A.Ş. ve Avrupa-Türk Yatırım Bankası A.Ş. (Euroturk Bank) (1990)'dir.

Bu bankalardan Chemical-Mitsui Bank'a (yeni adı ile Türk Sakura Bank'a) ENKA Holding'in, Türk Merchant Bank'a Türkiye İş Banka-

sı ile Türk Dış Ticaret Bankası'nın, Körfezbank'a da Türkiye Garanti Bankası'nın iştirakleri bulunmaktadır. BNP-Ak Bankası, 1986 yılında ilk kuruluşunda ulusal banka niteliğinde iken Dresdner Bank'ın katılmasıyla yabancı banka şekline dönüşmüştür.

1980'li yıllardan sonra özellikle büyük A.B.D. bankalarının Türkiye'de şube açtıkları, bu şubeleri daha sonra Türkiye'de kurulmuş banka statüsüne dönüştürdükleri veya bankalarla ortak oldukları görülmektedir. Yukarıda sayılanların dışında yine A.B.D.'nin önde gelen bankalarından Irving Trust, Tütüncüler Bankası'na önemli bir oranda iştirak etmiştir.

1980'li yıllarda Türk bankacılık tarihinde yaşanan üçüncü önemli bunalım, 1983 ve1984 yıllarında altı ulusal bankanın faaliyetine son vermesine neden olmuştur. 1983 yılında Hisarbank, İstanbul Bankası, Ortadoğu İktisat Bankası, zorunlu olarak T.C. Ziraat Bankası'na devredilmiştir. İşçi Kredi Bankası'nın ise bankacılık faaliyeti durdurulmuştur. 1984 yılında İstanbul Emniyet Sandığı, T.C. Ziraat Bankası ile birleşmiş, Türkiye Bağcılar Bankası'nın da bankacılık yapmak yetkisi kaldırılmıştır. İzlenen ekonomik politikanın bankacılık kesiminde doğurduğu bunalım, tümüyle sona ermemiş, 1987 yılında T. Öğretmenler Bankası, zorunlu olarak kamu sermayesi ağırlıklı banka haline dönüştürülmüş, 1992 yılında da T.Halk Bankası'na katılması kararlaştırılmıştır. 1988 yılında da Çaybank'ın bankacılık faaliyeti yapması durdurulmuş, daha sonra bu banka Derbank adıyla faaliyetini sürdürmüş, Anadolu Bankası da T. Emlak Kredi Bankası ile birleştirilmiştir.

1980 sonrası kurulan ulusal bankalar ise, dış ticarette uzmanlaşma amacı güden, 1988 yılında Impexbank unvanını alan Türkiye İthalât ve İhracat Bankası (TİTİBANK) (1984), Adabank (1985), Koç-Amerikan Bankası (1986), BNP-Ak Bankası (1986), Tekstil Bank (1986), Finansbank (1987), Netbank (1988) (1991 yılında Marmara Bankası unvanını almıştır), Türkiye Turizm Yatırım ve Dış Ticaret Bankası (1988), Birleşik Yatırım Bankası (1989), Tekfen Yatırım ve Finansman Bankası (Tekfenbank) (1989), Alternatif Bank (1992), Bank Ekspres (1992), Toprakbank (1992), Türkiye Konut Endüstri ve Ticaret Bankası (1992), Park Yatırım Bankası (1992)'dır. Tat Yatırım Bankası da kuruluş izni almış olmasına karşın Eylül 1992 tarihine kadar faaliyete geçmemiştir. Bu dönemde, 1987 yılında, Devlet Yatırım Bankası, Türkiye İhracat Kredi Bankası (Türk Eximbank) şekline

dönüştürülmüş; Türkiye Emlak Kredi Bankası ile Anadolu Bankası, 1988 yılında, Türkiye Emlak Bankası (Konutbank) adı altında birleştirilmiştir.

Adabank, 1980'li yıllarda ismi bankacılık çevrelerinde duyulmaya başlanan Uzan Grubu tarafından kurulmuştur. İmar Bankası A.Ş.'yi de denetimi altına alan Uzan Grubu'nun böylece iki bankası bulunmaktadır.

Koç-Amerikan Bankası da, sermaye çoğunluğu Koç Holding'te olmak üzere American Express I.B.C. ile ortaklaşa kurulmuştur.

1986 yılı sonlarında unvanı Tekstil Bankası olmakla beraber, bir ihtisas bankası niteliğinde olmayan, her türlü bankacılık faaliyeti ile uğraşmak üzere 4 milyar TL sermayeli yeni bir ticaret bankası kurulmuştur. Bankanın başlıca ortakları Akın Holding ve Edip İplik Sanayi ve Ticaret A.Ş.'dir. Böylece Türkiye'deki holding bankalarına bir yenisi daha eklenmiş olmaktadır.

1987 yılı sonlarına doğru 8 milyar TL sermaye ile kurulan Finansbank'ın sermayesinin % 95.0'e yaklaşan büyük bölümü Eska İnşaat Grubu'na ait gözükmektedir. Daha sonra halka açılan bu bankada Eska grubunun payı azalmıştır. Banka'nın kurucusu ve yöneticisi ise, Yapı ve Kredi Bankası eski genel müdürlerinden Hüsnü Özyeğin'dir.

1988 yılında 8 milyar TL sermaye ile kurulan Netbank A.Ş.'nin başlıca kurucu ortakları Net Holding ve bu holdinge bağlı şirketlerdir. Net Holding ve bağlı şirketleri, turizm alanında faaliyet gösterdiklerinden, Banka'nın faaliyet konusu arasında turizm yatırımlarının ve turizm işletmelerinin finansmanı yer almıştır. Ancak Banka, yalnız turizm yatırımlarını, turizm faaliyetlerini finanse eden bir ihtisas bankası kimliğinde değildir, bir mevduat (ticaret) bankası niteliğindedir. Banka 1991 yılında sahip ve unvan değiştirmiş, Marmara bankası adını almıştır.

1988 yılında 8 milyar TL sermaye ile faaliyete geçen diğer bir ulusal banka da Türkiye Turizm Yatırım ve Dış Ticaret Bankası'dır. Banka'nın kurucusu ve başlıca ortakları, turizm alanında faaliyet gösteren ve hediyelik eşya konusunda bir mağazalar zinciri bulunan LAPİS Grubu'dur. Bu nedenle Banka'nın amaçları arasında, öncelikle turizm sektörüne kısa, orta ve uzun süreli işletme ve yatırım kredisi açılması, turizm tesislerine işletme sermayesi kredisi verilmesi, el sa-

natları ve hediyelik eşya üreticileri ve pazarlamacılarının kredi gereksinimlerinin karşılanması, turizm ve seyahat acentelerinin ihtiyaç duyacakları kredilerin sağlanması, iç ve dış turizm tatil kredileri gibi hususlar yer almıştır. Amaçları arasında turizm sektörünün finansmanı ağırlık taşımakla beraber Banka, bir mevduat veya ticaret bankası niteliğindedir.

Toprakbank, Alternatif Bank, Türkiye Konut Endüstri ve Ticaret Bankası'na ödenmiş sermayeleri 75'er milyar Türk Lirası, Bank Ekspres'in ise ödenmiş sermayesi 100 milyar TL olmak üzere 1991 Ekim ayında Bakanlar Kurulu kararlarıyla merkezleri İstanbul'da olmak üzere kuruluş izni verilmiş, söz konusu bankalar 1992 yılında faaliyete geçmişlerdir.

Birleşik Yatırım Bankası ve Tekfen Yatırım ve Finansman Bankası, yatırım ve kalkınma bankacılığı yapmak üzere 1989 yılında faaliyete geçmişlerdir. Park Yatırım Bankası ile Tat Yatırım Bankası'na ödenmiş sermayeleri 50 milyar TL olmak, yatırım bankacılığı yapmak ve mevduat kabul etmemek üzere 1991 yılında kuruluş izni verilmiş, bunlardan Park Yatırım Bankası 1992 yılı içinde faaliyete başlamıştır.

1980'li yıllarda yeni açılan banka şube sayısı artış hızında bir yavaşlama, 1990 yılından itibaren de yurtiçi banka şubesi sayısında bir azalış gözlenmiştir. 1980 yılı başında bankaların şube sayısı 5.769 iken 1989 sonu itibariyle bu sayı 6.617'ye yükselmiş, ancak 1990'da 6.584'e, 1991 yılında da 6.501'e gerilemiştir. 1991 yıl sonu itibariyle banka şube sayısı hemen hemen 1982 yılı düzeyinde bulunmaktadır. 1980 yılından sonra (i) faiz oranlarında yükselişin çok şubeli perakendeci bankacılığının çekiciliğini azaltması, (ii) bankalarda şube anlayışının iletim teknolojisindeki gelişme sonucu değişmesi, ATM'lerin (otomatik veznelerin) küçük bir banka şubesinin işlemlerini yapabilecek kapasiteye ulaşması, (iii) bankacılıkla kârlılığı artırabilmek için zararlı veya mevduat toplama kapasitesi sınırlı şubeleri kapatma eğiliminin güçlenmesi, (iv) yasal olarak banka şubelerine ayrılması gereken sermayenin yükseltilmesi 1980 sonrasında bankaların şube sayısındaki gelişmelerde etkili olmuştur. Özel sermayeli bankaların yurtiçi şubelerini birleştirme veya kapatma yolu ile azaltmalarına karşın kamusal sermayeli bankaların yavaşlamış olsa da yeni şube açma politikasını sürdürmeleri sonucu yurtiçi banka şubelerinin kamusal sermayeli bankalarla özel sermayeli bankalar arasında dağılımı değişmiş,

yurtiçi banka şubeleri içinde, 1991 yıl sonu itibariyle, kamusal sermayeli bankaların payı yüzde, 46.7'ye yükselirken özel sermayeli ticaret bankalarının payı yüzde 51.3'e gerilemiştir. Anılan tarih itibariyle yurtiçi banka şubelerinin yüzde 1.7'si yabancı sermayeli ticaret bankalarına, binde 3'ü de kalkınma ve yatırım bankalarına aittir.

Soru 26 : 1980 sonrasında faiz serbestisi, yüksek faiz politikası ne gibi sonuçlar doğurmuştur?

1980 sonrasında Türkiye'de faiz serbestisi, mevduat faizlerine pozitif faiz verilmesi, çeşitli yönlerden savunulmuştur. Faiz serbestisi ve pozitif faiz lehine ileri sürülen görüşlerin başlıcaları, şöyle özetlenebilir:

(i) Yurtiçi birikimlerin artması... Serbest faiz hadleri, kişileri uyararak, tasarruf etmenin çekiciliğini artırarak ulusal gelirin büyük bir bölümünün tasarruf edilmesine olanak verecektir.

(ii) Yatırım kararlarının, işletme yönetiminin daha rasyonel olması... Faiz hadlerinin serbest bırakılması, girişimcileri sabit sermaye yatırım kararlarında daha rasyonel davranmaya zorlayacak ve ayrıca daha ekonomik bir işletme sermayesi yöntemine olanak verecektir. Böylece ekonomide kaynak dağılımının ve kaynak kullanımının iyileşmesine yol açacaktır.

(iii) Gelir dağılımının düzeltilmesi... Birikimciler açısından negatif olan faiz hadlerinin pozitife dönüşmesi, ekonomide gelir dağılımının düzelmesine katkıda bulunacak, negatif faiz hadlerinin neden olduğu birikimcilerden kredi kullananlara doğru olan kaynak akımı yön değiştirecektir.

(iv) Tasarrufların harekete geçirilerek bankalara yönlendirilmesi... Pozitif faiz oranları, birikimleri bankalara yönlendirerek kaynakların bankalar aracılığı ile dağılımına yol açarak, bir yandan mevduat hacmini genişletirken diğer yandan kaynak kullanımını iyileştirecektir.

(v) İşsizlik sorununun hafifletilmesi... Negatif faiz hadleri, idari kararlarla düşük saptanan faiz oranları, işletmeleri sermaye yoğun teknolojiler kullanmaya özendirmekte, ekonomide işsizlik sorununu ağırlaştırmaktadır. Halbuki ekonomik faiz hadleri, sermaye yoğun teknolojiler yerine emek yoğun teknikler kullanılmasını daha çekici hale

getirerek ekonomide işsizlik sorununun hafifletilmesine katkıda bulunacaktır.

(vi) Bankalararası rekabete olanak sağlanması... Katı ve düşük faiz politikası, rekabeti önlemekte, verimli çalışmayan bankalara da yaşama olanağı sağlamaktadır. Faiz serbestisi ise bankalararası rekabete olanak vererek, bankaları daha etkin, daha verimli çalışmaya zorlayacak, verimli çalışamayan bankaların tasfiyesine yol açarak bankacılık sisteminin bu tür bankalardan arınmasına olanak hazırlayacaktır.

(vii) Bankaları yeni hizmetler geliştirmeye zorlaması... Kredi faizleri ile mevduat faizleri arasında marjın daraltılmasının, bankaları yeni kredi türleri, yeni hizmetler geliştirmeye zorlayacağı ileri sürülmüştür.

Türkiye'de gelir dağılımının bozukluğu, firmaların mali yapılarının sağlıklı olmaması, banka ve firmalarda yönetim hataları, serbest ve yüksek faiz politikasının beklenen sonuçları vermemesine, tersine, yeni sorunlar doğurmasına veya mevcut sorunları ağırlaştırmasına neden olmuştur.

Serbest faiz politikasının, birikimlerin bankacılık sistemine çekilmesinde ve bankaların bazı alanlarda verimliliği artırıcı önlemler almasında etkili olmasına karşın; aşırı vergi önlemleri ile de desteklenen yüksek pozitif faiz, gelir dağılımının daha da bozulmasına, bankalarda donuk ve batık kredilerin artmasına, likidite sorunlarının ağırlaşmasına, maliyetler içinde finansman giderlerinin payının yükselmesine, bazı bankaların bunalıma girmesine neden olmuştur. Ayrıca diğer etmenlerin yanı sıra kredi faizlerinin yüksekliği de özellikle üretken yatırımlar üzerinde olumsuz etki doğurmuş ve bu olgu sabit sermaye yatırımlarının ulusal gelire oranının düşmesine yol açmıştır.

Reel faize, pozitif faize karşın, 1980 ve izleyen yıllarda yurtiçi tasarrufların ulusal gelire oranının % 15 - % 16'lar düzeyine değin düşmesi, faizin tek başına tasarrufları artırmayacağını somut bir şekilde göstermiştir.

Soru 27 : V'inci ve VI'ncı Beş Yıllık Kalkınma Planları'nın bankacılığa ilişkin ilkeleri, öngörüleri nelerdir?

1985 - 1989 dönemini kapsayan V'inci BYKP'de mali örgütleşme-

ye ve bankacılığa ilişkin ilkeler oldukça sınırlıdır[33]. Bu ilkelerin başlıcaları aşağıda belirtilmiştir:

- Ziraat Bankası kontrollü zirai krediler ve tarıma dayalı sanayi teşebbüsleri için yeterli kaynak ayıracaktır.

- T. Halk Bankası kaynaklarının kullanılmasında, kuruluş ilkelerine uygun şekilde, optimum ölçeği, sermayenin etkin kullanımı ve teknolojik gelişmeyi gözeten küçük sanayi işletmeleri ile esnaf ve sanatkâra ağırlık verilecek ve bu Banka'nın kredi olanakları geliştirilecektir.

- Devlet Yatırım Bankası, tahvil ihracı yoluyla kaynak sağlamaya ağırlık verecektir.

- Sermaye piyasasının geliştirilmesinde kalkınma ve yatırım bankalarından yararlanılacaktır.

- DESİYAB'ın mali kaynakları güçlendirilecek, Banka, çok ortaklı işçi şirketlerine gerek proje hazırlama, gerekse işletme yönetiminde teknik ve idari katkıda bulunabilecek bir yapıya kavuşturulacaktır.

- Orta ve uzun vadeli kredi uygulaması yaygınlaştırılacaktır.

V'inci BYKP, bankacılığa, mali örgütleşmeye ilişkin önemli ilkeler, yönlendirmeler getirmemekte, daha önceki planlarda yer alan bazı ilkeleri yinelemekle yetinmektedir.

1990 1994 döneminde uygulanması öngörülen VI. BYKP de, bankacılığa, mali örgütleşmeye ilişkin olarak, V. Plan'ın ilkelerini yinelemektedir. Bu açıdan V. ve VI. Planlar arasında bir anlayış ve yaklaşım farkı bulunmamaktadır. VI. Plan'da da şu ilkeler, öngörüler yer almış bulunmaktadır:

- Merkez Bankası'nın para ve döviz piyasalarındaki etkinliğinin artırılması esastır. Bu amaçla, Merkez Bankası'nın aktif hesaplarının yapısını yeniden düzenlemeye yönelik tedbirler alınacak, aktiflerde giderek önemli bir yer tutmaya başlayan itfaya tabi hesapları tasfiyeye yönelik döviz, kredi ve faiz politikaları izlenecektir.

- Merkez Bankası'nın kredi politikası kamuya açılan kredilerin payının azaltılması ve özel kesim kredileri içinde ihracat kredileri ile yatırım kredilerinin payının yükseltilmesi şeklinde sürdürülecektir.

---

(33) Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: 23 Temmuz 1984 gün ve 18467 sayılı Resmi Gazete, s. 23.

Faiz politikası ekonomide mali tasarrufları artırıcı, spekülatif döviz talebini sınırlayıcı, kaynakların etkin dağılım ve kullanımını sağlayıcı yönde sürdürülecektir.

- Bankalar sisteminde, mevduat ve kredi faizleri arasındaki farkın daraltılması amacıyla vergi, resim ve fonlar gözden geçirilecek ve rekabet ortamının geliştirilmesi suretiyle bankaların etkin çalışmaları sağlanacaktır.

- Ziraat Bankası kontrollü zirai krediler ve tarıma dayalı sanayi teşebbüsleri için yeterli kaynak ayırmaya devam edecektir.

- Halk Bankası kaynaklarının kullandırılmasında, kuruluş ilkelerine uygun bir şekilde, küçük sanayi işletmeleriyle esnaf ve sanatkâra ağırlık verilmesi ve Banka'nın kredi olanaklarının geliştirilmesi sürdürülecektir.

İhracat kredilerinin finansman ihtiyacını karşılamak amacıyla Türkiye İhracat Kredi Bankası'nın (eski Devlet Yatırım Bankası'nın) kaynakları artırılacak ve çeşitlendirilecektir.

- Türkiye Kalkınma Bankası'nın (eski adıyla DESİYAB'ın) genişleyen faaliyet hacminin gerektirdiği kaynak ihtiyacı sağlanacaktır.

- Bankaların sundukları hizmetler geliştirilecek, bu çerçevede tüketici kredileri, banka kartı ve çek kullanımının yaygınlaşması için gerekli ortam oluşturulacaktır.

- AT'ye uyum sürecinde bankalar sisteminin güvenilirliğini sağlayacak özkaynak yeterliliği, denetim ve gözetime ilişkin esaslar incelenecek, gerektiğinde yeni düzenlemelere gidilecektir.

VI'ncı Plan ilke ve öngörülerinin de ortaya koyduğu gibi yakın bir gelecek için bankacılıkta yeni bir yön ve yapı değişikliği beklenmemektedir.

Soru 28 : Cumhuriyet'ten önce kurulan ulusal bankalar hangileridir? Bunlardan kaçı Cumhuriyet döneminde de faaliyet göstermiştir?

Cumhuriyet'ten önce Osmanlı İmparatorluğu döneminde saptanabildiği kadarı ile 26 ulusal banka kurulmuştur.

Cumhuriyet'ten önce kurulan ulusal bankalar, kuruluş yılları, merkezleri, faaliyetlerine ilişkin açıklayıcı notlarla aşağıda gösterilmiştir:

1. Ziraat Bankası; 1863; İstanbul; 3202 sayılı yasa ile 1937 yılında T.C. Ziraat Bankası adını almış ve Cumhuriyet döneminde merkezi Ankara'ya taşınmıştır.
2. İstanbul Emniyet Sandığı; 1868; İstanbul; 1984 yılında T.C. Ziraat Bankası ile birleşerek faaliyeti sona ermiştir.
3. İstanbul Bankası; 1911; İstanbul; 1930 yılında faaliyeti sona ermiştir.
4. Konya İktisad-ı Milli Bankası; 1911; Konya; 1959 yılında faaliyetini durdurmuştur.
5. Adapazarı İslam Ticaret Bankası (Türk Ticaret Bankası); 1913; Adapazarı; kollektif şirket şeklinde kurulan banka, 1919 yılında anonim şirket şekline dönüşmüş, 1930 yılında da Türk Ticaret Bankası unvanını almıştır. Faaliyeti sürmektedir.
6. Emlak ve İkrazat Bankası; 1914; İstanbul; 1930 yılında faaliyetini durdurmuştur.
7. Asya Bankası; 1914; İstanbul; sermayesini yitirdiği için 1928 yılında feshedilmesine karar verilmiştir.
8. Milli Aydın Bankası (Tariş Bank); 1914; Aydın; faaliyetini sürdürmektedir.
9. Emval-i Gayrimenkul ve İkrazat Bankası (*); 1915; İstanbul; 1942 yılında faaliyeti sona ermiştir.
10. Karaman Milli Bankası; 1915; Karaman; 1937 yılında faaliyeti sona ermiştir.
11. Kayseri Milli İktisat A.Ş. (Kayseri Milli İktisat Bankası); 1916; Kayseri; önce ticaretle uğraşmış, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra bankacılığa başlamış ve 1937 yılında faaliyeti sona ermiştir.
12. Köy İktisat Bankası; 1916; Kayseri; 1920 yılında Kayseri Çiftçiler Bankası adını almış ve daha sonra faaliyeti sona ermiştir.
13. Akşehir Bankası (Akşehir Osmanlı İktisat Anonim Şirketi); 1916; Akşehir; 1960 yılında faaliyeti sona ermiştir.
14. Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası; 1917; İstanbul; 1927 yılında T. İş Bankası ile birleşmiştir.
15. Ticaret ve İtibarı Umumiye Bankası (**); 1917; İstanbul; faaliyeti

(*) Banka Deutsche Orient Bank'ın öncülüğünde kurulmuş ancak sermaye dağılımı bilinmediğinden ulusal bankalar arasında gösterilmiştir.

(**) Kurucular ve sermaye dağılımı saptanamamıştır.

sona ermiştir.

16. Manisa Bağcılar Bankası (Türkiye Bağcılar Bankası); 1917; Manisa; Cumhuriyet döneminde Türkiye Bağcılar Bankası adını almış ve 1984 yılında tasfiyeye girmiştir.
17. Milli İktisat Bankası; 1918; İstanbul; 1930'lu yıllarda tasfiye edilmiştir.
18. Türkiye Umumi Bankası; 1918; İstanbul; faaliyeti sona ermiştir.
19. Konya Ahali Bankası (Konya Elektrik Şirketi); 1918; Konya; önce elektrik getirmek amacıyla kurulmuş, 1924 yılında bankaya çevrilmiş, 1945 yılında da faaliyeti sona ermiştir.
20. İktisat Türk Anonim Şirketi; 1918; İstanbul; 1933 yılında faaliyeti sona ermiştir.
21. Eskişehir Çiftçi Bankası; 1918; Eskişehir; faaliyeti 1926 yılında sona ermiştir.
22. İtibar ve Ticaret Osmanlı Anonim Şirketi; 1918; İstanbul; 1930'lu yıllarda faaliyeti sona ermiştir.
23. Adapazarı Emniyet Sandığı; 1919; Adapazarı; 1971 yılında faaliyeti sona ermiştir.
24. Konya Türk Ticaret Bankası; 1920; Konya; 1943 yılında faaliyeti sona ermiştir.
25. Bor Zürra ve Tüccar Bankası; 1922; Bor; 1961 yılında faaliyeti sona ermiştir.
26. Dersaadet Küçük İkraz Sandığı; 1923; İstanbul; varlığını sürdürmekte, ancak banka niteliği taşımamaktadır.

Not: Tabloda yer alan bazı bankaların kuruluş ve faaliyetlerinin sona eriş tarihleri arasında, çeşitli kaynaklarda farklar bulunmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde kurulan ulusal bankalar, yanlarındaki açıklamalarda da belirtildiği gibi, uzun ömürlü olamamış, çok büyük bir bölümü 1929 - 1930 ekonomik bunalımında faaliyetlerini durdurmak zorunda kalmışlardır. Anılan dönemde kurulan bankalardan ancak üçü, T.C. Ziraat Bankası, Milli Aydın Bankası (Tariş Bank) ve Türk Ticaret Bankası (ilk unvanı Adapazarı İslam Ticaret Bankası) günümüzde de faaliyetlerini sürdürmektedir.

Soru 29 : Cumhuriyet ilanından 1988 yıl sonuna değin kaç ulusal banka kurulmuştur? Bunlardan kaçı 1988 yıl sonu itibariyle varlıklarını sürdürmektedir?

Eylül 1992 sonuna değin Cumhuriyet döneminde kurulan ulusal banka sayısı T.C. Merkez Bankası dahil 96'dır. Ancak bu bankalardan ikisi, Van Milli İktisat Bankası ile Türkiye Maden Bankası, faaliyete geçmeden tasfiye edilmişlerdir.

Cumhuriyet döneminde kurulan ulusal bankalar, kuruluş tarihleri, merkezleri ve gerekli açıklayıcı bilgilerle aşağıda gösterilmiştir.

Cumhuriyet döneminde kurulan ulusal bankalar:

1. Türkiye İş Bankası; 1924; Ankara; faaliyetini sürdürmektedir.
2. Akhisar Tütüncüler Bankası (Türkiye Tütüncüler Bankası); 1924; İzmir; Türkiye Tütüncüler Bankası adıyla faaliyetini sürdürmektedir.
3. Türkiye Sınai ve Maadin Bankası; 1925; İstanbul; 1932 yılında Türkiye Sanayi Kredi Bankası'na dönüştürülmüş, adı geçen banka da 1933 aktif ve pasifi ile Sümerbank'a devredilmiştir.
4. Türk Ticaret ve Sanayi Bankası; 1925; İstanbul; 1932 yılında faaliyeti sona ermiştir.
5. Karaman Çiftçi Bankası; 1925; Karaman; 1934 yılında faaliyeti sona ermiştir.
6. İstanbul Esnaf Bankası; 1925; İstanbul; 1934 yılında faaliyeti sona ermiştir.
7. Afyonkarahisar Terakki Servet Bankası (Hisarbank); 1926; Afyon; 1978 yılında Hisarbank adını almış, 1983 yılında T.C. Ziraat Bankası'na devredilerek faaliyeti sona ermiştir.
8. Niğde Çiftçi ve Tüccar Bankası; 1926; Niğde; 1939 yılında faaliyeti sona ermiştir.
9. Aksaray Halk İktisat Bankası; 1926; Aksaray; 1936 yılında faaliyeti sona ermiştir.
10. Eskişehir Bankası; 1927; Eskişehir; faaliyetini sürdürmektedir.
11. Akseki Ticaret Bankası; 1927; Akseki; 1959 yılında faaliyeti sona ermiştir.

12. Nevşehir Bankası; 1927; Nevşehir; 1948 yılında faaliyeti sona ermiştir.
13. Ermenek Ahali Bankası; 1927; Ermenek; 1940 yılında faaliyeti sona ermiştir.
14. Kocaeli Halk Bankası (Kocaeli Bankası) (Türk Ekonomi Bankası); 1927; İzmit (İstanbul); Türk Ekonomi Bankası adı ile faaliyetini sürdürmekte olup, merkezi İstanbul'a taşınmıştır.
15. Denizli İktisat Bankası (İktisat Bankası); 1927; Denizli (İstanbul); İktisat Bankası adıyla faaliyetini sürdürmekte olup merkezi İstanbul'a taşınmıştır.
16. Emlak Eytam Bankası (Türkiye Emlak Kredi Bankası); 1927; Ankara; 1946 yılında Türkiye Emlak Kredi Bankası A.Ş. unvanını alan Banka, 1988 yılında Türkiye Emlak Bankası -Konutbank- unvanı altında Anadolu Bankası ile birleştirilmiştir.
17. Trabzon Tasarruf ve İkraz Sandığı; 1928; Trabzon; 1929 yılında Trabzon Bankası adını almış ve 1937 yılında faaliyeti sona ermiştir.
18. Trabzon İktisat Ltd. Şti. (Karadeniz Bankası); 1928; Trabzon;. 1929 yılında Karadeniz Bankası adını almış; 1937 yılında faaliyeti sona ermiştir.
19. Bor Esnaf Bankası; 1928; Bor; 1950 yılında faaliyeti sona ermiştir.
20. Ürgüp Zürra ve Tüccar Bankası; 1928; Ürgüp; 1949 yılında faaliyeti sona ermiştir.
21. Şarkikaraağaç Bankası (Sağlık Bankası); 1928; Şarkikaraağaç; 1962 yılında Sağlık Bankası unvanını alan bankanın bankacılık faaliyeti 1975 yılında sona ermiştir.
22. Türkiye İmar Bankası; 1928; İstanbul; faaliyetini sürdürmektedir.
23. İzmir Esnaf ve Ahali Bankası (Egebank); 1928; İzmir; 1959 yılında Egebank unvanını alan banka faaliyetini sürdürmektedir.
24. Elazığ İktisat Bankası (Ortadoğu İktisat Bankası ODİBANK); 1928; Elazığ; 1980 yılında Orta Doğu İktisat Bankası adını alarak merkezini İstanbul'a taşımış, 1983 yılında T.C. Ziraat Bankası'na devredilmiştir.
25. Lüleburgaz Birlik Ticaret Bankası; 1929; Lüleburgaz; 1964 yılında faaliyeti sona ermiştir.

26. Mersin Ticaret Bankası; 1929; Mersin; 1940 yılında faaliyeti sona ermiştir.
27. Üsküdar Bankası; 1929; İstanbul; 1933 yılında Türk Ticaret Bankası ile birleşmiştir.
28. Van Milli İktisat Bankası; 1929; Van; faaliyete geçip geçmediği saptanamamıştır.
29. Kastamonu Bankası; 1930; Kastamonu; 1938 yılında faaliyeti sona ermiştir.
30. T.C. Merkez Bankası; 1930; Ankara; 1715 sayılı yasa ile kurulmuştur.
31. Diyarbakır Bankası; 1931; Diyarbakır; 1939 yılında faaliyeti sona ermiştir.
32. Kırşehir Bankası; 1931; Kırşehir; 1939 yılında faaliyeti sona ermiştir.
33. Türkiye Sanayi Kredi Bankası ; 1932; İstanbul; Türkiye Sınai Maadin Bankası'nın yerini alan bu banka 1933 yılında aktif ve pasifi ile Sümerbank'a devredilmiştir.
34. Sümerbank; 1933; Ankara; 2262 sayılı yasa ile kurulmuş olup, faaliyetini sürdürmektedir.

    lediyeler Bankası (İller Bankası); 1933; Ankara; 4759 sayılı nunla 1945 yılında İller Bankası adını almış olup faaliyetini rdürmektedir.

36. Zonguldak Yardım Bankası (Efes Bank); 1933; Zonguldak; 1937 yılında Efes Bank adını almış ve 1972 yılında bankacılık faaliyeti sona ermiştir.
37. Etibank; 1935; Ankara; 2805 sayılı yasa ile kurulmuş olup, faaliyetini sürdürmektedir.
38. Türkiye Halk Bankası; 1938; Ankara; 2284 sayılı yasa ile kurulmuş olup, faaliyetini sürdürmektedir.
39. Ankara Halk Sandığı; 1938; Ankara; 1963 yılı sonunda tüzel kişiliği sona ererek T. Halk Bankasına devredilmiştir.
40. İstanbul Halk Sandığı; 1938; İstanbul; 1963 yılı sonunda tüzel kişiliği sona ererek T. Halk Bankasına devredilmiştir.
41. Denizbank; 1938; İstanbul; 1940 yılında faaliyeti sona ermiştir.

42. Yapı ve Kredi Bankası; 1944; İstanbul; faaliyetini sürdürmektedir.
43. Türkiye Garanti Bankası; 1946; İstanbul; faaliyetini sürdürmektedir.
44. Türkiye Kredi Bankası; 1948; İstanbul; 1966 yılında faaliyeti sona ermiştir.
45. Akbank; 1948; Adana (İstanbul); merkezi İstanbul'a taşınmış olup faaliyetini sürdürmektedir.
46. Tutum Bankası; 1948; İstanbul; 1963 yılında tasfiyeye tabi tutulmuştur.
47. Niğde Bankası; 1948; Niğde; 1960 yılında faaliyeti sona ermiştir.
48. Türkiye Eski Muharipler Bankası (MUHA-BANK); 1950; Ankara; 1959 yılında TÜMSU Bank'la Türkiye Birleşik Tasarruf ve Kredi Bankası adı altında birleşmiştir.
49. Türkiye Sınai Kalkınma Bankası; 1950; İstanbul; faaliyetini sürdürmektedir.
50. Göynük Sanayi ve Kredi Bankası; 1951; Göynük; 1957 yılında faaliyeti sona ermiştir.
51. Denizcilik Bankası; 1952; İstanbul; 5842 sayılı yasa ile kurulmuş olup, faaliyetini sürdürmektedir.
52. Doğu Bank; 1952; İstanbul; 1961 yılında tedrici olarak tasfiyeye tabi tutulmuştur.
53. Türk Ekspres Bankası; 1953; İstanbul; 1962 yılında Buğday Bankası ile Anadolu Bankası adı altında birleşmiştir.
54. İstanbul Bankası; 1953; İstanbul; 1983 yılında T.C. Ziraat Bankasına devredilerek faaliyeti sona ermiştir.
55. Demirbank; 1953; İstanbul; faaliyetini sürdürmektedir.
56. Türkiye Vakıflar Bankası; 1954; Ankara; 6219 sayılı yasa ile kurulmuş olup, faaliyetini sürdürmektedir.
57. Pancar Kooperatifleri Bankası; 1954; Eskişehir (Ankara); 1955 yılında Şekerbank adını almış ve merkezini Ankara'ya taşımış olan banka faaliyetini sürdürmektedir.
58. İşçi Kredi Bankası; 1954; Kayseri; 1983 yılında bankacılık faaliyeti durdurulmuştur.

59. Türk Yapı Bankası; 1954; İstanbul; 1958 yılında faaliyeti sona ermiştir.
60. Buğday Bankası; 1955; Ankara; 1962 yılında Türk Ekspres Bankası ile Anadolu Bankası adı altında birleşmiştir.
61. Pamukbank; 1955; İstanbul; faaliyetini sürdürmektedir.
62. Türkiye Cumhuriyeti Turizm Bankası A.Ş.; 1955; Ankara; Türkiye Turizm Bankası unvanıyla kurulan Banka, 1962'de T.C. Turizm Bankası A.Ş. unvanını almıştır. 1988'de Banka'nın Türkiye Kalkınma Bankası'na katılması kararlaştırılmış ve bu birleşme işlemi 1989 yılında gerçekleştirilmiştir.
63. Raybank; 1956; Ankara; 1964 yılında tasfiyeye tabi tutulmuştur.
64. Türkiye Muallimler, Memurlar ve Subaylar Bankası (TÜMSUBANK); 1957; İstanbul; 1959 yılında MUHA-BANK ile Türkiye Birleşik Tasarruf Bankası adı altında birleştirilmiştir.
65. Esnaf Kredi Bankası; 1957; İstanbul; 1961 yılında tasfiyeye tabi tutulmuştur.
66. İzmir Halk Sandığı; 1957; İzmir; 1963 yılında tüzel kişiliği sona ermiş, T. Halk Bankası'na devredilmiştir.
67. Sanayi Bankası; 1957; İstanbul; 1961 yılında tasfiyeye tabi tutulmuştur.
68. Maden Bankası; 1958; İstanbul ;1973 yılında tasfiye edilmiştir.
69. Çaybank (Derbank); 1958; Rize; bankacılık işlemleri yapma yetkisi 1988'de durdurulmuş; 1990 yılında merkezini İstanbul'a taşıyarak Derbank unvanını almıştır. Derbank unvanı ile faaliyetini sürdürmektedir.
70. Türkiye Öğretmenler Bankası (TÖBANK) ; 1959; Ankara (İstanbul); 7118 sayılı yasa ile kurulan banka, 1985 yılında merkezini İstanbul'a taşımıştır. 1987'de kamusal sermayeli banka şekline dönüştürülen TÖBANK'ın 1992 yılında T.Halk Bankası'na katılması kararlaştırılmış ve bankanın hukuki varlığı sona ermiştir.
71. Türkiye Birleşik Tasarruf ve Kredi Bankası; 1959; İstanbul, MUHA ve TÜMSU Bankaları'nın birleştirilmesiyle oluşan banka, 1961 yılında tasfiyeye tabi tutulmuştur.
72. Anadolu Bankası; 1962; İstanbul; Buğday ve Türk Ekspres Ban-

kaları'nın birleştirilmesi ve Hazine'nin katkısı ile kurulan banka, 1988 yılında Türkiye Emlak Kredi Bankası ile Türkiye Emlak Bankası -Konutbank- unvanı ile birleştirilmiş, tüzel kişiliği sona ermiştir.

73. Sınai Yatırım ve Kredi Bankası; 1963; İstanbul; faaliyetini sürdürmektedir.
74. Devlet Yatırım Bankası; 1964; Ankara; 441 sayılı yasa ile kurulmuş olan banka 1987 yılı ortalarında Türkiye İhracat Kredi Bankası A.Ş.'ye (Türk Eximbank'a) dönüştürülmüştür.
75. Amerikan-Türk Dış Ticaret Bankası (Türk Dış Ticaret Bankası); 1964; İstanbul; Bank of America ve T. İş Bankası tarafından kurulan ve 1970 yılında unvanı Türk Dış Ticaret Bankası olarak değiştirilen banka faaliyetini sürdürmektedir.
76. Türkiye Maden Bankası; 1968; İstanbul; faaliyete geçmemiş olan bu banka 1974 yılında tasfiye edilmiştir.
77. Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası (DESİYAB) - Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş.; 1975; Ankara; 13 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulmuş olan bu banka 1988 yılında Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. unvanını almış olup, faaliyetini sürdürmektedir.
78. Impexbank-Türkiye İthalat ve İhracat Bankası A.Ş.; 1984; İstanbul; TİTİBANK olarak faaliyete geçen banka 1988 yılında unvanını Impexbank olarak değiştirmiş olup, faaliyetini sürdürmektedir.
79. Adabank; 1985; İstanbul; 1984 yılında kurulan banka 1985 yılında faaliyete geçmiştir.
80. Koç-Amerikan Bank; 1986; İstanbul; American Express I.B.C. ile Koç Holding tarafından kurulan banka 1986 yılında faaliyete geçmiştir.
81. BNP-Ak Bankası; 1986; İstanbul; Banque National de Paris ile Akbank tarafından kurulan banka 1986 yılında faaliyete geçmiş, 1988 yılında Dresdner Bank ' (Almanya) ın iştirakiyle unvanı BNP-Ak-Dresdner Bank A.Ş. olarak değişmiş, ulusal banka statüsünden yabancı banka statüsüne dönüşmüştür.
82. Tekstil Bank; 1986; İstanbul; Akın Holding ve Edip İplik Sanayi

ve Tic. A.Ş. başlıca ortakları olmak üzere, 1986 yılı sonunda kurulmuştur.

83. Finansbank A.Ş.; 1987; İstanbul; faaliyetini sürdürmektedir.
84. Türkiye İhracat Kredi Bankası A.Ş. -Türk Eximbank-; 1987; Ankara; Devlet Yatırım Bankası'nın şekil ve nitelik değiştirmesiyle oluşturulmuş olup faaliyetini sürdürmektedir.
85. Türkiye Emlak Bankası A.Ş. -Konutbank-; 1988; İstanbul; Türkiye Emlak Kredi Bankası ile Anadolu Bankası'nın birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Bankanın kökeni 1927 yılında kurulan Emlak Eytam Bankası'na uzanmaktadır. Faaliyetini sürdürmektedir.
86. Netbank A.Ş.(Marmara Bankası); 1988; İstanbul;unvanını 1991 yılında Marmara Bankası olarak değiştirmiş olup faaliyetini sürdürmektedir.
87. Türkiye Turizm Yatırım ve Dış Ticaret Bankası A.Ş.; 1988; faaliyetini sürdürmektedir.
88. Birleşik Yatırım Bankası A.Ş.; 1989; İstanbul; faaliyetini sürdürmektedir.
89. Tekfen Yatırım ve Finansman Bankası A.Ş. (Tekfenbank); 1989; İstanbul; faaliyetini sürdürmektedir.
90. Türk Boston Bank A.Ş.; 1990; İştanbul; The First National Bank of Boston'un İstanbul Merkez Şubesinin Türkiye'de kurulu banka şubesine dönüştürülmesi ile kurulmuş olup faaliyetini sürdürmektedir.
91. Alternatif Bank A.Ş.; 1992; İstanbul; faaliyetini sürdürmektedir.
92. Bank Ekspres A.Ş.; 1992; İstanbul; faaliyetini sürdürmektedir.
93. Toprakbank A.Ş.; 1992; İstanbul; faaliyetini sürdürmektedir.
94. Türkiye Konut Endüstri ve Ticaret Bankası A.Ş.; 1992; İstanbul; faaliyetini sürdürmektedir.
95. Park Yatırım Bankası A.Ş.; 1992; İstanbul; faaliyetini sürdürmektedir.
96. Tat Yatırım Bankası A.Ş.; kuruluş izni almış olmakla beraber Eylül 1992 tarihi itibariyle faaliyete geçmemiştir.

Yukardaki açıklamaların da ortaya koyduğu gibi Cumhuriyet döneminde kurulan ulusal bankalardan 43'ü (T.C. Merkez Bankası dahil) Eylül 1992 itibariyle faaliyetini sürdürmektedir.

Soru 30 : Cumhuriyet döneminde banka ve banka şube sayısı, yıllar itibariyle nasıl bir gelişme göstermiştir?

Cumhuriyet döneminde banka ve banka şube sayısındaki gelişmeler, ulusal ve yabancı bankalar itibariyle ayrıntılı olmak üzere, aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

CUMHURİYET DÖNEMİNDE
BANKA VE BANKA ŞUBESİ SAYISI
(1924 - 1991)

	Banka Sayısı			*Şube Sayısı*		
Yıllar	*Ulusal*	*Yabancı*	*Toplam*	*Ulusal*	*Yabancı*	*Toplam*
1924	20	15	35	344	95	439
1925	24	18	42	354	98	452
1926	24	18	42	334	99	433
1927	31	18	49	345	...	...
1928	39	18	57	341	103	444
1929	43	16	59	344	102	446
1930	45	16	61	322	102	424
1931	47	15	62	323	101	424
1932	45	15	60	382	101	483
1933	47	10	57	392	94	486
1934	44	10	54	385	78	463
1935	45	10	55	375	74	449
1936	44	9	53	367	72	439
1937	40	9	49	363	72	435
1938	41	9	50	364	72	436
1939	37	9	46	364	72	436
1940	35	9	44	364	72	436
1941	35	9	44	362	72	434
1942	34	9	43	363	72	435
1943	33	9	42	362	42	404
1944	34	9	43	363	42	405
1945	33	7	40	369	42	411

	Banka Sayısı			Şube Sayısı		
Yıllar	*Ulusal*	*Yabancı*	*Toplam*	*Ulusal*	*Yabancı*	*Toplam*
1946	35	7	42	401	43	444
1947	33	7	40	428	41	469
1948	35	7	42	476	45	521
1949	36	7	43	550	44	594
1950	37	7	44	564	47	611
1951	37	6	43	645	49	694
1952	39	6	45	714	49	763
1953	43	6	49	842	51	893
1954	46	6	52	1.028	51	1.079
1955	49	7	56	1.183	52	1.235
1956	52	6	58	1.312	52	1.364
1957	54	6	60	1.452	54	1.506
1958	56	6	62	1.593	60	1.653
1959	54	6	60	1.662	58	1.720
1960	53	6	59	1.699	60	1.759
1961	48	5	53	1.675	61	1.736
1962	47	5	52	1.697	62	1.759
1963	47	5	52	1.776	64	1.840
1964	44	5	49	1.841	68	1.909
1965	44	5	49	1.913	68	1.981
1966	42	5	47	1.990	68	2.058
1967	42	5	47	2.155	68	2.223
1968	43	5	48	2.465	86	2.551
1969	43	5	48	2.846	102	2.948
1970	43	5	48	3.099	111	3.210
1971	42	5	47	3.314	113	3.427
1972	41	5	46	3.568	114	3.682
1973	39	5	44	3.909	114	4.023
1974	39	5	44	4.311	114	4.425
1975	38	5	43	4.491	114	4.605
1976	39	5	44	4.721	114	4.835
1977	40	4	44	5.129	109	5.238
1978	40	4	44	5.381	104	5.485
1979	40	4	44	5.665	104	5.769
1980	40	4	44	5.870	105	5.975

	Banka Sayısı			Şube Sayısı		
Yıllar	*Ulusal*	*Yabancı*	*Toplam*	*Ulusal*	*Yabancı*	*Toplam*
1981	40	6	46	6.142	123	6.265
1982	40	9	49	6.248	127	6.375
1983	36	10	46	6.192	113	6.305
1984	35	13	48	6.109	117	6.226
1985	36	15	51	6.172	120	6.292
1986	39	17	56	6.244	128	6.372
1987	40	17	57	6.337	104	6.441
1988	39	22	61	6.443	109	6.552
1989	39	24	63	6.617	109	6.508
1990	41	26	67	6.584	116	6.468
1991	42	24	66	6.501	116	6.385

Notlar: (1) Banka sayısına T.C. Merkez Bankası dahildir.

(2) Selânik Bankası, Uluslararası Endüstri ve Ticaret Bankası ismi ile 1977 yılından itibaren ulusal bankalar arasında gösterilmektedir.

(3) The First National Bank of Boston'un İstanbul Merkez Şubesi'nin Türkiye'de kurulmuş banka statüsüne dönüşmesi ile oluşan Türk Boston Bank A.Ş. 1990 yılında ulusal bankalar arasında gösterilmiştir.

Kaynak:

(1) T.C.Merkez Bankası Bültenleri, 1931 - 1973.

(2) Türkiye Bankalar Birliği'nin 7, 11, 16, 21, 23, 25, 26, 27, 31, 33, 39, 43, 50, 56, 59, 72, 75, 77, 85, 96, 117, 121, 125, 132, 134, 137, 146, 155, 165, 169 sayılı yayınları.

1924 yılında 35 olarak saptanan banka sayısı 1991 sonu itibariyle 66 olmuştur. Banka sayısı Eylül 1992 itibariyle, 1992 yılında faaliyete geçen beş ulusal banka ile birlikte 71'e yükselmiştir. Bu sayı bankacılık tarihimizde ulaşılan en yüksek düzeydir.

Banka sayısından çok banka şube sayısında Cumhuriyet döneminde hızlı bir artış görülmüştür. 1924'te 95'i yabancı olmak üzere 439 olan şube sayısı, 1989 yıl sonu itibariyle 6.617'ye yükselmişse de 1990 ve 1991 yıllarında bankaların yurtiçi şubelerinin azalması sonucu 1991 yılı sonunda 6.501'e inmiştir.

Üçüncü Bölüm

TÜRKİYE'DE YABANCI BANKALAR

Soru 31 : Osmanlı İmparatorluğu döneminde ilk yabancı bankalar ne zaman ve hangi amaçla kuruldular?

Ülkemizde ilk bankaların kuruluş yılı olan 1847'den Cumhuriyetin ilan edildiği 1923 yılına kadar geçen dönem içinde, para ve kredi piyasasında etkili olan bankalar, daha çok yabancı sermaye tarafından veya yabancı sermaye iştiraki ile kurulmuş olanlardır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde kurulan veya şube açmak yoluyla faaliyet gösteren yabancı bankaların, Hazine'ye borç para vermek, kendi ülkelerinin çıkarlarına hizmet etmek, Türkiye'de faaliyette bulunan yabancı sermayeli firmaları veya kendi ülkelerinin uyruğunda bulunan işadamlarını finanse etmek gibi amaçlarının bulunduğu söylenebilir.

Ülkemizde ilk bankanın 1847 yılında kurulmuş olmasına karşın, banka kurulması önerileri, telkinleri daha önceleri başlamıştır. Bu öneri veya telkinler, o dönemde daha çok İngiltere'den gelmiştir. İngiltere, daha 1836 yılında Osmanlı Bankası kurulması için girişimde bulunmuştur. 1838'de İngiltere'nin Bursa konsolosu, Mustafa Reşit Paşa'ya «Reed Irving and Company» adına bir banka kurma önerisi yapmıştır. 1840 yılında «General Bank of Constantinople» adlı bir başka öneri de devrin Ticaret Nazırına yapılmıştır. 1842 yılında İsveç himayesi altında «The Bank of Smyrna» kurulmuş; fakat Babıâli'den gerekli izin alınmadığı için kapanmıştır. 1844 yılında Londra ve Liverpool tüccarlarının girişimiyle «The Commercial Bank of Smyrna» kurulmaya çalışılmışsa da, bu girişim de sonuçsuz kalmıştır. Bu dönemde bankacılığa ilişkin gelişme ve girişimlerde İngiltere'nin etkin rol oynayışı bir rastlantı değildir. İngiltere, Ortadoğu ile ticaretinin geliştirilmesi ve bu bölgedeki uzun dönemli yatırımlarının finansmanı için bankalara gereksinme duymuş ve bu konuda girişimlerde bulun-

muştur. Nitekim Mısır'da da ilk bankalar, 1835-1836 yıllarında kurulmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, ilk bankanın kurulmasında, dıştan gelen bu istek ve telkinlerden çok, dış ödemelerde Türk parasının değerinde istikrarın sağlanması zorunluluğu etken olmuştur(34).

Osmanlı Devleti, poliçelerle yapılan dış ödemelerde paranın sterline karşı kurunu sabit tutmak amacıyla 1844 yılında Galata'da faaliyet gösteren J. Alléon ve Th. Baltazzi isimli iki bankerle anlaşma yapmıştır. Yapılan anlaşma ile Baltazzi ve Alléon, tüccara , Fransa ve Londra üzerine bir sterlin 110 kuruş üzerinden çekilecek poliçeler ile 450.000 frank karşılığı ödeme yapmayı kabul etmişlerdir. Bu operasyon başarılı olduğundan anlaşma 1846 yılında yenilenmiştir. Üçüncü yıl, 1847'de, yine ilk müteahhitlerle anlaşma yapılırken, Osmanlı Hükümeti'nin izniyle Bank-ı Dersaadet (İstanbul Bankası Banque de Constantinople) kurulmuştur. Gerçekte bu bankanın belirli bir sermayesi olmayıp, kurucularının ticari itibarları nedeniyle çektikleri poliçeler kabul görmüştür.

1848'de Fransa'daki devrim hareketleri bu bankayı da olumsuz yönde etkilemiş, ayrıca Osmanlı Devleti'nin bankadan yapmış olduğu 130 milyon kuruşluk kısa vadeli istikrazın geri ödenmesindeki gecikmeler de Banka'yı sıkıntılı duruma düşürmüştür. Sermayesi olmayan banka bu istikrazı ancak dış ülkelere çektiği poliçelerle karşılamış olduğundan, Hükümetin borcunu süresinde ödememesi sıkıntı yaratmıştır. Buna karşın Banka 1852 yılına, Kırım Harbi öncesine kadar faaliyetini sürdürmüştür. Anılan yıl iflas eden banka, Osmanlı Hazinesi'ni 600.000 liralık zarara sokmuştur. Bu zarara karşın Banka, Osmanlı parasının sterline karşı değerini önemli ölçüde korumuş, paranın dış değerinde istikrar sağlamıştır.

Bank-ı Dersaadet (İstanbul Bankası - Banque de Constantinople) kapandıktan sonra hükümetin, bu dönemde, daha çok İngiliz sermayesi kanalıyla borçlanmaya gitmesinin de etkisiyle bir İngiliz girişimi olan Bank-ı Osmani (Ottoman Bank), İngiltere Kralı'nın fermanı ile 1856 yılında kurulmuştur. Bankanın sermayesi 500 bin sterlin olup

(34) Tekeli İlhan, İlkin Selim: Para ve Kredi Sisteminin Oluşumunda Bir Aşama Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası: T.C.M.B., Ankara, 1981, s. 63.

merkezi Londra'daydı. Ancak bankanın esas iş merkezi İstanbul'da olup, Mısır dışında İmparatorluğun her yerinde şube açmak yetkisine sahip bulunuyordu. Bank-ı Osmani klasik bir ticaret bankası niteliğinde olup, mevduat toplama, iskonto-iştira vb. ticari banka işlemleriyle uğraşmaktaydı. Söz konusu banka, yedi yıl düzenli bir şekilde faaliyetini sürdürdükten sonra, 1863 yılında bir devlet bankası niteliğinde kurulan Bank-ı Osmani-i Şahane'ye katılmıştır.

Soru 32 : Osmanlı Bankası (Bank-ı Osmani-i Şahane-Ottoman Bank) niçin kuruldu, hangi aşamalardan geçti, bankacılık sisteminde bugünkü konumu nedir?

Osmanlı İmparatorluğu döneminde kurulan veya şube açarak faaliyet gösteren yabancı bankalar arasında en önemlisi, günümüzde de faaliyetini sürdüren Osmanlı Bankası, Bank-ı Osmani-i Şahane'dir. İmparatorluğun yabancı piyasalardan, özellikle Paris ve Londra piyasalarından borç bulmak için yapacağı girişimlerde aracı rolünü üstlenecek, ayrıca devletin gelir ve giderleri arasındaki dengesizlik nedeniyle Hazine'ye kısa süreli avans verecek bir mali kuruma gereksinme, Osmanlı Bankası'nın kurulmasına neden olmuştur.

Bank-ı Osmani-i Şahane adıyla bir devlet bankası kurulmasına izin veren ferman 4 Şubat 1863 yılında yayımlanmıştır.

Bankanın sermayesi, yarısı hemen ödenmiş 500 franklık 135.000 paydan oluşuyordu. Pay senetlerinin 80.000'i İngiliz grubu, 50.000'i Fransız grubu tarafından satın alınmış ve 5.000'i de Türkiye'ye ayrılmıştı. Banka kuruluncaya değin Osmanlı İmparatorluğu borçlarını İngiltere piyasasından almıştı; ancak bankanın hem İngiliz hem Fransız sermayesine dayanması daha güvenceli görüldüğünden, Osmanlı Bankası, bir İngiliz-Fransız ortak girişimi olarak kurulmuştur.

Bankanın başlangıçta imtiyaz süresi otuz yıl idi. Hükümet, 30 yıl sonunda bankanın feshini istediğinde, önelsiz (muaccel) hale gelmiş ana para ve faiz borçlarının tamamını ödeyecekti. Buna karşı Banka da, imtiyaz süresi sonunda bütün borçlarını ödemeyi ve banknotlarını altına çevirmeyi kabul ediyordu. Banka, esas olarak, Osmanlı Devleti kanunlarına göre kurulmuş olduğundan, merkezi İstanbul'da olacak ve hükümetin izniyle şubeler açabilecekti.

Banka, İstanbul'da bir umum müdür veya iki müdürle, üç üyeden oluşan bir meclis tarafından yönetilecekti. Bankanın yöneticileri, İngiltere ve Fransa'da oturan kurucuların seçtiği bir komite tarafından atanacaktı. Devlet, banka üzerindeki denetimini, bir nazır aracılığı ile yapacaktı. Bu işle görevli nazır, bankanın faaliyetine karışmadan, bilgi alabilecek ve işlemleri izleyebilecekti. Hazine ile ilişkilerin denetlenmesi de bir muhasebeci eliyle yapılacaktı.

Banka'ya bir merkez veya devlet bankasına özgü bazı yetkiler de tanınmıştı. Her türlü bankacılık işlemleriyle uğraşacak Banka'ya, 1/3 karşılıkla banknot çıkarma imtiyaz ve tekeli de veriliyordu. Hükümet, imtiyaz süresince hiçbir evrakı nakdiye (kâğıt para) çıkarmamayı ve emisyon yetkisine sahip banka kuruluşlarına izin vermemeyi de kabul ediyordu. Bank-ı Osmani-i Şahane, hükümetin hazinedarlığını da yapacak, devlet gelirlerini toplayacak ve Hazine'nin banka üzerine çektiği havaleleri ödeyecekti. Banka, ayrıca, Hazine Bonolarını da iskonto edebilecekti. İskonto faizi ve iskonto edilecek bono tutarı sınırlandırılmıştı. Devletin iç ve dış borçlara ilişkin faiz ve anapara ödemeleri yalnız Banka aracılığı ile yapılacaktı. Buna karşılık, Banka, hükümete koşulları ve miktarı özel bir sözleşme ile belirlenecek kredi açacaktı.

Bank-ı Osmani-i Şahane, bir devlet bankası olarak her türlü resim ve harçtan bağışık tutuluyordu. Devlet, merkez binası için gerekli arsayı bir karşılık almadan verecek, şube binaları için de arsa teminiyle yardımcı olacaktı. Banka ile Devlet arasındaki uyuşmazlıklar hakem eliyle çözülecek, Banka ile diğer üçüncü kişiler arasındaki uyuşmazlıkların çözümünde ise Osmanlı Mahkemeleri yetkili olacaktı.

Özellikle 1870'li yıllardan sonra Devletin dış borçlarının sürekli olarak artması ve ödemelerin düzensiz bir şekilde yapılmasının dış ülkelerde doğurduğu tepkiler üzerine Hükümet, 1875 yılında, Bank-ı Osmani-i Şahane ile 1863 sözleşmesini değiştiren yeni bir sözleşme yapmak zorunda kalmıştır. Devletin mali işlerinde Banka'ya yeni denetim hakları veren anlaşmayı Hükümet, önce kabul etmek istememişse de, 40 milyon sterlinlik yeni bir borç karşılığında anlaşmayı imzalamak zorunda kalmıştır.

1875 sözleşmesi veya imtiyaznamesi ile Osmanlı Bankası'nın statüsüne getirilen değişiklikler şöyle özetlenebilir:

Avusturya-Osmanlı Bankası'nın da katılmasıyla Banka'nın serma-

yesi, yarısı ödenmiş 10 milyon sterline yükseltiliyor, imtiyaz süresi 20 yıl daha uzatılıyordu. Yeni sözleşmeye göre Banka, bütün illerde şube açmak için Hükümet'le anlaşacak; buna karşılık şube binalarının arsaları, Hükümetçe bedelsiz olarak Bankaya verilecekti.

1863 sözleşmesinde, Banka'nın yöneticileri Paris ve İngiltere'deki kurucuların seçtiği bir komitece atanıyordu. 1875 sözleşmesinde ise Banka'nın İstanbul'daki idare meclisi yedi kişiden oluşuyor, bunlardan dördü Paris ve Londra Komitelerince doğrudan atanıyor; İstanbul'daki banker, tüccar ve sermayedarlar arasından seçilecek üç üyeyi de Komiteler, Hükümet'le anlaşarak atayabiliyordu.

Hükümet, Banka'yı denetlemek için eskiden doğrudan atadığı nazırı, artık Banka'nın idare meclisi ve komiteleri ile anlaşarak atayabilecekti. Osmanlı Bankası'nın banknotlarında bu nazırın da imzası bulunacak; nazır, idare meclisi ve genel kurul toplantılarına katılacak, eğer bir karara muhalif kalırsa, bu muhalefetin doğru olmadığı «kanunen ve nizamen verilmiş» bir hükümle sabit olmadıkça, karar uygulamaya konulmayacaktı.

Bank-ı Osmani-i Şahane, 1875 sözleşmesi ile devletin bütçesi üzerinde âdeta bir denetim yetkisi elde ediyor ve Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancı alacaklıların haklarının koruyucusu rolünü üstleniyordu. Bütçeye olağanüstü tahsisat konulması gerektiği zaman Banka, buna muhalefet edemeyecekti; ancak böyle bir tahsisatın konulabilmesi için de, bunun Banka'nın temsilcisinin de bulunduğu Bütçe Komisyonu'nca onaylanması ve yeni bir gelir kaynağı ile karşılanması koşulu getiriliyordu.

Hükümetin gerek içerde gerek dışarda çıkaracağı tahvil, bono ve diğer kıymetli evrakın satışı Banka'nın tekeline bırakılıyordu. Hükümet, ayrıca Banka'nın çıkaracağı banknotların dolanımını kolaylaştırmak üzere, dolanımdaki mağşuş (karışık) sikkelerin piyasadan çekilmesini taahhüt ediyordu. 1875 sözleşmesi ile Banka, İmparatorluk'ta yeni ve güçlü bir konuma kavuşmuş oluyordu.

Banka, Hükümetten alacaklı olan bazı Galata bankerleriyle birleşerek, tütün ve tuz inhisarlarının idaresini, pul, müskirat (içki), saydiye (balık avı), ipek öşürünün toplanmasını üstlenmiş ve bunun yerine getirilmesi için de Rüsum-u Sitte İdaresi'ni kurmuştur. 1881 yılında Düyun-u Umumiye İdaresi kurulunca, Rüsum-u Sitte İdaresi sona

ermiş, söz konusu resimler, Düyun-u Umumiye İdaresine bırakılmıştır.

1881 yılında ünlü Muharrem Kararnamesi'yle, devletin bazı gelirlerini Devlet'ten alacaklı olanların çıkarlarına uygun şekilde yönetmek üzere, «Düyun-u Umumiye'yi Osmaniye Meclisi İdaresi» adıyla bir idare meclisi oluşturulmuştur. Osmanlı Bankası, söz konusu idarenin sekiz kişilik yönetim kurulunda bir temsilci bulundurduğu gibi, Düyun-u Umumiye'nin bankerlik görevini de üstlenmiş ve böylece İmparatorluk'ta çok güçlü bir dış denetim mekanizmasının önemli bir ayağını oluşturmuştur. I'inci Dünya Savaşı ve onu izleyen Mütareke döneminde Türkiye'deki faaliyetini asgari düzeye indirmiş olan Osmanlı Bankası'nın durumu Lozan Konferansı'nda, «İmtiyazlı Şirketler» sorunu içinde özel bir önem taşımış ve Konferans'ta Banka'nın 1924 yılında sona erecek sözleşmesinin, en azından iki yıl daha uzatılması konusunda istekler ortaya atılmıştır.

Yeni Cumhuriyet Hükümeti, 1924 yılı başlarında Osmanlı Bankası'nı bir devlet bankasına dönüştürebilmek için bazı girişimlerde bulunmuştur. Ancak ülkenin içinde bulunduğu ekonomik koşullar, bu girişimlerin olumlu sonuç vermesini engellemiş ve Osmanlı Bankası ile yeni bir anlaşma yapma zorunluluğu duyulmuştur.

Lozan Konferansı'nın hemen ertesinde Maliye Bakanlığı ile Osmanlı Bankası yetkilileri arasında temaslar başlamış ve anlaşma 1924 yılında devrin Maliye Bakanı Mustafa Abdülhalik (Renda) Bey ile Banka temsilcileri arasında imzalanmıştır. Ancak bu anlaşma TBMM'ce onanmamış, Maliye Bakanlığı'nca Osmanlı Bankası'nda sürdürülen incelemelerin sonuçları alınıncaya değin, söz konusu anlaşmanın Meclis'te onanmasının geciktirilmesi ve anlaşmanın yeniden değerlendirilmesi için Hükümet'e iadesi benimsenmiştir. 1924 anlaşmasının onanması üzerine Banka ile yapılan görüşmelerden sonra, 2 Mart 1925'te eski anlaşmaya ek yeni bir anlaşma daha yapılmıştır. Bu yeni anlaşmanın getirdiği başlıca yenilikler şöyle özetlenebilir:

(i) İmtiyaz süresi içinde bir Devlet Bankası'nın kurulması halinde, buna Osmanlı Bankası'nın bir itirazı olmayacaktı. Yalnız, Hükümet, böyle bir bankanın kurulacağını, dört ay öncesi , sadece bilgi vermek amacıyla Osmanlı Bankası'na duyuracaktı. Ancak merkez bankası görevini yürütecek, Devlet Bankası'nın kurulmasından sonra da, Osmanlı Bankası, altın karşılığı ve diğer kayıtlara uymak koşuluyla banknot çıkarmaya devam edebilecekti.

(ii) Banka'nın sermayesinin 500 bin İngiliz liralık bölümü Türkiye'ye ayrılacaktı.

(iii) Banka'ya kişi ve şirketler tarafından yatırılacak mevduat, bankanın kendi nam ve hesabına yabancı paraya çevrilemeyecekti.

(iv) Banka'nın Hazine'ye açacağı 5 milyon liralık cari hesabın yarısı İngiliz lirası olarak kullanılabilecekti.

(v) Banka'nın görevlendireceği Türk müslüman memurların sayısı artacak, sözleşmenin imzalanmasından itibaren beş yıl sonunda Türk müslüman memurların sayısı en az % 60'a, alacakları ücret de en az % 40'a ulaşacaktı. Banka her yıl en az 10 müslüman Türk'ü bankacılık eğitimi için dış ülkelere yollayacaktı.

Osmanlı Bankası ile yapılan 1925 anlaşması, TBMM'de sert eleştirilere uğramasına karşın onanmıştır. Banka ile böyle yeni bir anlaşma yapılması, Banka'nın, hazinedarlık hakkının ve bütçe üzerinde denetim hakkının kaldırılmasına karşın, bazı imtiyazlarını sürdürmesi, o yıllarda bankacılık işlevlerini görebilecek bir ulusal bankanın mevcut olmamasından kaynaklanmıştır. Yeni, güçlü ve ulusal bir ticaret bankası geliştirilinceye kadar Osmanlı Bankası'nın bazı sınırlı imtiyazlarla faaliyetini sürdürmesi zorunlu bulunmuştur.

Cumhuriyet döneminde Osmanlı Bankası ile 1933 ve 1952 yıllarında iki sözleşme daha imzalanmıştır. Söz konusu banka ile imzalanan 11 Haziran 1952 tarihli sözleşme, 3/7/1953 gün ve 6113 sayılı yasa ile TBMM tarafından onanmıştır. Taraflarca feshi istenmediğinden günümüzde de yürürlükte olan bu sözleşmenin ana hükümleri şöyledir[35]:

(i) Osmanlı Bankası, yabancı ülkelerde kurulu olup da Türkiye'de şube açmak suretiyle faaliyette bulunan bankalar gibi tüm Türk yasalarına tabi olacaktır.

(ii) Sözleşme yürürlükte bulunduğu sürece Bankanın merkezi İstanbul'da kalacaktır.

(iii) Banka'nın Türkiye dışındaki şubelerinin gelirleri Türkiye'de vergiye tabi tutulmayacaktır.

(iv) Banka, Maliye Bakanlığı'nca belirlenmiş yabancı bankalardan

(35) 10 Temmuz 1953 gün ve 8454 sayılı Resmi Gazete.

alacağı teminat mektupları üzerine, ulusal bankalara uygulanan hükümler çerçevesinde teminat mektubu verebilecektir.

(v) Banka Türkiye'deki ödenmiş sermayesini, T.C. Merkez Bankası'na İngiliz lirası satmak suretiyle 8 milyon TL'ye çıkaracak, sözleşme sona erinceye kadar sermayesini azaltmayacaktır.

(vi) Banka, sözleşmenin devamı süresince hazine emrine 2 milyon İngiliz liralık karşılıksız bir cari hesap kredisi bulunduracaktır.

(vii) Hükümet, sözleşmeyi sona erişinde yenilemek niyetinde değilse, Banka'ya sona eriş tarihinden en az iki yıl önce bildirimde bulunacaktır. Bu bildirim yapılmadığı takdirde, sözleşmenin süresi tarafların örtülü onayları ile uzamış addolunacak; ancak bu takdirde iki taraftan her biri, iki yıllık peşin ihbar süresine uymak koşuluyla, sözleşmeyi her an feshetmek hakkına sahip olacaktır.

Sözleşmeye yollama yapılarak Osmanlı Bankası tarafından Maliye Bakanlığı'na sunulan mektupla da Banka, Türk memur sayısını ve maaşlarını Türkiye'deki merkez ve şubeleri memurlarının umumi toplamının sayı ve maaşlarının % 80'ine çıkarmayı ve her yıl bankacılık alanında staj yapmak için Fransa ve İngiltere'deki şubelerine Türk memurlar göndermeyi taahhüt etmektedir.

Anılan sözleşme 1 Mart 1975 tarihinde sona ermiştir. Ancak taraflar sözleşmenin feshini ihbar etmediklerinden, sözleşme tarafların örtülü onayı ile sürekli uzamıştır.

Bakanlar Kurulu'nun 20 Mayıs 1992 sayılı kararı ile Türkiye'de Osmanlı Bankası A.Ş. unvanı ile 450.0 milyar TL sermayeli yeni bir banka kurulmasına izin verilmiştir. Böylece Türkiye'de, Osmanlı Bankası (Bank Ottoman) dan ayrı, fakat sermayesinin hemen tümüne Osmanlı Bankası'nın sahip olduğu ayrı bir tüzel kişilik, ayrı bir banka oluşmuştur. Yeni kurulan Osmanlı Bankası A.Ş.'ye, Türkiye'de faaliyette bulunan Osmanlı Bankası'nın ödenmiş sermayesi ve kanuni yedek akçeleri ile bu değerlerin karşılığını oluşturan aktif değerler dışında, Türkiye'deki merkez ve şubelerine ait tüm aktiflerin satılması ve pasiflerinin de bu yeni bankaya devredilmesi kararlaştırılmıştır.

Osmanlı Bankası, günümüzde, Fransız Banque Paribas'ın denetiminde, ufak çaplı bir holding görünümündedir. Osmanlı Bankası, 1992 yılında Türkiye'de kurulan Osmanlı Bankası A.Ş.'nin de sermayesinin hemen tümüne sahip bulunmaktadır.

Soru 33 : Düyun-u Umumiye İdaresi kuruluncaya değin Osmanlı döneminde faaliyet gösteren başlıca yabancı bankalar hangileridir?

Bank-ı Osmani-i Şahane'nin elde ettiği imtiyazlar Galata sermayesinin önemli bir uğraşı alanını büyük ölçüde sınırlamış olduğundan, Bank-ı Osmani-i Şahane'nin kurulduğu yıllarda, temel uğraşı devlet hazinesiyle yapılan işlemler olan Galata sermayesi de yeni bir örgütlenme gereksinimi duymuş ve bu gereksinme de yeni bankaların kurulmasına yol açmıştır:

Şirketi Umumiyye-i Osmaniye (Société Générale de l'Empire Ottoman):

Galata bankerleri tarafından 1864 yılında yarısı ödenmiş 2 milyon sterlin sermaye ile kurulan bu bankanın sermayesine Bank-ı Osmani-i Şahane iştirak ettiği gibi hisse senetlerinin bir bölümü de Londra Borsası'nda satılmış idi. Banka'nın amacı, Osmanlı İmparatorluğu namına borç alma (istikraz) işlemlerine aracılık etmek, özel idarelerle belediyelere borç vermek ve özellikle de İstanbul şehrinin borçlanmasını yönetmekti. Hazine'ye borç veren, Hazine'nin çıkardığı tahvilleri dış piyasalara pazarlayan bu banka, 1893 yılında tasfiye edilmiştir.

Şirketi Maliyeyi Osmaniye (The Ottoman Financial Association):

A.B.D. iç savaşı İngiliz sanayiinin bu ülkeden sağladığı pamuk hammaddesinde önemli ölçüde azalma doğurduğundan; İngiliz sermayesi, Türkiye'de pamuk yetiştirilmesini teşvik amacıyla sermayesi 1 milyon sterlin olan Şirketi Maliyeyi Osmaniye'yi kurmuştur. A.B.D. iç savaşı nedeniyle doğan bunalım geçtikten sonra, bu şirket işlerini tasfiye etmiş ve varlıklarını Bank-ı Osmani-i Şahane'ye devretmiştir.

İtibar-ı Umumi-i Osmani Şirketi (Crédit Général Ottoman):

Şirket, 1868 yılında yarısı ödenmiş 50 milyon frank sermaye ile kurulmuştur. Şirketin başlıca ortakları Fransız «Société Générale» ile İstanbul'daki Galata bankerleridir. Söz konusu şirket de Osmanlıların dış borçlanmasında çok etkin bir rol oynamış, ortaklarına yüksek oranda kâr payı dağıtmış; ancak şirket 1899 yılında Osmanlı Bankası egemenliği altına girerek tasfiye olunmuştur.

Avusturya-Osmanlı ve Avusturya-Türk Bankaları:

1870 Fransız-Alman savaşı, Fransa'nın savaşta kaybeden taraf olması, Osmanlı borçlanmasının yöneldiği Fransız sermaye pazarının bir süre için kapanmasına ve Osmanlı Devleti'nin yeni sermaye pazarları aramasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti, özellikle Rumeli demiryolunun finansmanı için, sermaye piyasasının en etkin merkezlerinden biri olan Viyana'ya yönelmiş ve Viyana'da Avusturya-Osmanlı Bankası ve Avusturya-Türk Bankası isimli iki banka kurulmuştur. Her iki bankanın da merkezinin Viyana'da bulunmasına karşılık faaliyet sahaları İstanbul olmuştur.

1871'de kurulan Avusturya-Osmanlı Bankası, 2.5 milyon sterlin sermayeli olup, bankanın kurucuları Crédit-Anstalt, The Anglo-Austrian Bank, The Union Bank gibi Avusturya bankaları ile İtibar-ı Umumi-i Osmani şirketidir.

1872 yılında kurulan Avusturya-Türk Bankası'nın kurucuları da The Anglo Austrian Bank, The Union Bank'ın yanı sıra Avusturyalı sermayedarlar, Galata bankerleri ve İtibar-ı Umumi-i Osmani şirketidir. Bankanın sermayesi 2 milyon sterlin idi.

Her iki banka da uzun ömürlü olamamıştır. Viyana'nın spekülatif sermaye piyasasının 1873'te içine girdiği bunalım, Viyana'da pek çok kuruluşu tasfiye ederken söz konusu bankaların da faaliyetlerini durdurmalarına neden olmuştur. Bu bankalardan Avusturya-Osmanlı Bankası 1874 yılında Osmanlı Bankası ile birleşmek zorunda kalmıştır.

İstanbul Bankası (The Bank of Constantinople):

İkinci İstanbul Bankası, Rum asıllı Galata Bankerleri ile bir İngiliz sermaye grubunun ortak girişimi sonucu 1872 yılında 1 milyon sterlin sermaye ile kurulmuştur. Banka'nın merkezi İstanbul'da, bir şubesi de Londra'da bulunuyordu. Banka'nın Teselya demiryolları ve bazı maden işletmeleriyle ilişkisi vardı. Yunanistan'daki işletmelerinden zarar eden Banka, 1984 yılında Kambiyo ve Esham Şirketi Osmaniyesi ile birleşmiştir.

Kambiyo ve Esham Şirketi Osmaniyesi (La Société Ottoman de Change et de Valeurs):

Galata bankerleri tarafından 600 bin sterlin sermaye ile 1872 yılında kurulan bu banka da uzun ömürlü olamamış, faaliyetini ancak 1899 yılına değin sürdürebilmiştir.

1870 sonrası Osmanlı İmparatorluğu'nda kamu altyapı yatırımlarındaki hızlanmanın para ve sermaye piyasasında bir canlılık yaratığı ve birbiri ardına küçük mali kuruluşların ortaya çıktığı görülmektedir. Bu dönemde İstanbul'da Rus Bankası, İtalyan Şark Ticaret Bankası, Ermeni Bankası, Osmanlı Umumi Nafıa Bankası, Sınai Kredi Bankası, İstanbul Kontuvarı, Osmanlı Ticaret Kumpanyası, Kredi ve Komisyon Bankası, Avusturya Şark Bankası, Türkiye Milli Bankası gibi çok sayıda küçük banka kurulmuştur(36).

1873 yılında Viyana borsasındaki bunalım, 1875 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun dış borçlara ilişkin ödemelerini durdurması ve 1876-1877 Osmanlı-Rus Savaşı'nın getirdiği sıkıntılar, sözü edilen bankaların kısa ömürlü olmasına, kuruluşlarından kısa bir süre sonra çalışmalarını durdurmalarına, tasfiyelerine neden olmuştur.

Soru 34 : 1880 sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancı bankalar niçin farklı bir nitelik göstermiştir?

1880 sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancı bankaların nitelik veya kimlik değiştirmesinin iç ve dış nedenleri vardır. Bu değişikliğin iç nedenleri, 1876'da ilân edilen I 'inci Meşrutiyet'le başlayan yeni yönetim anlayışına II'nci Abdülhamit tarafından son verilmesinin yanı sıra 1881 Muharrem Kararnamesi ile oluşturulan Düyun-u Umumiye İdaresi ile emperyalist dış denetimin yeni bir örgütlenmeye kavuşması ve yabancı sermayenin gelişi için daha güvenli bir ortamın doğmasıdır.

Gelişmenin dış dinamiği de, dünya kapitalizminin büyük güçleri arasındaki dengede 1870'lerden sonra oluşan değişmedir. Birliğini sağlayan Almanya yeni bir emperyalist güç olarak belirmiş ve yeni pazarlar, yeni yatırım alanları elde etmek için diğer büyük güçlerle yarışmaya girişmiştir. Bu yarışma ile eşanlı olarak İngiltere'nin dış politikasındaki değişmeler, Osmanlı yöneticilerine yeni dış denge arama

(36) Tekeli İlhan, İlkin Selim: a.g.e., s. 76.

olanağını vermiştir. İngiltere, 1870'li yıllardan sonra artık tüm dünya pazarlarını denetlemek eğiliminden vazgeçmiş, daha çok kendi sömürgeleri ile ilgilenmeye ve yatırımlarını bu yörelerde toplamaya başlamıştır. Bu politikanın sonucu olarak İngiltere açısından Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünün korunması öncemini yitirdiğinden, 1876-1877 Rus Savaşı'nda Osmanlı Devleti İngiltere tarafından desteklenmemiştir. Dış dengelerde bu değişme, 1880'li yılların başlarından sonra Osmanlı İmparatorluğu üzerinde etkinliğini artıran dış gücün Almanya olmasına yol açmıştır[37].

Yukarıda özetlenen iç ve dış dinamikler, Osmanlı İmparatorluğu'nun bankacılık kesiminde yabancı sermayenin niteliği üzerinde önemli etkiler yapmıştır. 1881 öncesi daha çok devlet hazinesine borç vermek, devlet tahvillerini sermaye piyasalarına plase etmek, spekülatif hareketlerden yararlanmak, bunlardan pay almak için kurulmuş, çoğu tek şubeli, daha çok Galata Bankerleri'nin girişimi ile oluşturulan küçük bankaların yerini, Avrupa'daki büyük bankaların Osmanlı İmparatorluğu'nda açtıkları şubeler almaya başlamış ve bankacılık alanına gelen yabancı sermayede de Almanya'nın ağırlığı duyulmaya başlanmıştır. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda açılan yabancı banka şubeleri Avrupa'daki her büyük devletin etki alanı olarak seçtiği bölgelerde yoğunlaşmış ve kendi ülkelerinin çıkarları doğrultusunda faaliyet göstermeye başlamışlardır.

Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nda Fransız ve İngiliz sermayesini güçlü bir şekilde temsil eden Bank-ı Osmani-i Şahane ile Alman sermayesinin çıkarlarını koruyan Deutsche Bank ve Deutsche Orient Bank gibi kuruluşların varlığı da, ülkede yabancı sermayeli yeni bankalar kurulmasını kısıtlayıcı bir etki yapmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda şube açarak faaliyet gösteren yabancı bankalar, Fransız kökenli, Crédit Lyonnais (1875), Banque Française Des Pays Orient (Memaliki Şarkiye Fransız Bankası) (1922); Alman Kökenli Deutsche Palestina Bank (1899), Deutsche Orient Bank (1906), Deutsche Bank (1906); İngiliz kökenli British Oriental Bank (İngiliz Şark Bankası) (1900), Anglo-Palestina Company (İngiliz-Filistin Bankası) (1902), Commercial Bank of the Near East (Şarki Karip Ticaret Bankası) (1922), Ionian Bank Ltd. (1922); İtalyan kö-

(37) Tekeli İlhan, İlkin Selim: a.g.e., s. 77.

kenli Societa Commerciale d'Oriente (Şark Ticaret Bankası) (1907), Banco Di Roma (1911), Banca Commerciale Italiana (1919); Yunanistan kökenli Atina Bankası (1904), Şark Bankası (1904); A.B.D. kökenli Guarantee Trust Co. of New York, American Express Co. Inc. (1922); Avusturya kökenli Wiener Bankverein (1905); Romanya kökenli Banka Marmaroş Blank ve Şürekâsı ve Hollanda kökenli Hollantse Bank Uni. N.V. (Banque Hollandaise Pour La Méditerranée-Felemenk Bahrisefit Bankası) dir.

Dönemin özelliği büyük yabancı bankaların Osmanlı İmparatorluğu'nda şube açarak faaliyetlerini kendi ülkelerinin etki alanı olarak seçtikleri bölgelerde yoğunlaştırmaları olmakla beraber, bu dönemde az sayıda da olsa yabancı sermayeli yeni bankaların kurulduğunu görüyoruz. Bu bankaların en önemlisi, günümüzde faaliyetini Uluslararası Endüstri ve Ticaret Bankası olarak sürdüren Selânik Bankası (Banque de Salonique) dır.

Selânik Bankası:

Türk Bankacılık çevrelerinde, Uluslararası Endüstri ve Ticaret Bankası adı ile de olsa günümüzde de adını duyuran Selânik Bankası, 1888 yılında Selânik'te Fransız Comptoir National d'Escompte ile bir Avusturya bankası ve musevi sermayedarlar tarafından kurulmuştur. Kurucu Avusturya Bankası, paylarını daha sonra «Société Générale de Paris», «Banque de Paris et des Pays-Bas» ile «The Anglo-Austrian Bank» a satmıştır.

Banka'nın yabancı ortakları zaman içinde değişmiş; fakat Banka 1969 yılına değin yabancı banka statüsünü sürdürmüştür. 1969 yılında sermaye çoğunluğu Çukurova Grubu'na geçmiş ve Banka'nın adı Uluslararası Endüstri ve Ticaret Bankası olarak değiştirilmiştir. Banka'nın ortakları arasında halen yabancı banka bulunmakla beraber, Banka, 1969 yılından itibaren ulusal banka niteliğine sahip bulunmaktadır. Bankanın unvanı son kez 1990 yılında İnterbank olarak değiştirilmiştir.

1880'li yıllardan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda kurulan yabancı sermayeli bankalar, Selânik Bankası dışında, uzun ömürlü olamamışlardır. 1891 yılında kurulan Midilli Bankası (Bank of Mytilene) 1903 yılında, 1909 yılında kurulan adı milli olmasına karşın, İngiliz yatırımlarını desteklemek amacıyla oluşturulan 1 milyon sterlin ser-

mayeli Türkiye Milli Bankası 1913 yılında tasfiye edilmiştir. Fransız sermayesi kontrolünde 1910 yılında kurulan İtibari Mali Osmanlı Şirketi; Strasbourg'da bir sermaye grubunun desteklediği, kuruluş yılı 1910 olan Türkiye Ticaret ve Sanayi Bankası; Osmanlı uyruğundaki Ermeniler tarafından 1910 yılında oluşturulan Osmanlı Ticaret Bankası ve karma bir sermaye yapısına sahip 1913 yılında kurulmuş Şirket-i Ticariyye-Sınaiyye ve Maliyye; yine İmparatorluk döneminde tasfiye edilmişlerdir.

Soru 35 : Cumhuriyet döneminde faaliyet gösteren yabancı sermayeli bankalar hangileridir? Cumhuriyet döneminde yabancı sermayeli bankalar nasıl bir gelişme göstermiştir?

Osmanlı İmparatorluğu döneminde kurulan veya Türkiye'de şube açmak yoluyla faaliyette bulunan 38 yabancı bankadan on üçü Cumhuriyet dönemine geçmiştir. Bunlar Osmanlı Bankası, Selânik Bankası (bugünkü unvanı ile Uluslararası Endüstri ve Ticaret Bankası), Crédit Lyonnais, Deutsche Orient Bank, Deutsche Bank, Banco Di Roma, Banca Commerciale Italiana, Bank Marmaroş Blank ve Şürekâsı, Hollantse Bank Uni. N. V. (Felemenk Bahrisefit Bankası), American Express Company Inc., Banque Française Des Pays Orient (Memaliki Şarkiye Fransız Bankası), Commercial Bank of the Near East (Şark-i Karip Ticaret Bankası) ve Ionian Bank Ltd. (Iyoniyen Bank Limited) dir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, ülkenin dışa açık bir pazar niteliğini büyük ölçüde sürdürmesi, ulusal gelir içinde dış ticaretin büyük pay taşıması, gümrüklerle sanayiin korunamaması, yabancı bankaların sayısının ülkede artmasına yol açmıştır. 1924 - 1929 yılları arasında altı yabancı banka, yanlarında gösterilen tarihlerde ülkemizde şube açarak faaliyete geçmişlerdir. Söz konusu yabancı altı banka, merkezi Bükreş'te bulunan Banque Chrisoveloni-Hrisoveloni Bankası (1924); merkezi Brüksel olan Banque Belge Pour L'étranger (1924); Paris merkezli Banque Générale Pour Le Commerce Etranger-Umumi Ticareti Hariciye Bankası (1925); S.S.C.İ. Ticareti Hariciye Bankası (Banque Russe Pour Le Commerce Extérieur) (1925); merkezi Milano olan

İtalyan Şark Bankası (1925) ve Banque Franco Asiatique - Bank Franko Azyatik (1929) dir. Yabancı banka sayısı 1930 öncesi 18'e değin yükselmiştir. 1929 dünya ekonomik bunalımı, ekonomik bunalımın Türkiye'nin dış ticareti üzerine olumsuz etkileri, 1930 yılı sonrası Türkiye'nin ekonomi politikasında değişiklik ve uygulamaya konulan kambiyo kontrolleri, Türkiye'de yabancı banka faaliyetini sınırlamış, 1929 ve onu hemen izleyen yıllarda 9 yabancı banka ülkemizdeki faaliyetlerini durdurmuş veya ara vermiştir. 1929 - 1933 yılları arasında şube düzeyinde faaliyetini durduran bankalar, sırasıyla Ionian Bank Ltd. (1929), Banka Marmaroş Blank ve Şürekâsı (1929), Banque Belge Pour L'étranger (1929), İtalyan Şark Bankası (1931), Crédit Lyonnais (1933), Banque Générale Pour Le Commerce Etranger-Umumi Ticareti Hariciye Bankası - (1933), Banque Franco Asiatique - Bank Franko Azyatik - (1933), Banque Française Des Pays Orient - Memaliki Şarkiye Fransız Bankası - (1933), American Express Company Inc. (1933) dir.

Cumhuriyet döneminde ilginç olan gelişme, 1929 yılından sonra yaklaşık 50 yıl süreyle Türkiye'de yeni yabancı banka kurulmamış veya şube açmak yoluyla yeni yabancı bankanın faaliyete geçmemiş olmasıdır. 1929 yılından sonra ülkemizde ilk faaliyete geçen yabancı banka, 1977 yılında kurulan Arap-Türk Bankası A.Ş. olmuştur. 1929 - 1977 yılları arasında ülkemizdeki yabancı banka sayısı sürekli olarak azalmıştır. Banque Chrisoveloni-Hrisoveloni Bankası 1936 yılında, Deutsche Orient Bank ve Deutsche Bank, II'nci Dünya Savaşı'nın hemen sonunda, 1945 yılında, S.S.C.İ. Ticareti Hariciye Bankası Banque Russe Pour Le Commerce Extérieur 1951 yılında, Commercial Bank of the Near East - Şark-i Karip Ticaret Bankası, 1956 yılında, Banca Commerciale Italiana 1977 yılında ülkemizde şube düzeyindeki faaliyetlerine son vermişlerdir.

Cumhuriyet döneminde ülkemizde yabancı sermaye ile kurulan ilk banka, Arap-Türk Bankası olmuştur. 1977 yılında anılan banka Arap-Libya Ticaret Bankası (% 40), Kuwait Yatırım Şirketi-Kuwait Instment Company (% 20), T. İş Bankası (% 20) ve Anadolu Bankası (% 20) tarafından, parantez içinde yanlarında gösterilen paylara sahip olmak üzere, kurulmuştur. Banka'nın kuruluş amacı, uluslararası bankacılık yapmak ve uluslararası finans pazarlarından kaynak sağlamaktır.

Ülkemizde yabancı banka sayısında artış 1980 ve izleyen yıllarda görülmüştür. 24 Ocak kararları ile yabancı bankalara yeşil ışık yakılması, yabancı sermaye teşviki, Türkiye'nin dış ticaretinde genişleme, Dövize çevrilebilir TL mevduat hesaplarının Türkiye'de yabancı sermaye yatırımına dönüştürülebilmesi olanağının tanınması, Beyrut'un Ortadoğu'da bir finans merkezi olmaktan çıkışı, İran-Irak Savaşı gibi iç ve dış nedenler kısa sürede ülkemizdeki yabancı banka sayısının 1990 yılı sonunda 26'ya yükselmesine yol açmıştır. Ancak bu sayı 1991 yılı sonunda 24'e inmiştir.1980 sonrası ülkemizde şube açarak faaliyete geçen yabancı bankalar, American Express I.B.C., A.B.D. (1981), Citibank N.A., A.B.D. (1981), Bank Mellat, İran (1982), Bank of Credit and Commerce International, Lüksemburg (1982), Türk Bankası Limited, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (1982), Habib Bank Limited, Pakistan (1983), Manufacturers Hanover Trust Company, A.B.D. (1984), Chase Manhattan Bank N.A., A.B.D. (1984), First National Bank of Boston, A.B.D. (1984), Saudi American Bank, Suudi Arabistan-Citibank (1985), Bank of Bahrain and Kuwait BSC, Kuveyt (1986), Banque Indosuez, Fransa (1986), Standart Chartered Bank, İngiltere (1986) (Westdeutsche Landesbank-Almanya), Crédit Lyonnais, Fransa (1988), Kıbrıs Kredi Bankası, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Société Générale, Fransa (1990) dır. Ülkemizde 1875-1933 yılları arasında faaliyette bulunan Crédit Lyonnais, 1933 yılında son verdiği Türkiye'deki faaliyetine 1988 yılında şube düzeyinde yeniden başlamıştır.

1980 sonrasında Türkiye'de onbir de yabancı banka kurulmuştur. Bu bankaların bir bölümü Türkiye'deki merkez şubelerinin Türkiye'de kurulmuş banka statüsüne dönüşmesiyle oluşmuştur. Bunlar, sırasıyla Chemical Mitsui Bank (1985), BNP-Ak-Dresdner Bank (1986), Türk Merchant Bank (1988), Yatırım Bank A.Ş. (1988), Birleşik Türk Körfez Bankası (Körfezbank) (1988), Midland Bank (1990), Avrupa Türk Yatırım Bankası A.Ş. (Euroturk Bank) (1990), Manufacturers Hanover Bank A.Ş. (Chemical Bank A.Ş.) (1990), Bank Indosuez Türk (1991), Turkish Bank A.Ş. (1991), Bank of Bahrain and Kuwait A.Ş. (1992), Osmanlı Bankası A.Ş. (1992) dir. Chemical Mitsui Bank, A.B.D. kökenli Chemical Bank ile Japon Mitsui Bank ENKA Holding ortak girişimiyle oluşturulmuştur. ENKA Holding, anılan bankada sınırlı bir paya sahip bulunmaktadır. BNP-Ak Bankası, 1986 yılında,

Fransa'nın en büyük bankalarından biri olan Banque Nationale de Paris ile Akbank'ın ortak girişimiyle kurulmuştur. Bankaya, 1988 yılında, F. Almanya'nın en büyük üç ticaret bankasından biri olan Dresdner Bank da katılmış ve banka ulusal banka olma niteliğini yitirmiştir. Türk Merchant Bank, Bankers Trust grubu ile Türkiye İş Bankası'nın ortak girişimiyle oluşturulmuştur. Bankanın sermayesinin % 60'ı A grubu pay senetleri sahibi Bankers Trust grubuna, % 40.0'ı da B grubu pay senetleri sahibi Türkiye İş Bankası ile Türk Dış Ticaret Bankası'na ait bulunmaktadır. Bankada Türkiye İş Bankası'nın payı % 30.0, Türk Dış Ticaret Bankası'nın da % 10.0'dur. Ancak Türk Dış Ticaret Bankası, Türkiye İş Bankası'nın bir filyali olup, T. İş Bankası'nın denetimi altındadır. Yatırım Bank A.Ş., Türkiye'de temsilciliği de bulunan Trans-Arabian Investment Bank E.C. tarafından kurulmuştur. Bankanın sermayesinin tümü yabancılara ait olup % 95.0 pay Trans Arabian Investment Bank'a ait bulunmaktadır. Birleşik Türk Körfez Bankası A.Ş. (Körfezbank), Qatar uyruklu gerçek ve tüzel kişilerle Türkiye Garanti Bankası'nın ortak girişimidir. Bankanın sermayesinin % 50.0'si A tertibi pay senetlerine sahip Qatar uyruklu kişilere, % 50.0'si de B grubu pay senetleri sahibi Türkiye Garanti Bankası ile diğer gerçek ve tüzel kişilere ait bulunmaktadır.

1991 yılında Chemical Bank A.Ş. unvanını alan Manufacturers Hanover Bank A.Ş., Bank Indosuez Türk, Turkish Bank, Bank of Bahrain and Kuwait A.Ş., Türkiye'deki merkez şubelerinin Türkiye'de kurulmuş banka statüsüne dönüşmesi ile oluşmuşlardır. Osmanlı Bankası A.Ş., mevcut Osmanlı Bankası'nın filyali olarak 1992 yılında kurulmuş, böylece Osmanlı Bankası ile Türkiye'de faaliyette bulunan Osmanlı Bankası A.Ş. iki ayrı banka, iki ayrı tüzel kişilik olarak birbirlerinden ayrılmışlardır.

Son yıllarda ülkemizde kurulan yabancı bankaların klasik mevduat (ticaret) bankası türünde olmadıkları, tacir (merchant) bankacılığı, yatırım ve kalkınma bankacılığı, toptancı bankacılık yaptıkları gözlemlenmektedir.

1980 yılı sonrasında ulusal bankalara yabancı sermayenin ortak olduğu da görülmektedir. Irving Trust, Tütüncüler Bankası'na iştirak ettiği gibi, 1987 yılında Koç Grubu, American Express I.B.C. ile , Koç-Amerikan Banka'sını oluşturmuştur. 1990 yılında First National Bank'ın merkez şubesinin Türkiye'de kurulu banka statüsüne dönüştü-

rülmesi ve kurulan Türk Boston Bankası A.Ş.'ye, bu bankanın sermaye katkısı bulunmaktadır.

Türkiye'de yabancı bankaların gösterdiği gelişme, Türkiye'nin izlediği politikalarla yakından ilgili bulunmakta, bir anlamda izlenen politikaları yansıtmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun dışa açık politika izlediği XIX'uncu yüzyılın ikinci yarısı ile, Cumhuriyet döneminde benzer politikaların izlendiği 1980'li yıllar sonrasında ülkemizde yabancı banka sayısının hızla arttığı gözlemlenmiştir.

Yabancı bankaların kökenleri de, Türkiye'nin dönem dönem daha çok hangi ülke veya ülkelerin ilgi alanında olduğunu göstermektedir. 1880'li yıllara değin kurulan yabancı bankaların esas itibariyle İngiliz-Fransız sermayesini temsil etmesi, 1880'li yıllardan sonra Alman sermayesinin güçlü temsilcisi bankaların ülkemizde ağırlıklarını duyurmaları ve nihayet 1980 sonrası da A.B.D. kökenli bankaların (American Express I.B.C., Citibank N.A., Manufacturers Hanover Trust, First National Bank of Boston, Chemical Bank, Irving Trust, hatta Citibank'ın bir filyali olan Saudi American) şube açarak veya ortaklık kurarak faaliyete geçmeleri rastlantısal değildir.

Soru 36 : Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet döneminde Türkiye'de kaç yabancı banka faaliyet göstermiştir? Tarih sırasıyla bu yabancı bankalar hangileridir?

İlk yabancı banka kuruluşundan günümüze değin Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı bankalar, aşağıda kuruluş veya şube açış tarihleri ve sermayeleri itibariyle gösterilmiştir.

1. Cumhuriyet döneminden önce kurulan yabancı bankalar

1. İstanbul Bankası (Bank-ı Dersaadet) (Banque de Constantinople); 1847; sermayesiz kurulmuş faaliyeti 1852 yılında sona ermiştir.
2. Bank-ı Osmani (Ottoman Bank); 1856; 500.000£; 1863 yılında Bank-ı Osmani-i Şahaneye katılmıştır.
3. İttihadı Mali (Union Financière); 1859; 320.000 Osmanlı Lirası; Galata Bankerleri tarafından paranın dış değerini stabilize etmek için kurulan bu mali kurum süreli olmamıştır.
4. Türkiye Bankası (La Banque de Turquie); 1860; Paris ve Londra

borsalarından yapılacak borçlanmada başarılı olamayınca 1861 yılında faaliyeti sona ermiştir.

5. Bank-ı Osmani-i Şahane (Osmanlı Bankası A.Ş.) (Ottoman Bank); 1863; 10 milyon £; Osmanlı Bankası A.Ş. unvanı ile ülkemizde faaliyetini sürdürmektedir.
6. Şirket-i Umumiyye-i Osmani (Société Générale de l'Empire Ottoman); 1864; 2 milyon £; Galata Bankerleri tarafından kurulan bu banka 1893 yılında tasfiye edilmiştir.
7. Şirket-i Maliye-i Osmaniye (The Ottoman Financial Association); 1866; 1 milyon £; kuruluşundan kısa bir süre sonra işlerini tasfiye ederek varlıklarını Osmanlı Bankasına devretmiştir.
8. İtibar-ı Umumi-i Osmani Şirketi (Crédit Général Ottoman); 1868; 50 milyon £; 1899 yılında Osmanlı Bankası egemenliği altına girip tasfiye olunmuştur.
9. Avusturya-Osmanlı Bankası; 1871; 2,5 milyon £; 1874 yılında Osmanlı Bankası ile birleşmiştir.
10. Avusturya-Türk Bankası; 1872; 2 milyon £; 1873 yılında tasfiye olunmuştur.
11. İstanbul Bankası (The Bank of Constantinople); 1872; 1 milyon £; İkinci İstanbul Bankası, 1894 yılında Kambiyo ve Esham Şirketi Osmaniyesine katılmıştır.
12. Kambiyo ve Esham Şirketi Osmaniyesi (La Société Ottoman de Change et de Valeurs); 1872; 600.000 £; 1899 yılında tasfiye edilmiştir.
13. Selânik Bankası (Banque de Salonique) (Uluslararası Endüstri ve Ticaret Bankası-İnterbank); 1888; 2 milyon FF.; Banka, 1969 yılında Uluslararası Endüstri ve Ticaret Bankası unvanını alarak ulusal banka niteliği kazanmış, unvanı daha sonra İnterbank olarak değiştirilmiştir.
14. Midilli Bankası (Bank of Mytilene); 1891; 264.000 Osmanlı Lirası; Midilli'li Rum Tüccarı ile İstanbul'lu Rum bankeri tarafından kurulan bu banka 1903 yılında faaliyetini tasfiye etmiştir.
15. Türkiye Milli Bankası; 1909; 1 milyon £; İngiliz yatırımlarını desteklemek amacıyla kurulan banka 1913 yılında tasfiye olunmuştur.
16. İtibar-ı Mali Osmanlı Şirketi; 1910; 110.000 Osmanlı Lirası; Şirket, Fransız sermayesinin kontrolü altında kurulmuştur.
17. Türkiye Ticaret ve Sanayi Bankası; 1910; 550.000 Osmanlı Lirası; Strasbourg'da bir sermaye grubunun desteklediği banka 1914 yı-

lında tasfiye olunmuştur.

18. Osmanlı Ticaret Bankası (Osmanlı Ticaret Şirketi); 1910; 110.000 Osmanlı Lirası; Osmanlı uyruğunda Ermeniler tarafından kurulan banka 1914 yılında tasfiye olunmuştur.
19. Şirket-i Ticariyye Sınaiyye ve Maliyye; 1913; 100.000 Osmanlı Lirası; karma nitelikli bir kuruluş olup, sermayesinin % 50'den fazlası yabancılara ait bulunmaktadır.

Not : Rus Bankası, İtalyan Şark Ticaret Bankası, Osmanlı Umumi Nafıa Bankası, Sınai Kredi Bankası, İstanbul Kontuvarı, Osmanlı Ticaret Kumpanyası, Kredi ve Komisyon Bankası, Avusturya Şark Bankası gibi küçük bankalar listede yer almamıştır.

2. *Osmanlı İmparatorluğu döneminde şube açarak faaliyet gösteren bankalar*

1. Crédit Lyonnais; Fransa; 1875; 1933 yılında ülkemizde faaliyetine son vermiş, 1988 yılında yeniden şube açarak faaliyete geçmiştir.
2. Deutsche Palestina Bank (Alman-Filistin Bankası); Almanya (Berlin); 1899; Osmanlı İmparatorluğu döneminde ülkemizdeki faaliyetine son vermiştir.
3. British Oriental Bank (İngiliz Şark Bankası); İngiltere (Londra); 1900; Osmanlı İmparatorluğu döneminde ülkemizdeki faaliyetine son vermiştir.
4. Anglo-Palestina Company (İngiliz-Filistin Bankası); İngiltere (Londra); 1902; Osmanlı İmparatorluğu döneminde ülkemizdeki faaliyetine son vermiştir.
5. Atina Bankası; Yunanistan; 1904; Osmanlı İmparatorluğu döneminde ülkemizdeki faaliyetine son vermiştir.
6. Şark Bankası; Yunanistan; 1904; Osmanlı İmparatorluğu döneminde ülkemizdeki faaliyetine son vermiştir.
7. Wiener Bankverein; Avusturya (Viyana); 1905; Osmanlı İmparatorluğu döneminde ülkemizdeki faaliyetine son vermiştir.
8. Deutsche Orient Bank; Almanya; 1906; 1945 yılında ülkemizde faaliyetine son vermiştir.
9. Societa Commerciale d'Oriente (Şark Ticaret Bankası); İtalya (Venedik); 1907; Osmanlı İmparatorluğu döneminde ülkemizdeki faaliyetine son vermiştir.

10. Deutsche Bank; Almanya (Berlin); 1909; 1945 yılında ülkemizdeki şube faaliyetini durdurmuştur. Halen temsilciliği bulunmaktadır.
11. Guarantee Trust co. of New York; A.B.D.; faaliyete geçiş ve faaliyetini durdurma yılları saptanamamıştır.
12. Banco di Roma; İtalya (Roma); 1911; faaliyetini sürdürmektedir.
13. Banca Commerciale İtaliana; İtalya; 1919; 1977'de ülkemizdeki şubeleri tasfiyeye girmiştir.
14. Banka Marmaroş Blank ve Şürekâsı; Romanya; 1919; 1929 yılında ülkemizdeki faaliyetini durdurmuştur.
15. Hollantse Bank. Uni. N.V. (Banque Hollandaise Pour la Méditerranée) (Felemenk Bahrisefit Bankası); Hollanda; 1921; ülkemizde faaliyetini sürdürmektedir.
16. Banque Française Des Pays Orient (Memaliki Şarkiye Fransız Bankası); Fransa; 1922; 1933 yılında ülkemizdeki faaliyetini durdurmuştur.
17. American Express Co. Inc.; A.B.D.; 1922; 1933 yılında ülkemizde faaliyetini durdurmuş, 1955 yılında yeniden faaliyete geçmiş ancak 1961 yılında ülkemizde şube düzeyinde faaliyetine son vermiştir.
18. Commercial Bank of the Near East (Şark-i Karip Ticaret Bankası); İngiltere (Londra); 1922; 1956 yılında ülkemizdeki faaliyetini durdurmuştur.
19. Ionian Bank Ltd. (Iyoniyen Bank Limited); İngiltere (Londra); 1922; 1929 yılında ülkemizdeki faaliyetini durdurmuştur.

3. Cumhuriyet döneminde ülkemizde kurulan veya şube açan yabancı bankalar

1. Banque Chrisoveloni (Hrisoveloni Bankası); Romanya (Bükreş); 1924; Türkiye'deki faaliyetine 1936 yılında son vermiştir.
2. Banque Belge Pour L'étranger; Belçika (Brüksel); 1924; Türkiye'deki faaliyetine 1929 yılında son vermiştir.
3. Banque Générale Pour le Commerce Etranger (Umumi Ticareti Hariciye Bankası); Fransa (Paris); 1925; Türkiye'deki faaliyetine 1933 yılında son vermiştir.
4. Banque Russe Pour Le Commerce Extérieur; (S.S.C.İ. Ticaret-i Hariciye Bankası); Rusya (Moskova); 1925; Türkiye'deki faaliyetine 1951 yılında son vermiştir.

5. İtalyan Şark Bankası; İtalya (Milano); 1925; Türkiye'deki faaliyetine 1931 yılında son vermiştir.
6. Banque Franco Asiatique (Bank Franko Azyatik); Fransa (Paris); 1929; Türkiye'deki faaliyetine 1933 yılında son vermiştir.
7. Arap Türk Bankası A.Ş.; İstanbul; 1977; T. İş Bankası ile Anadolu Bankası'nın (T. Emlak Bankası'nın) % 40 paya sahip olduğu bu banka faaliyetini sürdürmektedir.
8. American Express I.B.C.; A.B.D.; 1981; 1986 yılı başında Koç-Amerikan Bankası'na katılmıştır.
9. Citibank N.A.; A.B.D.; 1981; faaliyetini sürdürmektedir.
10. Bank Mellat; İran; 1982; faaliyetini sürdürmektedir.
11. Bank of Credit and Commerce International (BCCI) ; Lüksemburg; 1991 yılında ülkemizde bankacılık yapma izni kaldırılmıştır.
12. Türk Bankası Limited (Turkish Bank); Kuzey Kıbrıs (Lefkoşe); 1982; İstanbul'daki merkez şubesi 1991 yılında Türkiye'de kurulu banka statüsüne dönüştürülerek Turkish Bank unvanını almış olup faaliyetini sürdürmektedir.
13. Habib Bank Limited; Pakistan; 1983; faaliyetini sürdürmektedir.
14. Manufacturers Hanover Trust Company (Chemical Bank A.Ş.); A.B.D.; 1984; 1990 yılında Türkiye'de kurulmuş banka statüsüne dönüşerek Manufacturers Hanover Bank A.Ş. unvanını almış, ismi 1991 yılında Chemical Bank A.Ş. olarak değişmiş olup bu unvan altında faaliyetini sürdürmektedir.
15. The Chase Manhattan Bank N.A.; A.B.D; 1984; faaliyetini sürdürmektedir.
16. The First National Bank of Boston (Türk Boston Bank A.Ş.); A.B.D.; 1984; İstanbul merkez şubesi 1990 yılında Türk Boston Bank A.Ş. unvanı ile ulusal ticaret bankası statüsüne dönüşmüş olup faaliyetini sürdürmektedir.
17. Chemical Mitsui Bank A.Ş. (önce Türk Mitsui Bank, 1992 yılında da Türk Sakura Bank unvanını alan banka); İstanbul; 1985; faaliyetini sürdürmektedir.
18. Bank of Bahrain and Kuwait B.S.C. (Türkiye'de kurulmuş banka statüsüne dönüşerek merkezi İstanbul olan, Bank of Bahrain and Kuwait A.Ş. unvanını alan banka); Kuveyt; 1986; faaliyetini sürdürmektedir.
19. Banque Indosuez; Fransa (Paris); 1986; 1991 yılında Türkiye'de

kurulmuş banka statüsüne dönüşerek Bank Indosuez Türk A.Ş. unvanını alan ve merkezi İstanbul olan banka; faaliyetini sürdürmektedir.

20. Standart Chartered Bank (Westdeutsche Landesbank); 1986; 1990 yılında unvanı Westdeutsche Landesbank olarak değişen banka faaliyetini sürdürmektedir.
21. BNP-Ak-Dresdner Bank A.Ş.; İstanbul; 1986; BNP-Ak Bankası olarak ulusal banka kimliğinde kurulan bankaya 1988 yılında Dresdner Bank da katılmış, banka ulusal banka tanımı dışına çıkmıştır.
22. Crédit Lyonnais; Fransa; 1988; 1875-1933 yılları arasında ülkemizde faaliyette bulunan banka, 1988 yılında, ülkemizde şube açarak ikinci kez faaliyete geçmiştir.
23. Türk Merchant Bank A.Ş.; İstanbul; 1988; sermayesinin % 60.0'ı Bankers Trust grubuna, % 30.0'u Türkiye İş Bankası'na ve % 10.0'u da Türk Dış Ticaret Bankası'na ait olan banka faaliyetini sürdürmektedir.
24. Yatırım Bank A.Ş.; İstanbul; 1988; sermayesinin % 95.0'i Trans-Arabian Investment Bank'a ve % 5.0'i de yabancı gerçek kişilere ait olan bu banka faaliyetini sürdürmektedir.
25. Birleşik Türk Körfez Bankası A.Ş. (Körfezbank); İstanbul; 1988; sermayesinin yarısı Qatar (Katar) uyruklu gerçek ve tüzel kişilere, diğer yarısı da Türkiye Garanti Bankası A.Ş. ile diğer gerçek ve tüzel kişilere ait bu banka faaliyetini sürdürmektedir.
26. Kıbrıs Kredi Bankası Ltd.; Kuzey Kıbrıs; 1989; faaliyetini sürdürmektedir.
27. Midland Bank A.Ş.; İstanbul; 1990; faaliyetini sürdürmektedir.
28. Société Générale; Fransa; 1990; faaliyetini sürdürmektedir.
29. Avrupa Türk Yatırım Bankası A.Ş.; İstanbul; 1990; faaliyetini sürdürmektedir.

Dördüncü Bölüm

TÜRKİYE'DE MERKEZ BANKACILIĞI

Soru 37 : «Merkez Bankacılığı» niçin doğdu ve gelişti?

«Merkez Bankacılığı» bankacılık yazınında (literatüründe) nispeten yeni bir deyimdir. Kâğıt para kullanımının yaygınlaşması, yüzde yüz altın karşılık uygulamasının kalkması, para sistemlerinin banknota dayanmaya başlaması ile «Merkez Bankacılığı» fikri de gelişmiş, Merkez Bankacılığı uygulaması bir anlamda zorunlu hale gelmiştir. Gerçekten dolaşımda bulunan para miktarının ekonominin gereksinimlerine göre ayarlanması gereği ile birden fazla ticaret bankasının gelişigüzel banknot çıkarmasının yarattığı sakıncalar, banknot çıkarılmasının tek bir banka tarafından düzenlenmesi zorunluluğunu doğurmuştur. Banknot çıkarılması imtiyazının devletin hazinedarlığını da yapan bir bankaya verilmesiyle ekonomide para hacminin denetiminin çok daha kolay ve etkili hale gelmesi, para hacmine ilişkin kararların çok daha hızlı biçimde uygulamaya konulması olanağı, «Merkez Bankacılığının» doğuşunda ve gelişmesinde etkili olmuştur.

Merkez Bankacılığı, kuşkusuz, ekonomide bir aşamayı göstermektedir. Will Rogers'in «Tarihin üç büyük keşfi, ateş, tekerlek ve merkez bankacılığıdır» şeklindeki ekonomi yazınına geçen savı, abartılı bir şekilde de olsa merkez bankacılığının önemini vurgulamaktadır. Bu şav, kuşkusuz, 1930'lardan sonra devletin ekonomik hayata müdahalesinin ve para-kredi politikasının önemini vurgulamak için ortaya atılmıştır.

Bazı ülkelerde merkez bankaları, ticaret bankalarının şekil ve işlev değiştirmesi ile oluşmuştur. Ticaret bankalarından birinin banknot çıkarmak ve devletin hazinedarlık işlemlerini yapmak yetkisini elinde toplaması, merkez bankası şekline dönüşmesine yol açmıştır. Bu alanda ilk örnek İngiltere Bankası (Bank of England) dır. Birleşik Krallı-

ğın Merkez Bankası, 1694 yılında özellikle hükümete ödünç vermek amacıyla özel bir ortaklık olarak kurulmuş, XVIII'inci yüzyılın başlarından sonra da Merkez Bankacılığı'na özgü görev ve işlevleri yerine getirmeye başlamıştır. İngiltere Bankası (Bank of England) Merkez Bankacılığı prensiplerinin ve tekniğinin gelişmesine öncü ve örnek olmuştur.

İngiliz Merkez Bankası'nı İsveç'in Riskbank'ı izlemiştir. Fransız Merkez Bankası (Banque de France) da bir özel banka olarak 1800 yılında kurulmuş ve II'nci Dünya Savaşı'nın sona erişine değin bu statüsünü korumasına karşın, banknot çıkarma, devletin bankerliğini yapma gibi resmi kuruluşlara ait olması gereken bazı ayrıcalıkları elde etmiştir. Banque de France, ancak 2 Aralık 1945 tarihli yasa ile pay senetleri devlete devredilmek suretiyle, bir devlet bankası kimliği almıştır. İtalyan Merkez Bankası (Banca d'Italia) da 1896 yılında özel bir ortaklık şeklinde kurulmuş, ancak 1925 yılında dolaşıma para çıkarmaya tek yetkili emisyon bankası haline gelmiştir.

Ticaret bankalarını merkez bankaları haline dönüştürmek konusunda az sayıda örnek bir yana bırakılacak olursa, merkez bankacılığının esas itibariyle I'inci Dünya Savaşı'ndan sonra geliştiğini, 1920 yılında Brüksel'de toplanan Uluslararası Maliye Konferansı ile onu izleyen Cenova Konferansları'nda alınan ilke kararları doğrultusunda merkez bankalarının kurulduğunu görmekteyiz.

Soru 38 : Merkez bankalarının ana işlevleri ve görevleri nelerdir?

Günümüzde hemen hemen her ülkenin bir merkez bankası vardır. Ülkelerin büyüklüğüne, bankacılık sisteminin yapısına ve ekonomik koşullarına göre merkez bankalarının işlevleri ve işlemleri bazı farklar gösterirse de söz konusu bankalar hemen her ülkede şu ana işlevleri görmektedirler: Merkez bankaları;

(i) Ülke ekonomisinin gereksinmelerine uygun olarak banknot çıkarırlar. Banknot çıkarma yetkisi veya imtiyazı merkez bankalarına verilmiştir.

(ii) Ekonomide para ve kredi politikasını yürütürler. Para arzını ayarlar; kredi hacmini ve dağılımını düzenlerler.

(iii) Bankalar sisteminin başı olarak, bankaları denetim ve gözetim altında bulundururlar.

(iv) Devletin hazinedarlığı ve mali ajanlığı görevini yaparlar.

Devletin gerek içerde gerekse yabancı ülkelerde ödeme ve para alımlarını (tediyat ve tahsilatını) yapma; hazine bonosu ve devlet tahvillerinin çıkarılmasında ve geri ödemesinde mali ajanlık, Hazine'ye borç verme; ülkenin altın ve döviz mevcutlarını koruma, devletin mali ajanı olarak döviz ve altın alım-satımı yapma, para nakilleri, resmi mevduatın toplanması, hükümet daire ve kuruluşlarının banka hesaplarını tutma, iç ve dış borç anapara ve faizlerinin ödenmesi, merkez bankalarının görevleri, işlevleri arasındadır.

(v) Mali ve ekonomik konularda hükümetlere danışmanlık yaparlar.

(vi) Ülkenin uluslararası ödeme araçlarını yönetirler; kambiyo denetimi yaparlar, dış ödemelerde düzenleyici rol oynarlar.

(vii) Likiditenin son kaynağı veya son ödünç (kredi) verme yeri işlevini yerine getirirler. Likiditenin son kaynağı, son ödünç verme yeri olarak gerek Hazine'ye gerek bankacılık sistemine kredi verirler.

(viii) Ulusal paranın iç ve dış değerini korumak için gerekli önlemleri alırlar.

(ix) Merkez bankaları, özellikle bağlı dış ticarette, uluslararası ödemelerde kliring kurumu olarak da görev yaparlar.

Günümüzde merkez bankaları, bu ana işlevleri, bazı ayrıcalıklara sahip, diğer bankalara göre denetleyici bir konumu olan, devletle çok sıkı ilişkiler içinde bulunan bir devlet bankası olarak yerine getirirler.

Soru 39 : Merkez bankalarının yetkileri nedir? Ana işlevlerini görmek için ne gibi araçlar kullanırlar?

Merkez bankalarının temel görevlerini yerine getirmek için sahip oldukları yetkiler, kullandıkları başlıca araçlar şöyle belirtilebilir:

(i) Sahip oldukları imtiyaz çerçevesinde banknot çıkarmak.

(ii) Ekonomide kredi hacmini etkilemek amacıyla reeskont ve avans faiz oranlarını indirmek veya yükseltmek, reeskont veya avansa

kabul edilecek senetlerin niteliklerini belirlemek, bu konuda sınırlar koymak.

(iii) Reeskont ve avans faiz oranlarının değiştirilmesine ek bir önlem olarak, bankalar için global ve/veya sektörel reeskont limitleri saptamak.

(iv) Ekonominin likiditesini ayarlamak için açık piyasa işlemleri yapmak (menkul değerler-finansal varlıklar satmak veya satın almak.)

(v) Bankalar için kanuni karşılık oranını (rezerv oranını) diğer bir deyişle bankaların merkez bankasında bulunduracakları para rezervlerini ayarlamak.

(vi) Bankaların uymak zorunda oldukları likidite veya disponibilite oranını saptamak.

(vii) Banka kredileri için genel ve/veya sektörel tavanlar saptamak.

(viii) Banka kredilerinin sektörel dağılımını etkilemek, banka kredilerinin öncelikli sektörlere akmasını sağlamak için seçici (selektif) kredi kontrolleri yapmak, özendirici veya caydırıcı (pozitif veya negatif) önlemler uygulamak.

(ix) Bankaların döviz yönetimine ilişkin ilkeleri ve sınırları belirlemek.

(x) Bankaları, gerekli ve ekonomiye yararlı önlemleri almaya yönlendirmek ve ikna etmek.

(xi) Bankalardan her türlü bilgi almak, bankaları denetlemek.

Bazı ülkelerde merkez bankalarının yetkileri daha geniş olup, banka kuruluş izni verme, kredi ve/veya mevduat faiz oranlarını saptama, döviz kurlarını belirleme, bankaların genel kredi hacmi ile öz kaynakları arasında bulunması gereken katsayıyı ayarlama (solvabilite oranını tespit), bankalara üst düzey yönetici olarak atanacak kişiler hakkında görüş ve onay bildirme gibi yetkileri de bulunmaktadır.

Soru 40 : Osmanlı İmparatorluğu döneminde merkez bankasının görev ve işlevleri nasıl yerine getirilirdi?

1856 yılında Fransız-İngiliz ortak sermayesi ile kurulmuş olan Bank-ı Osmani, 1863 yılında bir devlet bankası niteliği kazanarak Bank-ı Osmani-i Şahane adını almıştır. Böylece merkez bankası görevi, ilk kez Osmanlı Bankası'na verilmiş olmaktadır. Osmanlı Bankası'na, o günkü unvanı ile Bank-ı Osmani-i Şahane'ye böyle bir görev ve yetkinin verilmesi, Paul Leroy Beaulieu'nün, «her devlet (merkez) bankasının kuruluşunun ana nedeni hazinenin mali sıkıntısıdır» görüşünü haklı kılmaktadır.

Bank-ı Osmani-i Şahane adıyla bir devlet bankası kurulmasına izin veren ferman, 4 Şubat 1863'te yayımlanmıştır. Bu ferman ile, aslında bir ticaret bankası niteliğinde olan Osmanlı Bankası'na merkez bankalarına özgü bazı yetki ve işlevler de verilmiştir. Banka, 1/3 karşılığında banknot çıkarma imtiyaz ve tekeline sahip bulunuyordu. Hükümet, imtiyaz süresi içinde hiçbir kâğıt para (evrakı nakdiye) çıkarmamayı ve bu konuda başka kuruluşlara izin vermemeyi de kabul ediyordu. Banka, devletin hazinedarlığını da yapacak, devlet gelirlerini toplayacak ve Hazine'nin banka üzerine çekeceği havaleleri ödeyecekti. Banka, ayrıca hazine bonolarını da iskonto edecekti. İç ve dış borçlara ilişkin faiz ve anapara ödemelerini sadece Osmanlı Bankası yapacak, karşılığında binde 5 komisyon alacaktı. Devlet, banka kârından pay almayacak, buna karşı Banka, hükümete miktar ve koşulları özel saptanacak bir kredi açacak ve bu kredi Banka'ca, güvence olarak gösterilecek bir gelir kaynağından tahsil edilecekti. Banka, bir devlet bankası olarak, her türlü resim ve harçtan muaf olacaktı. Devlet, Banka üzerindeki denetimini bir nazır aracılığı ile yapacak ayrıca Bankanın Hazine ile ilişkilerinin denetlenmesi de bir muhasebeci eliyle yapılacaktı.

1875 yılında Bank-ı Osmani-i Şahane'nin mukavelesinde yapılan değişiklikle, Banka'ya devlet bütçesi üzerinde âdeta bir denetim yetkisi de verilmiştir. Bankanın idare meclisi direktörü ya da üst düzey yöneticilerinden biri bütçe komisyonunda bulunma hakkına sahipti. Bütçeye fevkalade tahsisat konulması gerektiğinde Banka muhalefet etmeyecekti; ama bu tahsisatın konulabilmesi için de, Banka'nın temsilcisinin bulunduğu Bütçe Komisyonu'nun bunu onaması ve giderin yeni bir gelir kaynağı ile karşılanması gerekiyordu. Banka, ayrıca anılan imtiyazname ile Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancı alacaklıların haklarının koruyucusu işlevini de üstlenmiş idi.

XIX'uncu yüzyılda merkez bankalarının devletin doğrudan deneti-

mi altında olmaması, özel nitelikli kuruluşlar olması görüşü genellikle yaygındı. Bu nedenle devlet bankasının, söz konusu dönemde devletten oldukça bağımsız bir şirket şeklinde kurulması olağan karşılanabilir. Ancak olağan olmayan, yabancı sermayeli bir bankaya, kısmen de olsa merkez bankası görev ve yetkilerinin verilmiş olmasıdır. Bu da, Osmanlı Devleti'nin mali açıdan çok zor durumda olması ve dış borçlara olan acil gereksinmesi ile açıklanabilir.

Soru 41 : Osmanlı Bankası, gerçek bir merkez bankası kimliğine sahip olmuş mudur?

Osmanlı Bankası'nın gerçek bir merkez bankası niteliği taşıyıp taşımadığı merkez bankası işlevlerini yerine getirip getirmediği tartışılabilir. Banka, gerçi banknot çıkarma tekeline sahip bulunuyordu; İmparatorlukta Osmanlı Bankası dışında devlet dahil hiçbir otorite veya kurum banknot çıkarma yetkisine sahip değildi. 1863 ve 1875 imtiyaznameleri ile banknot çıkarma yetkisi ve tekeli Osmanlı Bankası'na verilmişti. Banka 1/3 karşılıkla emisyon yapma hakkına sahip olmasına karşın, bu yönde önemli bir etkinlik göstermemiş, çıkardığı banknotlar çok sınırlı ölçüler içinde kalmıştır. Bunda en önemli etken, devletin çıkardığı kaimelerin, kâğıt paranın itibarını sarsması olmuştur. Osmanlı Bankası'nın banknot sürmede yaptığı denemeler, halkın kısa sürede parayı altına çevirmek için başvurması ve banknotların bankaya geri dönmesi ile sonuçlanmıştır.

Banka, bir merkez bankasından beklenen, ekonominin likiditesini ve kredi hacmini ayarlama, denetleme işlevine hiçbir zaman sahip olmamıştır. Reeskont ve kanuni karşılık (rezerv veya mevduat karşılık) oranının saptanması gibi para politikası araçlarını kullanmamış, bu tür yetkilere de zaten sahip olmamıştır.

Ulusal paranın dış değerinde, döviz kurlarının stabilize edilmesinde banka göreli olarak bir başarı sağlamışsa da, bunda bir merkez bankası gibi hareket etmesinden çok, dış ticaret işlemlerinin büyük bir bölümünü üzerine çekmesi etkili olmuştur.

Osmanlı Bankası, hükümetin hazinedarlığı, mali ajanlığı görevini bir ölçüde yerine getirmiş olmakla beraber çoğu kez Devletin kısa süreli borçlanma taleplerini karşılamamış, Devletin gereksinmelerinden

çok bankanın kârlılığını ön planda tutmuştur[38].

Bu nitelikleriyle Osmanlı Bankası bir devlet bankası işlevlerini kısmen yerine getirirken, esas itibariyle bir ticaret bankası olarak faaliyet göstermiştir. Osmanlı Bankası'nın banknot çıkarma imtiyazı Cumhuriyet döneminde de çok daralulmış olarak 1947 yılına değin sürmüşse de 1930 yılında T.C. Merkez Bankası kurulduktan sonra Osmanlı Bankası banknot çıkarmamıştır.

Soru 42 : Osmanlı İmparatorluğu döneminde ulusal bir merkez bankası kurma girişimi oldu mu?

Merkez bankalarına özgü görev ve yetkilerin yabancı kökenli bir bankaya bırakılmasının sakıncaları Osmanlı Devleti döneminde de duyulmuş ve 1916 yılında İttihat ve Terakki Fırkası tarafından, ileride merkez bankası işlevlerini de üstlenmesi amacıyla bazı ayrıcalıklara sahip Osmanlı İtibarı Milli Bankası kurulmuştur. Güçlü, ulusal bir devlet bankası olması öngörülen İtibarı Milli Bankası I'inci Dünya Savaşı'nın yenilgi ile sonuçlanması üzerine, merkez bankacılığı işlevlerini yerine getirecek bir yapıya kavuşturulamamıştır.

Osmanlı Bankası'nın bir merkez bankası olarak faaliyeti asgari bir düzeye inmiş olduğundan Birinci Dünya Savaşı içinde Osmanlı Devleti, 7 tertipte 161.018.633 liralık evrak-ı nakdiye çıkarmış; bunun 2.270.097 lirası daha sonra altına çevrildiğinden, savaş sonrasında dolanımda fiilen 158.748.536 liralık evrak-ı nakdiye kalmış idi. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan Versailles ve Saint Germain anlaşmaları ile Osmanlı Devleti'nin çıkarmış olduğu kâğıt paralara karşılık olarak Alman ve Avusturya bankalarına yatırılmış olan altınlar Müttefik Devletlere teslim edilmiş olduğundan, Osmanlı Devleti'nin çıkarmış olduğu kâğıt paralar altın karşılığından yoksun olarak yeni Türk Devleti'ne devredilmiştir.

Bağımsızlık Savaşı sırasında Ankara Hükümeti, kaynak sağlamadaki zorluklara karşın yeni kâğıt para çıkarma yoluna gitmemiş, para basılmasını «ekber-i cerayim» (cürümlerin en büyüğü) saymıştır.

---

(38) Tekeli İlhan, İlkin Selim: a.g.e., s. 69.

Soru 43 : Birinci Dünya Savaşı ulusal Merkez Bankalarının kurulmasını ve Merkez Bankacılığının gelişmesini nasıl etkiledi?

Birinci Dünya Savaşı, o zamana kadar hiçbir savaşla ölçülemeyecek kadar pahalı olmuş ve dünyanın büyük bir bölümünü içine almıştır. Hemen her ülke, büyük boyutlara ulaşan savaş giderlerini karşılamak için banknot çıkarmak zorunda kalmış ve savaş bittiğinde dolaşımdaki kâğıt para tutarı, altın miktarını çok aşmış, banknotların önemli bölümü karşılıksız kalmış idi. Bunun sonucu dünya para sistemi istikrarını tümüyle kaybetmiş olduğundan, hemen savaş sonrasında dünya para sistemini istikrara kavuşturacak uluslararası arayışlar başlamıştır. Bu arayışlar, temelde, dünya para sisteminin yeniden «altın standardı» esasına dönmesine yönelik olmuştur. Bu dönüşün başarılabilmesi, her ülkede merkez bankasının kurulmasını gerektiriyordu. Böylece yeni bir uluslararası para sistemi kurulması çabaları, merkez bankası sorununu da uluslararası gündeme getirmiştir(39).

Savaş sonrasında bu konuda iki uluslararası konferans düzenlenmiştir. Amsterdam'da toplanan bir bankacılık ve işadamları konferansında gelişen düşünceler üzerine, Milletler Cemiyeti Meclisi, 13 Şubat 1920 tarihinde, mali bunalımı incelemek, buna çare olacak ve tehlikelerini hafifletecek yolları araştırmak üzere, milletlerarası bir konferans toplamayı kararlaştırmıştır.

Brüksel'de 39 ülke temsilcisinin katılmasıyla 24 Eylül - 8 Ekim 1920 tarihleri arasında toplanan konferans, para, kambiyo ve ödemeler dengesi konularında 16 maddeyi içeren bir tasarıyı, bütün ülkelerin uygulaması dileğiyle kabul etmiştir. Bu maddelerin ilki, savaş içinde merkez bankalarının hükümetlerin emisyon isteklerine karşı duramadıklarını dikkate alarak, merkez bankaları için özerklik ilkesini getirmiştir. «Bankalar özellikle emisyon bankaları, her türlü siyasi etkiden, baskıdan korunmalı ve sakıngan (ihtiyatlı) bir mali politika ilkelerinden esinlenerek yönetilmelidir.»

Konferans, bir başka kararında da, merkez bankalarının yaygınlaştırılması, merkez bankası olmayan ülkelerde böyle bir bankanın kurulması gereği üzerinde durmuştur.

---

(39) Tekeli İlhan, İlkin Selim: a.g.e., s. 234-236.

Brüksel Konferansı'nın ilkeleri uygulamaya geçmeden önce, savaşta yenilen ülkelerin paralarının çöküşü ve bazı ülkelerde kambiyo bunalımının sürmesi üzerine, savaşı kazanan devletler, Cenova'da yeni bir uluslararası konferans düzenlediler. Bu konferansın genel kurulunda, 3 Mayıs 1922'de, savaş sonrasında uzun yıllar dünya para sistemine egemen olacak politika ilkeleri saptandı. Bu ilkelerin başlıcaları :

• İktisadi kalkınmanın başlıca koşulu, her ülkenin kendi parasının kıymetini belirlemede ve korumada başarılı olmasıdır.

• Bankaları, özellikle emisyon (merkez) bankalarını, siyasi niteliktte her türlü etki ve baskıdan korumak ve bunların ihtiyatlı mali usullere göre faaliyet göstermelerini sağlamak gerekir. Merkez bankası olmayan ülkelerde böyle birer banka kurmaya gerek vardır.

• Çeşitli ülkelerin merkez bankaları veya kredi işlemlerinde güdülen politikayı denetlemekle görevli bankalar arasında bir işbirliğinin kurulması ve işbirliğinin geliştirilmesi, parayı sağlamlaştırma önlemlerini kolaylaştırır.

• Tüm Avrupa paralarının ortak bir ölçü birimine dayandırılması arzu edilir.

• Bugün için altın, Avrupa devletlerinin kabulünü kararlaştırabilecekleri tek ortak ölçü birimidir (veya para ölçüsüdür).

• Avrupa hükümetleri, varmak istedikleri son amacın altın esası olduğunu ilan etmeli ve bu amaca erişmek için uygulayacakları program üzerinde anlaşmalıdırlar.

Etkin bir para politikası yürütecek, paranın değerini koruyacak, gerektiğinde dünya para sisteminin istikrarı için diğer ülkeler merkez bankaları ile işbirliği yapacak, emisyon tekeline sahip bağımsız merkez bankaları kurulması görüşü, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Nitekim sözü edilen Brüksel ve Cenova konferanslarının önerilerine uygun olarak Milletler Cemiyeti Maliye Komitesi, parasını istikrara kavuşturacağını «kesin protokole bağlamış» ülkelere, kendi gözetiminde bir merkez bankası kurmaları için gerekli yardımı yapmaya başlamıştır.

Bu konferansların para politikasına ve merkez bankalarına ilişkin olarak getirdiği ilke kararları, uzun yıllar uluslararası finans ve politika çevrelerine egemen olduğu için, Türkiye'nin bu konferanslara katıl-

mamış olmasına karşın, ülkemizi de etkilemiştir. Bu ilkelerin önemli bir bölümü, 1930 yılında kabul edilen 1715 sayılı Merkez Bankası Kanunu'na yansımıştır.

Soru 44: Cumhuriyet döneminde ulusal bir merkez bankası kurulmasına yönelik çalışmalar nasıl gelişti, hangi aşamalardan geçti?

Yeni Türk Devleti, ekonomik bağımsızlık için ulusal bir merkez bankası kurulması özlem ve zorunluluğunu duymuş ve bu amaca yönelik çalışmaları yoğunlaştırmıştır. 1923 İzmir Kongresi'nde de ulusal bir devlet bankası kurulması görüşünün ortaya atılmasına karşın, Merkez Bankası işlevlerini görecek ulusal bir devlet bankası kurulması ancak 1930 yılında gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin 1920'li yıllardaki ekonomik koşullarının derhal bir Merkez Bankası kurulmasına elverişli olmamasının yanı sıra, Türkiye'nin dış ekonomik ilişkilerde özellikle Düyun-u Umumiye İdaresi'ne katılan devletlerle ilişkilerinde, dikkatli hareket etmek zorunluluğunu duyması, ayrıca İtibarı Milli Bankası deneyinde olduğu gibi, hazırlıksız bir girişimin başarısızlığa uğrama olasılığının yüksek oluşu, Merkez Bankası kurulması sürecini uzatmış, Banka'nın kuruluşunu, 1930 yılına değin ertelemiştir. Bununla beraber Türkiye, 1923-1930 yılları arasında, Merkez Bankası kurulmasına elverişli iç ve dış kamuoyu oluşturmuş, bu konuda fikri birikim sağlamış, Merkez Bankası kurulması ve başarılı olabilmesi için gerekli araştırma ve hazırlıkları tamamlamıştır.

Para çıkarma imtiyazına sahip Osmanlı Bankası ile 1925 yılında imtiyaz anlaşması yenilenirken, Türk Devleti'nin ekonomik bağımsızlığı ile bağdaşmayacak maddeler imtiyaz anlaşmasından çıkarılmış ve Osmanlı Bankası'nın imtiyaz süresi içinde «hükümetin banknot çıkarmaya yetkili bir Türk bankası kurması halinde bankanın buna bir itirazı olmayacağı» hükmü anlaşmaya konularak ulusal bir Merkez Bankası kurulması yolu açık tutulmuştur.

1927 yılında Başbakanlık Muamelat Müdürlüğü tarafından hazırlanan «Beynel Nukud Paramızın Kıymeti Kambiyo Meselesi» başlıklı raporda «paramızın değerini devamlı olarak istikrarlı bir halde korumak ve parasal bunalımlardan mümkün olduğu kadar uzak kalabilmek

için bir devlet bankasına olan gereksinme» açıkça vurgulanmıştır.

Merkez bankası kurulması yönündeki gelişmeler, açık ifadesini, 5 Kasım 1927 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nde okunan Üçüncü İsmet İnönü Hükümeti'nin programında bulmuştur. Programda «Devlet Bankası'na ait kanun tasarılarını bu yıl Yüce Meclis'e sunacağız. Bir yıla kadar bir zaman içinde Cumhuriyet Bankası'nın açılmış olacağını ümit ediyoruz.» ifadesi yer almıştır ([40]).

Merkez Bankası kurulması konusundaki çalışmaları uygulama alanına koymak için yabancı uzmanlardan da yararlanılmış, yabancı uzmanların da görüşleri alınmıştır. T. İş Bankası'nın daveti üzerine Türkiye'ye gelen Hollanda Bankası Yönetim Kurulu Başkanı G. Vissering'in, T. İş Bankası'mn, Merkez Bankası haline getirilebileceği yönünde olumlu rapor vermesine karşın; bu öneri, Merkez Bankası'mn bağımsız ve tarafsız bir kuruluş olması gereği üzerinde titizlikle duran devrin Hükümet 'Başkanı İsmet İnönü tarafından benimsenmediğinden, uygulanmaya konulmamıştır ([41]).

Merkez Bankası kurulmasına ilişkin çalışma ve araştırmalar sürdürülürken, M. Kemal Atatürk'ün 1 Kasım 1928 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nin üçüncü dönem ikinci toplanma yılı açış konuşmasından yapılan şu alıntı, «Cumhuriyet Bankası'nın bu yıl içinde açılması başarınız, sonunda, yüksek ve köklü uygulamalarınıza, gerçekte övünülecek bir yenisini eklemiş olacaktır.»([42]), Atatürk'ün bağımsız bir Merkez Bankası'nın ivedi olarak kurulmasına verdiği önemi göstermektedir.

1929 dünya ekonomik bunalımının Türk ekonomisini de sarsması, Merkez Bankası kurulması sorununu daha güncel hale getirmiş ve Türk Hükümeti, bu konuda incelemelerde bulunmak üzere Almanya'dan Reichbank Genel Müdürü H. Schacht'ı Türkiye'ye davet etmiştir. Dr. Schacht, ağır görevleri nedeniyle Türkiye'ye gelememesine karşın, yerine yardımcısı K. Müller'i önermiştir. Nisan 1929'da Türkiye'ye gelen K. Müller, uygulanması gereken ekonomik iyileştirme (ıslahat) programının yanı sıra Türkiye koşullarının bağımsız bir Merkez Bankası kurulmasına elverişli olup olmadığını incelemiştir. K. Müller,

(40) İnan, Afet Prof. Dr.: Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı, 1933, Türk Kurumu Basımevi, Ankara 1972, s.106.
(41) Tekeli İlhan, İlkin Selim: a.g.e., s.258.
(42) İnan, Afet Prof. Dr.: a.g.e., s.107.

Reichbank Genel Müdürü Dr. Schacht'a vermiş olduğu raporda, bir ülkede Merkez Bankası kurulması için gerekli gördüğü başlıca koşulların «(i) yüksek üretim düzeyi, (ii) ödemeler bilançosunda denge sağlayacak etkin bir dış ticaret, (iii) ekonomik sarsıntılara dayanıklı ve sağlam bir devlet maliyesi», Türkiye'de bulunmaması nedeniyle, derhal bir Merkez Bankası kurulmasına taraftar olmamış; ancak gerekli koşullar oluştuğunda, diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de bir merkezi emisyon bankasının kurulabileceği sonucuna vararak, Banka'nın kuruluşunu süresi belli olmayan bir zamana bırakmıştır.

Dr. Schacht, yardımcısı K. Müller'in raporuna eklediği kısa notta, Merkez Bankası kurulması konusunda yardımcısına göre daha esnek davranmış, para değerinin korunması için mutlaka bir emisyon bankasına gerek olmadığına işaret ederek, bu aşamada bir merkez bankasının kurulmasının önerilemeyeceğini, ancak iyileştirme (ıslahat) programının gerçekleştirilmesinden sonra derhal bir Merkez Bankası kurulması gerekeceğini belirtmiştir.

Atatürk ve Cumhuriyet Hükümetleri, aslında, bağımsız bir devlet bankası kurulmasına çok önceden karar vermişler; ancak bu konuda dış destek de sağlayarak, uygun bir zamanlama ile uygulamaya koymayı planlamışlardır. Nitekim Dr. Schacht ve K. Müller'in olumsuz görüşleri ve raporları, Atatürk'ün Merkez Bankası kurulması konusundaki kesin inancını etkilememiştir. Atatürk, Büyük Millet Meclisi'nin üçüncü dönem üçüncü toplantı yılını açış konuşmasında şu kesin ifadeyi kullanmıştır: «Devlet Bankası'nın kurulması kanunu da Yüce Meclis'e sunulacaktır.» ([43]).

Atatürk'ün 1 Kasım 1929 tarihinde yapmış olduğu Büyük Millet Meclisi açış konuşmasında yer alan kesin yönergeden sonra, Aralık 1929'da, Hükümet Başkanı İsmet İnönü de kurulacak devlet bankası konusunda şu açıklamayı yapmıştır ([44]):

(i) Sermayesi şimdiki ulusal paramız üzerinden olacak;
(ii) Milletin gönüllü olarak katılmasına açık bir anonim şirket şeklinde kurulacak;
(iii) Görevleri, tüm vatandaşların güvenliği için özel bir kanunla düzenlenecek;
(iv) İlk esaslarında ulusal paranın altın fiyatı üzerinden tespiti gibi

(43) İnan, Afet Prof. Dr.: a.g.e., s.109.
(44) Tekeli İlhan, İlkin Selim: a.g.e., s. 269-270.

bir kayıt bulunmayacak.

İsmet İnönü, bu açıklamaları ile, Merkez Bankası'nın nasıl kurulacağı, sermayesinin nasıl karşılanacağı ve ulusal paranın karşılığının ne olacağı sorularına ve bu konudaki tartışmalara da ışık tutmuştur.

Bir devlet bankası kurulması ve dış borçlar konusunda İtalya'dan destek aranması düşüncesiyle, İtalya maliye eski bakanlarından ve uluslararası iş çevrelerinin önemli kişilerinden olan Kont Volpi Türkiye'ye davet edilmiştir. Lozan Konferansı'nda İtalya'yı temsil eden delegeler arasında da bulunmuş olan Kont Volpi'den beklenen katkılar arasında, Düyun-u Umumiye ile ilişkilerin düzenlenmesi, bu kuruluşun Merkez Bankası kuruluşuna karşı çıkmamasının sağlanması ve İtalya'dan kredi alınması da yer alıyordu. Kont Volpi, bir devlet bankasının kurulması gerekliliği üzerinde olumlu rapor vermiştir. Böylece Hükümet, İtalya gibi Düyun-u Umumiye İdaresi'ne katılan bir ülkeden ulusal devlet bankası kuruluşuna destek sağlamış oluyordu.

Bir devlet bankasının kurulması hazırlıklarının ilerlediği bu dönemde Osmanlı Bankası'nın, ulusal bir merkez bankasının kurulmasını geciktirmeye yönelik bazı girişimleri ve taktikleri olmuştur. Osmanlı Bankası, öncelikle para istikrarının sağlanması, merkez bankasının para istikrarının sağlanmasından sonra kurulması, imtiyaz süresinin uzatılması halinde tüm parasal destekleri sağlayabileceği, dış borçların ödenme koşullarının ve Türkiye'nin borç ödeme kapasitesinin yabancı uzmanlara inceletilmesi gibi önerilerde bulunmuştur. Ancak Osmanlı Bankası'nın bu girişimleri ve önerileri de Atatürk ve Cumhuriyet Hükümetlerinin ulusal bir Merkez Bankası kurulması kararını etkilememiştir.

Merkez Bankası'na ilişkin yasa tasarısının hazırlanması uzun zaman almış, tasarı hazırlandıktan sonra, bir yandan ulusal bankaların tasarı üzerindeki görüşleri alınırken diğer yandan tasarı yabancı uzmanlara da inceletilmiştir. Tasarıyı inceleme görevi Lozan Üniversitesi Profesörlerinden Leon Morf'a verilmiştir. Ziraat Bankası'ndaki görevi nedeniyle daha önce de Türkiye'de bulunan Prof. Morf, tasarıya başlıca iki noktadan itiraz etmiştir. Hükümet tasarısında, bankaya sermaye temini amacıyla, yabancı bankalara ve yabancı şirketlere zorlama şeklinde pay alma yükümlülüğü getiriliyordu. Prof. Morf, zorlama şeklinde pay senedi satmaya, böyle bir tutumun yeni bir emisyon bankasını hem çok sevimsiz kılacağını, hem de paranın kıymetinin düş-

mesine neden olabileceğini ileri sürerek karşı çıkmıştır.

Prof. Morf, ayrıca, Merkez Bankası'nın kuruluşundan önce çıkarılmış kağıt paralar ile, Merkez Bankası'nın çıkaracağı banknotların özdeş tutulmasına da karşı çıkmış, ikili bir para sistemi önermiştir. Prof. Morf'a göre, çıkarılmış kâğıt para devletin sorumluluğunda kalmalı, Merkez Bankası ancak altın esasına dayanan banknot çıkarabilmeliydi.

Hükümet tasarısına ilişkin olarak Düyun-u Umumiye İdaresi ile uyuşmazlıkları incelemek üzere o tarihlerde Türkiye'de bulunan ünlü Fransız ekonomisti Prof. Charles Rist'in görüşleri de alınmıştır. Prof. Rist, Prof. Morf'un önerdiği ikili para sistemini sakıncalı bulmuş, tüm çıkarılmış kâğıt paranın Merkez Bankası'na devredilmesini uygun görmüş; sermaye bulma güçlüğü nedeniyle, tasarıda 25 milyon olarak öngörülen Banka sermayesinin 15 milyona indirilmesini önermiştir. T.C. Merkez Bankası yasa tasarısı, Prof. Morf ve Prof. Rist'in eleştiri ve görüşleri de dikkate alınarak düzenlenmiştir.

Soru 45: 1929-1930 Dünya ekonomik bunalımının, T.C. Merkez Bankası'nın kurulması üzerinde etkisi oldu mu?

1929-1930 uluslararası ekonomik bunalım, Türk ekonomisini de kısa sürede derinden etkilemiştir. New York Borsası'nda ünlü Kara Cuma 24 Ekim 1929 günü yaşanmıştır. Bu bunalım Kasım 1929 ayında Türk kamuoyunda âdeta bir panik havası doğurmuş, TL, 1929 yılında İngiliz lirasına (sterline) karşı % 5 dolayında değer yitirmiş ve Türk hükümeti, bunalıma karşı ilk önlemleri Aralık 1929 ayında almak zorunluluğunu duymuştur. Dönemin Başbakanı İsmet İnönü, T.B.M.M.'de para değerinin düşüşü hakkında bir açıklama yaparken, nedenler arasında, para ve kredi işlemlerini ülke düzeyinde denetleyecek bir kurumun olmamasını, diğer bir deyişle ulusal bir merkez bankası eksikliğini de saymıştır ([45]). Alınan önlemlerin kambiyo işlemlerinde spekülasyonu önleyememesi ve para değerindeki düşüşün sürmesi üzerine, 20 Şubat 1930'da, günümüzde de yürürlükte olan, ünlü Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 1567 Sayılı Yasa çı-

(45) Tekeli İlhan, İlkin Selim: a.g.e., s. 226-228.

karılmıştır.

Alınan yasal önlemlerin, döviz piyasasına yapılan müdahalelerin başarısız kalması, bir ulusal merkez bankası eksikliğini daha da iyi duyurmuştur. Kuşkusuz bu başarısızlıkta, para politikasını etkin bir şekilde yürütecek, bankaları yönlendirecek, kambiyo piyasalarını denetleyecek, bir merkez bankasının yokluğu da etkili olmuştur. Ülkede, hazırlıkları son aşamaya gelmiş merkez bankaları kuruluncaya değin, kambiyo alım ve satımını idare etmek ve spekülasyon yapılmasına meydan vermemek amacıyla, bazı ulusal ve yabancı bankaların da iştiraki ile bir Bankalar Konsorsiyumu oluşturulmuştur. Bu konsorsiyum Maliye Bakanlığı ile bankalar arasında özel bir şirket olarak kurulmuştur.

Konsorsiyumun sermayesi 1.215.000 sterlin olup, sermaye dağılımı 500.000 sterlin (%41) Maliye Bakanlığı, 200.000 sterlin (% 17) ulusal bankalar (T. İş Bankası ve Türkiye Ziraat Bankası), geri kalan 510.000 sterlin (%42) de 11 yabancı bankaya (Osmanlı Bankası, Selânik Bankası, Memaliki Şarkiye Fransız Bankası -Banque Française Des Pays Orient-, Deutsche Bank, Deutsche Orient Bank, Banco Di Roma, Banca Commerciale Italiana, S.S.C.İ. Ticareti Hariciye Bankası -Banque Russe Pour Le Commerce Extérieur-, Felemenk Bankası - Hollantse Bank Uni. N.V.-; American Express Comp., Umumi Ticareti Hariciye Bankası -Banque Générale Pour Le Commerce Etranger-) ait bulunmaktaydı.

Konsorsiyum döviz kurlarında istikrar sağlamakla beraber, bir merkez bankası işlevlerini yerine getirememiştir. Bununla beraber, döviz kurlarında sağlanan istikrar bir merkez bankası kurulmasını kolaylaştırmıştır.

Soru 46: T.C. Merkez Bankası ne zaman kuruldu; kuruluşta hukuki yapısı, sermayesi, temel görev ve yetkileri ne idi?

Ulusal bankacılığın gelişmekte olması, her ülkenin bir merkez bankasına sahip olması görüşünün dünyada yaygınlık ve geçerlilik kazanması, Düyun-u Umumiye İdaresi'ne katılan devletlerin en az Türkiye kadar ekonomik bunalım içinde olmaları, 1930'da kurulan Bankalar

Konsorsiyumu'nun kambiyo borsasında istikrar sağlaması, ülkede ulusal bir merkez bankasına sahip olma özlemi ve fikri birikiminin bulunması, merkez bankası kurulmasına ilişkin uzun bir hazırlık döneminin geçirilmiş olması, tüm etmenler, Türkiye'de Merkez Bankası kurulmasına elverişli bir ortam hazırlamıştır. İyi bir zamanlama ile T.C. Merkez Bankası 1930 yılında kurulmuştur.

11 Haziran 1930 tarih ve 1715 sayılı yasa ile oluşturulan Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, dönemin Hükümet Başkanı İsmet İnönü'nün 1929 yılında çizdiği ana hatlara uygun olarak, 15 milyon TL sermayeli bir anonim şirket olarak kurulmuş, çeşitli grupların bankanın sermayesine katılımını sağlamak suretiyle, Banka'nın yönetimine özerklik verilmeye çalışılmıştır. Karma bir anonim şirket olarak düşünülen Banka'nın pay senetleri A, B, C ve D olarak dört gruba ayrılmış; A grubu pay senetleri hükümet müesseselerine (Devlete), B grubu pay senetleri ulusal bankalara, C grubu pay senetleri ulusal banka dışında kalan diğer bankalara ve imtiyazlı şirketlere, D grubu pay senetleri de Türk ticaret müesseselerine ve Türk uyruklu gerçek ve tüzel kişilere ayrılmıştır. Devletin ve yabancı sermaye ile kurulan bankalarla imtiyazlı şirketlerin Banka üzerindeki etkisini sınırlamak amacıyla, Devlete ait pay senetlerinin toplam sermayesinin % 15'ini geçemeyeceği öngörülmüş; C grubuna (ulusal bankalar dışındaki diğer bankalarla imtiyazlı şirketlere) ayrılan pay senetleri de toplam sermayenin % 10'u ile sınırlandırılmıştı. Bununla beraber, B grubu pay senetlerini ellerinde bulunduran ulusal bankaların önemli bir bölümü devlet sermayesi ile kurulmuş olduklarından, Devlet, genel kurulda oy çokluğuna her zaman sahip olmuştur.

Kuruluşunda Brüksel ve Cenova Konferanslarında alınan ilke kararlarının da etkisi bulunan T.C. Merkez Bankası'nın amacı, kuruluş yasasında da belirtildiği gibi, ülkenin ekonomik kalkınmasına yardımdır. Bankaya, bu temel amacı gerçekleştirmek için (i) iskonto fiyatını tespit ve para piyasasını düzenlemek, (ii) hazine işlemleri yapmak, (iii) hükümetle ortaklaşa Türk Parasının değerinin korunmasına yönelik tüm önlemleri almak görev ve yetkileri verilmişti.

Banka, banknot çıkarma imtiyazına sahip olup, bu imtiyaz süresi 30 yıl olarak belirlenmişti. Ancak imtiyaz süresinin, bitimine beş yıl kalıncaya kadar yeniden uzatılabileceği öngörülmüştü. Banka'nın kurulması ile devletin kâğıt parası (evrakı nakdiyesi) kalkmakta, bunun

yerini T.C. Merkez Bankası'nın banknotları almaktadır. Banka, 30 Aralık 1341 (1924) tarih ve 701 numaralı kanun gereğince Devlet tarafından çıkarılmış 158.748.563 liralık evrakı nakdiye'yi devralmıştır. Banka, Türk Lirası'na verilecek değer üzerinden, bu evrakı nakdiyenin karşılığını ödemeyi taahhüt etmiş; Hükümet de, Banka'nın bu taahhüdüne karşı Banka'ya borçlanmış ve bu borcuna karşılık % 1 faizli 158.748.563 liralık tahvili vermiştir.

1715 sayılı yasa, dönemin para politikalarının da etkisiyle, Türk parasında «altın standardı»na geçmeyi amaçlamıştır. Ancak yasa ile yeni bir para sistemi kurulmamış, Türk parasının değeri saptanmamış; Türk Lirası'nın altın tutarı, Banka'nın çıkaracağı banknotların karşılıklarının neler olacağı, ileriye, çıkarılması düşünülen «İstikrar Kanunu»na bırakılmıştır. Sözü edilen «İstikrar Kanunu», 1933 yılında toplanan Londra Para ve İktisat Kongresi'nde dünyanın giderek altın para sisteminden uzaklaştığının anlaşılması üzerine, çıkarılmamıştır (46).

T.C. Merkez Bankası'nın, İstikrar Kanunu çıkarılıncaya değin, devraldığı 158.748.563 liralık evrakı nakdiyeyi artırmaması öngörülmüştür.

Merkez Bankası, 1715 sayılı kanunla devletin hazinedarlığı işlevini de üstlenmiştir. Banka, Devletin gerek içte gerek dış ülkelerde ödemelerini, para alımlarını, tüm hazine işlemlerini ve ülkenin içinde ve dışındaki her türlü para nakil işlerini yerine getirecektir. Hazine'ye ve İnhisar İdarelerine ait mevduat, T.C. Merkez Bankası'na yatırılacaktır.

Banka, her merkez bankası gibi iskonto ve reeskont (ikinci kez, yinelemeli iskonto) işlemleri yapma yetkisine sahipti. Banka, en az üç imzayı taşımak ve vadeleri 90 günü geçmemek koşuluyla, bankalar tarafından verilecek ticari senet ve vesikaları reeskonta kabul edebilecekti. Banka, imzalardan biri yerine sigorta poliçeleri ile birlikte olmak üzere, emtiaya veya mahsule ilişkin depo makbuzu veya varant gibi teminatı da kabul edebilecekti.

Banka, tahvil ve altın karşılığı bankalara avans verebilecekti. Anılan yasada Banka'nın devlet ve yerel yönetimlerin borsada kota tahvillerine karşılık borsa değerlerinin en çok % 80'i oranında ve diğer kote edilmiş sağlam tahvillere karşılık da en çok borsa değerlerinin % 70'i oranında bankalara avans vermesi öngörülmüştü. Banka, altın karşılığı da avans verebilecekti.

(46) Tekeli İlhan, İlkin Selim: a.g.e., s. 288.

Banka'nın, Hazine ve devlet kurumları ile yapacağı iskonto ve avans işlemlerine uygulayacağı iskonto ve faiz hadleri, Maliye Bakanlığı ile Banka İdare Meclisi arasında anlaşma ile saptanacaktı. Banka'nın, devletle olanlar dışındaki işlemleri için, reeskont ve faiz hadlerini saptamak yetkisi ise Banka İdare Meclisi'ne ait bulunmaktaydı. Banka İdare Meclisi, söz konusu faiz ve reeskont oranlarını saptadıktan sonra, Maliye Bakanlığı'na haber verecekti. Banka'nın, her zaman için, reeskont ve faiz hadlerini değiştirme yetkisi bulunuyordu.

Merkez Bankası, banknot çıkarma ve devletin mevduatını elinde tutma yetkisine sahip olduğundan, özel mevduat toplamaya yönelmemiştir. Bu konuda, bankalar üstü konumunu korumuştur.

Banka'ya bu temel işlevlerinin yanı sıra; amaçlarını gerçekleştirmesine yardım edecek çeşitli bankacılık işlemlerine girişme olanağı da verilmiştir. Bunların başlıcaları (i) Banka'nın ücret karşılığında, hisse senedi, tahvil ve kıymetli eşya ve evrakı muhafaza ve idare etmesi, (ii) külçe ve sikke halinde altın alıp satması, (iii) fiilen altına dönüştürülebilir (konvertibl) yabancı paraları, vade süresi 90 günü aşmaması koşuluyla, alıp-satması sayılabilir.

Yasa, Banka'nın faaliyetine ilişkin önemli sınırlamalar getirmiş, yapamayacağı işlemleri oldukça geniş bir biçimde düzenlemişti. Banka, (i) karşılıksız kredi açamaz, avans veremez, (ii) hisse senetleri üzerine avans veremez, (iii) arazi, maden, makine, mobilya, taşıt aracı satın alınması gibi sermayeyi bağlayan işlere ait senet ve vesikaları reeskonta (mükerrer iskontoya) kabul edemez ve bunlar üzerine avans dahi veremez, (iv) yasada belirtilen işler dışında, kendi nam ve hesabına hiçbir iş ve ticaret yapamaz, başka şirket ve kurumlara iştirak edemez, (v) portföyünde bulunan senetleri vadeleri sonunda yenileyemez, (vi) kendi hisse senetlerini satın alamaz, (vii) kendi alacağından dolayı kanuni şekilde eline geçen taşınmazları en geç üç yıl içinde elinden çıkarmak zorundadır, (viii) kendi sermaye ve ihtiyatları toplamının % 10'unu geçen tutardaki poliçeleri reeskonta tabi tutamayacağı gibi, bu miktarı aşan senet ve ticari vesikaları da teminat olarak kabul edemez, (ix) hiçbir surette senet ve vesika ciro edemez ve kefil olamaz. Oldukça katı bu sınırlamalarla hem Banka'nın riski azaltılmak, hem de Banka'ya duyulacak güven garanti altına alınmak istenmiştir. Bu yasaklamaların, kısıtlamaların önemli bir bölümü günümüzde de geçerlidir.

1715 sıyılı yasa, Banka'ya 30 yıllık banknot çıkarma imtiyazı yanı sıra, çeşitli vergi, resim ve harç bağışıklıkları da tanımıştır. Banka'nın kurulmasına ve işlemlerine ilişkin her türlü sözleşme, yazışma, hisse senetleri, ilanlar, damga resmi ile diğer her türlü resim ve harçlardan bağışık tutulmuştur. Banka'nın sermayesi, ihtiyat akçesi ve A grubu hisse senetlerine düşen kâr payı, her türlü vergi, resim ve harçtan muaf oluyordu.

Yasa, Banka'nın çeşitli imtiyazlarla donatılmış olmasını dikkate alarak, safi kârın dağıtım şeklini de düzenlemişti. Bankanın hisse senetlerinin geniş bir kitleye satılmasını özendirmek isteyen Cumhuriyet yöneticileri, pay sahiplerine % 6 kâr payını ilk üç yıl için garanti etmişlerdi.

Sözü edilen kuruluş kanunu, Merkez Bankası'nın doğrudan bir devlet bankası olması yerine, hükümete karşı belli ölçüde bağımsızlığı olan bir anonim şirket modeline göre kurulmasını benimsediğinden, Banka'nın kuruluşunu da, Maliye Bakanlığı'na değil, Bakanlıktan bağımsız bir «tesis» heyetine bırakmıştı.

1715 sayılı Merkez Bankası kuruluş Yasası, o dönemin ve kendini oluşturan ortamın derin izlerini taşımaktadır ([47]). Bankanın devlet müdahalesinden oldukça bağımsız bir anonim şirket statüsü ile kurulması, para istikrarının sağlanmasının yasada ana tema alınması, «altın karşılık ilkesi»nin esasları sonra çıkarılacak bir kanunla saptanması şeklinde de olsa yasaya girmesi, bu izleri belirgin bir şekilde göstermektedir.

Soru 47: Kuruluşunda T.C. Merkez Bankası'nın finansmanı için dış kaynak nasıl ve nereden sağlandı?

Merkez Bankası Kanunu'nun kabul edildiği 11 Haziran 1930 gününden Banka'nın fiilen çalışmaya başladığı 3 Ekim 1931'e kadar, yaklaşık on altı ay gibi uzunca bir süre geçmiştir. Sürenin bu denli uzaması, yasanın öngördüğü kuruluş sürecinin uzunluğundan çok, Devletin Banka'daki hissenin karşılığı olacak altının sağlanması konusundaki çalışmalardan ve Banka'nın başarılı olabilmesi için yapılan ön

(47) Tekeli İlhan, İlkin Selim: a.g.e., s. 294-295.

hazırlıklardan kaynaklanmıştır.

Merkez Bankası'nın kurulabilmesi, her şeyden önce, belli bir döviz ve altın rezervini gerekli kılmaktaydı. Ödemeler dengesi açığını kapatabilmek ve mali zorlukları yenebilme savaşımı içinde olan Türkiye'nin o günkü koşullarda, bu altın ve döviz varlığını (rezervi) hatta Banka'nın sermayesini, kendi kaynakları ile oluşturması son derece zordu. Dış kredi sağlayabilmesi de, dış ödemeler zorluklarının yanı sıra, dünya konjonktürü nedeniyle de güçtü. Ayrıca, Osmanlı borçlarının ödenmesine ilişkin anlaşmazlıklar, bu borcun en büyük alacaklıları olan İngiltere ve Fransa'dan borç alınmasını daha da zorlaştırıyordu.

Merkez Bankası'nın kurulmasına ilişkin girişimleri sürdüren Maliye Bakanlığı, 1928 yılından itibaren, Banka'nın dış finansmanına dönük kredi sağlayabilmek için, çok sayıda yabancı firma ile temasta bulunmuştur.

Merkez Bankası'nın dış finansman gereksiniminin önemli bir bölümü, The American Turkish - Investment Corporation (ATIC) ile yapılan «kibrit imtiyazı» anlaşması sonucu sağlanmıştır ([48]). Bu A.B.D. şirketi, dünya kibrit piyasasının o dönemdeki en önemli firmalarından olan Swedish Match Company (SMC) adlı bir İsveç şirketinin yan kuruluşuydu. Maliye Bakanlığı'nın ATIC dolayısıyla SMC yetkililerine, Türkiye'nin kurmaya karar verdiği Merkez Bankası'nın finansmanında kullanılmak üzere, uzun dönemli bir kredinin verilmesi koşuluyla, kibrit imtiyazı konusunda anlaşabileceklerini belirtmesi ve şirketin de bu koşulu kabul etmesi üzerine, kısa bir süre sonra anlaşmaya varılmıştır. Anlaşma, Merkez Bankası Kanunu'nun kabulünden üç gün sonra T.B.M.M.'de görüşülerek onaylanmıştır.

Bu anlaşma ile Türkiye, 1 Temmuz 1930 tarihinden itibaren 25 yıl süre ile, kibrit, çakmak ve benzeri tutuşturucuların üretim, dışalım ve dışsatım haklarını ATIC'e vermiştir. Bu tekel hakkına karşılık olarak da ATIC, iki yıl içinde İstanbul ili dahilinde, ülke tüketimine yetecek bir fabrikayı açmayı taahhüt etmiştir. ATIC, ayrıca imtiyaz süresinde, her yıl 1.750.000 lira verecek, satışların belli bir düzeyi aşması ve dışsatım yapılması halinde, bu tutar daha da artabilecekti. En önemlisi, kibrit imtiyazı karşılığı ATIC, Türkiye'ye % 6.5 faizli ve 25 yıl süreyle 10 milyon altın dolar borç vermeyi kabul etmiştir ([49]).

(48) Tekeli İlhan, İlkin Selim: a.g.e., s.297.
(49) Tekeli İlhan, İlkin Selim: a.g.e., s. 299.

Türkiye'yi böyle bir imtiyaz anlaşmasına iten en önemli neden, belki de, T.C. Merkez Bankası'na işlerlik kazandıracak dış kaynağın önemli bir bölümünü sağlamak kaygısı olmuştur.

Soru 48 : T.C. Merkez Bankası'nın tarihi gelişimi ne şekilde olmuştur?

Yaklaşık olarak 40 yıl yürürlükte kalan 1715 sayılı T.C. Merkez Bankası Kuruluş Kanunu, yürürlükte kaldığı süre içinde 22 kez değiştirilmiş, günün koşullarına uydurulmaya çalışılmıştır ([50]). Yasada yapılan değişiklikler daha çok Banka'nın Hazine'ye ve Kamu İktisadi Teşekküllerine daha fazla kredi vermesini sağlamaya yönelik olmuştur. Açık finansman yolları yasalaştırılmıştır. T.C. Merkez Bankası, zaman içinde Devlete, Maliye Bakanlığına karşı bağımsızlığını büyük ölçüde yitirmiş, başlangıçta banknot çıkarmasına ilişkin olarak getirilen sıkı sınırlar kısa süre sonra genişletilmiş, Banka'nın temel işlevi, etkin bir para politikası yürütmekten ve ekonomik kalkınmaya katkıda bulunmaktan çok, kamu kesiminin finansman açıklarını kapatmak olmuştur. Diğer bir deyişle Merkez Bankası, kamunun finansman açıklarını kapatan bir banka görünümünü almıştır.

II'nci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, 1930 yılından beri yürürlükte olan Merkez Bankası Kanunu'nun dengeli kalkınma için gerekli etken ve esnek bir para politikasının uygulanabilmesini sağlamaktan uzak olduğu belirtilerek, para politikasının Plan'ın öngördüğü ilkelere göre etkili bir şekilde uygulanabilmesi için Merkez Bankası Kanunu'nun değiştirilmesi ve Merkez Bankası'nın Hazine ve bankalar sistemi ile ilişkilerinin modern ekonomik ve mali anlayışa uygun olarak düzenlenmesi ilke olarak benimsenmiştir.

II'nci BYKP'de öngörülen esaslara uygun olarak T.C. Merkez Bankası, 14.1.1970 tarihinde kabul edilip, 26.1.1970 tarihinde yürürlüğe giren 1211 sayılı kanunla, günün ve planlı ekonominin koşullarına uygun olarak yeniden organize edilmiş, görev ve yetkileri düzenlenmiştir.

1211 sayılı T.C. Merkez Bankası Kanunu'nun bazı maddeleri daha

(50) Sadıklar C. Tayyar: Türk Mali Sistemi İçinde Bankalar, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, No. 113, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1981, s.97.

sonra 3098 ve 3291 sayılı yasalarla değişikliğe uğramış; Banka'nın esas mukavelesinde de Bakanlar Kurulu'nun 19.9.1985 gün ve 85/ 9859 sayılı kararı ile değişiklikler yapılmıştır.

Soru 49 : T.C. Merkez Bankası'nın günümüzdeki hukuki yapısı, sermayesi, örgütlenme şekli nedir?

T.C. Merkez Bankası (TCMB), bir anonim şirket olarak kurulmuştur. 1999 yılına kadar banknot çıkarma imtiyazına ve tekeline sahip bulunmaktadır. Banka'nın faaliyeti esas itibariyle, 1211 sayılı kanun hükümlerine göre yürütülmektedir. TCMB'nin kuruluş kanununda açıklık bulunmayan hallerde özel hukuk hükümleri uygulanmaktadır.

Banka'nın merkezi Ankara'dır. Banka, Banka meclisinin kararı ile, şubeler açabilir. Nitekim 1988 yıl sonu itibariyle Banka'nın şube sayısı 24'e yükselmiştir. TCMB'nin Türkiye'de ekonomik faaliyetin canlı olduğu hemen her ilde şubesi bulunmaktadır. TCMB, yurtdışında temsilcilikler de açmıştır.

1211 sayılı yasada Banka'nın esas sermayesi 25 milyon TL olarak belirlenmiş olup, Bakanlar Kurulu kararı ile artırılabileceği öngörülmüştür. Bakanlar Kurulu da bu yetkiye dayanarak, 14.5.1988 gün, 88/ 12926 sayılı kararı ile Banka'nın sermayesinin 50 milyar TL'ye kadar artırabilmesini hükme bağlamış ve Banka'nın sermayesi 1988 yılında 25 milyar TL'ye yükseltilmiştir. Pay senetleri ada yazılı olup Banka'nın ilk kuruluşunda olduğu gibi dört sınıfa ayrılmıştır. (A) sınıfı pay senetleri Hazine'ye aittir ve sermayesinin % 51'inden aşağı düşemez. 1715 sayılı yasada Hazine'nin hissesi % 25 tavanı ile sınırlandırılmış iken 1970 yılında yapılan değişiklikle Hazine'nin payı en az % 51 olarak belirlenmiştir. Hazine'nin payındaki bu değişim, merkez bankacılığındaki sistem ve görüş değişikliğini yansıtmaktadır. I. Dünya Savaşı sonrasında merkez bankalarının devlete karşı bağımsız ve özerk olması görüşü ağırlık taşırken, daha sonraki yıllarda devletin ekonomik politikası ile bütünleşerek, devlet denetiminde emisyon tekeline sahip merkez bankacılığı görüşü yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Günümüzde Banka'nın pay senetlerinin dağılımının da ortaya koyduğu gibi, Hazine, Banka'nın genel kuruluna, dolayısıyla yönetimine egemen bulunmaktadır. (B) sınıfı pay senetleri Türkiye'de faali-

yette bulunan ulusal bankalara ayrılmıştır. (C) sınıfı pay senetleri, ulusal bankalar dışında kalan yabancı bankalarla imtiyazlı şirketlere ayrılmıştır. Ancak (C) sınıfı pay senetleri 15.000 adet ile sınırlandırılmıştır. 1715 sayılı ilk kuruluş yasasında, bu grup pay senetleri için % 10 sınırı varken, bu üst sınır, günümüzde % 6'ya indirilmiştir. (D) sınıfı pay senetleri de yine Türk uyruklu kişi ve ticari kuruluşlara ait bulunmaktadır.

Pay senetlerinin sınıflar arası dağılımında değişiklik yapmak olanaklıdır. Ancak bu değişiklikler, Hazine payının alt sınırı olan % 51 ile yabancı bankalarla imtiyazlı şirketlere ait (C) sınıfı pay senetlerinin üst sınırı (15.000 pay) aşılmamak koşuluyla yapılabilir.

Banka'nın organları, «(1) Hissedarlar Genel Kurulu, (2) Banka Meclisi, (3) Başkanlık (Guvernörlük), (4) Denetleme Kurulu, (5) Yönetim Komitesi, (6) İskonto Komiteleri ve Şubeler»den oluşmaktadır.

Banka'nın en önemli ve yetkili organı Banka Meclisi'dir. Banka Meclisi Başkan (Guvernör) ile Genel kurulca seçilen altı üyeden oluşur. Banka Meclisi üyelerinin görev süreleri üç yıldır. Her yıl Meclis üyelerinin üçte biri yenilenmektedir. Süreleri biten üyeler yeniden seçilebilmektedir. Banka Meclisi üyelerinin yüksek öğrenim görmüş, bankacılık veya iktisat ve maliye alanlarında bilgi ve deneyim sahibi olmaları gerekir. Banka Meclisi, TCMB üzerinde tam yetki ve denetim hakkına sahip olup, Banka'yı ilgilendiren bütün işlerle uğraşır. Yasalarla TCMB'ye verilen yetki ve görevlerin hemen tümü Banka Meclisi'nin kararı ile yürütülür.

Başkanlık (Guvernörlük), Başkan ile dört yardımcısından oluşur. Başkan, yasanın ilk şeklinde Banka Meclisi'nin önerisi üzerine Bakanlar Kurulu kararı ile beş yıl süre ile atanırdı. Bu sürenin sonunda yeniden atanma mümkündü. Yasa, bu hükmü ile, TCMB Başkanı'nı, siyasi etkilerden korumak istemişti. Ancak yasanın bu açık hükmüne karşın, beş yıllık süre tamamlanmadan da Başkanların çeşitli yollarla değiştirildiği gözlenmiştir. Nitekim 1987 yılında yapılan bir düzenleme ile atanma süresi kısaltılmış. Bakanlar Kurulu'nun, Başkan atama konusundaki yetkileri genişletilmiştir. Başkan (Guvernör)ın yüksek öğrenim görmüş, maliye, iktisat, bankacılık alanında bilgi ve deneyim sahibi olması şarttır.

Başkan, en yüksek yürütme amiri olarak Banka'yı yönetir ve yurt içinde ve dışında temsil eder.

Soru 50 : T.C. Merkez Bankası'nın günümüzdeki temel görev ve yetkileri nelerdir?

Kuruluş yasasında T.C. Merkez Bankası'nın temel görev ve yetkileri şu şekilde belirlenmiştir ([51]):

TCMB'nin temel görevleri, ekonomik gelişmeye yardım etmek amacıyla;

(i) Para ve kredi politikasını, kalkınma planları ve yıllık programlar gözönünde bulundurularak, ekonominin gereklerine göre ve fiyat istikrarını sağlayacak bir tarzda yürütmek,

(ii) Hükümetle ortaklaşa ulusal paranın iç ve dış değerini korumak amaçlarıyla gerekli önlemleri almak,

(iii) Ulusal paranın hacim ve dolaşımını düzenlemek,

(iv) Bankalara kredi verme işlerini, Kuruluş Kanunu'nda belirtilen esas ve sınırlar içinde yürütmek,

(v) Para arzını ve ekonominin likiditesini düzenlemek amacıyla açık piyasa işlemleri yapmak,

(vi) Mevduat vade ve türleri ile, mevduatta vade sürelerini ve bunların yürürlük zamanlarını belirlemek,

(vii) Ulusal para ile altın ve yabancı paralar arasındaki pariteyi (eşdeğeri-muadeleti), Hükümetçe belirlenecek esaslar çerçevesinde saptamak,

(viii) Altın ve döviz rezervlerini, yasalar ve Hükümetçe alınacak kararlar çerçevesinde, ülkenin ekonomik çıkarlarına uygun şekilde yönetmek,

(ix) Hükümetçe alınacak kararlar çerçevesinde borsada döviz ve kıymetli madenler üzerinde işlem yapmak,

(x) Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'nu temsil ve idare etmektir.

Banka, bu görevlerinin yanı sıra, Hükümetin mali ve ekonomik müşavirlik, mali ajanlık ve hazinedarlık görevlerini de yapmaktadır.

TCMB, merkez bankalarının temel işlevleri olan, para ve kredi politikasını yürütmek, paranın iç ve dış değerini korumak, ulusal paranın

(51) 1211 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Kanunu'nun 3098 ve 3291 sayılı yasalarla değişik 4'üncü maddesi.

hacmini ve dolaşımını düzenlemek, ekonominin likiditesini ayarlamak, altın döviz rezervlerini korumak ve ülke çıkarları doğrultusunda yönetmek, ekonomide kredi dağılımını düzenlemek, bankacılık sistemini gözetmek ve denetlemek, hükümetin hazinedarlığını, mali ajanlığını ve müşavirliğini yapmak gibi görev ve işlevlerin tümüne sahip bulunmaktadır.

TCMB'nin temel yetkileri de şu şekilde saptanmıştır:

a) Banknot çıkarma imtiyazı ve tekeli:

Türkiye'de banknot çıkarılması tek elden Banka'ya aittir.

b) Para-kredi konularında karar alma, Hükümete öneride bulunma:

Banka, para ve kredi konularında karar alma ve kendisine verilen yasal yetkiler çerçevesinde Hükümete öneride bulunma yetkisine sahiptir.

c) Reeskont, iskonto ve faiz oranlarını saptama:

Banka, kredi işlemlerinde uygulayacağı reeskont, iskonto ve faiz oranlarını, Hükümetçe izlenen ekonomik politikaları da gözönünde bulundurarak saptar.

d) Bankaları denetleme:

Banka, yetki ve görev alanına giren hususlara ilişkin yapmış olduğu her türlü düzenlemelere, bankaların uygun hareket edip etmediklerini denetlemek yetkisine sahiptir.

Banka, kendisine verilmiş olan yetkileri, kendi sorumluluğu altında bağımsız olarak kullanır.

Bankalar için Aralık 1987'de zorunlu hale getirilen bağımsız denetimle ilgili olarak T.C. Merkez Bankası'na görev ve yetki verilmiştir. Bağımsız denetim kuruluşlarınca hazırlanacak denetim raporlarının T.C. Merkez Bankası'na verilmesi gerekmektedir. Bağımsız Denetim Kuruluşları Tarafından Yapılacak Banka Denetimleri Hakkında Tebliğ'de de banka denetimlerinin esas ve şartları belirlenmiş bulunmaktadır ([52]).

---

(52) 16.1.1987 tarih ve 19343 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Bağımsız Denetim Kuruluşlarına İlişkin Tebliğ'in 8'inci maddesi. 24.12.1987 tarih ve 19674 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Bağımsız Denetim Kuruluşları Tarafından Yapılacak Banka Denetimleri Hakkında Tebliğ.

Soru 51 : T.C. Merkez Bankası, bankaları nasıl finanse eder?

T.C. Merkez Bankası, likiditenin son kaynağı, bankaların bankası olarak, bankacılık sistemine şu yollarla kaynak sağlar:

a) Senet ve vesikaları reeskonta ve avansa kabul suretiyle,

b) Orta vadeli reeskont ve avans işlemleriyle,

c) Tahvil karşılığı avans vermek yoluyla,

d) Altın ve döviz karşılığı avans verme yoluyla,

e) Kurye kredisi açarak.

f) Bankalarca kabul edilmiş veya aval verilmiş poliçeleri satın alarak.

Senet ve vesikaların reeskont ve avansa kabulü:

TCMB, bankalarca iskonto edilmiş olan ticari senetleri yeniden iskonto ederek (reeskont) ve/veya bankalarca teminat olarak verilen (tevdi edilen) senetler karşılığında bankalara avans vererek kaynak sağlayabilir. Ancak TCMB'nin bir senedi reeskont ve avansla kabul edebilmesi için bazı koşullar öngörülmüştür: (i) Senet, ticari bir senet (poliçe veya emre muharrer senet-bono) olmalıdır; (ii) Senet, ayrı ayrı sorumlu en az üç imza taşımalıdır. Banka, imzalardan biri yerine sigorta poliçeleri ile birlikte emtia veya mahsulü temsil eden belgeleri (makbuz senedi veya varant) kabul edebilir; ayrıksı durumlarda güvenilir iki imza ile de yetinebilir; (iii) Senedin vadesinin bitimine en çok 120 gün kalmış olmalıdır; (iv) Senet tutarı, Banka'nın bir önceki yıl sonu bilançosuna göre kullandırdığı toplam kredinin binde beşini aşmamalıdır. Aynı imzaları taşıyan birden fazla senetlerin toplamı bu sınırı aştığı takdirde, fazlası reeskonta veya teminata kabul edilemez. Ancak kamu müesseselerine verilecek kredi, böyle bir sınıra tabi değildir; (v) Banka Meclisince saptanmış ödünç (ikraz) limitleri veya tavanları aşılmamış olmalıdır. Diğer bir deyişle Banka Meclisi, her bankaya genel olarak ve kredi türlerine göre bir reeskont ve avans limiti tanıyabilir, işlemin yapılabilmesi için bu limitlerin dolmamış olması gerekir.

Banka, sanayi ve maden işleriyle uğraşan gerçek ve tüzel kişilerin bir banka tarafından ibraz edilecek ticari senetleri ile, küçük sanat er-

babı, esnaf ve esnaf kuruluşlarının kredi ihtiyaçlarını karşılamakla görevlendirilmiş bulunan bankalar (günümüzde T. Halk Bankası) tarafından verilecek senetleri, vadelerinin bitimine en çok 9 ay kalmış olmak kaydıyla, yukarıda belirtilen şekil ve koşullar içinde, reeskonta kabul edebilir.

Vadesi dokuz ayı aşmayan tarım senetleri de, ticari senetler gibi, reeskonta alınabilir.

TCMB, reeskonta alabileceği senetler karşılığında bankalara avans da verebilmektedir.

Merkez Bankaları, reeskont ve avans faiz hadlerini yükselterek, bankaların fon talebini kısabilecekleri gibi faiz dışı (parasal olmayan) önlemlerle de (bankalara limit tanıyarak, tayınlama yaparak reeskont ve avansa kabul edilecek senetlerde koşulları ağırlaştırarak) bankaların reeskont ve avans istemlerini kısıtlayabilirler. Merkez bankaları, sektörlere göre faiz oranlarını farklılaştırarak, kaynakların yönlendirilmesinde seçici (selektif) uygulamalar yapabilirler. T.C. Merkez Bankası da bu yetkilere sahip bulunmaktadır.

Merkez bankalarının iskonto oranını (reeskont haddini, faiz oranını) değiştirmesinin, bankalara ve kamuoyuna, izlenen politikanın yönünü bildirme gibi bir etkisi vardır. Merkez bankaları, iskonto oranını değiştirerek, izledikleri politikanın yönünü etkili bir şekilde bildirme olanağına sahip bulunmaktadırlar.

T.C. Merkez Bankası, son yıllarda, reeskont kredisini ihtisas bankaları aracılığıyla kullandırma eğilimi içinde görülmektedir. Özellikle ihracat reeskont kredilerini... Özel ihracat reeskont kredisi, ihracat faaliyetleriyle ilgili, sevk öncesi ve sonrası finansman ihtiyaçlarının karşılanması için, Türk Eximbank aracılığı ile kullandırılmaktadır.

TCMB, 1990'lı yılların başlarında, reeskont kredilerini bankacılık kesiminin likiditesini ayarlama işlevine dönük bir para politikası aracı olarak kullanma eğilimindedir. Bu amaçla, (i) bankacılık kesimine geçici likidite ihtiyaçlarının karşılanması için genel bir "Kısa Vadeli Reeskont Penceresi" açılması suretiyle orta ve uzun vadeli kredi tahsisine son verilmiş, (ii) avans şeklinde işleyen hesaplar tasfiye edilerek bunların yerine, senet vadeleri 92 güne çekilmek suretiyle, iskonto ve reeskont şeklinde kredi kullandırılması yoluna gidilmiş, (iii) faiz oranlarındaki sektörel farklılaştırma kaldırılarak reeskont ve

avans işlemleri bazında tek faiz ve iskonto oranı uygulamasına geçilmiştir.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de Merkez Bankası'nın resmi iskonto haddini değiştirerek bankaların kaynaklarını etkilemesi, yönlendirmesi önemini yitirmektedir. Ülkemizde de, 1980'li yılların sonlarından itibaren, banka kaynakları arasında Merkez Bankası kredilerinin payı azalmaktadır.

Orta vadeli reeskont ve avans işlemleri:

1970 yılında TCMB yasasında yapılan değişiklikle getirilen en önemli yeniliklerden biri de Banka'ya, orta vadeli reeskont ve avans işlemleri yetkisinin tanınmış olmasıdır. Banka, Banka Meclisince saptanan esas ve şartlar içinde, bankalar tarafından tevdi edilecek, vadelerine en çok sekiz yıl (ilk düzenleme şeklinde beş yıl idi) kalmış olan senetleri reeskonta kabul edebilmekte veya karşılığında avans verebilmektedir. Bu senetlerde en az iki sorumlu imzanın bulunması koşulu aranmaktadır.

Orta vadeli reeskont ve avans işlemlerinde de, reeskont ve avansa kabul edilecek senet tutarının, Banka'nın bir önceki yıl sonu bilançosuna göre kullandırdığı toplam kredilerin binde beşini aşmaması gerekir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, 1990'lı yılların başlarında, TCMB orta ve uzun vadeli kredi tahsisine son vermiştir.

Tahvil karşılığı avans:

Banka, devlet tahvilleriyle, Borsada kayıtlı diğer sağlam tahviller karşılığında, borsa değerlerinin en çok % 80'i oranında ve 120 gün vade ile bankalara avans verebilir. Ancak bankalara, kendi çıkardıkları tahviller karşılığında avans verilemez. TCMB'nin bankalara tahvil karşılığı vereceği avanslara yasal sınırlamalar getirilmiştir. TCMB'nin tahvil karşılığı bankalara vereceği avans, reeskont veya avansa kabul edilen senet ve vesikaların (orta vadeliler dışında) nominal tutarını aşamaz.

Altın ve Döviz karşılığı avans:

Yaygın bir uygulaması olmamakla beraber, TCMB, altın veya döviz karşılığı avans da verebilir.

Kurye kredisi (vesaik mukabili kredi):

TCMB, özellikle dışsatımda, dışsatım bedellerinin tahsiline değin geçecek süre içinde finansman gereksinmesini karşılamak üzere, bankalara kısa süreli kurye kredisi açabilir.

TCMB, bankalara ihracat finansmanı amacıyla vereceği kurye kredisinin koşullarını, gereksinimlere ve izlenen politikalara göre belirlemektedir.

Kabul Edilmiş veya Aval Verilmiş Poliçelerin Satın Alınması:

Diğer bankalarca kabul edilmiş veya aval verilmiş poliçeler, riski az, para piyasası araçlarından biridir. Merkez bankaları, bankalardan, güvenilir yabancı bankaların kabul ettikleri veya aval verdikleri poliçeleri satın alarak, dışsatımın finansmanı için kaynak sağlayabilirler. TCMB de, sınırlı ölçüde de olsa, 1992 yılı başlarında böyle bir uygulamayı başlatmıştır.

Soru 52 : TCMB, Hazine'yi, kamu kuruluşlarını nasıl finanse eder?

TCMB şu yollarla Hazine'yi finanse etmektedir:

Hazine'ye kısa süreli avans:

Banka, tutarı cari yıl genel bütçe ödenekleri toplamının yüzde onbeşini geçmemek üzere, Hazine'ye kısa süreli avans hesabı açar. Bu olanak, Hazine'ce genellikle sonuna dek kullanılmaktadır. Yıl içinde bütçeye konulan ek ödenekler dahi bu sınırın hesabında dikkate alınmaktadır. TCMB'nin Hazine'ye açmış olduğu kısa süreli avanslar, dolaşıma banknot çıkarmanın en önemli kaynağı haline gelmiştir.

Kamu kuruluşlarına kredi:

Banka, İktisadi Devlet Teşekküllerinin (İDT) ve iktisadi alanda faaliyet gösteren katma bütçeli idarelerin düzenleyecekleri bonoları veya Hazine kefaletini haiz bonolarını iskonto etmek veya karşılığında avans vermek yoluyla, söz konusu kuruluşları finanse etmektedir. Bu bonolarını hammadde ve ürün alımı ile ilgili, mevsimlik ihtiyaçların

karşılanmasına yönelik ve en çok dokuz ay vadeli olması gerekmektedir.

Banka İDT'ye ve diğer kamu kuruluşlarına yatırım ihtiyaçlarını karşılamak için kredi veremez. Banka'nın, kamu kuruluşlarına verdiği krediler üzerinde kontrol yetkisinin olmasına karşın, bu yetkisini etkili bir şekilde kullandığı söylenemez.

Kamu kuruluşlarının iskontoya kabul edilecek bonolarının en yüksek tutarı ile bunlara uygulanacak iskonto ve faiz hadlerini belirleme yetkisi, yasal olarak Banka Meclisi'ne aittir.

Kamu kesiminin sürekli finansman açığı nedeniyle TCMB'nin, Hazine ve kamu kuruluşlarına olan kredileri denetim altına alınamamakta ve krediler zaman zaman tahkim (konsolide) edilmekte, uzun süreli borçlar haline dönüştürülmektedir. İtfaya Tabi Hesaplar ve Aktifleştirilmiş Alacaklar, TCMB bilançosunda çok önemli bir paya sahip olup 1991 sonu itibariyle aktif toplamının yüzde 30.0'unu aşmıştır. TCMB'nin döviz varlıkları ile döviz yükümlülükleri dengeli olmadığından, daha açık bir deyişle net rezerv açığı olduğundan, TL'nin yabancı paralara karşı değer yitirmesi sürekli olarak negatif olan Değerleme Farkı'nı büyütmektedir. Hazine tarafından bu farklar ödenemediğinden, TCMB yasası uyarınca aktifleştirilmektedir (1211 s.K.Md. 61).

VI'ncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda T.C. Merkez Bankası'nın kamuya açtığı kredilerin payının azaltılması ve özel kesime açtığı krediler içinde de ihracat kredileri ile yatırım kredilerinin payının yükseltilmesi ilke olarak benimsenmiştir. Ancak kamu kesiminin finansman açıkları sürdüğü sürece bu ilkeyi uygulamak olasılığı zayıftır.

Soru 53 : T.C. Merkez Bankası'nın para-kredi konusunda yetkileri nelerdir? Bu amaçla hangi araçları kullanmaktadır?

TCMB, para ve kredi politikasını, kalkınma planları ve yıllık programlar gözönünde bulundurularak ekonominin gereklerine göre ve fiyat istikrarını sağlayacak bir şekilde yürütmekle görevlidir. Banka, ancak gerçek ticari işlere dayanan ve ulusal ekonominin gereksinimle-

rine uygun amaçlara yarayan faaliyetlere kredi tahsis edebilir.

Banka, para ve kredi konusunda, yukarıda belirtilen genel amaç ve yetkilerle uyumlu olarak şu araçları kullanmaktadır:

(1) Karşılık (mevduat munzam karşılığı-rezerv) oranının saptanması:

Bankaların ödünç verilebilir fonlarını, kredi hacimlerini etkilemek için kullanılan araçlardan biri, yasal (kanuni) karşılık veya zorunlu rezerv oranının Merkez Bankası'nca saptanmasıdır. Bu oran, bankaların kayıtsal para yaratma güçlerini belirleyen en önemli değişkenlerden biri olup para politikasının en etkili araçlarındandır. Mevduat veya ticaret bankaları, toplamış oldukları mevduatın bir bölümünü munzam karşılık olarak, TCMB'de açılan özel bloke bir hesaba nakten yatırmak zorundadırlar. Bu munzam karşılık (veya yasal karşılık, zorunlu rezerv) oranı, ekonominin durumu gözönünde tutularak TCMB'ce saptanmaktadır. Ülkemizde gerek enflasyonist baskı, gerek kamu kesimi finansman açıklarının büyük boyutlara ulaşması nedeniyle mevduat munzam karşılığı oranı, gelişmiş ülkelerdekinden çok yüksektir. Merkez Bankası, kanuni karşılık oranlarını, mevduatın vadeli veya vadesiz oluşuna göre ayrı ayrı saptayabileceği gibi, tüm mevduat türleri için tek oran da uygulayabilmektedir. TCMB, tercihli mevduat munzam karşılığı uygulaması yaparak, mevduat kaynağının kullanım şekline göre karşılık oranını değiştirerek, mevduat kaynağının öncelikli sektörlerin kredilendirilmesinde kullanılması halinde oranı düşürerek, banka kaynaklarını yönlendirmede seçici (selektif) bir araç olarak da kullanabilmektedir. Ancak 1980'li yılların ikinci yarısından sonra ülkemizde tercihli mevduat munzam karşılığı uygulamasına da son verilmiştir. TCMB, mevduat karşılıklarına verilecek faiz oranını da saptamak yetkisine sahip bulunmaktadır. Banka, bu yetkiye sahip olduğundan 1986 yılından beri TL mevduat karşılıklarına verilen faizi «sıfır» olarak uygulayabilmektedir.

Mevduatı azalan bankalara, mevduat karşılıkları Bankaca iade edilmektedir. Munzam karşılıklar, TCMB'ce hiçbir amaç ve kurumun veya konunun finansmanı için kullanılamaz. (Banka'nın esas sözleşmesinde 7 Ekim 1985 gün ve 85/9859 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile değişiklik yapılmazdan önce, Banka'ya yatırılan munzam karşılıkların en çok % 20'si T.C. Ziraat bankası'nın tarımsal finansmanlarına

tahsis edilebiliyordu.) Banka, yabancı para mevduat (döviz tevdiat hesapları-DTH) için de karşılık oranı saptamaya yetkili bulunmaktadır. Döviz tevdiat hesapları için belirlenecek karşılık oranı, TL mevduatından farklı olabilmektedir. TCMB, günümüzde, DTH'ler için yabancı para olarak oluşturulacak karşılıklara, TL mevduat karşılıklarından farklı olarak faiz vermektedir. TCMB, son yıllarda, DTH'ler için hem yabancı para (USD, DEM, HLF, FF, SFR), hem de TL olarak karşılık oluşturulması uygulamasını yapmaktadır.

(2) Disponibilite oranının belirlenmesi:

Bankaların yükümlülüklerine karşı ellerinde bulunduracakları likit değerlerin (para ve değer yitirmeden hızla paraya çevrilecek finansal varlıkların) oranını diğer bir deyişle umumi disponibilite oranını saptamak yetkisi de TCMB'ye aittir. TCMB, yalnız umumi disponibilitenin asgari oranını değil, bu oranın hesaplanmasında nelerin disponibl (likit) değer, nelerin yükümlülük (taahhüt) sayılacağını belirlemek, bu kavramlara açıklık getirmek yetkisine de sahip bulunmaktadır.

TCMB, bu oranı ve oranın pay ve paydasını ayarlamak yoluyla, bankaların ödünç verilebilir fonlarını, dolayısıyla kredi hacimlerini etkilemek olanağına sahip bulunmaktadır.

TCMB, disponibl değer olarak devlet tahvili ve hazine bonolarını (DİBS) kabul ederek ve oranı yüksek tutarak, bankaların mevduatları arttıkça DİBS almalarını bir anlamda zorunlu hale getirerek, kamu kesimi için finansman olanağı yaratmaktadır.

Banka, ticaret bankalarının döviz pozisyonu yönetimine ilişkin olarak ayrı bir döviz likidite oranı da saptamaktadır.

TCMB, munzam karşılık oranlarını süresinde tesis etmeyen veya noksan tesis eden bankalara, cezai faiz uyguladığı gibi, disponibilite oranını eksik tesis eden bankalara da eksik tesis olunan disponibl değerler üzerinden cezai faiz tahakkuk ettirmektedir.

(3) Banka kredilerinin düzenlenmesi:

TCMB, kalkınma planları ve yıllık programların hedeflerine uygun olarak banka plasmanları üzerinde nicelik ve nitelik bakımından düzenleyici tedbirler almak, genel kredi hacmi ile genel kredi hacmi içinde çeşitli kredi türlerinin sektörler ve konular itibariyle dağılımını ayarlamak yetkisine sahiptir. Görülüyor ki TCMB, kredilerin düzen-

lenmesine ilişkin olarak,

(a) Kredilere tavan getirebilir.

Kredi tavanları genel olabileceği gibi, sektörel de olabilir.

(b) Seçici (selektif) kredi, kontrol ve yönlendirmesi yapabilir.

Banka kredilerinin ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan öncelikli sektörlere akmasını sağlamak için TCMB seçici (selektif) uygulamalar yapabilir. (Örneğin reeskont veya avans kolaylıkları, farklı faiz uygulaması, faiz farkı iadesi, tercihli mevduat karşılık oranları sistemi — öncelikli sektörlere verilecek kredilerin mevduat kaynağına daha düşük karşılık oranı uygulaması— gibi.) Selektif uygulamalar özendirici veya caydırıcı —negatif— olabilmektedir.

(c) Banka kredilerinin sektörel dağılımını etkilemek için, zorlayıcı alt ve üst sınırlar belirleyebilir.

TCMB, geçmiş uygulamalarda da görüldüğü gibi, banka kredilerinin belirli bir yüzdesinin öncelikli sektörlere verilmesi için, oransal olarak alt sınırlar belirleyebilmektedir.

(4) Faiz oranlarının saptanmasına ilişkin önerilerde bulunmak:

1970 yılında yürürlüğe giren 1211 sayılı yasada mevduat ve kredi faizlerinin saptanması yetkisi TCMB'ye bırakılmış iken (ancak TCMB'nin bu konudaki kararı Yüksek Planlama Kurulu'nun uygun görüşü ve Bakanlar Kurulu kararı ile yürürlüğe girmekte idi); daha sonra, 1983 yılında, Bankalar Kanunu'nda 70 sayılı KHK ile yapılan değişiklikle ve daha sonra 3182 sayılı Bankalar Kanunu ile faizleri tespit yetkisi Bakanlar Kurulu'na verilmiştir. Günümüzde Banka'nın kredi işlemlerinde ve mevduat kabulünde alınacak ve verilecek azami faiz oranlarının tespitine ilişkin yetkisi, Başbakanlığa öneride bulunma şekline dönüştürülmüştür.

(5) Açık piyasa işlemleri yapmak.

(6) Para ve krediye ilişkin önlemler alınması konusunda Hükümete görüş vermek.

(7) Bankalararası (Interbank) Para Piyasasını örgütlemek ve bu piyasada aracılık yapmak.

T.C. Merkez Bankası'nın örgütlediği bankalararası para piyasası

(interbank), ülkemizde Nisan 1986 yılında hizmete girmiştir. Bu piyasa, kısa dönem için nakit fazlası olup bunu yatıramayan bankalar ile kısa dönemli nakit ihtiyacı bulunup bu gereksinimlerini uzun dönemli varlıklarını elden çıkarmadan karşılamak isteyen bankaların birbirleriyle karşılaştırılması amacını gütmektedir. Bu piyasada bir günlük (overnight) borç alıp verme olanağının bulunması, bankalara likidite yönetiminde yeni boyutlar kazandırmış, bankalar Türk Lirası yönetimi ile döviz yönetimini bir arada yürütmeye başlamışlardır. Piyasanın gelişmesi, bankaların Merkez Bankası kaynaklarına olan gereksinimlerini de azaltmıştır. Uygulanan reeskont faizinin piyasa faizinden daha yüksek olduğu durumlarda bankalar, bu piyasadan borçlanıp Merkez Bankası'na olan borçlarını ödeyebilmekte, aksi durumlarda limitleri dahilinde Merkez Bankası'ndan borçlanıp piyasaya para plase edebilmektedirler. Böylece Merkez Bankası'nın ekonomideki likiditeyi ayarlama işlevi, bir ölçüde de olsa, bu pazar aracılığı ile yerine getirilmiş olmaktadır. Ayrıca, bankacılık sisteminin para gereksinimi önemli ölçüde piyasa aracılığı ile kendi içinde karşılanabildiğinden Merkez Bankası'nın bankalara kısa dönemli nakit sağlama muslukları da zorlanmamaktadır. Bankaların fon fazlaları ve fon gereksinimleri için yaptıkları alışverişler Merkez Bankası'na borç verme ve Merkez Bankası'ndan borç alma şeklinde gerçekleştiğinden ülkemizde en risksiz fon sağlama ve plase etme yeri, bankalararası para piyasası olmaktadır. TCMB, bu piyasada uyulacak kuralları belirtmekte, zaman zaman bu piyasaya fon alıcısı olarak girerek ekonomideki likidite fazlasını emebilmektedir. TCMB, bu piyasada oluşacak faizlerin alt ve üst sınırlarını etkileyebilmektedir.

(8) Para kredi piyasasına ilişkin diğer yetkiler:

Banka, taksitli satışların tabi olacağı esas ve şartları, ayrıca özel sektör kuruluşlarınca satışa çıkarılacak tahvillerin faiz oranlarını saptamaya yetkili bulunmaktadır.

Soru 54 : Açık piyasa işlemleri nedir? TCMB, açık piyasa işlemlerini nasıl ve hangi kapsamda yapabilir?

Açık piyasa işlemleri, ekonomide para arzını, faiz hadlerini ve

kredi hacmini etkilemek amacıyla merkez bankalarınca finansal varlıkların (menkul değerlerin) alınıp satılması işlemi olarak tanımlanabilir.

Tüm merkez bankalarında olduğu gibi TCMB'ye de açık piyasa işlemleri yapmak olanağı tanınmış ve bu olanak, son yıllarda TCMB yasasında 3098 ve 3291 sayılı yasalarla değişikliklerle yeniden düzenlenmiş, genişletilmiş ve bu konudaki sınırlamalar kaldırılmıştır.

Açık piyasa işlemlerine konu olabilecek menkul değerler ve/veya kıymetli evrak, Banka'nın kuruluş yasasında 5 grupta toplanmıştır. (1211 sayılı kanunun 3291 sayılı yasa ile değişik m. 52). Bunlar:

(i) Bankaca reeskonta veya avansa kabul edilebilecek kısa süreli ticari senetler,

(ii) Her tür devlet iç borçlanma senetleri ile kamu idare ve kuruluşlarının tahvilleri,

(iii) Ödenmiş sermayesi 500 milyon TL olan anonim şirketlerin borsada kayıtlı tahvilleri ile Sermaye Piyasası Kurulu'nca çıkarma izni verilen borç senetleri,

(Ancak, Banka Meclisi, 500 milyon TL olarak belirlenen bu ödenmiş sermaye miktarını, toptan eşya genel endekslerindeki değişmeleri gözönünde tutarak yeniden belirlemek yetkisine sahip bulunmaktadır.)

(iv) Banka mevduat sertifikaları,

(v) Vadelerine en çok 120 gün kalmış gelir ortaklığı senetleri ile kâr-zarar ortaklığı belgeleri

dir.

TCMB, sözü edilen kamu ve özel sektör kuruluşlarına ait finansal varlıkları (menkul değerleri ve kıymetli evrakı) para arzını ve ekonominin likiditesini düzenlemek amacıyla kendi nam ve hesabına alıpsatma yetkisine sahip bulunmaktadır. Açık piyasa işlemlerine konu olabilecek finansal varlıklar kısa süreli olmak koşuluyla geniş tutulmuştur. Ayrıca açık piyasa işlemlerine konu edilecek veya işlem dışı bırakılacak senet türlerinin ekonomik gelişmeler gözönünde tutularak Banka Meclisi'nce yeniden belirlenmesi olanağı getirilmiştir. Böylece senet türleri açısından esnek bir sisteme geçilmiştir. Ancak açık piyasa işlemlerine konu olacak senetlerin kısa süreli olması esastır; vadesi 12 ayı aşan senetlerin açık piyasa işlemine dahil edilmeyeceği, söz konu-

su yasaca hükme bağlanmıştır.

TCMB, söz konusu finansal varlıkları alıp satabileceği gibi, ayrıca vadeleri dikkate almaksızın (bir yıldan daha uzun süreli senetler de dahil) geri satma anlaşması imzalayarak satın alabilir veya geri alma anlaşması imzalayarak satabilir. Ancak bu tür anlaşmaların süresi 91 günü aşamaz.

TCMB, söz konusu işlemleri kendi nam ve hesabına yapacaktır. Bu işlemler için özellikle menkul kıymet borsalarında yapılacak işlemler için Banka'nın mali aracılar (borsa bankerleri) kullanması, «kendi nam ve hesabına» koşulunu bozmaz. Nitekim anılan yasa TCMB'yi, açık piyasa işlemleriyle ilgili kurum ve kuruluşları, bankalar ve/veya Sermaye Piyasası Kanunu'na göre belirlenen aracı kurumlar arasından işlemin özelliğini gözönünde bulundurarak, saptamaya yetkili kılmıştır.

Açık piyasa işlemleri, para arzını ve ekonominin likiditesini düzenlemek amacına yönelik olduğundan, Hazine'ye, kamu idare ve kuruluşlarına ve diğer kurum ve kuruluşlara kredi yardımı amacıyla yapılamaz.

TCMB, Hazine'nin mali ajanı olarak da, Hazine'ce gerekli karşılıkların oluşturulması halinde, Hazine adına her tür Devlet iç borçlanma senetlerinin tanzim alış ve satışlarını da yapabilme yetkisine sahip bulunmaktadır.

Açık piyasa işlemleri için bir ekonomide gelişmiş bir para ve sermaye piyasasının varlığı zorunludur. Bu piyasada yeterli sayı ve tutarda finansal varlığın serbetçe alınıp satılabilmesi gerekir. Ayrıca merkez bankasının güçlü bir menkul değer (finansal varlık) portföyüne ve yeterli kaynaklara sahip bulunması da açık piyasa işlemlerinde etkinlik için diğer bir ön koşuldur. Türkiye'de gelişmiş bir para ve sermaye piyasasının olmaması, TCMB'nin güçlü bir portföye sahip bulunmaması, yasal olarak açık piyasa işlemlerinde sınırların kaldırılmış olmasına karşın, TCMB'nin gerekli fonu nereden sağlayacağının belirlenmemiş olması, günümüze değin TCMB'yi açık piyasa işlemlerine etkin bir biçimde girişmekten alıkoymuştur. Ancak son yıllarda T.C. Merkez Bankası, oldukça yaygın bir şekilde, (i) doğrudan alım, (ii) doğrudan satım, (iii) repo (röpor-repurchase agreement), (iv) ve ters (reverse) repo işlemleriyle açık piyasa işlemleri yapmaktadır. Repo,

ileride belirli bir tarihte, önceden saptanmış fiyat üzerinden geri satın alma koşuluyla satış; ters repo ise geri satma koşuluyla satın alma şeklinde tanımlanabilir. Ülkemizde açık piyasa işlemleri, gerek yaygınlığı, gerek riskinin azlığı, gerek vergi avantajı nedeniyle DİBS üzerinden yapılmaktadır.

Merkez bankaları, açık piyasa işlemleriyle, bankaların ödünç verilebilir fonlarını, ekonominin likiditesini ayarlayabildikleri gibi, açık piyasa işlemlerine konu menkul değerlerin fiyatlarını ve gelecekte menkul değerlerin fiyatlarına ilişkin bekleyişleri de etkileyebilmektedirler.

Soru 55 : TCMB'nin altın ve döviz işlemlerine ilişkin işlemlerde yetkisi nedir?

TCMB, altın ve dövizle ilgili olarak şu işlemleri yapabilir (1211 s.k.m: 53):

(i) Sikke veya külçe halinde altın alıp satabilir.

(ii) Altın dışalımı ve dışsatımı yapabilir.

(iii) Altın karşılığında avans verebilir.

(iv) Vadeli (forward) ve vadesiz (spot) her tür döviz alım ve satımı yapabilir.

(v) Geri satma anlaşması ile döviz satın alabilir veya geri alma anlaşması yaparak döviz satabilir.

(vi) Döviz karşılığında avans verebilir.

(vii) Bankalara kısa süreli kurye kredisi açabilir.

(viii) Döviz olarak karşılıklı veya karşılıksız her çeşit avans ve krediler alabilir.

(ix) Para swapı yapabilir.

Swap, bir para cinsinin peşin olarak (spot) diğer bir para cinsine karşılık satın alınıp ileriki bir tarihte satılması için yapılan bir anlaşma olarak tanımlanabilir. Para swapı için; iki kuruluş arasında belirli bir döviz cinsinin, diğer bir döviz cinsi karşılığında, taraflarca anlaşılan swap kuru üzerinden ve anlaşma dönemi sonunda aynen geri verilme

koşuluyla değiştirilmesi işlemi tanımı da yapılabilir.

(x) Ticaret ve ödeme anlaşmaları gereğince, muhabir bankalara kredi verebilir.

TCMB'nin efektif ve döviz kurlarını, alım-satım fiyatlarını saptamak yetkisi de bulunmaktadır.

T.C. Merkez Bankası'nın para ve döviz piyasalarında etkinliğinin artırılması, VI'ncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ilke olarak benimsenmiştir.

Soru 56 : TCMB'nin danışmanlık, mali ajanlık ve hazinedarlık görevleri nelerdir?

Banka'nın Hükümet'le olan ilişkileri ve bununla ilgili görevleri üç başlık altında toplanabilir: (i) Mali ve ekonomik müşavirlik, (ii) Mali ajanlık, (iii) Hazinedarlık.

Mali ve Ekonomik Danışmanlık:

Merkez Bankası, Hükümet'in mali ve ekonomik konularda danışma organıdır. Banka'nın, Hükümete, gerektiğinde para ve krediye ilişkin önlemlerin alınması konusunda görüş vermesi görevleri arasındadır. Banka, ayrıca para ve kredi politikası konusunda Hükümetçe incelenmesi istenecek hususlarda da görüş bildirmekle yükümlüdür.

Mali Ajanlık:

Hükümet, TCMB'yi her nevi Devlet iç borçlanma senetlerinin mali servisini, özel kanunlara veya bunlara dayanan kararlara göre kambiyo denetlemesini ve dış ticaret rejimi uygulamasını veya benzeri işlemleri yapmakla görevlendirebilir. Uygulamada bu konuda görevler, Banka'ya verilmektedir. Banka, Devlet İç borçlanma senetlerinin mali servisini en geniş biçimde yerine getirmektedir.

Hazinedarlık:

Diğer birçok ülkede olduğu gibi Merkez Bankası, Türkiyede de devletin hazinedarıdır. Devletin gerek içerde ve gerekse yabancı ülkelerde para alım ve ödemelerini ve tüm Hazine işlemlerini ve ülke içi

ve ülke dışı para nakil ve havale işlerini TCMB yapar.

Ayrıca Hazine ve katma bütçeli idarelerle yerel yönetimlere ait paraların (mevduatın), şubesi bulunduğu yerlerde TCMB'ye, Banka'nın kurulu bulunmadığı yerlerde de muhabiri olan T.C. Ziraat Bankası'na yatırılma zorunluluğu vardır.

Soru 57 : TCMB'nin yapamayacağı işlemler nelerdir?

Güven vermek, Banka'nın bazı riskli işlemlere girişmesini önlemek amacıyla ve bazı ekonomik düşüntülerle (mülahaza) TCMB'nin yapamayacağı işlemler, yasada sayılmıştır (1211 s. k., m: 56):

(i) Yasada açıkça yetki verilen işler dışında karşılıksız kredi açamaz ve avans veremez;

(ii) Her ne şekilde olursa olsun, kefil olamaz ve teminat veremez. Yalnız Milli Piyango için verilecek kefalet bu hükmün dışında bırakılmıştır;

(iii) Portföyünde mevcut senetleri yenileyemez;

(iv) Salt taşınmaz mal alımı ile ilgili senetleri reeskonta kabul edemeyeceği gibi, bunlar üzerine avans da veremez;

(v) Yasada belirtilen hususlar dışında, kendi nam ve hesabına hiçbir iş ve ticaret yapamaz; şirket ve kuruluşlara iştirak edemez, hisse senedi satın alamaz ve bunları avansa kabul edemez;

(vi) Kendi ihtiyacı için gerekli taşınmazlar dışında taşınmaz mal edinemez. Alacağını tahsil nedeniyle edinmek zorunda kaldığı taşınmazları da kendi faaliyetinde kullanmadığı takdirde, en çok üç yıl içinde elden çıkarmak zorundadır.

Beşinci Bölüm

TÜRKİYE'DE İSLÂM BANKACILIĞI

—ÖZEL FİNANSMAN KURUMLARI—

Soru 58 : İslâm Bankacılığı nedir? İslâm Bankacılığı'nı hangi koşullar doğurmuştur?

Özellikle son 30 yılda önem kazanan İslâm Bankacılığı, çoğunlukla Pakistanlı ekonomistlerin yoğun çabaları ile geliştirilmeye çalışılmakta ve İslâm Bankacılığı'nın, günümüz ekonomik sistemine değişik bir yaklaşım, değişik bir yöntem olduğu savunulmaktadır.

İslâm Bankacılığının Dr. Ahmet El Naggar'ın 1963 yılında Mısır'ın Mit Ghamr bölgesinde kurmuş olduğu, deneme niteliğinde, İslâm Tasarruf Bankası ile başlamış olduğu genellikle ileri sürülür. Konuya daha uzun tarihi bir perspektiften bakıldığında, çağdaş İslâm Bankaları yüzyıllar süren bir gelişmenin son halkaları olarak görülmektedir. İslâmi İş Ortaklıkları, sonuçta İslâm Bankacılığına dönüştürülmüştür. İslâm toplumlarında, para vakıfları ve İslâmi İş Ortaklıkları, büyük ölçüde, bankaların temel işlevlerini görmüşlerdir.

İslâm Bankacılığı'nın en belirgin özelliği, İslâm dünyasında faizin haram sayılması nedeniyle, faizsiz bir ekonomik sistem geliştirmeye çalışmasıdır. İslâm Bankacılığı'nın dayandığı iki temel, (i) paranın bir mal değil, bir değişim aracı, bir finansman ölçüsü olması, (ii) emeğini ortaya koyanla sermayesini ortaya koyanın her sonuca (kâr veya zarara) birlikte katlanması ilkesidir.

İslâm Bankaları'nın doğuşunu hazırlayan nedenler, (i) dini, (ii)

ekonomik, (iii) politik nedenler olarak üç ana başlıkta toplanabilir.

Dini Nedenler:

İslâm Bankaları'nın doğuşunu hazırlayan dini nedenlerin başında, islâmiyetteki faiz yasağının geldiği söylenebilir. Faizin haram sayılması, İslâm ülkelerinde yaşayan müslümanların bir bölümünün, faizle çalışan günümüz bankaları ile ilişkiye girmekten kaçınmasına neden olmaktadır. Böylece ekonomide birikimlerin harekete geçirilmesi ve birikimlerin yeni kaynaklara gereksinme duyan işletmelere aktarılması aksamaktadır. Bu olguyu gözleyen İslâm ülkeleri, sermaye birikimini hızlandırmak, birikimleri finansal pazarlara çekebilmek için, müslümanların dini inançları ile uyumlu bankacılık sistemi geliştirmeye çalışmışlar veya mevcut bankaları faizsiz çalışma esasına göre yeniden düzenlemişlerdir.

Ekonomik Nedenler:

İslâm Bankacılığının doğuşunu hazırlayan ekonomik nedenlerin başında, İslâm ülkelerinin petrol kaynaklarından 1970'li yıllarda sağladıkları büyük petrol gelirleri gelmektedir. Gerçekten 1970'li yıllarda OPEC ülkelerinin petrol fiyatlarını yukarıya çekmesiyle petrol ihraç eden İslâm ülkelerinin gelir ve birikimleri büyük tutarlara ulaşmıştır. Bu ülkelerin dış ticaret fazlaları, petro-dolar olarak nitelendirilen tasarruf şeklinde Batı ülkelerine akmış, İslâm ülkelerinin kalkınma ve gelişmesine katkıda bulunmamıştır. Hatta bu ülkelerde gelir dağılımını daha da bozmak, ikili (dualist) ekonomik yapıyı güçlendirmek gibi olumsuz etkiler de yaratmıştır. İslâm ülkelerinde bu sakıncalar veya eksiklikler zamanla duyulmuş ve bu ülkeleri ekonomik çözüm aramaya yöneltmiştir. Ayrıca, diğer tarafta petrol zengini olmamakla beraber, doğal kaynakları ve insan gücü olan; fakat yeterli sermayeye sahip olamadıkları için bu kaynakları değerlendiremeyen geri kalmış veya gelişmekte olan İslâm ülkeleri de bulunmaktadır. Sermaye fazlası olan İslâm ülkeleri ile sermaye açığı olan İslâm ülkeleri arasında yapılacak bir işbirliğinin taraflar için olumlu sonuçlar verebileceği görüşü de İslâm Bankaları'nın kuruluşunda diğer bir etken olmuştur.

İslâm ülkeleri arasında sermaye hareketlerini canlandıracak, işbirliğini ve kaynak transferlerini gerçekleştirecek ve İslami ilkelere göre faaliyet gösterecek uluslararası İslâmi bankacılık fikri, özellikle Suudi

Arabistan Kralı Faysal tarafından hararetle desteklenmiştir. Nitekim 1975'te Suudi Arabistan Krallığı'nın etkin desteği ile İslâm Kalkınma Bankası — The Islamic Development Bank— kurulmuştur.

İslâm Bankacılığı'nın doğuşunu hazırlayan ekonomik etkenlere, petrol gelirleri dışında şu iki neden de eklenebilir:

Günümüz ticaret bankaları, kalkınma hedefine yönelik uzun süreli yatırım kredileri yerine ticari amaçlı kısa süreli kredileri yeğlemekte; bu tutum, gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarına bir engel oluşturmaktadır. İslâm bankaları, kalkınma amacına yönelik yatırım projelerini finanse ederek, gelişmekte olan ülkelerdeki bir eksikliği giderebilir.

Faiz esasına göre çalışan bankalar, sanayi ve ticaretin ortakları olmadıklarından, öncelikle kendi çıkarlarını düşünmekte ve kredi verdikleri firmaların verimli çalışıp çalışmadığını gereği gibi denetlememekte, izlememektedirler. Bu tutum, ülke ekonomisine zarar vermektedir. Buna karşı İslâm bankaları, fonları daha çok ortaklık esasına göre kullandıracaklarından, ülke ekonomisinin çıkarlarını gözönüne almak ve fon kullanımını denetlemek zorundadırlar.

Politik Nedenler:

Bazı İslâm ülkelerinde, söz konusu türde bankacılığın yaygınlaşmasında politik nedenler de söz konusudur. Dini esaslara göre devlet yönetimi Pakistan ve İran'da; petrol gelirleri ile de zenginleşen sarrafları denetim altına alma çabası da Suudi Arabistan'da İslâm Bankacılığı'nın gelişmesinde etkili olmuştur. Pakistan 1979 ortalarından itibaren faizsiz bankacılığı kademeli olarak başlatmış bulunmaktadır.

Günümüzde üç tür İslâm bankasından söz edilebilir:

(i) İslâm tasarruf bankaları, (ii) İslâm ticaret bankaları, (iii) İslâm kalkınma bankaları.

İslâm tasarruf bankasının ilk denemesi Mısır'da 1963 yılında tarım kesiminde yaşayanların tasarruflarını üretken alanlara kaydırmak için yapılmış ancak bu deneme uzun ömürlü olmamıştır. Esasları belirlenmiş olmasına karşın, Ahmet El-Naggar'ın Mısır'daki İslâm Tasarruf Bankası örneği, yaygınlaşmamıştır. İslâm Kalkınma Bankası'nın ilk ve bugün için tek örneğini de, İslâm ülkelerinin sermayesini sağladıkları 1975 yılında kurulan İslâm Kalkınma Bankası (Islamic Development

Bank) oluşturmaktadır. Günümüzde İslâm Bankacılığı açısından yaygın tip, İslâm Ticaret Bankalarıdır.

Soru 59 : İslâm Bankaları'nın amaçları nelerdir?

Kapitalist-sistem içinde İslâm Bankacılığı'nın amaçları, 1980 yılında Riyad'da toplanan İslâm ülkeleri merkez bankaları guvernörleri toplantısında şöyle belirlenmiştir:

(i) İslâm ilkelerinin ekonomik hayata uygulanması;

(ii) Tasarrufları doğrudan yatırımlara yönlendirerek istihdam yaratma ve böylece sosyo-ekonomik amaçlara ulaşılmasını kolaylaştırma;

(iii) Dengeli bir finans sistemi kurma;

(iv) Çeşitli bankacılık hizmetlerinin İslâmi ilkeler doğrultusunda yapılmasını sağlama;

(v) Faizli bir sistem içinde yaşayabilmek, başarı sağlayabilmek için, kâr fırsatlarından olabildiğince yararlanma.

Bu amaçlara yönelik politikalar ise, (i) emek ve sermaye sahipleri arasında dengeli ve adil bir ilişki kurabilmek için «kâr-zarar ortaklığı» yöntemini geliştirmek, (ii) tasarruf fazlası ekonomik birimlerle fon açığı olan ekonomik birimler arasındaki bankanın mali aracı görevini koruma, (iii) faizin esas olduğu bir ekonomik düzende faizsiz bankacılığı başarıyla işler hale getirmek üzere yeni yöntemler ve teknikler uygulanması şeklinde özetlenebilir.

Soru 60 : İslâm Bankaları'nın çalışma yöntemleri ve yaptıkları başlıca işlemler nelerdir?

Parayı bir mal değil sadece bir değişim aracı olarak gören, biriktirilmesine ve saklanmasına neden olduğu için paranın esas işlevini bozduğu gerekçesiyle faize karşı çıkan ve temel İslâmi esaslara göre hareket eden İslâm Bankacılığı'nın başlıca çalışma yöntemleri, başlıca işlemleri şunlardır:

Mudaraba (Modaraba) (İş Ortaklığı):

Mudaraba, esas olarak bir tarafın emek, bilgi ve tecrübe, diğer tarafın ise sadece sermaye koyarak yürüttükleri bir faaliyet türüdür. Mudaraba, iş ortaklığı veya kâr-zarar ortaklığı olarak nitelendirilebilir. Emek, bilgi ve tecrübesini koyan aynı zamanda faaliyetin yönetimini de üstlenmektedir. Tüzel kişiliğe de sahip olabilecek bu yöneticiye «mudarib» denilmektedir. Faaliyete yalnız sermayesi ile katılan kişi veya kuruma da "Rab-El-Mal" denir. Rab-El-Mal yalnız faaliyeti denetleme yetkisine sahiptir.

Mudaraba daha açık bir anlatımla, bir tarafta sermaye sahibi kişi veya kişilerle diğer yanda bu sermayeyi emeği, bilgi ve tecrübesiyle değerlendirecek olan kişi arasında kârın paylaşılması esasına göre yapılan bir anlaşma, kurulan bir ortaklıktır. Bu ortaklıkta emeğini koyan, sermayeyi yöneten, ne ana parayı geri ödemeyi ne de belirli bir kâr payı sağlamayı taahhüt etmektedir.

Mudarabanın temel özellikleri:

(i) Sermaye sahibi olan kişi ile emeğini, bilgi ve tecrübesini ortaya koyan kişinin kâra ortak olmaları; (ii) Tarafların kâr paylarının belirli (maktu) olmaması, kârın taraflar arasında önceden belirlenmiş bir oranda bölünmesi; (iii) Zararın tamamen sermayedara ait olması; (iv) Sermayenin emeğini koyan tarafından yönetilmesi; (v) Sermayedarın ise sadece denetim yetkisine sahip olmasıdır.

Günümüzde modern İslâm bankalarını mudarib olarak yorumlamak olanaklıdır. İslâm bankası, mudarib, bir veya birkaç tasarrufçunun değil binlerce yatırımcının birikimlerini bünyesinde toplayabilmekte ve yüzlerce girişimciye işletilmek üzere sermaye aktarabilmekte, plase edebilmektedir. Gerçekte İslâm bankaları mudaraba akdi çerçevesinde daha çok kısa süreli ticari projeleri finanse etmekte ve bu tür projelerin tüm finansman gereksinimi bankaca karşılanmaktadır.

Mudarabada sermayedarın kâr payı önceden kesin ve belirli olmadığı gibi zarar da tamamen sermayedara ait olduğundan, bu işlemde sermayedar faaliyetin kârlılığını daha iyi değerlendirmek, kaynakların kullanımını yakından izlemek durumundadır.

İslâm bankalarının mudileri ile klasik bankaların mudileri arasında, teorik olarak, fark vardır. Bankalar, mudilerine anaparalarını ve tahakkuk eden faizlerini ödemek zorundadırlar ve bu ödemeyi

kârlılık durumları ne olursa olsun yapmakla yükümlüdürler. Oysa İslâm bankaları, mudileri ile kâr veya zararın paylaşılması konusunda bir sözleşme imzalamaktadırlar. Zarar olduğu takdirde, tıpkı klasik mudarabalarda olduğu gibi, mudiler arasında, yatırmış oldukları sermayenin nispi büyüklüğüne göre, paylaşılması gerekmektedir.

Murabaha (Üretim Desteği Sağlanması):

Murabaha, sermaye sahibinin bir malı satın alıp belli bir kâr payı ekleyerek müşterisine vadeli olarak satması demektir. Bir tacir, bir malı satın almak için İslâm bankasından kredi istediğinde, banka krediyi para olarak vermez, müşterisinin yazılı isteği (talimatı) üzerine, emtiayı satın alır ve üzerinde anlaştıkları kâr payını ekleyerek bu kişiye satar. Bu işlemde malın fiziki olarak mevcut olması, bankanın malı satın aldıktan sonra satması gerekir. Fiziki varlığı olmayan soyut varlıklar (patent, marka, ticari isim vb. sınai haklar) için murabaha geçerli değildir. Malı satın almak isteyen müşterinin sonradan vaadinden cayması, banka için ciddi bir risk doğuracağından, bunu önlemek için, müşterinin bankaya başvurusunun veya talimatının yazılı olması istenmektedir. Vadeli olarak satılan malın bedelinin tahsili bir defada veya taksitler halinde olabilir. Banka, tahsilatı güven altına alabilmek için müşteriden güvence de isteyebilir.

Murabaha, aslında, maliyet artı kârı içeren bir işlemdir. Kâr haddinin alıcı ile satıcı arasında karşılıklı olarak belirlendiği bir satış şeklidir. Bu satış şeklinde satış fiyatı, kararlaştırılmış olan kâr haddini de içermektedir. Önceden belirlenen kâr haddi, vade farkı olarak yorumlanabilir. Murabaha'yı teorik olarak faizden ayıran nokta, paranın para ile değil de mal ile değiştirilmiş olmasıdır.

Bir finansal işlemin faiz içermesi için şu üç öğenin bir arada bulunması gerekir: (i) Ödünç verilen anaparanın üstünde bir fazlalık ödenmesi, (ii) bu fazlalık ile zaman arasında bir ilişki kurulması, zaman geçtikçe ödenen bu fazlalığın artması, (iii) bu ilişkinin taraflar arası bir bağıt ile saptanması. Aslında murabaha işleminde bu üç öğe de bulunmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi, murabaha işlemini faizden kurtaran husus, burada paranın para ile değil, mal ile değiştirilmiş olmasıdır.

Kredili alış finansman tekniği olan Murabaha, İslâm bankalarınca üretim desteği olarak nitelendirilerek uygulanmaktadır.

Muşaraka (Moşharaka) (İştirak):

Muşaraka, bir işletmenin sermayesine katılma, ona ortak olmadır. Bu faaliyet türü, esas olarak hem sermayede hem de yönetiminde ortaklığı öngörür. Sermayedar (banka), bir işletmeye sermaye koyar, ortak olur, kârı veya zararı paylaşır. Muşarakanın mudarabadan farkı, mudarabada bir yanda etkin olmayan sermayedar, diğer yanda emeğini, çalışmasını ortaya koyan aktif bir girişimci olduğu halde; muşaraka hem sermayedarın hem de girişimcinin (emek sahibinin) etkin olduğu bir ortaklıktır. Diğer bir deyişle «muşaraka»da hem sermaye, hem yönetim ortaklığı söz konusudur. Taraflardan birinin yönetime katılmak istemediği durumlarda, yönetimi üstlenen taraf için kârın belirli bir oranı, yönetici ücreti olarak saptanır. Kârdan bu ücret düşüldükten sonra kalan tutar, taraflar arasında sözleşme ile belirlenmiş oranlar dahilinde paylaşılır. Ayrıca mudarabada mali zararın sermayedarlara ait olmasına karşılık, müşarakada zarar, taraflar arasında paylaşılmaktadır.

Bu tür ortaklıkta koyulan sermayenin eşit olması gerekmediği gibi, kâr oranı da taraflar arasında anlaşma ile belirlenir. Kâr oranının sermaye oranına bağlı olması zorunlu değildir. Banka, muşaraka prensibiyle ortaklarına sermaye sağlarken, kâr paylaşma oranını anlaşma ile belirlemekte serbesttir. Ancak tarafların kâr paylarının önceden kesinlikle saptanmış olması gerekir. Zararın paylaşımında ise taraflara serbesti tanınmamıştır; zarar paylaşım oranı belirlidir ve bu oran taraflarca ortaklığa konulan sermayenin, ortaklığın toplam sermayesine, bölünmesi suretiyle bulunur.

Muşaraka Mutanakısa (Azalan Muşaraka):

Bu tür finansmanda, başlangıçta, banka ile girişimci bir muşaraka sözleşmesi çerçevesinde bir ortaklık kurarlar. Proje faaliyete geçtikten sonra, diğer taraf girişimci projenin tamamını kendi mülkiyetine geçirmek isterse, belli devreler halinde, bankanın paylarını satın alır. Zaman ilerledikçe bankanın yatırım projelerindeki payı ve alacağı kâr/zarar payı giderek azalır, sonunda proje tümüyle diğer tarafın mülkiyetine geçer.

Müzaraa ve Musakat:

Müzaraa, özellikle tarımsal alanlarda kurulan bir ortaklık tipidir.

Sermaye olarak bir taraf arazisini, diğer taraf da işgücünü koyar. Bu açıdan mudarabaya benzemektedir. Yapılan tarımsal faaliyetten sağlanan kâr veya ürün, ortaklar arasında önceden belirlenmiş bir oranda paylaşılır.

Musakat da, tarımsal alanda kurulan bir ortaklık tipidir. Genellikle bu tür ortaklıkta bir meyvelik söz konusudur. Taraflardan biri meyve ağaçlarını sermaye olarak koyar, diğer taraf da ağaçların bakımını ve meyvelerin toplanmasını üstlenir. Elde edilen kâr veya ürün, yine tarafların aralarında anlaştıkları oranda bölüşülür.

Kiralama (İcara va İktina):

Kiralamanın iki şekli söz konusudur:

(i) İcara (İjara) : İcara bir mülkün ya da bir makine veya aygıtın kiraya verilmesidir. Burada bir iş sahibinin üretim için gereksinme duyduğu bir makine, bir aygıt veya bir taşınmaz, İslâm bankası tarafından satın alınarak üreticiye kiralanmaktadır. Üretici, söz konusu makine, aygıt, bina vb.'yi bir süre kullanmasına karşılık, belli bir kira öder. Ödenecek kira bedeli, genellikle, kiraya verenin amortisman giderlerini karşıladıktan başka belirli bir kâr payını da kapsayacak şekilde saptanmaktadır.

(ii) İcara va iktina: Burada İslâm bankası, bir malı (makine, aygıt, bina vb.) belirli bir dönem için kiraya verir, kiracı bu dönem içinde kira ile birlikte malın mülkiyetini kazandıran taksitleri de öder. Kira süresi sonunda malın mülkiyeti kiracıya geçmiş olur. İcara va iktina, mülkiyetin devriyle sonuçlanan bir uzun süreli kira sözleşmesi olarak nitelenebilir. Bu yöntem, bankaya, firmanın hesaplarını yakın kontrol altında tutmadan, riski en az düzeye indirerek yeterli bir kâr marjı sağlama olanağını vermektedir.

İslâm bankaları, genelde kâr-zarara katılma hesapları ile fon toplamaktadırlar. Bu hesap sahiplerine faiz veya sabit bir gelir değil, bir kâr payı ödenmektedir.

İslâm bankalarının, İslâm'da helal olan işlere büründürerek yaptıkları işlemler, bazı farklarla günümüzde ticaret bankalarının yaptıkları işlemlere benzemektedir. Bu işlemlerden muşaraka, bir ortaklık şeklidir ve elde edilen gelir faiz değil kâr payıdır; bu yönü ile banka iştiraklerine benzemektedir. İslâm bankaları dışında diğer bankalar da işti-

rakte bulunmakta, ortaklığa koydukları sermaye için kâr payı almaktadırlar. Bir tüccarın mal alımını murabaha sözleşmesi ile finanse eden bir İslâm Bankası, bu malı müşterisine satarken mal bedeline eklediği kâr payını, tıpkı bir ticaret bankasının verdiği ödüncün faizi gibi hesaplayabilir. Burada zarar olasılığı olmadığı gibi kâr da, faiz gibi önceden belli ve kesindir. Kredili satışlardaki vade farkı ile, murabaha sözleşmesi ile finanslamada mal bedeline eklenen kâr payının niteliği aynıdır.

Bir taşınmazın, bir makinenin, bir aygıtın, bir ulaşım aracının İslâm bankası tarafından satın alınarak kiraya verilmesi ile, diğer finans kurumlarının yaptıkları finansal kiralama (leasing) sözleşmesi arasında özü itibariyle hiçbir fark bulunmamaktadır. İcara ve icara va iktina, aslında finansal kiralama (leasing) sözleşmeleridir.

İslâm bankalarında açılan, istenildiği her an kısmen veya tamamen geri çekilebilen vadesiz hesaplar (cari hesaplar), ticaret bankalarındaki vadesiz mevduat hesaplarından farksızdır. Ancak bu hesaplara faiz, kâr payı veya her ne nam altında olursa bir faiz ödenmemektedir. Batı'da ticaret bankalarının da vadesiz mevduata özellikle çekli hesaplara faiz ödemeleri oldukça yeni bir uygulamadır. Yakın bir geçmişe değin çekli mevduat hesapları için faiz ödenmemekteydi.

İslâm bankalarında açılan kâr ve zarar katılma hesapları da, vadeli mevduata benzetilebilir. Bu hesaplara sağlanan gelir, faiz değil, kâr payı adı altında ödenmektedir. Bizim vergi sistemimizde, tasarruf sahiplerinin katılma hesapları karşılığı aldıkları kâr payları, ticari kazanç olarak değil, menkul sermaye iradı olarak nitelendirilerek vergilendirilmiştir. Katılma hesaplarının vergilendirme şekli de, bu hesapların bir tür mevduat gibi düşünüldüğünü göstermektedir. Nitekim konuyu düzenleyen, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı tebliğinde de, hesap sahipleri lehine tahakkuk ettirilecek gelirler, vergi mevzuatı açısından mevduat geliri sayılır denmiştir.

İslâm bankalarında ortaklık anlayışının daha ağır bastığı, ancak yaptıkları işlemlerin bankaların farklı isimler altında yaptıkları bankacılık işlemlerinden çok da farklı olmadığı görülmektedir.

Soru 61 : İslâm Bankacılığı, Türk Bankacılık Sistemine ne zaman ve nasıl girdi?

İslâm Bankacılığı, özel finans kurumları adı altında mali sistemimize 1984 yılı sonlarında girmiştir.

Özel Finans Kurumları'nın kurulması, faaliyetleri ve tasfiyelerine ilişkin esas ve usullere ilişkin karar, Bakanlar Kurulu'nun 16.12.1983 gün ve 83/7506 sayılı kararı ile yürürlüğe konulmuştur. Böylece söz konusu kararname, ülkemizde faizsiz bankacılığın, diğer bir deyişle İslâm Bankacılığı'nın, yasal dayanağını oluşturmuştur.

Bakanlar Kurulu, Bankalar Hakkında 70 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'nin 90'ıncı maddesinin verdiği yetkiye dayanarak ve 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun uyarınca «Özel Finans Kurumları»na ilişkin düzenlemeyi yapmış bulunmaktadır.

Günümüzde yürürlükten kalkmış olan bankalar hakkında 70 sayılı KHK'nin 90'ıncı maddesi ve anılan kararnamenin yerini almış olan 3182 sayılı Bankalar Kanunu'nun 96'ncı maddesi, bankalar dışındaki mali kuruluşları (özel finans kurumlarını), Bankalar Kanunu'nun kapsamı dışında tutmuş ve bu kurumların tabi olacakları esasları düzenleme yetkisini de Bakanlar Kurulu'na vermiştir.

Ülkemizde bankalar dışında özel finans kurumlarının veya İslâmi esaslara göre bankacılık yapacak kurumların oluşturulmasının ekonomik nedenleri, (i) özellikle İslâm dünyasında hızla yayılan faizsiz bankacılık yapan kurumların Türkiye'ye getirebilecekleri yabancı sermayeden yararlanmak, (ii) «faiz haram» inancıyla birikimlerini bankalara yatırmayan kişilerin bu birikimlerini mali sisteme çekmek ve değerlendirmek şeklinde özetlenebilir. Politik nedenleri ise, bazı Arap ülkeleri ile daha yakın ilişkiler kurmak; Arap sermayesinden de yararlanmak yoluyla, Türkiye'de laikliğe aykırı bazı akımları desteklemek, belirli bir görüşe yakın kişi ve çevreleri ekonomik yönden güçlendirerek siyasal etkinliklerini artırmak şeklinde ortaya konulabilir.

Soru 62 : Özel Finans Kurumlarının niteliği nedir?

Özel Finans Kurumları kurulması hakkında Bakanlar Kurulu'nun yukarıda sözü edilen kararnamesi ve eki kararda, bu kararnameye da-

yanarak Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın 25.3.1984 tarihli tebliğinde, anılan kararname ve tebliğe dayanarak T.C. Merkez Bankası'nın 21.3.1984 günlü tebliğinde, özel finans kurumlarına ilişkin bir tanım verilmemekle beraber bu kurumların yapabilecekleri işlemler belirtilmiştir.

«Bu kurumlar (özel finans kurumları) sermayelerine ilaveten yurt dışından ve içinden özel cari hesaplar ve kâr ve zarara katılma hakkı veren hesaplar yoluyla fon toplayıp ekonomiye fon tahsis etmek amacıyla faaliyet gösterir ve toplanan fonları, tebliğlerle belirtilecek usullerle, her türlü zirai, ticari faaliyetlerin ve hizmetlerin finansmanında, ortak yatırımlarda, yurt dışı teminat mektupları verilmesinde, ihracat ve ithalat finansmanında, yatırımlara ilişkin ekipmanların temin edilip, firmalara taksitle satılması veya kiraya verilmesi gibi hususlarda kullandırabilir.»

Özel finans kurumlarına, anılan düzenlemelerle bankalardan ayrı bir statü verilmesine, bu kurumların bankalar dışında mali kuruluşlar olarak nitelendirilmesine karşın, söz konusu kurumların bir tür banka olduğu konusunda görüş birliği vardır. Gerçekten özel finans kurumları da, bankalar gibi geniş kitlelerden fon toplamakta, bu fonları gereksinme duyan çok sayıda kişi ve kuruluşa kullandırmakta, aracılık yapmaktadırlar.

Özel finans kurumlarının ana işlevleri bankalarınkinden farklılık göstermediği gibi, bu kurumlar, her çeşit banka hizmetini de (kambiyo işlemleri, havale, transfer yapmak, çek, poliçe, emre muharrer senetler düzenlemek, aval vermek, döviz alım satımı yapmak, seyahat çeki, kredi kartı düzenlemek, teminat mektubu vermek, döviz pozisyonu tutmak, portföy yönetimi gibi) yapabilmektedirler.

Soru 63 : Ülkemizde Özel Finans Kurumları (ÖFK) diğer bir deyişle İslâm Bankaları nasıl kurulur?

Özel finans kurumları, Bakanlar Kurulu kararı ile kurulurlar.

Kurucular, T.C. Merkez Bankası'nın olumlu görüşü ve Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu'ndan kuruluş izni almaya mecburdurlar.

Kuruluş Koşulları:

Hukuki yapı: Özel finans kurumlarının (ÖFK) anonim şirket şeklinde kurulmaları şarttır.

Ortaklar: Kurumların en az 100 ortaklı olarak kurulmaları gerekir.

Kuruculardа aranan nitelikler: Kurumların kurucularının müflis olmamaları veya yüz kızartıcı suçlardan mahkumiyetlerinin bulunmaması şarttır.

En az sermaye koşulu: ÖFK'ların ödenmiş sermayeleri toplamı 75 milyar TL'den az olamaz. Yabancı ortaklar, sahip oldukları sermaye payını TCMB'ce alım satımı yapılan döviz cinsinden nakit olarak Türkiye'ye getirmek zorundadırlar. (Bakanlar Kurulu'nun 13/8/1991 gün ve 91/2130 sayılı kararı ile Özel Finans Kurumlarının Kurulması Hakkında Karar'ın 3'üncü maddesinin değiştirilmiş şekli.)

Kurumların, merkez şubesi dışında açacakları her şube için Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nca belirlenecek miktarda sermaye ayırmaları zorunludur.

Pay senetlerinin özellikleri: ÖFK olarak çalışmak için kurulacak anonim şirketlerde pay (hisse) senetlerinin,

(i) Ada (nama) yazılı olarak ve nakit karşılığı çıkarılması,

(ii) İtibari (nominal) değerlerinin 100.000 TL'den aşağı olmaması zorunludur.

Türkiye'de yerleşik olmayan ortaklar, sermayenin tümüne de sahip olabilirler; bu kişilerin paylarını Türkiye'de yerleşik kişilere devretmeleri halinde, elde ettikleri hâsılat, cari kur üzerinden dövize çevrilerek 5 yıl süreyle Türk Parası Kıymetini Koruma mevzuatına göre bloke edilir (53).

Özel Finans Kurumlarının kuruluş koşulları, ülkemizde bankaların kuruluş koşulları ile büyük benzerlik göstermektedir. Kuruluş izni, hukuki yapı, en az ortak sayısı, kuruculardа aranan nitelikler, pay senetlerinin özellikleri, ÖFK'larla bankalarda aynıdır. Kuruluş için başvuru

(53) Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın Özel Finans Kurumları Kurulması Hakkında 83/7506 sayılı Kararname Eki karara ilişkin tebliği, 25 Şubat 1984 tarih 18323 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

ile en az sermaye koşulu açısından ÖFK ile bankalar arasında öze dönük olmayan farklar bulunmaktadır. Banka kuruluşu için başvuru, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın bağlı olduğu Bakanlığa yapıldığı halde, ÖFK'da T.C. Merkez Bankası'na yapılmaktadır. Ancak her ikisinde de kuruluş izni Bakanlar Kurulu tarafından verilmektedir. Bankalarda 1992 yılı itibariyle özkaynakların 20 milyar liradan az olmaması gerektiği gibi (bu tutar, ekonomideki fiyat artışlarına göre Bakanlar Kurulu tarafından yükseltilebilir), ÖFK'lar da 75 milyar TL'den az olamaz.

Faaliyete geçiş izni: ÖFK'larda faaliyete geçiş izni, diğer bir deyişle bu kurumlara fon toplama ve fon kullanma yetkisi TCMB'ce verilmektedir. Bakanlar Kurulu'ndan kuruluş izni alındıktan ve Türk Ticaret Kanunu hükümlerine uygun şekilde kuruluş işlemleri yapıldıktan, Ticaret Mahkemesi'nce kuruluşu tasdik ve Ticaret Sicili'ne tescil ve ilan edildikten sonra ÖFK, TCMB'ye bir beyanname vererek faaliyetlerine başlamak üzere ayrıca izin talep etmeye mecburdur.

TCMB, başvuru üzerine, ilgililerin gerekli koşulları yerine getirip getirmedikleri, ÖFK'nın faaliyetlerini yürütmek üzere mevzuatın gerekli gördüğü özelliklere sahip bulunup bulunmadığını inceleyerek durumları uygun bulunanlara beyanname verilme tarihini izleyen en geç bir ay içinde gerekli faaliyet iznini verir.

Yapılan inceleme sonunda durumları uygun bulunmayanlara, noksanlıklarını gidermek için, iki aylık bir süre verilir. Bu süre içinde noksanlıklarını gidermeyenlerin başvuruları reddedilmiş olur.

İzin almış ÖFK'ların faaliyet göstermelerinde sonradan sakınca görülmesi halinde, TCMB'nin görüşü alınarak, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın talebi ve Bakanlar Kurulu'nun kararı ile ilgili ÖFK, tüm örgütü veya çeşitli şubeleriyle sürekli veya geçici olarak faaliyetten men edilebilir.

Soru 64 : Özel Finans Kurumlarının örgütlenmesi (organizasyonu) nasıldır?

ÖFK'ların kurulmasına yasal olanak sağlayan Bakanlar Kurulu Kararnamesi'yle «Özel Finans Kurumlarının kuruluş, organ, faaliyet ve

tasfiyelerine ilişkin esaslar ve usuller TCMB'nin görüşü alınarak Başbakanlıkça düzenlenir. Düzenleme dışı kalan hususlarda Türk Ticaret Kanunu (T.T.K.) ve ilgili diğer kanun hükümleri uygulanır» hükmü getirilmiştir. Buna göre, örgütlenme (organizasyon) konusunda da özel düzenleme getirilmeyen hallerde, ÖFK'lar hakkında anonim şirketlere ilişkin genel hükümlerin uygulanması gerekmektedir.

Yapılan düzenlemelerde özel finans kurumlarının organları, genel kurul, yönetim kurulu (idare meclisi) ve denetleme kurulu olarak belirlenmiş ve ayrıca Genel Müdürün durumuna da değinilmiştir.

Genel Kurul:

Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın sözü edilen tebliğinde genel kurul düzenlenmemiş, ancak genel kuruldaki oy hakkı ve oya katılmaya ilişkin hükümler getirilmiştir. ÖFK'lar hakkında da T.T.K.'nın anonim şirketlerin genel kurullarına ilişkin hükümleri geçerli bulunmaktadır.

Tebliğe göre, her 1 milyon TL'lik pay, genel kurulda bir oy hakkı vermektedir. Bir milyon TL'den az paya sahip ortaklar, paylarını birleştirerek ve ortaklardan birine vekâlet vermek kaydıyla oy kullanma hakkına sahip bulunmaktadır.

İdare meclisi başkan ve üyeleri ile birinci derecede imza yetkisine sahip olanlar vekil olarak oy kullanamazlar.

Tebliğde, vekâleten oy kullanmaları yasaklanmış kişilerin vekil olarak kullanabilecekleri oya da bir tavan getirilmiştir. Bunların vekil olarak kullanacakları oy sayısı ile kendi oyları toplamı, sermayenin onda birini aşamamaktadır. Tebliğ, söz konusu kısıtlamalarla, oyların asaleten ve vekâleten tek elde veya belli bir kaç elde toplanmasını önlemeye çalışmıştır.

Yönetim Kurulu (İdare Meclisi):

Yönetim kurulu genel kurulca seçilmiş 7 kişiden oluşmaktadır. Üyeler, aralarından birini başkan olarak seçerler. Yönetim kurulu üyelerinin görev süresi üç yıldır. Tebliğ, ÖFK'larda idare meclisine seçilecek kişilerde, banka idare meclisinden farklı olarak, belirli nitelikler öngörmemiştir.

Yönetim kurulu karar defterinin TTK'nın defterlere ilişkin hükümlerine uygun olarak tutulması gerekir. Ancak Tebliğ, yabancı ortakların olabileceğini de dikkate alarak, defterlerin, ayrıca, hukuki belge niteliği taşımaksızın, ikinci nüsha olarak yabancı dille de tutulmasına olanak tanımıştır.

Denetleme Kurulu:

ÖFK'ların denetleme kurulları genel kurulca seçilen üç üyeden oluşmaktadır. Denetleme kuruluna, mali, iktisadi, hukuki alanlarda ve muhasebe konusunda bilgi ve deneyim sahibi olan gerçek ve tüzel kişiler seçilebilmektedir.

ÖFK'larda tüzel kişilerin de denetçi seçilebilmeleri dikkati çekmekte, Türk Ticaret Kanunu düzenlemesinden farklılık göstermektedir. T.T.K. anonim şirketlerde denetleme kurulunu oluşturan kişilerin «gerçek kişi» olması zorunluluğunu getirmiştir. Anılan kanun, tüzel kişilerin denetçi seçilmesine engel olacak niteliktedir (T.T.K., m. 347). Tebliğ, ÖFK'ların denetleme kurullarına tüzel kişilerin de seçileceğini öngörmekte, yerli veya yabancı bağımsız denetim kuruluşlarının, söz konusu kurumların denetim kurullarına girmesine açık bir kapı bırakmaktadır. Tebliğ, ayrıca, denetleme kurulu üyelerinin ikisinin Türk uyruğunda olma şartını da getirmektedir.

Denetleme kurulu üyeleri, T.T.K.'nın kendilerine yüklediği görevleri yapacaklar, yasalara, Kurum'un esas sözleşmesine aykırı durumları belgelere dayanarak, genel kurula, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'na ve Merkez Bankası'na bildireceklerdir.

Genel Müdür:

Bu tür kurumların yürütmeye ilişkin faaliyetleri İdare Meclisince atanan bir genel müdür tarafından yürütülmektedir. Genel müdür, alınan kararların yürütülmesinde İdare Meclisine karşı sorumlu bulunmaktadır.

Genel Müdür, idare meclisinin doğal üyesi olarak toplantılara katılmakta ancak oy kullanmamaktadır. Tebliğ, burada da, banka genel müdürleri ile ÖFK'nın genel müdürleri arasında bir paralellik kurmuştur. Ancak banka genel müdürü olarak atanabilmek için belirli dallar-

da yüksek öğrenim görme, en az on yıllık deneyim sahibi olma gibi nitelikler arandığı halde, ÖFK'da genel müdürlüğe atanacak kişiler için bu tür nitelikler aranmamıştır.

ÖFK'ların yabancı ortaklı kurumlar olabileceği dikkate alınarak, genel müdürün veya yardımcılarından en az birinin Türkiye'de yerleşik veya T.C. uyruğunda olması zorunluluğu getirilmiştir.

Soru 65 : Özel Finans Kurumları —İslâm Bankaları— nereden ve nasıl fon (kaynak) sağlar?

Özel Finans Kurumları, biri «cari hesaplar» diğeri «katılma hesapları» olmak üzere iki tür hesapta fon toplayabilirler. Kurumlar, hesaplarında, cari hesaplarla katılma hesaplarını ayırmaya, katılma hesaplarını da vadelerine göre müstakil hesaplarda izlemeye mecburdurlar (54,55).

Düzenlemeye göre birikim sahipleri, özel finans kurumlarında iki farklı hesap açtırabilirler: 1. Cari Hesaplar; 2. Katılma Hesapları.

Cari Hesaplar:

Cari hesaplar, konuyu düzenleyen tebliğde şu şekilde tanımlanmıştır: «Türk Lirası veya tebliğlerle belirlenecek esaslar dahilinde döviz cinsinden açılabilen ve istenildiğinde kısmen veya tamamen her an çekilebilme özelliği taşıyan, karşılığında hesap sahibine faiz, kâr veya her ne nam altında olursa olsun bir bedel ödenmeyen ve tasarruf mevduatı sigorta fonu kapsamına girmeyen fonların oluşturduğu hesap türüdür.»

T.C. Merkez Bankası, kurumların cari hesaplara kabul edebilecekleri azami fon tutarını, öz kaynakları toplamının on katı ile sınırlandırmıştır.

Cari hesapların özellikleri şöyle özetlenebilir:

(i) Bunlar istenildiği her an kısmen veya tamamen geri çekilebilen

(54) Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın 83/7506 sayılı kararname eki karara ilişkin tebliği (Resmi Gazete: 25 Şubat 1984—Sayı: 18323).
(55) T.C. Merkez Bankası'nın Tebliği (Resmi Gazete: 21 Mart 1984—Sayı: 18348).

vadesiz hesaplardır.

(ii) Türk Lirası olarak açtırılabilecekleri gibi yabancı para cinsinden de açtırılabilirler.

(iii) Cari hesaplar ada veya taşıyana (nâma veya hamiline) yazılı olabilirler.

(iv) Cari hesap sahiplerine faiz, kâr payı veya her ne nam altında olursa olsun herhangi bir bedel ödenmez.

(v) Cari hesaplar, mevduat sigortası güvencesine sahip değildir. Ancak cari hesap alacaklıları, yatırmış oldukları fonların tamamı için bu fonu kabûl etmiş kurumun sermaye ve yedek akçeleri (ihtiyatları) ile cari hesaplar karşılığı aktifleri üzerinde birinci sırada imtiyazlı alacaklıdırlar. ÖFK'ların cari hesaplara kabul edebilecekleri fon tutarının en çok özkaynakları toplamının on katı ile sınırlandırılması, ayrıca dolaylı bir güvence oluşturmaktadır.

ÖFK'larda açtırılan cari hesaplar, bankalardaki vadesiz mevduat hesaplarına büyük benzerlik göstermektedir; ÖFK'lar, cari hesap altında mevduat toplayabilmektedirler.

Kâr ve zarara katılma hesapları (Mudaraba):

ÖFK'ların fon toplamada en önemli aracı olan, bir anlamda sistemin temelini oluşturan, kâr ve zarara (K/Z) katılma hesaplarının başlıca özellikleri ve bu hesapların ne şekilde çalıştıkları şöyle belirtilebilir:

(i) K/Z katılma hesapları, Türk Lirası ya da yabancı para (uygulamada konvertibl döviz) üzerinden açılabilmektedir.

Yabancı para yatıran yurt dışında yerleşik kişilerle, yurt dışında çalışarak döviz elde eden Türk uyruklu kişilerin Türk Lirası ya da döviz olarak açtıracakları K/Z katılma hesaplarından sağlayacakları kârların, dış ülkelere transfer edilebilme hakları bulunmaktadır.

Yabancı para cinsinde açtırılan Katılma Hesaplarının kâr ve zarar payı da, hesabın açıldığı döviz cinsinden ödenir.

(ii) Katılma hesapları ada veya taşıyana (nama veya hamiline) ait olabilir.

(iii) ÖFK ile katılma hesabına para yatıran hesap sahipleri arasındaki hukuki ve mali ilişkileri düzenleyen ve esasları T.C. Merkez Ban-

kasınca belirlenmiş tek tip, «Kâr ve Zarara Katılma Hesabı Akdi» olarak tanımlanan yazılı bir sözleşme imzalanması zorunludur.

(iv) Katılma hesaplarının vadeleri 90 gün, 180 gün, 360 gün ve daha uzun süreli olabilir. Bu hesaplar, söz konusu vadelere göre dört gruba ayrılırlar ve her grup kendi içinde bir bütün oluşturur ve ayrı ayrı muhasebeleştirilir ve ayrı ayrı işletilirler. T.C. Merkez Bankası, vade sürelerini yeniden belirleme yetkisine sahip bulunmaktadır.

(v) Katılma hesapları en az 100.000 TL (ya da karşılığı yabancı para) ile açılabilir.

(vi) Katılma hesaplarından, 30 gün önce haber verilmek kaydı ile, her zaman para çekilebilir, ya da hesap tamamen kapatılabilir. Vadesinden önce çekilebilecek azami tutar, fonun yatırılmış olduğu vade grubunun çekim tarihinde kâr göstermesi durumunda, o güne kadar hesap sahibince yatırılmış olan tutar kadar; ilgili vade grubunun zarar göstermesi halinde ise «Birim Hesap Değeri» kadardır. Daha açık bir deyişle, vadesinden önce hesabını kapatmak isteyen tasarruf sahibine

---

(56) Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın Özel Finans Kurumlarına ilişkin 15 Şubat 1984 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan tebliğinde, şu tanımlar yer almıştır:
Birim Hesap Değeri: «Birim Değeri» ile «Hesap Değeri»nin çarpılması sonucu bulunan ve katılma hesabı sahibinin üzerinde hak edebileceği TL cinsinden ifade edilen, günlük veya haftalık olarak hesaplanan meblağı gösterir.
Birim Değeri: Kâr veya zarar edildiğinde değişen bir birimdir. İlk gün için 100 olarak kabul edilen Birim Değeri; kâr veya zarar kayıtlarının yapıldığı günlerde, vadelerine göre ayrılmış beher fonda mevcut aktifler değeri toplamının bir önceki gün mevcut hesap değeri toplamına bölünmesi ile bulunan ve günlük veya haftalık olarak hesaplanıp ilan edilen bir ağırlık birimidir.
Hesap Değeri: Katılma hesabı fonlarına para yatıran gerçek ve tüzel kişilerin, bu fonda mevcut aktiflere katılma oranıdır. Bu oran, kâr ve zarara katılma akdi formunun özel bölümünde belirtilir. Hesaba para yatırıldığı veya hesaptan para çekildiği zamanlarda bu oran değişeceğinden form üzerindeki eski oran yerine bulunan yeni oran yazılır.
Hesap değeri, Kurum'un katılma hesaplarına fon kabul ettiği ilk gün, hesap sahibince yatırılan meblağın 100 olarak kabul edilen «Birim Değere» bölünmesi suretiyle bulunur. Hesap değerinin sonraki günlerdeki hesaplaması ise şu şekilde yapılır:
Para yatıran veya çeken şahsa ait hesap değerine, hesap sahibince yatırılan veya çekilen miktarın «Birim Değere» bölünmesi ile bulunacak oranın, para yatırılmışsa eklenmesi, para çekilmişse çıkarılması suretiyle hesaplanır.

kârdan pay ödenmez; zarar olmuş ise, zarar payı hesabından düşülür.

(vii) Vadesi dolduktan sonra 5 iş günü içinde kapatılmayan hesaplar aynı vade ile yenilenmiş sayılır.

Vade bitiminde hesap sahibince talep edilebilecek tutar, vade bitimindeki «Birim Hesap Değeri»dir (56).

(viii) Katılma hesaplarının işletilmesinden doğacak tüm giderler, ÖFK'ca karşılanır.

(ix) Katılma hesaplarının işletilmesinden doğacak kâr ve zarardan ÖFK'ya düşecek pay % 20'den fazla olamaz. ÖFK'ca saptanan bu oranın, % 20'lik marj içinde kalması koşulu ile değiştirilmesi, T.C. Merkez Bankasının iznine tabidir.

(x) ÖFK, K/Z katılma hesapları için her yıl Haziran ve Aralık ayı sonları itibariyle yılda iki kez hesap durumu çıkarıp kamuya açıklamak zorundadır. ÖFK, ayrıca Mart, Haziran, Eylül, Aralık ayı sonları itibariyle her vade grubuna ait hesap durumlarını en geç 15 gün içinde T.C. Merkez Bankası'na bildirmekle yükümlüdür.

(xi) ÖFK'dan bu hesaplar dışında alacaklı olanların, söz konusu K/Z katılma hesapları üzerinde herhangi bir talep hakkı yoktur.

(xii) Bu hesaplarda biriken fonlar, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu kapsamı dışındadır.

K/Z katılma hesabı sahibine faiz veya önceden belirlenmiş sabit bir gelir ödenmemekte, ana paranın aynen geri ödeneceği garantisi de verilmemektedir. Hesap sahibinin talep hakkı ve ÖFK'ca ödeme yükümlülüğü «Birim Hesap Değeri» tutarından ibarettir. Birim hesap değerini hesaplamak oldukça karmaşık ve tartışmalara açık bir konudur. Birim hesap değeri veya ana para artı brüt kâr payı, hesap sahibinin katılma belgesinde yer alan Hesap Değeri sütunundaki en son değerin, ÖFK'ca açıklanan Birim Değeri ile çarpılması yolu ile bulunmaktadır. Bu ifade,

«Ana para + Brüt kâr payı = Hesap değeri x Birim değer» şeklinde formüle edilebilir.

Katılma hesapları, bu hesaplara belirli bir faiz ödenmemekle beraber, bir tür vadeli mevduat gibi düşünülebilir. Kurum ile hesap sahibi arasında yazılı sözleşme, katılma hesaplarının da mevduat gibi 10 yıllık zamanaşımına tabi olması, hesap sahipleri lehine tahakkuk ettirilen

gelirlerin, vergi uygulaması açısından mevduat geliri sayılması aradaki benzerlikleri göstermektedir.

Soru 66 : Özel Finans Kurumlarında biriken fonlar nasıl kullanılır?

Özel finans kurumlarının ellerinde bulunan fonların kullanılması da söz konusu tebliğle düzenlenmiş ve bazı kısıtlamalar getirilmiştir. Düzenleme, cari hesaplarda ve katılma hesaplarında biriken fonlar için ayrı ayrı yapılmıştır. Bu nedenle ÖFK'da fonların kullanılmasını, düzenlemeye koşut olarak, cari hesaplarla katılma hesaplarında ayrı ayrı incelemek gerekir:

a) Cari hesaplarda biriken fonların kullanımı:

Cari hesaplarda biriken fonların en az yüzde 10'luk kısmının nakit olarak kasada veya ticaret bankalarında, diğer bir yüzde 10'luk bölümünün de TCMB'nin belirleyeceği likit menkul değerlere yatırılması veya nakit olarak TCMB'de tutulması zorunludur. Söz konusu oranlar TCMB'ce değiştirilebilir (Tebliğ m. 17). Görülüyor ki cari hesaplarda biriken fonların % 20'lik bölümü, bu oranlar TCMB'ce değişitirilmediği sürece, bir anlamda «bloke» tutulmaktadır.

Cari hesaplarda biriken fonların kullanımına ilişkin düzenleme, bankalarda fon kullanımına benzerlik göstermektedir. Bankalardaki disponibilite oranı ve mevduat karşılık oranından esinlenerek böyle bir düzenlemeye gidildiği izlenimi edinilmektedir. Gerçekten kasada veya ticaret bankalarında nakit olarak tutulması öngörülen % 10'luk oran, bankalardaki umumi disponibilite oranının benzeridir. Bankalar da topladıkları mevduata karşılık kasalarında belli bir oranda TL ile birinci kategori disponibl değer bulundurmak zorundadırlar.

TCMB'nin belirleyeceği likit menkul değerlere yatırılacak veya TCMB'de nakit cinsinden tutulacak diğer % 10'luk bölüm de bankaların ayırmak zorunda oldukları mevduat munzam karşılığına paralellik göstermektedir. Bankalarda likidite riskini azaltmaya, bankaların yükümlülüklerine karşı ellerinde yeterli likit değer bulundurmalarını sağlamaya yönelik olarak geliştirilen sistemin, biraz değişik biçimde de olsa, ÖFK'ya da yansıdığı görülmektedir.

Cari hesaplarda toplanan fonların % 20'si (bu oran TCMB'ce değiştirilebilir) böylece bir anlamda disponibl değer veya rezerv olarak ayrıldıktan sonra geriye kalan % 80, kullanım yerleri bakımından ikiye bölünmektedir. İlk yüzde 50 veya cari hesap fonlarının % 40'ı, fonların bir bölümünün devamlılık gösterebileceği varsayımından hareketle, ÖFK'ca, gerçek ve tüzel kişilere uzun vadeli olarak kullandırılabilir. Geri kalan kısım, daha açık bir deyişle cari hesap fonlarının % 40'ı da, en çok 12 ay vadeli olarak ticari işleri finanse etmek için yatırılabilir.

Kullandırılan fonun en az yüzde sekseni vadesinde aynen tahsil edilir; en çok % 20'si ile «kâr ve zarara katılma yatırım akdi» hükümleri uyarınca fonu kullanan gerçek veya tüzel kişinin kâr ve zararına iştirak edilir. Kâr ve zarara katılma yatırım akdinde ÖFK'nın kâr ve zarardan alacağı pay ve gerekirse alacağı teminatlar ayrıca gösterilir.

Görülüyor ki, ÖFK'ca cari hesaplarda biriken fonların uzun süreli yatırımlarda kullanılması, cari hesap sahiplerinin güvencesi açısından sakıncalı bulunmuş, söz konusu fonların, % 40'ının bir yıldan daha uzun diğer % 40'ının da en çok 12 ay vadeli olarak ticari işlerin finansmanı için kullandırılması öngörülmüştür. Ayrıca bu fonların vade sonunda tahsil edilmeleri ilke olarak benimsenmiştir. Ancak kullandırılan fonun en çok % 20'si, izleyen dönemde, kâr-zarar katılma yatırım akdi yolu ile, diğer bir deyişle fonu kullanan gerçek veya tüzel kişinin kâr veya zararına iştirak yolu ile değerlendirilebilmektedir.

Cari hesaplarda biriken fonların kullanımında riski dağıtmak için getirilen bir ilke de, bu hesaplardan bir gerçek veya tüzel kişiye kullandırılabilecek fon tutarının TCMB'ce belirlenmesidir. TCMB, ÖFK'nın cari hesaplardan bir gerçek ya da tüzel kişiye kullandırabileceği azami fon tutarını, ÖFK'nın özkaynaklarının % 10'u ile sınırlandırmışur. Cari hesaplardan kullandırılabilecek fonun tavanı da, ticaret bankalarının, bir gerçek ya da tüzel kişiye verebilecekleri kredi sınırı ile benzerlik göstermektedir.

Anılan tebliğ, cari ve katılma hesaplarında biriken dövizlerin, belirlediği ve/veya TCMB'ce belirlenecek esaslara uymak koşuluyla, öncelikle ülke ihtiyaçlarının karşılanmasında serbestçe kullanılması esasını getirmiştir.

Cari hesaplarda biriken dövizler, yukarıda açıklanan kullanım yer-

lerinin yanı sıra Türk bankaları nezdinde veya uluslararası para ve ticaret piyasalarında da kullanılabilmektedir.

b) Katılma hesaplarında biriken fonların kullanımı:

Katılma hesaplarında biriken fonların kullanılması için de, Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın, Özel Finans Kurumları Kurulması Hakkında 83/7506 sayılı kararname eki karara ilişkin tebliğinde, bazı şartlar, şekiller ve sınırlamalar öngörülmüştür.

Kullanıma ilişkin kısıtlamalar:

(i) TCMB'de blokaj:

Anılan tebliğde, önce katılma hesaplarında birikmiş fonların belli bir oranının Merkez Bankası'nda bloke edilmesi şartı getirilmiştir. Ancak cari hesaplarda biriken fonların, TCMB'ce değiştirilmedikçe % 10'unun bloke edilmesi öngörüldüğü halde, katılma hesaplarında bloke edilecek miktarın, cari hesaplar için belirlenmiş oranının % 50'sini aşmayacak şekilde, TCMB'ce saptanması esası öngörülmüştür. TCMB de, katılma hesaplarından nakit veya Banka'ca kabul edilecek likit menkul değer cinsinden yapılacak blokaj oranını % 1 olarak belirlemiştir (57).

(ii) Döviz sağlayıcı faaliyetlerde kullanım:

ÖFK, ikinci faaliyet yılından itibaren katılma hesaplarında biriken fonların, yıllık ortalama olarak, en az yüzde 25'ini döviz sağlayıcı faaliyetlere ayırmak (tahsis etmek) zorundadır (HDTM Tebliği, m. 20/d). Böylece ÖFK'ya ikinci faaliyet yılından itibaren döviz sağlayıcı faaliyetlere fon ayrılması zorunluluğu getirilmiştir.

(iii) Bir gerçek ya da tüzel kişiye kullandırılacak fon tavanı:

Tebliğ, katılma hesaplarında her bir vade grubunda toplanan fonlardan tek bir gerçek veya tüzel kişiye kullandırılabilecek azami miktarın TCMB'ce belirleneceğini öngörmüştür. Ancak TCMB, konuya ilişkin tebliğ ile, katılma hesaplarından kullanıma ilişkin bireysel bir sınırlama getirmemiştir (TCMB 1 No.lu Tebliğ, m. 11). ÖFK, herhangi bir yasal sınıra tabi olmadan, katılma hesaplarından bir gerçek ya da tüzel kişiye fon kullandırabilir.

Katılma Hesaplarında biriken Fonların Öteki Kullandırma Şekille-

(57)T.C. Merkez Bankası'nın Resmi Gazete'de 21 Mart 1984 tarihinde yayımlanan Özel Finans Kurumlarına ilişkin 1 No.lu Tebliği m. 10.

ri:

Blokaj dışında fonlar, gerçek ve tüzel kişilere şu şekillerde kullandırılabilir:

— Üretim desteği sağlama (Murabaha):

Bu faaliyet, işletmeleri için taşınmaz mal, ham ve yarı işlenmiş maddeler ile makine - araç, gereç, donatım sağlanması amacıyla ÖFK'ya başvuranlara, ÖFK'nın gerekli madde, makine - donatım ve taşınmaz malları üçüncü kişilerden peşin satın alıp vadeli satması şeklinde olur.

ÖFK'nın satın alma ve satma akdini, sözleşme serbestisi içinde, aynı anda tamamlaması şarttır.

— Kâr ve zarara katılma yönetimi ile fon kullandırma (Muşaraka):

Tebliğe göre, «kâr ve zarara katılma yöntemi» ile fon kullandırmak için, ÖFK'nın, fonu kullanacak gerçek ve tüzel kişilerle «kâr ve zarara katılma yatırım akdi» imzalaması gerekmektedir. ÖFK, katılma hesabı aracılığı ile fon topladığı kişilerle «kâr ve zarara katılma akdi» imzalarken, fon kullandırdığı kişilerle de «kâr ve zarara katılma yatırım akdi» imzalamaktadır.

Kâr - zarara katılma, fon kullananın tüm faaliyetinden doğabilecek kâr ve zarara katılma şeklinde olabileceği gibi, belirli bir faaliyetten veya belirli bir parti malın alım satımından doğacak kâr ve zarara katılma şeklinde de olabilmektedir. Böylece ÖFK'nın bir ticari işletmenin tüm faaliyetlerine veya faaliyetlerinin bir bölümüne kaynak sağlaması mümkün olabilmektedir.

ÖFK, anılan Tebliğle yapılan düzenlemeye göre, fon kullandırdığı gerçek veya tüzel kişinin kârına sözleşmede belirlenen oranda katılabilmekte; bu fonu kullanan gerçek ve tüzel kişilerin zararı halinde ise, ÖFK oluşan zarara en çok o işe tahsis ettiği sermaye kadar katılmaktadır. Bu hüküm, ÖFK'yı ve dolayısıyla Kurum'a fon yatıranları koruyucu niteliktedir. Çünkü ÖFK yüksek bir kâr oranı ile katıldığı bir faaliyetin zararla sonuçlanması halinde, zarara o işe ayırdığı meblağ kadar katılmakta, daha açık bir deyişle daha küçük bir oranda zarara katılmış olmaktadır.

ÖFK'ların katıldığı kâr-zarar ortaklığı projeleri, İslâm bankacılığındaki «muşaraka» sözleşmesi ile benzerlik göstermektedir.

— Kiralama (Leasing - İjara):

Tebliğ'e ve 3226 sayılı Finansal Kiralama Kanunu'na göre, kira sözleşmesiyle müşteri tarafından talep olunan makine, donanım, bina ve benzeri yatırım araçları ÖFK'ca sağlanarak müşteriye kiralanabilmektedir (Leasing-Finansal kiralama). Finansal kiralama konusu olan varlık, kira sözleşmesi bitiminde ÖFK'ya iade edilebileceği gibi, mülkiyeti müşteriye de geçebilir (Lease purchase-İjara va İktina). Bu seçenekler, sözleşme ile serbestçe belirlenmektedir. Katılma hesaplarında biriken fonların kullanılabileceği diğer bir alan finansal kiralama (leasing) olmaktadır.

— Mal karşılığı olan vesaikin alım satımı yoluyla fon kullandırma:

Katılma hesaplarında biriken fonların kullanılmasında diğer bir yol da, vesaikin alım satımı yoluyla fon kullandırmadır. Yalnız bu vesaikin mal karşılığı olması şartır. Bu tür fon kullandırma, dış ticaret rejimi ile izin verilen hususlar için söz konusu olmaktadır.

ÖFK ile fon kullanan arasında, mal karşılığı olan vesaikin ÖFK'ca peşin satın alınması ve vadeli olarak fon kullanana daha yüksek bir fiyattan satılmasını düzenleyen bir akit imzalanarak işlem sonuçlandırılmaktadır.

— Fonların bankalarda tutulması:

Tebliğde belirtilen şekillerde kullandırılma olanağı bulunmayan fonlar kalırsa, ÖFK'ca bu fonlar bankalarda tutulabilir. Kurum, elinde atıl olarak kalabilecek fonları bankalarda değerlendirebilir. Ancak faiz kabul etmeyen bu kurumların, kendilerine «kâr» adı altında ödemede bulunacak kendi türlerindeki kuruluşları yeğleyecekleri düşünülebilir.

— ÖFK'nın sunabileceği hizmetlerde kullanım:

Tebliğ, ÖFK'ya aşağıdaki faaliyetlerde bulunabilme yetkisini vermiştir (HDTM Tebliği, m. 25):

— Kasa kiraya vermek;

— Havale ve transfer işleri yapmak;

— Fizibilite (yapılabilirlik) etüdleri hazırlamak;

— TCMB'ce uygun görülecek iş ve hizmetler.

Tebliğ ayrıca ÖFK'ların, Merkez Bankası aracılığı ile Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'ndan özel izin almaları koşuluyla şu aşağıda-

ki faaliyetlerde de bulunabileceklerini öngörmüştür:

— Teminat mektubu vermek;

— Tebliğ ile düzenlenmiş hususlar dışındaki şartlarla ortaklık kurmak;

— Ticari amaçla mülk alım - satımında bulunmak;

— Katılma hesaplarında biriken fonlarla tarımsal endüstri alanında işletmeler kurmak ve çalıştırmak;

— Özel projelerin finansmanı için ve yalnızca o işe ayrılmak (tahsis edilmek) üzere müstakil hesaplarda fon toplamak.

Bu faaliyetlere ilişkin esas ve şartlar, izin verilirken Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığınca ayrıca belirlenmektedir.

ÖFK'ların yapabilecekleri bu hizmetlerin fon yaratması olanaklı olduğu gibi, özellikle başlangıçta, biriken fonların bir kullanım yeri olması da olasıdır.

Vade bitiminden önce katılma hesaplarından para çekilmesi de bir fon kullanım yeri olarak düşünülebilir. Soru 65'te açıklandığı gibi, katılma hesaplarından 30 gün önceden ihbar etmek koşuluyla vadesinden önce, «birim hesap değeri» kadar para çekmek mümkün olabilmektedir.

Soru 67 : Özel Finans Kurumlarının —İslâm Bankalarının— ülkemizde ayrıcalıkları var mıdır?

Özel Finans Kurumlarının, Bankalar Kanunu kapsamı dışında tutulması, kuruluş ve faaliyetlerinin kararname ve tebliğlerle düzenlenmesi, bu kuruluşlarla bankalar arasında sakıncalı görülebilecek önemli farkların doğmasına neden olmuştur. Bu farklar şu başlıklar altında toplanabilir:

a. Kuruluş, kurucu ve yöneticiler açısından:

Ülkemizde gerek bankalar gerek ÖFK'lar Bakanlar Kurulu'nun izni ile kurulmaktadır. ÖFK'ların kurulması için Merkez Bankasının olumlu görüşü ve Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın önerisi gerekli olmaktadır.

Bankalarda pay senetlerinin itibari (nominal) değerlerinin 100.000 TL'yi geçmemesi ve menkul kıymetler borsasına kote edilmesi zorunlu olduğu halde, ÖFK'larda pay senetlerinin itibari değerlerinin 100.000 TL'den aşağı olmaması zorunludur. Ayrıca ÖFK'ların pay senetlerinin menkul kıymetler borsasına kote ettirilmesi zorunluluğu öngörülmemiştir. Bankaların halka açık olması, pay senetlerinin kolayca el değiştirebilmesi amaçlandığı halde, ÖFK'lar için böyle bir amaçtan söz edilemez. Pay senetlerinin büyük tutarlarda olması ve menkul kıymetler borsasına kote ettirilme zorunluluğunun bulunmaması, ÖFK'ların sınırlı ortak sayısı ile faaliyette bulunmalarına yol açacak niteliktedir.

Bankalarda, banka üst düzey yöneticilerinin (genel müdür, genel müdür yardımcıları ve yönetim kurulu üyelerinin en az yarısının) hukuk, iktisat, işletmecilik, maliye, bankacılık ve mühendislik - işletmecilik dallarında yüksek öğrenim görmüş olmaları ve bankacılık veya işletmecilik dallarında, genel müdürlüğe atanacakların en az 10 yıl, genel müdür yardımcılıklarına atanacakların ise en az 7 yıl deneyim sahibi olmaları koşulu arandığı halde, ÖFK'larda benzer koşullar öngörülmemiştir. ÖFK'larda, sadece genel müdür veya yardımcılarından en az birinin Türkiye'de yerleşik veya T.C. vatandaşı olması zorunlu bulunmaktadır.

Bankalarda yönetim kurulu üyelerinin, görevlerinden doğan mali sorumlulukları için bir güvence niteliğinde olmak üzere, T.C. Merkez Bankasına veya bulunmadığı yerlerde T. C. Ziraat Bankasına, 200 milyon TL'yi aşmamak üzere (bu tutar Bakanlar Kurulunca artırılabilir), banka sermayesinin en az % 1'ini temsil eden pay senetlerini tevdi etme yükümlülükleri olduğu halde, ÖFK yönetim kurulu üyeleri için pay senedi tevdi yükümlülüğü öngörülmemiştir. ÖFK yönetim kurulu üyeleri, sadece, Türk Ticaret Kanununun 313'üncü maddesi uyarınca 5.000 TL itibari değerli pay senedini rehin vermekle yükümlü bulunmaktadır.

b. Fon (kaynak) kullanımı açısından:

Bankalarda fon kullanımı, gerek Bankalar kanunu, gerek T.C. Merkez Bankası'nın genelge ve düzenlemeleri ile oldukça katı kurallara, sınırlara bağlandığı halde, ÖFK'larda fon kullanımında sınırlamalar daha esnek bırakılmıştır.

Bankalar, topladıkları mevduata karşı ellerinde likit (disponibl değerler) bulundurmak ve mevduatın bir bölümünü mevduat munzam karşılığı olarak T.C. Merkez Bankasına yatırmak zorunda oldukları halde; ÖFK'lar cari hesaplarda biriken fonların % 10'unu nakit olarak kasada veya ticari bankalarda tutmakta, diğer % 10'luk bölümünü de TCMB'nin belirleyeceği likit menkul değerler veya nakit cinsinden TCMB'ye yatırmaktadırlar.

ÖFK'larda cari hesaplarda biriken fonların kullanımına ilişkin bu düzenleme, ilk bakışta, bankalarda «umumi disponibilite» ve «mevduat munzam karşılığı» kavramları ile benzerlik göstermektedir. Ancak belirlenen oranlar, bankalara kıyasla daha düşük ve esnektir.

ÖFK'ların faaliyetini düzenleyen Tebliğ ile, katılma hesaplarında birikmiş fonların belli bir oranının TCMB'de bloke edilmesi şartı getirilmiş; ancak bunun oranını saptamak yetkisi, cari hesaplar için TCMB'de tutulması öngörülen oranın % 50'sini aşmayacak şekilde, Merkez Bankası'na verilmiştir. TCMB de Tebliğ ile bu oranı % 1 olarak belirlemiştir. Katılma hesapları için, TCMB'de karşılık oluşturulması zorunluluğu olmadığı gibi, bu hesaplar için tutulacak likit veya disponibl değerlerin tutarı da, bankalara göre, çok düşük oranda belirlenmiştir.

c. Döviz gelirlerini kullanma açısından:

Bankalar döviz tevdiat hesapları için TCMB'de karşılık oluşturmak ve TCMB'nin düzenlenmesine göre bunları kullanmak zorunda oldukları halde, ÖFK'larda hesaplarda biriken dövizler için böyle bir zorunluluk yoktur.

Ancak TCMB, döviz yönetimine ilişkin olarak döviz likidite oranı, kur riski oranı, zorunlu döviz devirleri gibi bankalara uyguladığı araçları 1991 yılından itibaren ÖFK'lara da uygulamaya başlamış, ÖFK'ların döviz gelirlerini kullanmadaki serbestilerini kısıtlamıştır. Bununla beraber döviz kullanımında da ÖFK'lar için daha esnek ve de çok açık olmayan düzenlemeler söz konusudur. Örneğin cari hesaplarda biriken dövizlerin, Tebliğ ve Merkez Bankası'nca belirlenecek esaslara uymak kaydı ile, öncelikle ülke ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılması gibi...

d. Kredilere ilişkin sınırlamalar:

Bankaların açabilecekleri kredilerin genel sınırı ve bir gerçek ya da tüzel kişiye açabileceği bireysel kredi sınırı, Bankalar Kanunu ile bankaların özkaynaklarına bağlanarak belirlendiği halde, ÖFK'lar için bu tür sınırlamalar ya hiç yoktur ya da çok gevşektir.

ÖFK'larda bir genel kredi sınırı söz konusu değildir. Bu kurumlarca bir gerçek ya da tüzel kişiye yapılacak fon tahsisinin sınırının ise, TCMB'ce belirlenmesi ilkesi benimsenmiştir. TCMB'nin tebliği ile, ÖFK'larda cari hesaplardan bir gerçek ya da tüzel kişiye kullandırılabilecek azami tutar, söz konusu kurumun kaynaklarının % 10'u ile sınırlandırılmıştır. Ancak TCMB, katılma hesaplarında toplanan fonlardan tek bir gerçek veya tüzel kişiye kullandırılabilecek miktar konusunda herhangi bir sınırlama getirmemiştir (TCMB Tebliği, Md. 11).

Bankaların, iştiraklerine, ortaklarına verebilecekleri krediler kısıtlandığı, yöneticilerine ve personeline kredi vermeleri yasaklandığı halde, ÖFK'lar için benzer düzenlemeler yapılmamıştır.

ÖFK'larda sadece seçici ve yönlendirici bir uygulama olarak, ikinci faaliyet yıllarından itibaren katılma hesaplarında biriken fonların, yıllık ortalama olarak asgari % 25'ini döviz sağlayıcı faaliyetlere ayırmak zorunluluğu getirilmiştir (HDTM Tebliği, madde 20/d).

e. Yapılabilecek işler açısından:

Bankalara, basılı ve külçe halinde altın alım ve satımı dışında, ticaret amacı ile emtia ve taşınmaz mal alım ve satımı ile uğraşmaları yasaklandığı halde, ÖFK'lar mal ticareti yapabilmekte ve ticari amaçla mülk alım satımında bulunabilmektedirler.

Ayrıca bankalar finansal kiralama (leasing) işlemlerini doğrudan yapamadıkları halde, ÖFK'lar finansal kiralama yapabilmekte, mal ve hizmet üretimine yönelik teçhizatın mülkiyeti kendilerinde kalmak koşulu ile sözleşme serbestisi içinde bu teçhizatı işletmelere kiraya verebilmektedirler.

f. Ceza hükümleri ve yaptırımlar açısından:

Bankalar Kanununda «Ceza Hükümleri» başlığı altında açıklanan, ağır para cezası ve hapis cezası, ağır para cezası ile birlikte hapis cezası ve faaliyetleri alıkoyma, Bankalar Birliğince verilecek cezalar, sırların saklanması, asılsız yayın ve haber yayma, kovuşturma usulü,

para cezalarının tahsili ile ilgili hükümlere benzer hükümler, ÖFK'larla ilgili kararnamede ve Tebliğde yer almamıştır. Sadece ÖFK'larla ilgili Tebliğde «Bakanlar Kurulunca Kurumlara ilişkin olarak çıkarılan kararnamelere ve bu kararnamelere bağlı olarak çıkarılacak tebliğlere aykırı davranışlarından dolayı kovuşturma yapılması, TCMB'nin de görüşü alınarak, müsteşarlıkça Cumhuriyet Savcılığına yazılı başvuruda bulunulması suretiyle olur» denmektedir (HDTM Tebliği, m/34).

Bankalar Kanunu, ÖFK'ların faaliyetlerinin Bankalar Kanununa tabi olmadığını hükme bağladıktan sonra, bu kanunun ceza hükümlerine de hiçbir yollama yapmamıştır.

ÖFK'larla bankalar arasında yasal düzenlemeler açısından farklar yalnız yukarıda belirtilenlerden ibaret değildir. Şube açma, genel kurulda oy kullanma, yemin zorunluluğu, kredi komitesi, ÖFK'ların denetimi, yedek akçe ayrılması, düzenlenecek bilanço ve gelir tabloları, T. Bankalar Birliği üyeliği gibi konularda da farklar bulunmaktadır.

Bankalar Kanunundan esinlenerek, kararname ve tebliğlerle ÖFK kuruluş ve faaliyetlerine ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. Düzenlemelerde bazı benzerlikler bulunmakla beraber, bankalarla ÖFK'lar arasında önemli farklar da söz konusudur. Bu farkların bir bölümü, bankalarla ÖFK'ların çalışma yöntemlerinin değişik olmasından kaynaklanmaktadır. Farkların önemli bir bölümü de, ÖFK'lara tanınan ayrıcalıklardan doğmaktadır. Yurt dışından getirilecek sermayeye bazı avantajlar sağlamak güdüsünün yanı sıra, İslâm Bankacılığının ülkemizde başarılı olabilmesi için yasal açıdan bazı serbestilerin tanınması eğilimi, ÖFK'lara bazı ayrıcalıkların verilmesine neden olmuştur.

Soru 68 : ÖFK'lar, yatırımcılar (birikim sahipleri) açısından güvenceli midir?

ÖFK'lar, bankalara göre, yatırımcılar (birikim sahipleri) için, yasal düzenleme açısından daha güvenceli midir? Bu soruyu yanıtlamak için, ÖFK'larda cari hesaplar ile katılma hesapları arasında bir ayırım yapmak gerekir. Cari hesap, TL veya döviz cinsinden açtırılan, talep anında kısmen veya tamamen her an geri çekilebilme özelliği taşıyan, karşılığında faiz veya kâr payı adı altında, her ne nam altında olursa

olsun bir bedel ödenmeyen hesaptır.

Cari hesap sahipleri, doğrudan veya dolaylı bazı önlemlerle geri almamama riskine karşı korunmuşlardır. Bu önlemler şöyle özetlenebilir:

(i) Cari hesaplarda biriken fonların bir bölümü, günümüzde % 20'si, bir anlamda bloke tutulmaktadır. TCMB'nin yürürlükte olan düzenlemesine göre, bu fonların % 10'u nakit olarak kasada veya ticari bankalarda, diğer % 10'luk bölümü ise, TCMB'nin belirlediği likit menkul değerler veya nakit cinsinden TCMB'de tutulmak zorundadır.

Bankalarla bir benzetme yapılacak olursa, ÖFK'lar, cari hesaplar için belirli bir oranda likit (disponibl) değer bulundurmakta ve bir anlamda da TCMB'de mevduat munzam karşılığı oluşturmaktadırlar.

(ii) Cari hesaplarda toplanan fonların, en az % 40'ı kısa süreli ticari işlemlerin finansmanında kullanılacaktır. Cari hesaplarda toplanan fonların % 20'si, bir anlamda «umumi disponibilite» ve «mevduat munzam karşılığı» olarak tutulduktan sonra, geri kalan bakiye (toplanan fonların) % 80'i yarı yarıya bölünmektedir. İlk yarı veya toplam cari hesap fonlarının % 40'ı, yatırılan fonların süreklilik göstereceği varsayımından hareketle bir yıldan daha uzun süreli ticari işlere yatırılabilmektedir. Diğer yarı veya toplam cari fonların % 40'ı ise en çok 12 ay vadeli olarak ticari işlemlerin finansmanında kullanılabilmektedir. Bu ayırım ve sınırlama, ÖFK'ların cari hesaplar nedeniyle yükümlülüklerini karşılayabilmeleri için yeterli likiditeye sahip olmalarını amaçlamaktadır.

(iii) Cari hesaplarda toplanan fonlardan bir gerçek ya da tüzel kişiye kullandırılabilecek tutar sınırlandırılmıştır.

Cari hesaplarda toplanan fonlardan bir gerçek ya da tüzel kişiye kullandırılabilecek sınırın TCMB'ce saptanması, riskin dağıtılmasına yönelik bir önlemdir. TCMB tebliği ile, cari hesaplardan bir gerçek veya tüzel kişiye kullandırılabilecek azami tutar, ÖFK'ların özkaynaklarının % 10'u ile sınırlandırılmıştır.

(iv) ÖFK'ların cari hesaplara kabul edebileceği azami fon tutarı da sınırlandırılmıştır.

ÖFK'ların cari hesaplara kabul edebileceği azami fon tutarının, kurumun iş hacmi, sermayesi ve yedek akçeleri ve hesaplarda bulunabilecek fonlar da dikkate alınarak, TCMB'ce saptanacağı ilkesi benim-

senmiştir. TCMB, cari hesaplara kabul edilecek azami fon tutarını, ilgili ÖFK'nın özkaynakları toplamının on katını aşamaz şeklinde belirlemiştir (TCMB Tebliği, m. 8).

(v) Cari hesap sahipleri ÖFK'dan imtiyazlı alacaklı durumundadır.

Cari hesap alacaklıları, yatırmış oldukları fonların tamamı için, bu fonu kabul etmiş olan kurumun sermaye, yedek akçeleri (ihtiyatları) ile cari hesaplar karşılığı aktifleri üzerinde birinci sırada imtiyazlı alacaklıdır (HDTM Tebliği , m. 16).

Cari hesaplar karşılığı varlıkların (aktiflerin) yanı sıra Kurum'un sermayesi ve yedek akçeleri üzerinde de bu hesaplara fon yatıranların öncelikle talep hakkının kabul edilmiş olmasıyla, bu tür hesap sahiplerine bir tür garanti sağlanmıştır.

Cari hesaplarda toplanan fonlar, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu kapsamına girmemektedir. Bu hesapların sigorta edilememiş olması, bankalardaki mevduata kıyasla güvenceyi azaltmaktadır.

Katılma hesaplarında ise, hesap sahiplerine, kurumun iyi yönetimi dışında sağlanmış hemen hemen bir yasal güvence yoktur. Söz konusu hesaplar, sahiplerine kâr veya zarara katılmak hakkını vermede, buna karşı anaparanın tümüyle kaybedilmesi riskini de taşımaktadırlar. Katılma hesaplarında, hesap sahibine faiz verilmediği gibi, sabit bir gelir de ödenmemekte, ayrıca anaparanın aynen geri ödeneceği garantisi de verilememektedir.

Hesap sahibinin talep hakkı, diğer bir deyişle ÖFK'nın yükümlülüğü, belli bir hesap şekline göre bulunan ve günlük olarak değişen, «birim hesap değeri» olarak nitelendirilen meblağı ödemekten ibarettir.

Katılma hesaplarında biriken fonlar, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu kapsamına girmediği gibi, dolaylı olarak nitelendirilebilecek önlemlerle de koruma ve güven altına alınmamışlardır.

Kurumların, katılma hesapları için, TCMB'de bloke etmek zorunda oldukları meblağ, halen katılma hesaplarında biriken fon tutarının % 1'i oranındadır. Bu denli düşük bir likidite oranının güvence oluşturamayacağı açıktır. Ayrıca katılma hesaplarında toplanan fonlardan, bir gerçek ya da tüzel kişiye kullandırılabilecek limit konusunda da TCMB, bir sınırlama getirmemiştir. Bu nedenle riskin çok sayıda kişi veya kuruluşa dağıtılma ilkesi, katılma hesaplarında toplanan fonların

kullanımında geçerli değildir. Yalnız ÖFK'ların, katılma hesaplarının işletilmesinden doğacak kâr veya zarardan alacağı pay, % 20 olarak sınırlandırılmıştır (HDTM Tebliği, madde 19/f). Böyle bir sınırlamanın, katılma hesapları sahiplerinin haklarının korunması açısından bir güvence oluşturmadığı açıktır.

Özetlenirse, ÖFK'larda cari hesaplar, bankalara yatırılan mevduata kıyasla daha az güvencelidir; katılma hesaplarında ise yasal düzenleme ile sağlanmış bir güvence yoktur.

Soru 69 : ÖFK'lar nasıl denetlenmektedir? ÖFK'lar üzerinde denetim etkinliği var mıdır?

ÖFK'ların denetimi de, bankalardan farklı usul ve esaslara bağlanmıştır. ÖFK'ların işlem ve hesaplarının denetiminde yetkili organ TCMB'dir. Kurum'ların işlem ve hesapları TCMB'ce denetlenmektedir. Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı da (HDTM) ÖFK'larda denetleme yetkisine sahip bulunmaktadır. Ancak bu denetimin kapsamı, yöntemi, ÖFK'lara ilişkin Kararname ve Tebliğlerde açıklığa kavuşturulmamıştır.

Bankaların denetimi, Bankalar Yeminli Murakıpları tarafından yapılmaktadır. ÖFK'ların denetiminde Bankalar Yeminli Murakıplarına görev verilmemiştir. Ayrıca HDTM'nin bağlı olduğu Bakanlığın mevduat toplayan bütün bankalara bir denetçi, bir de yönetim kurulu üyesi atama yetkisinin bulunmasına karşılık, ÖFK'ların denetim organına böyle bir yetki tanınmamıştır.

ÖFK'larda yapılan denetlemeler sonunda, Kurum'ların yasa, kararname ve tebliğlere (mevzuata) ve işletme amaç ve ilkelerine aykırı durum ve işlemleri saptandığında, TCMB'nin de görüşü alınarak HDTM'ce uygun bir süre verilerek ilgili ÖFK'dan yasa ve işletme amaç ve ilkelerine uygunluğun sağlanması istenir; verilen süre içinde ÖFK tarafından gerekli tedbirler alınmadığı ve düzeltmenin yapılmadığı tespit olunduğu takdirde söz konusu ÖFK, Bakanlar Kurulunca

geçici veya daimi olarak faaliyetten men olunabilir (Kararname m:n, HDTM Tebliği, m. 32).

ÖFK'lar hakkında Bakanlar Kurulu'nca bu kurumlara ilişkin olarak çıkarılan kararnamelere ve bu kararnamelere bağlı olarak çıkarılacak tebliğlere aykırı davranışlardan dolayı kovuşturma yapılması, TCMB'nin görüşü alınarak, HDTM'ce Cumhuriyet Savcılığına başvuruda bulunulması suretiyle olur.

Bakanlar Kurulu'nca ÖFK'lara ilişkin olarak çıkarılan kararnamelere ve HDTM ile TCMB tarafından yayımlanan tebliğlere aykırı fiillerin işlendiğine dair bilgi edinen Cumhuriyet Savcıları da, HDTM'ye bildirerek durumun incelenmesini isteyebilirler.

Türkiye'de faaliyette bulunan ÖFK'lar faaliyetlerini tasfiye etmek istedikleri takdirde, bu isteklerini TCMB aracılığı ile HDTM'ye bildirmek zorundadırlar. Müsteşarlık, faaliyetlerini tasfiye etmek isteyen Kurumun durumunun mevzuat ve işletme amaç ve ilkelerine uygun olup olmadığını, görevlendirilecek Maliye ve Gümrük Müfettişleri, Hesap Uzmanları veya Bankalar Yeminli Murakıplarına inceletir. Yapılan inceleme sonucunda, ilgili ÖFK'nın durumunun, yasa, kararname ve tebliğlere ve işletme amaç ve ilkelerine uygun olmadığı saptandığı takdirde, Başbakanlık, söz konusu ÖFK'nın tedrici tasfiye kararı için Bakanlar Kuruluna başvuru hakkına sahiptir.

ÖFK'nın tedricen tasfiyesi HDTM'nin belirleyeceği bir banka tarafından yürütülür.

Soru 70 : Türkiye'de faaliyette bulunan ÖFK'lar hangileridir? ÖFK'ların Türk finansal sisteminde yeri nedir?

İslâm bankacılığı şeklinde ülkemizde faaliyette bulunan özel finansman kurumları, 1992 yılı itibariyle AL BARAKA Türk Özel Finans Kurumu A.Ş., FAİSAL FİNANS Kurumu A.Ş., KUVEYT TÜRK Evkaf Finans Kurumu A.Ş. ve ANADOLU Finans Kurumu A.Ş. olarak, dört tanedir.

Al Baraka Türk A.Ş.:

Al Baraka Türk A.Ş., T.C. Merkez Bankası'nın 21 Ocak 1985 gün

ve 10912 sayılı yazısı ile faaliyet izni aldıktan sonra, 1985 yılı başında İstanbul'da faaliyete geçmiştir. Kararname hükmü gereği başlangıçta sermayesi 5 milyar TL iken, 1987 yıl başında sermaye 10 milyar TL'ye çıkarılmıştır. En büyük pay Al Baraka Holdinge ait olup, söz konusu kurumun veya holdingin kontrolü de Suudi Arabistanlı Şeyh Kemâl Salih'in elinde bulunmaktadır.

AL BARAKA Türk A.Ş.'nin sermayesinin başlangıçta ortaklar arasında dağılımı şöyle idi:

Ortaklar	*(Milyar TL)* Tutar	*Pay* %
AL BARAKA Yatırım ve Kalkınma Kurumu	5.000	50.0
İslâm Kalkınma Bankası	1.300	13.0
Dubai İslâm Bankası	100	1.0
Katar İslâm Bankası	100	1.0
Bahreyn İslâm Bankası	100	1.0
Bahreyn İslâm Yatırım Bankası	50	0.5
Ürdün İslâm Bankası	50	0.5
Diğer Ortaklar	3.300	33.0
Toplam	10.000	100.0

Kurum'un sermayesi 1991 yılında 30 milyar TL'ye, 1992 yılında da 50 milyar TL'ye yükseltilmiştir. Sermayenin 150 milyar TL'ye

yükseltilmesi de kararlaştırılmıştır. 1988 yılında halka pay senedi satmış «halka açık» şirket statüsü kazanan AL BARAKA TÜRK'ün 1991 yıl sonu itibariyle 215 ortağı bulunmaktadır. Kurum'un 1991 yıl sonu itibariyle şube sayısı, merkez şube dahil, 10'a ulaşmıştır.

AL BARAKA Türk A.Ş., büyük bir holdingin bağlı kuruluşu olup, bir anlamda, bağlı olduğu holdingin Türkiye koludur. Al Baraka Yatırım ve Kalkınma Kurumu'na (holdinge) bağlı diğer kuruluşlar, (1)Al Baraka Investment and Development, Co. (Suudi Arabistan), (2) Al Baraka Investment Co. (Londra/İngiltere), (3) Al Baraka International Bank. Ltd. (Londra/İngiltere), (4) Best Ettamouil Saudi Tounsi (Best Bank) (Tunus), (5) Al Baraka Islamic Investment Bank (Bahreyn), (6) Al Baraka Bank (Sudan), (7) Arabian Thai Int. Co. Ltd. (Tailand), (8) Al Baraka Islamic Bank of Mauritania (Moritanya), (9) Al Baraka Bank Bangladesh (Bangladeş).

Söz konusu holdingin yan kuruluşları da şöyledir: (1) Jordan Islamic Bank for Finance and Investment (Ürdün), (2) Islamic Finance House (Lüksemburg), (3) Islamic Bank International (Danimarka).

Faisal Finans Kurumu A.Ş.:

Bu kurum da faaliyet iznini TCMB'den 23 Ocak 1985 tarihinde almıştır. İlk kuruluşta ödenmiş sermayesi 5 milyar TL olan kurumun başlıca ortakları ve ortakların payları şöyle idi:

Ortaklar	*Pay Tutarı* (Milyon TL)	*Pay* %
Dar-Al-Maal Al-İslami Trust	2.550	51.0
Faisal Islamic Bank of Egypt	1.250	25.0
95 Türk Ortak	500	10.0
Faisal Islamic Bank of Sudan	400	8.0
Massraf Faisal Al İslami of Bahrein	250	5.0
Prens Mohammed al Faisal Al-Saud	50	1.0

Kurumun sermayesi, 1987 yılında, 10 milyar TL'ye, 1989'da 25 milyar TL'ye, 1991'de de 65 milyar TL'ye yükseltilmiştir. Bakanlar Kurulu'nun 91/2130 sayılı kararı gereğince de 31.12.1993 tarihine kadar ödenmiş sermayenin 75.0 milyar liraya yükseltilmesi gerekmektedir.

Faisal Finans Kurumu'nun (FFK) 1990 yıl sonu itibariyle ortakları:

Ortaklar	Pay (%)
1. Dar Al-Maal Al-Islamic Trust (Bahamas)	51.00
2. Faisal Islamic Bank of Egypt (Mısır) Faisal İslam Bankası)	25.00
3. Faisal Islamic Bank of Sudan (Sudan Faisal İslam Bankası)	8.00
4. Bahrain Faisal İslam Bankası	5.00
5. Prens Mohammed Al-Faisal Al Saud	1.34
6. 94 T.C. Şahıs ve şirketi	9.66

FFK, 1991 yıl sonu itibariyle, ülkemizde İstanbul merkez şubesiyle birlikte on şube ile faaliyet göstermektedir.

Faisal Finans Kurumu A.Ş. de, Al Baraka A.Ş. gibi, büyük bir holdingin Türkiye'ye uzanısıdır. Faisal Finans Kurumunun bağlı olduğu holding, kurumun % 51'ine sahip olan Dar-Al-Maal Al İslami Trust (DMİ)'ur. DMİ, dört ana sektörde 12 ülkeye yaygın 22 firmayı bünyesinde bulundurmakta olup, taahhüt edilmiş sermaye tutarı 1 milyar dolardır. DMİ bünyesinde 4 ana sektöre ayrılmış olarak faaliyette bulunan kuruluşlar şunlardır: Bankacılık grubu: Faisal Finans Kurumu'nun da yer aldığı bu grupta yer alan diğer finansal kuruluşlar, Mısır, Sudan, Bahreyn, Gine, Nijer, Senegal, İngiltere, Bahama'da faaliyet göstermektedirler. Yatırım Grubu'nun faaliyette bulunduğu ülkeler, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Sudan, Nijer, Senegal ve İngiltere'dir. Sigorta (İslami tekafül) grubuna dahil olan ülkeler, Bahreyn, Sudan, Lüksemburg, Batı Almanya, Bahama, Katar, Birleşik

Arap Emirlikleri'dir. Ticaret Grubu, ticaretle ilgili kuruluşlar, İsviçre Lihtenştayn, Bahama, Bahreyn'de faaliyette bulunmaktadır.

Kuveyt Türk Evkaf Finans Kurumu A.Ş.:

Kuveyt Türk Evkaf Finans Kurumu, 1989 yılında 15 milyar TL sermaye ile kurulmuştur. Kuveyt Türk Evkaf'ın kurucu ortakları ve sermaye payları şöyledir:

Ortaklar	Sermaye (Milyon TL)	Pay (%)
1. Kuveyt Finans Kurumu	7.500	50
2. Kuveyt Devlet Sosyal Güvenlik Kurumu	1.350	9
3. İslam Kalkınma Bankası	1.350	9
4. T. Vakıflar Bankası Memur Hiz. Emekli ve Sağlık Yardım Sandığı Vakfı ve Sosyal Yardım Vakfı	4.500	30
5. Türkiye Diyanet Vakfı	150	1
6. Diğer	150	1

Kuveyt Türk'ün yüzde 50 ile en büyük ortağı olan, dünyanın ilk İslami bankalarından Kuveyt Finans Kurumu, 1978 yılında, faizsiz bankacılık yapmak üzere faaliyete geçmiştir. Sermayesinin yüzde 49'u Kuveyt devletine aittir. Ayrıca Kuveyt kamu kuruluşlarının da Kurum'da sermaye payları bulunmaktadır.

Kuveyt Türk Evkaf Finans Kurumu'nun sermayesi, önce 16 milyar liraya, 1990 yılında 30 milyar liraya ve 1992 yılında da 100 milyar liraya yükseltilmiş olup ortaklar ve ortaklık payları değişmemiştir. Kurumun 1991 yıl sonu itibariyle, merkez şube dahil, dört şubesi bulunmaktadır.

Anadolu Finans A.Ş.:

Merkezi Ankara'da olmak üzere 30 milyar lira ödenmiş sermayeli Anadolu Finans A.Ş.nin kurulmasına Bakanlar Kurulu 4.3.1991 gün ve 91/1588 sayılı kanun ile izin vermiştir. 1991 yılında Ankara'da

faaliyete geçen Anadolu Finans A.Ş., sermayesinin tamamı T.C. vatandaşlarına ait, bir anlamda ulusal ilk özel finans kurumudur. Kurumun sermayesi ve yönetimi, Kayseri'de yerleşik ve ağırlıklı uğraşı kablo imalatı olan HES grubuna aittir. Kurum, 1992 yılında İstanbul ve Kayseri'de şube açarak faaliyetini genişletmiştir. Kurumun ödenmiş sermayesinin, Bakanlar Kurulu'nun 91/2130 sayılı kararı gereğince, 1993 yılı sonuna kadar 75.0 milyar TL'ye tamamlanması gerekmektedir.

Mali sektörde 1991 yılında sayıları dörde yükselen ÖFK'nın konsolide bilanço büyüklüğü, Kasım 1991 sonu itibariyle, 3.3 trilyon TL'ye ulaşmıştır. Kasım 1991 itibariyle ÖFK'nın bilanço büyüklüğü, konsolide banka bilançosu büyüklüğünün yüzde 1.2'si düzeyindedir. Söz konusu oranın 1989 yılı sonunda yüzde 0.96, 1990 yılı sonunda yüzde 1.04 olduğu göz önüne alındığında, ÖFK'nın mali sektör içindeki payının giderek artmakta olduğu görülmektedir. Ancak dört ÖFK'nın 1991 yıl sonu itibariyle mali sektör içindeki payı, orta büyüklükte bir ticaret bankasının payına ulaşmış değildir.

Yine 1991 Kasım dönemi itibariyle ÖFK'nın özel cari hesaplar, katılma hesapları ve özel proje hesaplarında toplanan fonları, konsolide banka mevduatının yüzde 1.6'sı; üretim desteği sağlanması, kâr/zarara katılma ve kira akdi (leasing) yöntemi ile kullandırılan fonları ise konsolide kredilerin yüzde 2.2'si düzeyindedir. Ayrıca aynı dönem itibariyle ÖFK'nın toplam özkaynakları, konsolide banka özkaynaklarının yüzde 1.1'i ve bilanço dışı yükümlülükleri toplamı ise konsolide bilanço dışı yükümlülüklerin yüzde 0.3'ü tutarındadır.

Altıncı Bölüm

TÜRKİYE'DE BANKALARIN DENETİMİ VE GÖZETİMİ

Soru 71: Bankalar niçin ve hangi amaçlarla kamu tarafından denetlenmektedir?

Bankacılık sisteminin, (i) ekonomide kaynak ve gelir dağılımını etkilemesi, (ii) kaydi para (banka parası) yaratma gücüne sahip olması ve kaydi paranın para arzının çok önemli bölümünü oluşturması, (iii) ekonomik istikrarı etkileyerek enflasyonist baskıların şiddetlenmesine veya ekonomik durgunluğun derinleşmesine yol açabilmesi, (iv) kredilendirme işlerinde kendi özkaynaklarından çok birikim sahiplerinden mevduat ve diğer isimler altında topladıkları fonları kullanması, (v) başarısızlığının dar bir çerçevede kalmayarak tüm ekonomiye bunalım şeklinde yansıması gibi nedenler, bankaların kamu denetimine tabi tutulmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Ayrıca para politikasıyla bankacılık sistemi arasındaki yakın ilişkiler; para politikası uygulamasının diğer kesimlere kıyasla bankacılık sektöründe daha etkili olması; etkin para politikasının ancak bankalar aracılığı ile yürütülebilmesi, bankalar üzerinde kamu denetimine yeni boyutlar getirmektedir.

Bankaları denetim altına alma zorunluluğu, bankaların tam bir serbesti içinde hiçbir kurala bağlı olmaksızın çalışmalarının sakıncaları kısa bir sürede görüldüğünden, modern bankaların kurulduğu XVI'ncı yüzyıldan itibaren duyulmaya başlanmışur. Günümüzde bankaların faaliyeti tüm ekonomiyi ve bireylerin çıkarlarını yakından ilgilendirdiğinden, denetimlerinin kamuya ait bir hak ve görev olduğu ve kamu otoritelerinin bu konuda yetkili bulundukları tartışmasız benimsenmiştir.

Bankaların üzerindeki denetim, bankacılığın kurumsal yapısına, içinde bulunulan ekonomik koşullara, izlenen politikalara, benimse-

nen ekonomik sisteme göre, ülkeler arasında, zaman içinde farklılık göstermektedir. Ayrıca, para ve kredi denetim teknikleri de değişen yapıya ve konjonktürel koşullara göre, zaman zaman yeniden düzenlenmektedir.

1980'li yıllarda finansal (mali) pazarların serbestleştirilmesi (liberalleştirilmesi) veya denetimin azaltılması (deregulation) sloganının atılmasına ve bazı ülkelerde bu doğrultuda girişimler olmasına karşın, bankaların önemli işlevleri ve etkileri nedeniyle, en liberal ekonomi politikasını benimsemiş ülkelerde dahi bankacılık faaliyeti, kamunun denetim ve gözetimi altında bulunmaktadır.

Kamunun bankalar üzerindeki denetim ve gözetiminin amaçları, (i) koruyucu, (ii) yönlendirici, (iii) istikrar sağlayıcı ve (iv) bankaların ekonomiye egemen, tekelci güçler haline gelmesini önleyici, şeklinde özetlenebilir. Buna, ikincil bir amaç olarak, bazı ükelerde bankacılık sisteminin kamu kesiminin finansmanına katkıda bulunması da eklenebilir.

Koruyucu amaçla yapılan denetim, bankanın alacaklılarının, özellikle mevduat sahiplerinin haklarını, kendi müşterilerini, bankanın varlığını ve nihayet ekonominin genel çıkarlarını güvence altına almaya yöneliktir. Koruyucu önlemler, bankaların yeterli bir sermaye ile kurulması, tasarruf mevduatı sahiplerinin imtiyazlı alacaklı durumunda olması, mevduat sigortası, merkez bankalarında mevduat munzam karşılığı oluşturulması (toplanan mevduatın bir bölümünün merkez bankasında bloke hesaba yatırılması), bankaların topladıkları mevduata karşı ellerinde likiditeleri yüksek finansal varlıklar bulundurmaları, toplanacak mevduatın banka öz sermayesinin belirli katlarını aşamaması gibi doğrudan olabileceği gibi, bankaların aşırı riskler üstlenmesinin önlenmesi, açılacak kredilerin genel ve bireysel olarak (bir gerçek ya da tüzel kişiye açılabilecek kredilerin) sınırlandırılması, bankaların vurgun amacıyla iştiraklerde, taşınmaz mal yatırımlarında bulunmalarının önlenmesi, bankaların kendi mensuplarına kredi açamaması, banka bilançolarının denetimi ve kamuya açıklanması gibi dolaylı da olabilmektedir.

Hemen her ülkede devlet, kamu düzeninin koruyucusu olarak, önceleri daha çok koruyucu amaçla bankacılık faaliyetini denetim altına almışsa da, zamanla koruyucu amacın yanında diğer amaçlara da ağırlık ve öncelik vermeye başlamıştır.

Günümüzde ekonomideki birikimlerin önemli bir bölümü bankalarda toplandığından, bankalarda toplanan bu fonların ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişme için kullanılması, kaynakların öncelikli alanlara yönlendirilerek kaynak kullanımında etkinlik sağlanması, kalkınma açısından son derece önem taşımaktadır. Kamu otoriteleri, saptadıkları ekonomik ve toplumsal önceliklere göre bankalarda toplanan kaynakları yönlendirmek amacıyla bankacılık sistemine müdahale ettiklerinde, «yön verici» denetim ağırlık kazanmaktadır. Bankaların özendirilen sektörlere daha fazla kredi açmalarını sağlayacak şekilde bireysel kredi sınırlarının yükseltilmesi, bu sektörler için daha geniş kredi limitleri öngörülmesi, kredilerin sektörel dağılımına ilişkin tavanlar belirlenmesi, bankaların ekonomik açıdan öncelikli olmayan alanlara (kredi, iştirak vb. şekilde) plasman yapmalarının yasaklanması veya daraltılması, seçici (selektif) kredi kontrolleri uygulanması, banka kaynaklarının özendirilen sektörlere akması için çeşitli önlemler alınması (merkez bankasınca reeskont, avans kolaylıkları, tercihli mevduat munzam karşılığı, faiz farkı ödenmesi, kredilerin en az belirli bir bölümünün öncelikli sektörlere verilmesi gibi) kamu otoritelerinin banka kaynaklarını yönlendirmek için yaptıkları denetime örnek olarak gösterilebilir.

Ticaret bankaları, borçlanarak daha açık bir deyişle mevduat toplayarak, ödeme aracı yaratabilen finansman kurumlarıdır. Bu nedenle bankalar izledikleri politikalarla ekonomik istikrar üzerine etki yapabilmekte, ekonomik istikrarı bozabilmektedirler. Kamu otoriteleri, bankaların ekonomik istikrarı bozabilecek faaliyetlerini de çeşitli araçlarla denetim altına almaktadırlar. Genel kredi hacminin dondurulması, mevduat munzam karşılıklarının yükseltilmesi veya düşürülmesi, disponibilite veya likidite oranının ekonominin genel gidişine göre ayarlanması, reeskont limitlerinin düzenlenmesi, açık piyasa işlemleri yolu ile bankaların likiditelerinin genişletilmesi veya daraltılması, döviz pozisyonunun sınırlandırılması, kamu otoritelerinin ekonomik istikrar amacına yönelik olarak kullandıkları denetim araçlarına örnek olarak gösterilebilir.

Bankalar üzerinde denetim ve gözetimin bir amacı da bankaların ekonomiye egemen büyük mali güçler haline gelmelerini önlemektir. Ellerinde büyük fonlar toplanan bankalar, ekonomide kaynak tahsisinde büyük güce sahip bulunmaktadır. Ekonomide kaynak tahsisi gücü-

ne sahip olmak, belirli bir mal veya hizmet piyasasında tekel olmaktan çok daha etkilidir. Bankalar, fonlara egemen olduklarından, kaynakların hangi sektörlere ne ölçüde akacağını belirledikleri gibi, hangi firmaların geliştirileceğini, hangilerinin, gerekli kaynaklardan yoksun bırakılacağını kararlaştırma yetkisini de bir yerde ellerinde tutmaktadırlar. Diğer bir deyişle, bankalar kredi kararları ile bazı kişi, grup veya firmalara büyük olanaklar sağlayabildikleri gibi, bazı firmaların büyümelerini de sınırlayabilmekte, böylece ekonomide kaynak ve varlık dağılımında dengesizliklere neden olabilmektedirler. Bankaların ekonomiyi denetim altına alabilecek büyük güçler haline dönüşmesini önlemek amacıyla, bankaların iştirakleri sınırlandırılmakta, iştiraklerine verebilecekleri krediler kısıtlanmakta, bankalararası birleşmeler kamu organlarının onayı ile gerçekleşebilmekte, bankaların bir gerçek ya da tüzel kişiye verebilecekleri krediler belirlenmekte, Merkez Bankalarında risk santralizasyonunda toplanan bilgilerden yararlanılarak banka kredilerinin belirli firmalarda veya kişilerde yoğunlaşması önlenmekte, kredi tavanları saptanmaktadır.

Bankalar üzerinde denetimin, kamu kesimine finansman olanakları yaratmak, bankaların kârlılıklarını ve faiz oranlarını etkilemek gibi ikincil amaçları da olabilmektedir. Bankacılık sektörü, kamu borçlarının ulusal gelire oranının yüksek olduğu ve/veya kamu kesiminin büyük finansman açıkları verdikleri ekonomilerde, kamu kesiminin finansmanına doğrudan veya dolaylı biçimde katkıda bulunmaktadır. Kamu kuruluşlarına, yerel yönetimlere doğrudan kredi vermenin yanı sıra, bankaların ellerinde likit (disponibl) değer olarak devlet tahvili ve hazine bonosu bulundurmaları, banka yedek akçelerinin devlet tahvillerine yatırılması, banka kaynaklarının belirli bir bölümünün bazı kamu kuruluşlarının çıkarmış oldukları finansal varlıklara yatırılması zorunluluğu gibi önlemler, bankaların dolaylı bir biçimde de kamu kesimi finansmanına katkıda bulunmalarına olanak vermektedir.

Denetim, doğrudan ve dolaylı bir şekilde bankaların kârlılığı üzerinde de etkili olmaktadır. Bankaların kaynak kullanımlarına getirilen sınırlamalar, bazı hallerde bankaların alabilecekleri faiz, komisyon ve ücret tavanlarının belirlenmesi, merkez bankalarının mevduat munzam karşılıklarına faiz vermemesi veya piyasa faiz haddinin çok altında faiz uygulaması, bankaların donmuş kredileri için ayıracakları karşılıkların esaslarının kamu otoritelerince saptanması, bankaların kârlarını dolaylı bir şekilde de olsa etkilemektedir.

Soru 72: Türkiye'de banka denetim ve gözetim organları hangileridir? Denetim hangi aşamalarda yapılmaktadır?

Türkiye'de banka denetim ve gözetim organları, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın (HDTM) bağlı olduğu Bakanlık ile TCMB'dir. Bunlara, gözetim ve eşgüdüm organı olarak Türkiye Bankalar Birliği de eklenebilir. Denetim ve gözetim bankaların kuruluşundan tasfiyelerine değin sürmektedir.

HDTM'nin ve onun bağlı olduğu Bakanlığın denetim ve gözetime ilişkin yetkileri şöyle özetlenebilir:

- Banka kuruluşu için başvuruların HDTM'ye yapılması ve izin isteminin uygun görülmesi halinde kuruluş izni için Bakanlar Kurulu'na öneride bulunulması;

Bankacılık işlemlerine veya mevduat kabulüne başlamak üzere izin verme;

Bir bankanın bankacılık işlemleri yapmasında veya mevduat kabul etmesinde sakınca görülmesi halinde, TCMB'nin de görüşü alınmak suretiyle, ilgili bankanın bankacılık işlemleri yapma veya mevduat kabulü izninin geçici veya sürekli olarak kaldırılması için Bakanlar Kurulu'na başvuruda bulunma;

- Bankaların yeni açacakları veya nakledecekleri her şube için izin verme;

- Bankalardan belirlenecek şubelerin birleştirilmesini istemek;

- Banka genel kurullarında temsilci bulundurmak;

- Mevduat toplayan bütün bankalara bir yönetim kurulu üyesi ve bir denetçi atayabilme;

Bankaların muhtemel zarar karşılıkları ile yedek akçelerinin, TCMB nezdindeki Yedek Akçeler Karşılığı Devlet Tahvili Hesapları'nın tabi olacağı koşulları ve uygulama esaslarını saptamak;

- Özel bireysel kredi sınırını yükseltmek (DPT'nin olumlu görüşü alınarak, belirli hallerde bir bankanın bir gerçek ya da tüzel kişiye verebileceği kredi sınırı bankanın özkaynağının % 40'ına kadar yükseltilebilir.);

- Mukabil kefaletine (kontrgarantilerine) dayanılarak verilecek te-

minat mektupları ve kefaletlerin, bankaların genel kredi sınırına dahil edilmeyeceği yabancı banka ve kredi kurumlarının listesini düzenlemek ve bu şekilde verilecek teminat mektubu ve kefaletlerinin limitini saptamak;

- 2886 sayılı Devlet İhale Kanununa tabi işler için teminat mektubu vermeye yetkili bankaları belirlemek (Devlet İhale Kanununa tabi işlerde bir bankanın teminat mektubunun kabul edilebilmesi, bankanın HDTM'ye başvurusu üzerine yapılacak değerlendirme sonunda, teminat mektubu kabul edilecek banka olarak belirlenmesine ve 2886 sayılı kanuna göre teminat mektubu vermeye yetkili kılınan bankalar listesine dahil edilmesine bağlıdır.);

- Devlet İhale Kanunu'na tabi işler için; teminat mektubu düzenlemeye yetkili kılınmış bankaların verebilecekleri teminat mektupları limitlerini saptamak (HDTM, limit içi verilecek teminat mektuplarında sınırını, bankaların sermaye ve yedek akçe durumlarına göre belirlemektedir.);

- Hesap durumu aranmayacak kredi işlemlerini TCMB ile Türkiye Bankalar Birliği'nin görüşünü alarak tespit ve ilan etmek;

Bankaların alacaklarından dolayı edinmek zorunda kaldıkları emtia ve taşınmaz malların elden çıkarılma sürelerini uzatmak;

- T. Bankalar Birliğince hazırlanan ve bankaların uymak zorunda oldukları tek düzen hesap planı, tip bilanço ve kâr-zarar cetveli ile bunların uygulanma ve düzenlenmesine ilişkin izahnameyi onaylamak;

- Bankaların düzenleyecekleri üç aylık hesap özetlerinin esasları ile örneğini belirlemek;

- Bankalar hakkında idari tedbirler uygulamak, mali bünyenin güçlendirilmesi için önlemler almak, mali bünyesi zayıflayan bankaları yakın izlemeye almak (58);

- İflas eden veya zor duruma düşen bankaların büyük ortakları ve üst düzey yöneticilerinin şahsi sorumluluğu için mahkemeye başvurmak;

- Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu Yönetmeliği'ni hazırlamak;

- Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonunun hesap ve işlemlerini denetlemek;

(58) Bu yetkiye soru 85 yanıtlanırken geniş biçimde değinilmiştir.

Bankalar Kanunu uygulamasını izlemek amacıyla bankalardan belirleyeceği esaslar ve örneklere uygun olarak cetvel, rapor ve malî tablolar istemek, mali bünyeleri ve kaynakların kullanımı ile ilgili standart rasyoları saptamak, bu rasyolarla mali tabloların, gerekli görüldüğü takdirde, yayımlanmasına ilişkin usul ve esasları belirlemek (59);

- Türkiye'de faaliyette bulunan bankalardan birinin diğer bir veya birkaç banka ile birleşmesine veya bütün borç, alacak ve mevduatının, Türkiye'de faaliyette bulunan diğer bir bankaya devredilmesine izin vermek;

- Uygun görülecek kamu bankalarının sektör bankaları olarak görevlendirilmesi konusunda Bakanlar Kurulu'na öneride bulunmak;

(59) T. C. Başbakanlık HDTM'nin, Bankalar Kanunu'nun 56'ncı maddesinin 3'üncü fıkrası gereğince, bankaların sermaye artırımlarında ve özkaynaklarının mevcut ve potansiyel riskler nedeniyle oluşacak zarara karşı korunmasında uyulacak «Sermaye Tabanı / Risk Ağırlıklı Varlıklar, Gayrinakdi Krediler ve Yükümlülükler» standart rasyosu'na ilişkin tebliği (Bankalar Kanunu'na İlişkin 6 No.lu Tebliğ) 26 Ekim 1989 gün ve 20324 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Bankalarca uyulması gereken «Sermaye Tabanı / Risk Ağırlıklı Varlıklar, Gayrinakdi Krediler ve Yükümlülükler» standart rasyosu ile ilgili tanım ve kavramlar anılan tebliğde şu şekilde açıklanmıştır:

A. Sermaye:

Sermaye, ana sermaye ve katkı sermayeden oluşur.

a. Ana Sermaye:

«Ana Sermaye»yi ödenmiş sermaye (kâr payında kümülatif imtiyaz tanıyan hisse senetleri hariç), kanuni yedek akçeler, ihtiyari ve fevkalade yedek akçeler, muhtemel zarar karşılığı ile bilanço kârından bünyede bırakılan kısım oluşturur. Ana sermaye hesaplanmasında bilanço zararı indirim kalemi olarak dikkate alınır.

b. Katkı Sermaye:

«Katkı Sermaye», banka sabit kıymet yeniden değerleme fonu ile iştirakler ve kuruluşlar sabit kıymet yeniden değerleme fonundan oluşur. Katkı sermaye hesabında yeniden değerleme fonlarının yarısı dikkate alınır.

Katkı sermayenin Ana sermayenin % 100'ünden fazla olan kısmı sermaye hesabında dikkate alınmaz.

HDTM'nin uygun görüşünün alınması koşuluyla Kalkınma ve Yatırım Bankaları'nca sağlanan ve kalan vadesi 4 yıl ve daha uzun olan

- Serbest bölgelerde banka kurulmasına ilişkin başvuruları kabul etmek, bu konuda Bakanlar Kuruluna öneride bulunmak, serbest bölgelerde şube açılmasına ve bankacılık işlemleri veya mevduat kabulüne başlama izni vermek;

- Türkiye'de kurulan bankaların yurt dışında şube açmalarına izin vermek;

- Türkiye'de şube açmak suretiyle faaliyet gösteren yabancı bankaların, Türkiye'deki şubelerine ayırdıkları sermayeyi, mevduat ve diğer kaynaklarını, yabancı ülkelerde plasman, tevdiat ve sair surette kullanmalarına izin vermek;

- Bankaların ilan ve reklamlarına ilişkin tür, şekil, nitelik ve miktarları belirlemek;

% 50.0'sinden fazla olamaz.

B. Sermayeden İndirilen Değerler:

«Sermayeden İndirilen Değerler»:

a. Mali iştirakler (bankalar, sigorta şirketleri, finansal kiralama şirketleri ve diğer mali kuruluşlara olan iştirakler),

b. Özel maliyet bedelleri,

c. İlk tesis giderleri,

d. Peşin ödenmiş giderler,

e. İştirakler ve sabit kıymetlerin rayiç değeri bilançoda kayıtlı değerin altında ise aradaki fark,

meydana getirir.

C. Sermaye Tabanı:

«Sermaye Tabanı», sermayeden, «sermayeden indirilen değerler»in indirilmesi suretiyle hesaplanır.

D. Risk Ağırlıklı Varlıklar, Gayrinakdi Krediler ve Yükümlülükler:

«Risk Ağırlıklı Varlıklar, Gayrinakdi Krediler ve Yükümlülükler», tebliğ ekinde yer alan cetvelde % 0, % 20, % 50 ve % 100 risk ağırlığına göre tasnif edilerek gruplandırılmış banka varlıkları (aktif değerleri) ile gayrinakdi kredi ve yükümlülüklerden oluşmaktadır.

«Sermaye Tabanı / Risk Ağırlıklı Varlıklar, Gayrinakdi Krediler ve Yükümlülükler» standart rasyosunun en az % 8 olması öngörülmektedir. Ancak bu oran 1989 yılı için en az % 5 olarak saptanmış olup izleyen yıllarda her yıl bir puan artarak 1992 yılında % 8 düzeyine ulaşacaktır

- Bankalar Kanununda yer alan parasal miktar ve sınırların artırılması konusunda Bakanlar Kurulu'na öneride bulunmak.

TCMB'nin Bankaların Denetim ve Gözetimine İlişkin Yetki ve Görevleri:

Bankaların denetim ve gözetim görevi de bulunan TCMB'nin bu konudaki yetkileri de şöyle sıralanabilir: TCMB,

- Yasalarla kendisine verilen yetki ve görev alanına giren hususlara ilişkin yapmış olduğu her türlü düzenlemelere bankaların uygun hareket edip etmediklerini denetler.

- Bankaların yükümlülüklerine karşı bulunduracakları umumi disponibilitenin (likit varlıkların) nitelik ve oranını belirler.

- Mevduat munzam karşılıklarının oranı ve şartları ile bunlara uy-

Söz konusu standart rasyo şematik olarak şöyle gösterilebilir:

I. Ana Sermaye
   a. Ödenmiş Sermaye,
   b. Kanuni Yedek Akçeler,
   c. İhtiyari ve Fevkalade Yedek Akçeler,
   d. Muhtemel Zarar Karşılığı,
   e. Bünyede Bırakılan Bilanço Kârı,
   f. Bilanço Zararı (—)

II. Katkı Sermaye:
   a. Banka Sabit Kıymet Yeniden Değerleme Fonu,
   b. İştirakler ve Kuruluşlar Sabit Kıymet Yeniden Değerleme Fonu,
   c. Kalkınma ve Yatırım Bankalarının Sermaye Benzeri Kredileri.

III. Sermaye (I+II)

IV. Sermayeden İndirilen Değerler:
   a. Mali İştirakler,
   b. Peşin Ödenmiş Giderler,
   c. İlk Tesis Giderleri,
   d. Özel Maliyet Bedelleri,
   e. İştiraklerin ve sabit kıymetlerin rayiç değeri bilançoda kayıtlı değerinin altında ise aradaki fark.

A. Sermaye Tabanı (III-IV)

B. Risk Ağırlıklı Varlıklar, Gayrinakdi Kredi ve Yükümlülükler:
   a. Risk ağırlığı % 0 olanlar,

gulanacak faiz oranını belirler.

- Munzam karşılıkları süresinde oluşturmayan veya eksik oluşturan, disponibilite oranını eksik tesis eden bankalara uygulanacak cezaî faiz oranlarını belirler.

- Kalkınma planları ve yıllık programlarının hedeflerine uygun olarak banka plasmanları üzerinde nicelik ve nitelik bakımından düzenleyici kararlar alır ve umumi kredi hacmi ile umumi kredi hacmi içinde çeşitli kredi türlerinin sektörler ve konular itibariyle dağılımını ayarlar. Diğer bir deyişle banka kredilerine ilişkin genel ve/veya sektörel tavanlar saptar, kredilerin dağılımı konusunda seçici (selektif) uygulamalar yapar.

- Bankaların tutacakları döviz pozisyonuna, döviz kullanımına ilişkin kararlar alır.

- Bankalara verdiği reeskont ve avans kredilerinin, bankalarca, veriliş amaçlarına uygun bir şekilde kullanılıp kullanılmadığını denetler.

- Bankaların mali durumlarını izler, inceler.

Bankalardan yıllık bilançoları ile kâr-zarar hesaplarını, yönetim kurulu ve denetçi raporlarını, mevduat, kredi, döviz ve diğer işlemlere ilişkin her türlü bilgiyi isteyebilir. Bankaların ayrıca açtıkları büyük kredileri TCMB'ye bildirme zorunlulukları vardır.

---

b. » % 20 »
c. » » % 50 »
d. » % 100 »
Toplam

C. Sermaye Yeterliliği Standart Rasyosu (A/B)
HDTM'nin BIS (Bank of International Settlement) Cooke Komitesi'nin 1987 yılı sonu itibariyle düzenlediği «Sermaye Ölçülmesi ve Sermaye Standartlarında Uluslararası Yakınlaşım» önerisinden esinlenerek hazırladığı tebliğ, sözü edilen Cooke Komitesi raporundan bazı farklar göstermektedir. HDTM'nin sözü edilen tebliğinin ilk taslağında, bankaların taşınmaz mallarının ve iştiraklerinin de, sermayeden indirilen değerler arasında, sermaye tabanının hesabında sermayeden indirilmesi öngörülmüşse de, bazı bankaların yoğun baskısı üzerine taşınmazlar, sermayeden indirilen değerler arasından tümüyle çıkarılmış, iştiraklerden de yalnız mali iştiraklerin, sermayeden indirilmesi benimsenmiştir.

- Mevduat vade ve türleri ile mevduatta vade sürelerini ve bunların yürürlük sürelerini belirler.

- Bankaların edinebilecekleri taşınmaz mallara ilişkin esasları saptar, gerekli kararları alır.

- Bakanlar Kurulu'nun yetkili kılınması halinde, mevduata verilecek en yüksek ve en düşük faiz oranları ile sağlanacak diğer çıkarları saptar.

TCMB, bankacılık faaliyetinin düzenlenmesine ve denetimine ilişkin olarak çeşitli konularda görüş bildirme, öneride bulunma görev ve yetkisine de sahiptir. TCMB'nin bu amaçla görüş ve öneri bildireceği konular satırbaşları olarak şöyledir: TCMB,

- Bankalar Kanunu'nun uygulanması ile veya genel olarak bankacılık ve kredi konuları ile ilgili hususlarda Hükümet'e görüş bildirir.

- Bankaların mali durumlarının izlenmesi ve incelenmesi sonucunda gerekli görüldüğünde bankalar hakkında görüş ve önerilerini Başbakanlığa bildirir.

- Kredi işlerinde ve mevduat kabulünde alınacak ve verilecek en yüksek faiz oranları ile sağlanacak diğer menfaatlerin ve tahsil olunacak giderlerin azami sınırlarının saptanmasına, bunların kısmen veya tamamen serbest bırakılmasına ilişkin olarak Başbakanlığa öneride bulunur.

Kredilerin kalkınma planlarının amaçlarına yönlendirilmesi ve kredi düzenlenmesinde amaçların gerçekleştirilebilmesi için fon kurma veya kaldırmaya ve bu fonun kaynaklarına ilişkin olarak Başbakanlığa öneride bulunur.

Mukabil kefaletlerine (kontrgarantilerine) dayanarak, Bankalar Kanunu'nun 38'inci madde sınırlamalarına tabi olmadan, teminat mektubu ve kefalet verilecek yabancı banka ve kredi kurumları konusunda öneri yapar.

TCMB'nin, bankacılık faaliyetine ve denetimine ilişkin olarak;

- Banka kuruluşunda ve bankacılık işlemleri yapma veya mevduat kabulü izinlerinin kaldırılmasında,

- Hesap durumu aranmayacak kredi işlemlerinin belirlenmesinde,

- Bankaların mali bünyeleri ve kaynak kullanımı ile ilgili standart rasyolar saptanmasında,

- Bankalarca düzenlenecek üç aylık hesap özetlerinin esas ve örneğinin belirlenmesinde,

görüşünün alınması da gerekmektedir.

TCMB'nin konu ile ilgili diğer yetkileri de şöyle özetlenebilir: (i) Bankaların müşterilerinin risk durumlarını nezdinde toplamak suretiyle bir risk santralizasyonu örgütü kurar, (ii) Bankaların vadesinde ödenmemiş senetlere ilişkin olarak yaptıkları protestoları, bankalara duyurmak üzere toplar, (iii) Bankalararası takas odası işlemlerini gözetler, (iv) Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonunu yönetir ve temsil eder, (v) Bankaların iştiraklerine, iş konularının gerektirdikleri dışında, taşınmaz mal edinmeleri için izin verir.

Bankalar, ayrıca, bilançoları ile kâr-zarar cetvellerinin denetçilerce onaylı bir örneğini, üç aylık hesap özetlerini, Türkiye'de kurulan bankalar yurt dışında şube açtıkları takdirde yabancı ülkelerdeki şubelerine ayırdıkları sermaye ile bu şubelerin işlem ve hesaplarını gösteren bir cetveli TCMB'ye göndermek zorundadırlar.

Bağımsız Denetim Kuruluşlarınca hazırlanan banka denetim ve gözetim raporlarının, TCMB Kanunu'nun 43'üncü maddesi ve 16.1.1987 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan Bağımsız Denetim Kuruluşlarına İlişkin Tebliğ'e göre, TCMB'ye verilmesi gerekmektedir. TCMB, 24 Aralık 1987 gün ve 19674 sayılı tebliği ile, bankalara ilişkin bu denetimi, sürekli, her yıl yinelenmesi zorunlu hale getirmiştir.

Türkiye'de bankaların denetimi ile ilgili özel bir kurul, Bankalar Yeminli Murakıpları Kurulu da oluşturulmuştur. Bankalar Yeminli Murakıpları, Bankalar Kanunu ile diğer yasaların bankalarla ilgili hükümlerinin uygulanmasını ve her türlü bankacılık işlemlerinin denetimini, bankaların varlıkları, alacakları, özkaynakları, borçları, kâr ve zarar hesapları arasındaki ilgi ve dengeleri ve mali yapıyı etkileyen tüm etkenleri saptamaya ve çözümlemeye (tahlile) yetkili bulunmaktadır.

Türkiye Bankalar Birliği de, gerçekte bir gözetim ve bankalararası bir eşgüdüm organıdır. Türkiye Bankalar Birliğinin görevleri, işlevleri, ayrı bir soruda incelenmiştir.

Soru 73 : Türkiye'de banka kurulması hangi koşullara bağlanmıştır? Kuruluşta denetim nasıl yapılmaktadır?

Hemen tüm dünyada banka kurulması kamu otoritelerinin iznine ve belli koşullara bağlanmıştır. Bu koşullar, (i) belirli bir hukuki şekil, (ii) en az sermaye, (iii) kuruculardа belli niteliklerin bulunması, (iv) deneyimli yönetim kadrosu, (v) ekonominin veya yörenin yeni bir finansman kurumuna gereksinimi, (vi) kurulacak bankanın gelişme potansiycline sahip olması şeklinde özetlenebilir.

Banka kuruluşunda, Türkiye'de de yukarıda belirtilen koşullara benzer koşullar aranmıştır.

Ülkemizde bir bankanın kurulması için Bakanlar Kurulundan izin alınması şarttır.

Bankanın kuruluşu için gerekli koşullar da 3182 sayılı Bankalar Kanunu'nda (Bank. k., m. 5) şöyle belirlenmiştir:

Bankaların,

a) Anonim ortaklık şeklinde kurulmaları,

b) Ortak sayısının 100'den az olmaması,

c) Kurucuların müflis olmaması veya yüz kızartıcı suçlardan mahkûmiyetlerinin bulunmaması,

d) Pay (hisse) senetlerinin tamamının ada yazılı olması, nakit karşılığı çıkarılması, itibari değerlerinin 100 bin lirayı geçmemesi ve menkul kıymetler ve kambiyo borsasına kote edilmesi,

e) Merkez şube dışındaki bir şube için sahip olmaları gerekli özkaynakları tutarı hariç olmak üzere özkaynaklarının 20 milyar liradan az olmaması (60),

f) Ana sözleşmesinin, Bankalar Kanunu hükümlerine uygun olması şarttır.

Türkiye'de bankalar için anonim şirket tipi ve çok ortaklı olmaları öngörülmüş, sermayenin nakit olarak konulması esası getirilmiş, pay senetlerinin ada yazılı olması, itibari değerinin 100 bin lirayı aşmama-

(60) Bankalar Kanunu, yasada yer alan parasal miktarları, bir anlamda endekslemiştir. Bakanlar Kurulu, HDTM'nin bağlı olduğu Bakanlığın önerisi ile, kanundaki parasal miktar ve sınırları, 1 Ocak 1983 tarihi temel olmak üzere, HDTM'ce yayımlanan toptan eşya fiyatları indeksinin gerektirdiği

sı ve menkul kıymetler borsasına kote edilmesi şartları aranmıştır. Bundan amaç, bankanın denetimi ve sermaye artışını kolaylaştırmak, pay senetlerinin el değiştirmesini izlemek, küçük birikim sahiplerinin de bankalara ortak olmalarını sağlamak şeklinde özetlenebilir. Ayrıca banka kuruluşu için fiyat artışlarına göre ayarlanan en az sermaye koşulu ile kurucularda belirli nitelikler aranmış, herkese banka kurucusu olmak hakkı tanınmamıştır.

İktisadi devlet teşekkülü veya kamu iktisadi kuruluşlarının bağlı ortaklığı şeklindeki bankalar için, ortak sayısının 100'den az olmaması ve pay senetlerinin belirli nitelikler taşıması (ada yazılı olması, nakit karşılığı çıkarılması, itibari değerinin 100 bin lirayı geçmemesi ve borsaya kote edilmesi gibi) koşulları aranmamaktadır.

Türkiye'de banka kurmak isteyenler, önce HDTM'ye bir dilekçe ile başvuracaklardır. Başvuru dilekçesine;

a) Kurucuların, HDTM ve Sanayi ve Ticaret Bakanlığınca hazırlanmış örneğe uygun şekilde ve noter huzurunda düzenleyip imza edecekleri birer beyannamenin,

b) Ortaklık ana sözleşmesinin,

c) Bankanın kurulması nedenlerini ayrıntılı olarak gösteren bir raporun,

d) HDTM tarafından gerekli görülecek diğer bilgi ve belgelerin,

eklenmesi gerekir.

HDTM, başvuruları incelendikten sonra izin istemini uygun gördüğü takdirde, başvuru dilekçesini ekleri ile birlikte Sanayi ve Ticaret Bakanlığına gönderir. İzin isteminin Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından da uygun bulunması halinde, HDTM'nin bağlı olduğu Bakan-

---

miktar ve sınırları aşmamak kaydıyla artırmaya yetkili kılınmıştır (Bank. k., m. 78). Bakanlar Kurulu bu yetkisine dayanarak 1985 yılında banka kuruluşu için en az sermaye koşulunu 1 milyar TL'den 2.5 milyar TL'ye, 88/12576 sayılı kararname ile 1988 yılında da 5 milyar TL'ye, 22/3/1992 tarih ve 92/2875 sayılı kararname ile de 1992 yılında 20 milyar TL'ye çıkarmıştır. Türk ekonomisinde fiyat artışları sürdüğü sürece, Bakanlar Kurulu'nun, bankalarda en az sermaye sınırını yükseltmek yetkisi bulunmaktadır.

Bankalar Kanunu'nda yapılması düşünülen değişikliklere ilişkin yasa taslağında, bankaların sahip olmaları gereken asgari özkaynak tutarının Türkiye'deki tasarruf mevduatı hacmine bağlanması öngörülmektedir.

lık, izin verilmesini Bakanlar Kurulu'na önerir ve verilen izinlere ilişkin Bakanlar Kurulu kararları Resmi Gazete'de yayımlanır.

Kuruluş izni alındıktan sonra bankacılık işlemlerine ve mevduat kabulüne başlamak için ayrıca HDTM'den izin alınması gerekmektedir.

Kuruluş izni alan bankalar, Ticaret Mahkemesince kuruluşları onaylandıktan ve ticaret siciline tescil ve ilan edildikten sonra, HDTM'ye ve Sanayi ve Ticaret Bakanlığına birer beyanname verirler. Bu beyannamede;

a) Bankanın unvanı ve kuruluş tarihi,

b) Bankanın merkezi ve şubelerinin bulunduğu yerlerin adresleri,

c) Sermaye miktarı ile bunun ne kadarının ödenmiş, ne kadarının henüz ödenmemiş olduğu,

d) Varsa yedek akçelerinin türleri ve miktarları,

e) Bankanın yapacağı işlem türleri,

gösterilir. Bu beyannameye ayrıca bankanın kuruluşuna ait belgelerin noterce onaylı örnekleri ile kuruluş bilançosu bağlanır (Bank. k., m. 10).

HDTM, sözü edilen beyannamenin alınması üzerine, ilgililerin Bankalar Kanununda yazılı şartları yerine getirip getirmediklerini, bankacılık işlemlerine veya mevduat kabulüne başlamak üzere kanunun gerekli kıldığı nitelikleri taşıyıp taşımadıklarını inceledikten ve Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın görüşünü aldıktan sonra durumları uygun bulunanlara, beyannamenin verildiği tarihten itibaren en geç iki ay içinde, bankacılık işlemlerine ve mevduat kabulüne başlamak üzere izin verir.

Yapılan inceleme sonucunda durumları uygun bulunmayanlara gerekli düzeltmeleri yapmaları ve eksiklikleri tamamlamaları için bir süre verilir. Bu süre içinde yeniden başvuranlar hakkında yapılan inceleme sonunda durumları uygun bulunmayanlara sonuç tebliğ olunur. Gerekli koşulları yerine getirmeyen ve eksiklikleri tamamlamayanlar hakkında kuruluş izninin iptali için Bakanlar Kurulu'na başvurulur ve Bakanlar Kurulu kararı ile kuruluş izni iptal edilir.

Kuruluşuna izin verilen bankalardan, izin verilmesine ilişkin Bakanlar Kurulu kararının yayımından itibaren 1 yıl içinde faaliyete geç-

meyen veya herhangi bir şekilde faaliyetlerine sürekli olarak en az 1 yıl süre ile ara veren veya kuruluş karamamesindeki şartları yerine getirmeyen bankaların bu izinleri, HDTM'nin bağlı olduğu Bakanlığın önerisi üzerine Bakanlar Kurulu'nca iptal olunur (Bank. k., m. 9).

Soru 74 : Yabancı bankalar hangi koşullarla Türkiye'de şube açabilirler?

Yabancı ülkelerde kurulmuş bankaların Türkiye'de şube açmaları da Bakanlar Kurulunun iznine bağlıdır.

Yabancı bankaların Türkiye'de şube açma koşullarını Bankalar Kanunu şöyle belirlemiştir (Bank. k., m. 6):

Türkiye'de şube açma suretiyle faaliyet gösterecek yabancı bankaların;

a) Sermayesinin tamamına yabancı bir devletin sahip olduğu bankalar dışında, uyruğunu taşıdıkları ülke kanunlarına göre anonim ortaklık veya eşiti bir statüye sahip olmaları,

b) Türkiye'ye ayrılan ödenmiş sermayelerin, Türk ulusal bankaları için öngörülen tutardan az olmaması,

c) Ana sözleşmelerinin Bankalar Kanunu'na aykırı hükümler taşımaması,

d) Kuruldukları veya faaliyette bulundukları ülkelerde yasalara aykırı hareketlerinden dolayı mevduat kabulünden veya bankacılık işlemleri ile uğraşmaktan men edilmemiş olmaları,

e) Yönetim merkezi müdürü ile şube müdürlerinin veya bunların yardımcılarının Türkiye'de yerleşik veya T. C. vatandaşı olması,

f) Bakanlar Kurulu'nca gerekli görülecek diğer şartları taşımaları,

gerekir.

Bankalar Kanunu, yabancı bankaların Türkiye'de şube açmaları konusunda, karşılıklı olma veya misilleme ilkesini benimsemiştir. Buna göre, Türkiye'de şube açan veya açacak olan yabancı bankaların kuruldukları ülkelerde, Türk milli bankalarının şube açarak faaliyet göstermek istemeleri halinde, o ülkeler yasalarına göre tabi olacakları koşullar, Bankalar Kanunu'nun yabancı bankalar için koyduğu şartlar-

dan daha ağır olduğu veya sonradan ağırlaştırıldığı takdirde, Bakanlar Kurulu, karşılıklı olarak, ilgili yabancı bankalardan aynı koşulları yerine getirmelerini isteyebilir ve bu talebe uymayanların izinlerini iptal edebilir.

Yabancı ülkelerde kurulmuş bankalar Türkiye'de şube açmak istediklerinde, Türkiye'de şube açmak üzere HDTM'ye bir dilekçe ile başvuracaklardır. Bu başvuru dilekçelerine, ilgili ülke resmi makamlarınca onaylı;

a) Banka ana sözleşmesinin,

b) Türkiye'de şube açılması nedenlerini ayrıntılı olarak açıklayan bir raporun,

c) Bankanın son 5 yıla ait bilanço ve kâr-zarar cetvelleri ile HDTM'ce istenecek diğer bilgi ve belgelerin,
eklenmesi gerekir.

HDTM, yabancı bankaların başvurularını inceledikten sonra, şube açma izin istemini uygun gördüğü takdirde, başvuru dilekçelerini ekleri ile birlikte Sanayi ve Ticaret Bakanlığına gönderir. İzin istemi Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından da uygun görüldüğü takdirde, HDTM'nin bağlı olduğu Bakanlık, izin verilmesini Bakanlar Kuruluna önerir. Yabancı bankalar için Bakanlar Kurulu'na yapılacak önerilere, 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ile ilgili mevzuata göre yetkili organın (halen DPT Yabancı Sermaye Dairesi) uygun görüşünün de eklenmesi gerekir.

Bakanlar Kurulu, izin isteğini onayladığı takdirde, verilen izinlere ilişkin Bakanlar Kurulu kararı Resmi Gazete'de yayımlanır. Eğer yabancı bankaların Türkiye'de şube açmaları için özel şartlar öngörülüyorsa, bu özel şartlar da Bakanlar Kurulu kararında gösterilir.

Yabancı ülkelerde kurulmuş olup da Türkiye'de şube açarak faaliyete geçecek olan bankaların, kuruluş izninden sonra, bankacılık işlemlerine başlama ve mevduat kabulüne izin için HDTM'ye başvurmaları gerekmektedir. Bunun için söz konusu yabancı bankalar, Türkiye'deki şubeleri ticaret siciline tescil ve ilan edildikten ve Türkiye'ye ayrılan özkaynakları döviz olarak getirilip TCMB'ye satılarak karşılığı ilgili hesaplara geçirildikten sonra, HDTM ile Sanayi ve Ticaret Bakanlığına birer beyanname verirler. Yabancı bankalar bu beyannamelerinde;

a) Bankanın unvanı ile hangi ülke kanunlarına göre kurulmuş olduğu ve merkezinin bulunduğu yeri,

b) Türkiye'deki şubelerinin bulundukları yerlerle bunların açılma tarihlerini,

c) Türkiye'deki şubelerine ayırdıkları ve ödedikleri sermaye miktarını,

d) Uğraştıkları işlem türlerini,

e) Bankanın hangi tarihte kurulduğunu,

f) Bankanın sermaye miktarı ile ne kadarının ödenmiş ve ne kadarının henüz ödenmemiş olduğunu,

g) Varsa yedek akçelerinin türleri ve miktarlarını,

h) Merkezlerinin bulunduğu ülkede ve varsa diğer ülkelerdeki şubelerinin bulunduğu yerleri gösterirler.

Ayrıca Türkiye'deki şubelerinin açılmasına ilişkin belgelerle son bilançolarının noterce onaylı örneklerini de bu beyannameye eklerler.

HDTM, beyannamenin alınması üzerine, ilgili yabancı bankaların yasal koşulları yerine getirip getirmediklerini, bankacılık işlemlerine veya mevduat kabulüne başlamak üzere Bankalar Kanunu'nun gerekli kıldığı nitelikleri taşıyıp taşımadıklarını inceledikten ve Sanayi ve Ticaret Bakanlığının görüşünü aldıktan sonra, durumları uygun bulunanlara beyannamenin verildiği tarihten itibaren en geç iki ay içinde bankacılık işlemlerine veya mevduat kabulüne başlamak üzere izin verir.

Yapılan inceleme sonunda durumları uygun bulunmayanlara gerekli düzeltmeleri yapmaları, eksikliklerini tamamlamaları için uygun süre verilir. Bu süre içinde durumlarını düzeltmeyen ve eksiklikleri tamamlamayan yabancı bankalara inceleme sonucu bildirilerek, kuruluş izninin iptali için Bakanlar Kurulu'na başvurulur.

Soru 75 : Bankaların, Merkez şubeleri dışında, şube açma usul ve koşulları nelerdir?

Ülkemizde gerek ulusal gerek yabancı bankaların, merkez şubeleri dışında açacakları her şube için de izin almaları zorunludur. Bankalar, merkez şubeleri dışında, açacakları veya nakledecekleri her şube için

HDTM'nin bağlı olduğu Bakanlıktan izin almak zorundadırlar (Bank. k., m. 14).

Şube açma izinleri Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın uygun görüşü alındıktan sonra verilebilir. TCMB dışında, bir banka özel kanunla kurulmuş olsa dahi, şube açmak için izin almak zorundadır. Bankalarca şuba açmak için yapılacak başvurular yılda bir kez olmak üzere, HDTM'ce belirlenecek zamanlarda yapılır. Başvurulara, şube açılacak yerin ekonomik ve ticari durumu ile bankanın o yerde şube açmasını gerektiren nedenleri ayrıntılı bir şekilde açıklayan bir rapor ve HDTM ve Sanayi ve Ticaret Bakanlığınca gerekli görülecek diğer bilgi ve belgeler eklenir.

Bakanlık tarafından şube açma izni verilirken, ayrıca ilgili bankanın mali bünyesi, kanuni yükümlülüklerini yerine getirme bakımından genel tutumu, mevduatındaki gelişme gibi hususlar da göz önünde tutulur.

Bankaların, merkez şubeleri dışında açacakları her şube için, sahip olmaları gereken en az özkaynağa ek olarak, özkaynak ayırmaları gerekir. Her şube için ayrılacak özkaynak, şubenin faaliyette bulunacağı şehrin nüfusuna göre farklılık gösterir. Bankalar, sahip olmaları gereken özkaynaklara ek olarak en az;

a) Nüfusu 1 milyondan fazla olan şehirlerde açılmış ve açılacak her şube için 2 milyar lira,

b) Nüfusu 500 binden fazla 1 milyondan az olan şehirlerde açılmış ve açılacak her şube için 1 milyar lira,

c) Nüfusu 500 binden az şehir ve kasabalarda açılmış ve açılacak her şube için 500 milyon lira özkaynak bulundurmak zorundadırlar (61).

Açılacak her şube için bulundurulması zorunlu, yukarıda belirtilen özkaynak tutarı sabit değildir. Fiyat artışlarına göre, bu miktar Bakanlar Kurulu kararı ile yükseltilebilir. Bakanlar Kurulu, HDTM'nin bağlı olduğu Bakanlığın önerisi üzerine, her şubeye ayrılması gereken özkaynak tutarını, 1 Ocak 1983 tarihi temel olmak üzere, HDTM'ce yayımlanan toptan eşya fiyatları indeksinin gerektirdiği miktar ve sınırları aşmamak kaydıyla artırmaya yetkilidir.

Bankalar, ayrıca, genel nüfus sayımlarından sonra geçici sonuçların

(61) 22/3/1992 tarih ve 92/2875 sayılı kararname ile yükseltilen miktarlar.

Devlet İstatistik Enstitüsünce yayınlanmasını izleyen 1 yıl içinde şubeleri için bulundurmaları gereken özkaynaklarını sayım sonuçlarının gerektirdiği miktara çıkarmakla yükümlüdürler.

Bankaların şubelerinden biri nam ve hesabına işlem yapmak üzere turizm, fuar, konferans gibi nedenlerle açtıkları geçici irtibat büroları ve şanj büroları ile TCMB'nin dahili muhabirleri tarafından (halen T. C. Ziraat Bankası) devlet daire ve kuruluşları ve askeri kıta ve karargâhlarda açılan sürekli irtibat büroları için, ayrıca özkaynak ayırmaları zorunlu bulunmamaktadır.

Soru 76 : Bankaların üst düzey yönetiminde görev almak için hangi nitelikler gereklidir?

Ülkemizde bazı kişilerin bankaların üst düzey yönetiminde görev almaları yasaklanmıştır.

Bankalar Kanunu hükümlerine aykırı hareketlerinden dolayı hapis veya bir defadan fazla ağır para cezası ile cezalandırılan kişilerle yüz kızartıcı suçlardan dolayı mahkûm olanlar ve müflisler, hiçbir bankanın üst düzeyinde (yönetim kurulu başkanı, üyesi, denetçi, genel müdür, genel müdür yardımcısı veya birinci derecede imza yetkisini haiz görevli olarak) çalıştırılamazlar.

Bankalar Kanunu, ayrıca, banka fonlarının menkul kıymetler ve kambiyo borsalarında kötü kullanımını önlemek amacıyla, menkul kıymetler ve kambiyo borsaları üyesi olan gerçek kişilerle, söz konusu borsalara üye olan tüzel kişilerin yönetimden sorumlu bulunan ortakların veya yönetim kurulu başkan ve üyeleri ile müdürlerinin de, herhangi bir bankanın üst düzeyinde görevli olarak çalıştırılmalarını yasaklamıştır.

Bankalarda genel müdür, genel müdür yardımcısı, yönetim kurulu üyesi ve denetçi olarak atanacak veya çalışacaklarda ayrıca bazı nitelikler veya şartlar da aranmıştır.

Banka genel müdür ve yardımcılarının hukuk, iktisat, işletmecilik, maliye, bankacılık veya mühendislik-işletmecilik dallarında yüksek öğrenim görmüş olmaları ve bankacılık veya işletmecilik dallarında, genel müdürlüğe atanacakların en az 10 yıl, genel müdür yardımcılık-

larına atanacakların ise en az 7 yıl deneyim sahibi olmaları şarttır (Bank. k., m. 24). Görülüyor ki bankacılık faaliyetini düzenleyen yasa, banka genel müdürlüğüne, genel müdür ve yardımcılıklarına atanacak kişilerde belirli alanlarda yüksek öğrenim görmenin yanı sıra, bankacılık ve işletmecilik dallarında deneyimli olma koşulunu da aramaktadır.

Banka denetçilerinin de yüksek öğrenim görmüş ve bankacılık hukuk ve muhasebe konularında bilgi ve deneyim sahibi kimselerden seçilmesi zorunlu bulunmaktadır.

Banka genel müdürlüğüne atanmak için gerekli olan koşullar, 10 yıllık deneyim süresi dışında, yönetim kurulu üyelerinin yarıdan bir fazlası için de aranmaktadır.

Soru 77 : Bankalar kaynak (fon) kullanımında tümüyle serbestiye sahip midirler?

Bankalar kaynak kullanımında tam bir serbestiye sahip değildir. Gerek Bankalar Kanunu, gerek TCMB'nin karar, genelge ve tebliğleri, bankaların kaynak kullanımına bazı kısıtlamalar ve öncelikler getirmektedir. Bunlar satırbaşları olarak şöyle belirtilebilir:

• Bankalar yükümlülüklerine karşı ellerinde belli oranda nakit ve likiditesi yüksek finansal varlıklar bulundurmak zorundadırlar. Bankaların yükümlülüklerine karşı bulunduracakları bu Umumi Disponibilitenin nitelik ve oranını belirlemek yetkisi TCMB'ye ait bulunmaktadır.

• Bankalar, bankalararası mevduat dışında, topladıkları mevduatın bir bölümünü TCMB'de bloke bir hesaba yatırmak zorundadırlar. Mevduat munzam karşılığı olarak nitelendirilen bu zorunluluğun oran ve şartlarını belirlemek yetkisi de TCMB'ye aittir.

• Bankaların açabilecekleri kredilerin genel tutarı özkaynaklarına bağlı olarak sınırlandırıldığı gibi, bir gerçek ya da tüzel kişiye açabilecekleri kredinin en yüksek tutarı da belirlenmiştir. Teknik bir deyişle, bankalarda, bir bankanın özkaynakları ile açabilecekleri krediler arasındaki ilişkiyi gösteren mali sağlamlılık (solvabilite-solvency) oranı ile bir gerçek ya da tüzel kişiye verilebilecek kredinin en yüksek tutarını gösteren risk dağıtım katsayısı, Bankalar Kanunu ile saptan-

mıştır.

• Bankaların açabilecekleri kredilere ilişkin niceliksel sınırlamanın yanı sıra, niteliksel sınırlamalar, yasaklamalar da getirilmiştir. Örneğin, bankaların kendi mensuplarına kredi açmaları ilke olarak yasaklanmıştır. Ayrıca banka kaynaklarının vurgun amacıyla kullanılmasını önlemek amacı ile bankaların taşınmaz mal ticareti ile uğraşanlara kredi veremeyecekleri hükme bağlanmıştır. Bankaların ortaklarına ve iştiraklerine verebilecekleri krediler için de daha dar sınırlar öngörülmüştür (Bank. k., m. 39, 41, 50).

• Bankaların iştirakte bulunmaları, taşınmaz mal edinmeleri niceliksel ve niteliksel bazı sınırlara bağlanmıştır (Bank. k., m. 47, 50).

• TCMB' de zaman zaman seçici (selektif) para politikası araçlarını kullanarak, bankaların bazı sektörlere verebilecekleri kredileri sınırlayabilmekte veya kredilerin belli bir oranının öncelikli sektörlere verilmesi konusunda bankaları yönlendirebilmektedir.

Soru 78 : Bir banka, genel olarak ne kadar kredi açabilir? Genel kredi sınırı nedir?

Bankalar Kanunu, bir bankanın açabileceği kredinin genel sınırı ile bankanın özkaynağı arasında ilişki kurmuştur. Bankalar için risk taşıyan en önemli varlık (aktif) kalemi krediler olduğu için, günümüzde bankacılık faaliyetini düzenlemede genel eğilim, bankaların açabilecekleri kredinin genel tutarını, bankanın özkaynağının belli katı ile sınırlamaktır.

Ülkemizde halen bir bankanın vereceği nakdi ve gayri nakdi krediler ve satın alacağı tahvil ve benzeri menkul kıymetlerin tutarı ile iştirakleri ve taşınmaz malları toplamı, özkaynaklarının 20 katını aşamaz (Bank. k., m. 38, 47, 50). Vadesi geçmiş nakdi krediler ile gayri nakdi kredilerin nakde çevrilmiş olan bedelleri de, genel kredi sınırının hesabında, kredi sayılır.

Genel kredi sınırının hesabında, gayri nakdi krediler, risksiz krediler ve/veya özelliği olan krediler için ayrı düzenleme yapılmıştır.

Kredi sınırı veya limiti hesabında teminat mektupları, kefaletler, aval, ciro ve kabuller gibi gayri nakdi krediler % 40 oranında nazara

alınmaktadır. Daha açık bir deyişle, bir banka örneğin 100 milyon liralık bir gayri nakdi kredi açtığı zaman, bu tutar, yasal kredi limiti veya sınırı hesabına, 40 milyon TL olarak girmektedir (62).

Her bankanın riskin en az % 15'ini üstlenmesi ve katılan banka sayısının 3'ten az olmaması koşuluyla konsorsiyum suretiyle verilecek teminat mektuplarında bu oran % 20 olarak öngörülmüştür. Bu suretle bankaların belirli işler için geçici ortaklık kurarak (konsorsiyum suretiyle) verecekleri teminat mektuplarında limit genişletilmiştir. Örneğin konsorsiyum en az üç bankanın her birinin riskin en az % 15'ini üstlenerek katılması halinde verilen teminat mektubu 1 milyar TL ise, kredi limiti hesabında bu tutar 200 milyon TL olarak dikkate alınmaktadır.

Yıllık programlarda gösterilen büyük kamu ihaleleri için verilecek teminat mektuplarında, yukarıda sözü edilen % 40 ve % 20 oranı, HDTM'nin bağlı olduğu Bakanlıktan izin alınmak koşuluyla yarı yarıya nazara alınmaktadır. Daha açık bir deyişle bir banka tek başına, yıllık programlarda gösterilen büyük bir kamu ihalesi için teminat mektubu verdiğinde, Bakanlıktan izin alınması koşuluyla, teminat mektubunun tutarı, kredi limiti hesabına % 20 olarak girmektedir. (Örneğin 5 milyarlık bir teminat mektubu, 1 milyar TL olarak limit hesabına dahil edilmektedir.) Eğer büyük kamu ihalesi için verilecek teminat mektubu konusunda bankalararası bir konsorsiyum oluşmuşsa (konsorsiyum en az üç bankanın katılması ve her bir bankanın en az % 15 risk üstlenmesi koşulu ile) verilen teminat mektubunun tutarının % 10'u, kredi limiti hesabına dahil edilmektedir (Örneğin koşullara uyulmak suretiyle büyük kamu ihalesi için konsorsiyum suretiyle verilen 10 milyar TL tutarında bir teminat mektubu limit hesabına 1 milyar TL olarak girmektedir.).

Bankaların vermiş olduğu bazı krediler risksiz görüldüğü için veya koşullar zorunlu kıldığı için, kredi limiti hesabına dahil edilmemektedir. Kredi limiti veya kredi sınırına dahil edilmeyen işlemler, Bankalar Kanununda şöyle belirtilmiştir:

a) Özel kanun hükümlerine göre yapılan işlemler,

(62) Bankalar Kanunu'na ilişkin değişiklik yasa taslağında, nakdi kredi teminine yönelik gayri nakdi kredilerde bu oranın % 100 olarak hesaba katılması öngörülmektedir.

b) HDTM'nin bağlı olduğu Bakanlık ile ya da Bakanlığın uygun görmesi üzerine İktisadi Devlet Teşekkülleri, Kamu İktisadi Kuruluşları ve bunların müessese ve bağlı ortaklıklarıyla yapılan işlemler,

c) Hazinece veya Hazinenin kefaletiyle çıkarılan bono ve tahviller karşılığında yapılan işlemler,

d) Karşılığı nakit (mevduat dahil) olan krediler,

e) Bankaların kendi aralarındaki kredi işlemleri,

f) Diğer bankaların kendi kredi sınırları içindeki mukabil kefaletleri (kontrgarantileri) ile verilen kredilerin bu kefaletlerle temin edilen kısmı,

g) Dış kredi işlemlerinde kur değişikliklerinin doğurduğu artışlar ile vadesi geçmiş nakdi kredilere tahakkuk ettirilen faizler,

h) TCMB'den sağlanan reeskont ve avans kredileri için verilen cirolar,

i) TCMB'nin önerisi üzerine HDTM'nin bağlı olduğu Bakanlıkça kabul edilecek yabancı banka ve kredi kurumlarının bu Bakanlıkça belirlenecek limitler dahilinde mukabil kefaletlerine (kontrgarantilerine) dayanılarak verilen teminat mektupları ve kefaletler.

Görülüyor ki bankaların açmış oldukları bazı krediler, genel kredi sınırına dahil edilmediğinden, gayri nakdi krediler genelde % 40 oranında hesaba katıldığından, bazı koşullarda verilen teminat mektupları, kredi sınırı hesabında % 20 ve % 10 ağırlıkla dikkate alındığından, bir bankaca verilen nakdi ve gayri nakdi kredi tutarının, bankanın özkaynağının 20 katını geçmesi olasıdır.

Soru 79 : Bir banka, bir gerçek ya da tüzel kişiye en çok (azami) ne kadar kredi verebilir?

Bir bankanın bir gerçek ya da tüzel kişiye vereceği kredinin en çok (azami) tutarı da ya bankacılık faaliyetini düzenleyen yasa ile veya bankaları denetim ve gözetimle görevli kuruluş tarafından sınırlandırılmaktadır. Bireysel kredi sınırı veya risk dağılım katsayısı olarak da nitelendirilen bu sınırlamada amaç, bankaların kredi risklerinin belirli kişi veya gruplar üzerinde toplanmasını önlemek, daha çok sayıda kişi

ve firmanın banka kredilerinden yararlanmalarına olanak sağlamaktır. Ülkemizde, bireysel kredi sınırı (risk dağılım katsayısı), daha açık bir deyişle bir gerçek ya da tüzel kişinin bir bankadan alabileceği kredinin en çok (azami) tutarı, Bankalar Kanunu ile düzenlenmiştir (Bank. k., m. 38).

Bireysel kredi sınırı, genel olarak banka özkaynağının % 10'u olarak belirlenmiştir. Bir gerçek ya da tüzel kişi genel olarak, bir bankadan, bankanın özkaynağının % 10'u kadar kredi kullanabilir. Bu % 10 sınırına, nakdi kredilerin yanı sıra gayri nakdi krediler, ilgili gerçek ya da tüzel kişinin bankaya güvence olarak verdiği kefaletler ve kredi müşterisi ortaklık ise bu ortaklıkça çıkarılıp bankanın satın aldığı tahviller benzeri menkul kıymetler (örneğin finansman bonoları) de dahildir. Bireysel kredi sınırı genel olarak Bankalar Kanununda şöyle düzenlenmiştir (Bank. k., m. 38/2 a.) :

«Bir banka gerçek ya da tüzel bir kişiye nakit, mal, kefalet ve teminat şekil ve mahiyetinde veya herhangi bir şekil ve surette kendi özkaynakları toplamının % 10'undan fazla kredi veremez, kefaletlerini kabul edemez veya tahvil ve benzeri menkul kıymetlerini satın alamaz.»

Banka kaynaklarının öncelikli sektörlere akmasına olanak sağlamak üzere, öncelikli sektörlerde faaliyette bulunan firmaların bireysel kredi sınırı veya banka kredilerinden yararlanma oranı daha yüksek tutulmuştur.

Nitekim söz konusu % 10 genel sınırı, öncelikli sektör ve alanlara verilecek krediler için % 25'e yükseltilmiştir. Bir banka, (i) kalkınma planı yıllık programlarında belirtilen sektördeki işlerde, (ii) dışsatımda, (iii) yurt dışı müteahhitlik hizmetlerinde kullanılmak üzere açtığı kredilerde, açılan kredi fiilen bu işlerde kullanılmak koşuluyla, kredi müşterisi gerçek ya da tüzel kişiye, banka özkaynağının % 25'i kadar kredi verebilir. Kuşkusuz % 25 sınırına, bankaca verilen nakdi kredilerin yanı sıra gayri nakdi krediler, ilgili kişinin bankaya güvence olarak verdiği kefaletler ve eğer tüzel kişi ise çıkarıp da bankanın satın aldığı tahvilleri ve benzeri menkul kıymetleri de dahildir. Bu % 25 sınırı, DPT'nin olumlu görüşü alınmak koşuluyla HDTM'nin bağlı olduğu Bakanlıkça % 40'a kadar çıkarılabilir.

Bankalar, bir gerçek ya da tüzel kişiye, banka özkaynağının %

25'inin üstünde de büyük kredi olarak nitelendirilen krediler verebilirler. Bankalar ancak kalkınma planı yıllık programlarında gösterilecek sektör veya yörelerde yapılacak yatırımların finansmanında kullanılmak üzere büyük kredi açabilirler. Büyük kredi verilecek yatırımın, yıllık programlarda belirtilen belli büyüklüklerin üstünde olması da zorunludur.

Bir büyük kredinin tutarı, banka özkaynakları toplamının % 75'ini, 5 büyük kredinin tutarı banka özkaynakları toplamının 3 katını ve büyük kredilerin toplamı da banka özkaynaklarının 10 katını ve her halde toplam kredilerin yarısını aşamaz. Görülüyor ki bir bankanın gerçek ya da tüzel kişilere belirli koşullar altında açabileceği büyük krediler, üç aşamalı olarak sınırlamaya tabi tutulmuştur (63). İlgili banka ayrıca, açtığı büyük kredileri, açılmalarını izleyen 1 hafta içinde HDTM'ye ve TCMB'ye bildirmek zorundadır.

Bireysel kredi sınırı, diğer bir deyişle bir bankanın bir gerçek ya da tüzel kişiye açabileceği en yüksek kredi tutarı belirlenirken;

a) Tüm gayri nakdi krediler % 40 oranında hesaba katılır,

b) Soru 77'de yanıtlanırken belirtildiği gibi, belirli koşulların varlığı halinde verilen teminat mektupları, % 20 ve % 10 oranında dikkate alınır,

c) Bazı krediler, limit hesabına dahil edilmez.

Aşağıda belirtilen krediler, yani:

(i) Hazinece veya Hazine'nin kefaletiyle çıkarılan bono ve tahviller karşılığında verilen krediler,

(ii) Karşılığı nakit veya mevduat olan krediler,

(iii) Diğer bankaların kendi kredi sınırları dahilindeki mukabil kefaletleri (kontrgarantileri) ile verilen kredilerin bu kefaletlerle temin edilen kısmı,

(iv) Dış kredi işlemlerinde kur değişikliklerinin doğurduğu artışlar ile vadesi geçmiş nakdi kredilere tahakkuk ettirilen faizler,

(v) TCMB'nin önerisi üzerine, HDTM'nin bağlı olduğu Bakanlıkça

(63) Bankalar Kanunu'nun değişiklik taslağında «bir büyük kredinin tutarı banka özkaynakları toplamının % 50'sini, büyük kredilerin toplamı banka özkaynaklarının 10 katını ve herhalde toplam kredilerin yarısını aşamaz» hükmü yer almaktadır.

kabul edilecek yabancı banka ve kredi kurumlarının, bu Bakanlıkça belirlenecek limitler dahilindeki, mukabil kefaletlerine dayanılarak verilen teminat mektupları ve kefaletler,

bireysel kredi sınırına veya limitine de dahil edilmezler.

Bakanlar Kurulu, bireysel kredi sınırına ilişkin yukarıda belirtilen oranları, HDTM'nin bağlı olduğu Bakanlığın önerisi üzerine, % 50'yi aşmamak kaydıyla artırma veya azaltma yetkisine sahiptir (Bank. k., m. 78/2). Ancak 1992 yılı sonuna kadar Bakanlar Kurulu söz edilen oranları değiştirmemiştir.

Soru 80 : Hangi krediler dolaylı kredi sayılır ve dolaylı kredi sınırı nedir?

Bir bankanın verdiği kredilerin belirli kişi ya da kuruluşlarda toplanmasını önlemek amacıyla alınan bir önlem de, Bankalar Kanunu'nda yer alan «dolaylı kredi» kavramıdır. Krediyi kullanan başka bir gerçek ya da tüzel kişi olmasına karşın, kredi bu kişilerle yakın ilişkide bulunan gerçek ve tüzel kişiye verilmiş dolaylı kredi sayılmakta ve dolaylı krediler için de ayrı bir sınırlama getirilmiş bulunulmaktadır.

Dolaylı sayılan krediler konusunda gerçek kişilerle tüzel kişiler için ayrı düzenleme yapılmıştır.

Bankaca lehine kredi açılmasa dahi bir gerçek kişinin,

a) Eşine, b) reşit olmayan çocuklarına, c) kendisinin, eşinin veya reşit olmayan çocuklarının sınırsız sorumlulukla katıldıkları ortaklıklara (ortak oldukları kollektif şirketlere, komandite ortak oldukları komandit şirketlere, ortak oldukları adi ortaklıklara), d) bunların yönetim ve denetiminde bulundukları ortaklıklara (yönetim ve denetimde bulundukları anonim ortaklıklara, limited şirketlere, sermayesi paylara bölünmüş komandit şirketlere), e) yine bu kişilerin (gerçek kişi, eş ve reşit olmayan çocukların) doğrudan ve dolaylı olarak % 25 ve daha fazlasına iştirak ettikleri ortaklıklara (sermaye şirketlerine) açılan krediler o gerçek kişiye dolaylı olarak verilmiş kredi sayılmaktadır.

Yine bankaca lehine kredi açılmasa dahi, bir tüzel kişinin, kamu tüzel kişileri hariç olmak üzere, sermayelerinin doğrudan veya dolaylı olarak % 25 ve daha fazlasına iştirak ettikleri ortaklıklara açılan kredi-

ler, ilgili tüzel kişiye verilmiş dolaylı kredi sayılmaktadır (Bank. k., m. 38/3). Örneğin bir Holding A.Ş'nin, başka bir anonim şirkette (ABC A.Ş. diyelim) payı % 25 ve daha fazla ise, ABC A.Ş.'ye açılan kredi, Holding A.Ş.'ye açılan dolaylı kredi sayılmaktadır.

İştirak ilişkisi doğrudan değil bazen de dolaylı bir şekilde olabilir. Örneğin bir Holding A.Ş., ABC A.Ş.'ye ABC A.Ş. de XYZ A.Ş.'ye iştirak etmiş olabilir. Holding A.Ş. ile XYZ A.Ş. arasında dolaylı kredi ilişkisinin olup olmadığını saptayabilmek için, iştirak oranları çarpılır. Holding A.Ş.'nin ABC A.Ş.'deki payı % 50, ABC A.Ş.'nin de XYZ A.Ş.'de payı % 50 ise, Holding A.Ş.'nin XYZ A.Ş.'deki dolaylı iştirak payı (% 50 x % 50) % 25 olduğundan, bankaca XYZ A.Ş.'ye açılan kredi, Holding A.Ş.'ye verilmiş dolaylı kredi sayılır.

İştirak ilişkileri bazen daha karmaşık olabilir. Holding A.Ş., ABC A.Ş.'ye % 50 payla, DEF A.Ş.'ye % 30 payla katılmış, bu son iki A.Ş.'den ABC A.Ş., GHK A.Ş.'ye % 30, DEF A.Ş.' de yine sözü edilen GHK A.Ş.'ye % 40 payla katılmış bulunsun. GHK A.Ş.'ye açılan kredi Holding A.Ş.'ye açılan dolaylı kredi sayılır mı? Holding A.Ş.'nin, GHK A.Ş.'deki dolaylı payı, ABC A.Ş. kanalıyla (% 50 x % 30=) % 15, DEF A.Ş. aracılığı ile de (% 30 x % 40=) % 12'dir. Holding A.Ş.'nin dolaylı iştirak oranı (% 15 + % 12), % 25'i aştığından GHK A.Ş.'ye açılan kredi de Holding A.Ş.'ye açılan dolaylı kredi sayılır.

Şirketler arasında dolaylı iştirak oranı, yukarıdaki örneklerle de ortaya konulmaya çalışıldığı gibi, iştirak oranlarının çarpılması ve toplanması yolu ile bulunmaktadır.

Bir bankanın, dolaylı kredi ilişkisi içinde bulunan, bir gerçek ya da tüzel kişiye açacağı kredinin toplamı (dolaylı kredi ilişkisi içinde bulunan her bir gerçek ya da tüzel kişinin, Soru 79'da açıklanan bireysel kredi sınırları aşılmamak üzere), banka özkaynağını aşamaz. Bu dolaylı kredi ilişkisinin, dolaylı kredi kavramının pratikte önemi, bir bankanın bir gruba (Holding A.Ş. ve bağlı şirketler topluluğuna) verebileceği krediler toplamının, gruba dahil her şirketin bireysel limiti aşılmamak üzere, banka özkaynağı ile sınırlandırılmış olmasıdır.

Yalnız dolaylı kredi ilişkisi içinde bulunan gerçek ya da tüzel kişilerin bu krediler için bankaca kabul edilen kefaletleri, kredi sınırının hesabında dikkate alınmamaktadır.

Soru 81 : Bankalar, döviz kurlarını saptamada, döviz tevdiat hesaplarını ve döviz girişlerini kullanmada, döviz kredisi açmada, vadeli döviz alım satımında serbestiliğe sahip midir?

TCMB, bankaların döviz girdilerinin kullanımında, döviz pozisyonlarının büyüklüğünü belirlemede, doğrudan veya dolaylı düzenlemeler yapmak yetkisine sahip bulunmaktadır. TCMB'nin dövizlerle ilgili bazı yetkileri aşağıda belirtilmiştir.

Döviz Kurlarını Belirleme:

TCMB'nin bankaların uyacakları döviz kurlarını belirleme yetkisi vardır. Yabancı paraların Türk parası karşısındaki değeri, Merkez Bankası'nca saptanan usuller çerçevesinde belirlenmektedir (64).

(64)TCMB'nin, Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 sayılı kararı ile Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın 91-32/5 sayılı tebliğine ilişkin I-M sayılı genelgesine göre, A) Bankalar, ticari ve gayri ticari işlemler için uygulayacakları «Gişe Alış ve Gişe Satış Kurları»nı, Merkez Bankası'nca günlük olarak bu maddenin "B" fıkrasında açıklanan yöntemle belirlenen günlük kurlardan bağımsız olarak serbestçe belirlenir. Böylelikle belirlenen kurlar "Gişe Kurları" olup, 3.000,– ABD doları ve eşiti diğer cins dövizlere kadar olan ticari ve gayri ticari işlemler için uygulanır ve gün içinde değiştirilmez. Miktarı bu tutarları aşan işlemler için ise Türk lirası kurları taraflarca serbestçe belirlenir.
Gün içinde ticari ve gayri ticari işlemlerde uygulanacak döviz ve efektife ait "Gişe Alış ve Gişe Satış Kurları" bankalar, tarafından Merkez Bankası'na bildirilir. Ayrıca 3.000,- ABD doları ve eşiti diğer cins dövizleri aşan tutarlarda yapılan ticari ve gayri ticari işlemlere döviz cinslerine göre uygulanan en düşük ve en yüksek Türk lirası kurları da ilgili kuruluşlarca günlük olarak Merkez Bankası'na bildirilir.
B) Merkez Bankası'nca her iş günü sonunda ilan edilecek günlük kurlar Merkez Bankası'nca bankalar, yetkili müesseseler ve özel finans kurumları ile birlikte belirlenir. Merkez Bankası günlük kur belirleme işlemine katılmak isteyen bankalar, yetkili müesseseler ve özel finans kurumları ile Merkez Bankası'nca belirlenecek saatler arasında Türk lirası karşılığında döviz alım-satım işlemleri yapar. Günlük Kur Belirleme işlemine katılmayı kabul eden bankalar, yetkili müesseseler ve özel finans kurumları her gün belirlenen saatler arasında Merkez Bankası'nca belirlenen miktarlarda ABD doları ve eşiti diğer cins dövizler için Türk lirası karşılığında almak veya satmak üzere Merkez Bankası'na çift yönlü kotasyon verirler. "Günlük Kurlar"; en çok bir saate kadar Merkez Bankası'nca belirlenecek bir alım-satım süresi sonunda, alım-satıma esas fiyatlar ve uluslararası piyasalardaki pariteler esas alınarak Merkez Bankası'nca belirlenir. Belirlenen günlük kurlar haberleşme araçları ile duyurulur ve ertesi gün uygulanacak

Zorunlu Döviz Devirlerinin Oranını Belirleme:

Bankaların dışsatım (prefinansman olarak alışı yapılan dövizler de dahil) ve görünmeyen işlemlerden (döviz tevdiat hesaplarından Türk Lirası karşılığı yapılan alışlar dahil) alışını yaptıkları döviz ve efektiflerin, hangi oranda zorunlu olarak devredileceğini belirleme yetkisi de TCMB'ye ait bulunmaktadır (65).

Döviz Tevdiat Munzam Karşılıklarını Belirleme:

Bankalar, nezdlerinde açılan yurt içinde ve yurt dışında yerleşik özel ve tüzel kişilere ait tüm döviz tevdiat hesapları karşılığında TCMB'de döviz tevdiat munzam karşılığı oluşturmak zorundadır. TCMB, bunun oranını, hangi döviz cinsleri üzerinden tesis edileceklerini, döviz tevdiat munzam karşılıklarına ödenecek faiz oranlarını da saptamak yetkisine sahip bulunmaktadır (66).

Döviz Tevdiat Hesaplarının Kullanımı:

TCMB, döviz tevdiat hesapları bakiyesinin bankalarca nasıl kullanılacağını da düzenlemek yetkisine sahip bulunmaktadır.

"Gişe Alış ve Gişe Satış Kurları"nın tesbitinde esas alınır.
C) Bankalar, yetkili müesseseler ve özel finans kurumlarının gerek Merkez Bankası bünyesinde kurulan Döviz ve Efektif Piyasalarında gerekse bu piyasa dışında birbirleri ve Merkez bankası ile yaptıkları döviz ve efektif alım-satım işlemlerinde uygulayacakları Döviz Kurları piyasa kuralları dahilinde "Gişe Alış ve Gişe Satış Kurları"na bağlı olmaksızın serbestçe tesbit edilir.

(65)TCMB'nin I-M genelgesine göre, zorunlu döviz devir oranı % 20'dir. Bankalar, alışım yaptıkları döviz ve efektiflerin en az % 20 oranındaki kısmını, hesaba geçtiği ayı izleyen ayda Merkez Bankası ile üzerinde mutabakata varılacak bir takvim içerisinde, Merkez Bankası'na devretmek zorundadırlar.
Ancak, bankalar veya özel finans kurumları, Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar'ın ihracata ilişkin 8. maddesinin (a) fıkrasının (i) bendinde, fiili ihraç tarihinden itibaren 90 gün olarak belirlenen süre dışında getirilerek kendilerine satılan ihracat dövizlerinin tamamını, hesaba geçtiği ayı takip eden ayda mutabık kalınacak bir takvim içerisinde, Merkez Bankası'na devretmek zorundadırlar.

(66)TCMB'nin anılan genelgesine göre döviz tevdiat munzam karşılık oranı vadesizler (vadesi bir ayın altında olanlar) için % 17.50 ve vadeliler için % 14.50'dir. Munzam karşılıklar, ABD Doları, Batı Alman Markı, Hollanda Florini, İsviçre Frangı ve Fransız Frangı üzerinden tesis edilmektedir. Döviz tevdiat munzam karşılıklarına ödenecek faiz oranları, her ayın ilk iş gününde TCMB'ce ilan edilmektedir.

Döviz Pozisyonu Yönetimi:

TCMB, döviz pozisyonu yönetimi sırasında bankaların uymak zorunda oldukları esasları, oranları saptamaktadır. TCMB, bankaların döviz cinsinden taahhütlerini karşılayabilecek tutarda ellerinde döviz mevcudu bulunmalarını sağlamak, kaynaklarını aşırı ölçüde döviz mevcut ve alacaklarına yatırmalarını, aşırı kur riski yüklenmelerini önlemek için düzenlemeler yapmaktadır.

TCMB'nin döviz pozisyonu yönetimi ile ilgili olarak geliştirdiği iki oran, «likidite oranı» ile «kur riski» oranıdır.

Likidite oranı, bankaların döviz mevcutlarının döviz yükümlülüklerine (taahhütlerine) bölünmesi suretiyle hesaplanmaktadır. TCMB, döviz mevcudu ve döviz yükümlülüğünün tanımlarını verdiği gibi, likidite oranının en düşük düzeyini de saptamaktadır.

Kur riski oranı da bankaların döviz mevcutları ile döviz alacaklarının, döviz borçları toplamına bölünmesi suretiyle hesaplanmaktadır (67).

---

(67) TCMB tarafından saptanan döviz likidite oranı, Banka'nın 3.7.1991 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan I-M Genelgesinde şöyle belirlenmiştir.

1- Likidite Oranı

Likidite oranı, bankalar ve özel finans kurumlarının döviz mevcutlarının döviz taahhütlerine bölünmesi suretiyle bulunur. Bu oran % 20'den aşağı olamaz. Likidite oranının hesaplanması sırasında kullanılacak olan döviz mevcutları ve döviz taahhütlerinin tanımı aşağıdadır.

Döviz Mevcutları;

- Bankalar ve özel finans kurumlarının yurtdışı muhabirleri nezdinde carip hesap ve depo hesaplarında bulunan döviz mevcutları ile döviz üzerinden düzenlenmiş kıymetli evrak portföyleri,
- Bankalar ve özel finans kurumlarının uluslararası standarttaki altın mevcutları,
- Bankalar ve özel finans kurumlarının yurtiçi muhabirleri nezdinde cari hesap, döviz tevdiat hesabı veya depo hesaplarında bulunan döviz mevcutları,
- Bankalar ve özel finans kurumlarının Merkez Bankası nezdindeki hesaplarında bulunan döviz mevcutları (Bankaların vadeli döviz tevdiat hesapları için tesis edilen döviz tevdiat munzam karşılıkları ile özel finans kurumlarının katılma hesapları için bloke edilen tutarlar hariç),
- Bankalar ve özel finans kurumlarının kasalarında bulunan efektif mevcutları,
- Bankalar ve özel finans kurumlarının Merkez Bankası bünyesinde kurulan Döviz ve Efektif Piyasalarında ve Bankalararası Para Piyasalarında işlem yapabilmek için Merkez Bankası'na teminat olarak tevdi ettikleri döviz depoları, uluslararası standarttaki altın, yabancı devlet veya hazine

Bankaların Döviz Varlıklarına Dahil Edilecek Kıymetli Evrak Portföyleri Konusundaki Esasları Düzenleme:

Bu konudaki yetki de TCMB'ye ait olup, TCMB, bankaların döviz varlıkları oranına dahil edilecek kıymetli evrak türlerini belirlemektedir.

---

kuruluşlarınca çıkarılan bono ve tahviller,
olarak belirlenmiştir,
Döviz Taahhütleri;
- Akreditif taahhütleri,
Vadesine altı ay kalan ve vadesi geldiğinde ödenmesi bankalar ve özel finans kurumlarınca taahhüt edilen kabul poliçeleri,
Vadesine altı ay kalan ve ihracatın gerçekleşmemesi halinde geri ödemesine bankalar ve özel finans kurumlarınca garanti verilen prefinansman kredi taahhütleri,
- Bankalar ve özel finans kurumlarının yurtiçi ve yurtdışından doğrudan sağladıkları ve ödemesini garanti ettikleri vadesine altı ay kalan diğer krediler ile aldıkları döviz depoları,
Vadesiz döviz tevdiat hesapları ve döviz üzerinden açılan cari hesaplar,
- Bankalar ve özel finans kurumlarının Merkez Bankası bünyesinde kurulan Döviz ve Efektif Piyasalarında yaptıkları işlemlerden dolaylı alacakları vadelerine altı ay kalan döviz depoları, döviz kredileri ve ödeme yükümlülüğünü üstlendikleri vadesine altı ay kalan diğer döviz taahhütleri,
olarak belirlenmiştir.
Aynı genelgede Kur Riski Oranı da şöyle saptanmıştır:
2- Kur Riski Oranı
Kur riski oranı, bankalar ve özel finans kurumlarının ABD doları, Batı Alman markı, diğer konvertibl paraların ABD dolar karşılıkları toplamı üzerinden her bir kategori itibariyle ve ayrıca, bunların toplam ABD dolar karşılıkları üzerinden döviz mevcutları ile döviz alacakları toplamının döviz borçları toplamına bölünmesi suretiyle bulunur. Kur riski oranının hesaplanması sırasında kullanılacak olan döviz mevcut ve alacakları ile döviz borçlarının tanımı aşağıdadır.
Döviz Mevcutları ve Döviz Alacakları;
- Bankalar ve özel finans kurumlarının yurtdışı muhabirleri nezdinde cari hesap ve depo hesaplarında bulunan döviz mevcutları ile döviz üzerinden düzenlenmiş kıymetli evrak portföyleri,
- Bankalar ve özel finans kurumlarının yurtiçi muhabirleri nezdinde cari hesap ve döviz tevdiat hesabı veya depo hesaplarında bulunan döviz mevcutları,
- Bankalar ve özel finans kurumlarının Merkez Bankası nezdindeki hesaplarında bulunan döviz mevcutları (bankaların döviz olarak tutulan toplam döviz tevdiat munzam karşılıkları ile özel finans kurumlarının cari ve katılma hesapları için bloke edilen tutarlar dahil),
- Bankalar ve özel finans kurumlarının kasalarında bulunan efektif mevcutları,

Döviz Kredisi Açılması:

Bankalara döviz kredisi açılmasına ilişkin esaslar da, Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında kararlar çerçevesinde TCMB'ce düzenlenmektedir (68).

- Bankalar ve özel finans kurumlarınca yurtiçi veya yurtdışına açılan döviz kredileri toplamı,
- Bankalar ve özel finans kurumlarınca Merkez Bankası bünyesinde kurulan Döviz ve Efektif Piyasalarında ve Bankalararası Para Piyasalarında işlem yapabilmek için Merkez Bankası'na teminat olarak tevdi ettikleri döviz depoları, efektif depoları, uluslararası standartdaki altın, yabancı devlet veya hazine kuruluşlarınca çıkarılan bono ve tahviller,
- Bankalar ve özel finans kurumlarının Döviz ve Efektif Piyasalarında yaptıkları işlemlerden dolayı adlarına diğer bankalar ve özel finans kurumlarında tesis ettikleri döviz depoları ve verdikleri döviz kredileri,
- Nitelikleri Merkez Bankası genelgeleriyle belirlenen vadeli döviz alımları,
- İlgili mevzuat çerçevesinde bankalar ve özel finans kurumlarının, kendi döviz pozisyonlarından yurtdışına transfer edilmek suretiyle iktisap ettikleri yurtdışı iştirakleri,
- Satın alınan çekler,

olarak belirlenmiştir.

Döviz Borçları;

- Bankalar nezdinde açılmış bulunan döviz tevdiat hesapları toplamı (Bankalararası döviz tevdiat hesapları dahil) ve özel finans kurumları nezdinde döviz olarak açılmış bulunan cari ve katılma hesapları toplamı (özel finans kurumları arası cari ve katılma hesapları dahil),
- Bankalar ve özel finans kurumlarınca yurtiçi ve yurtdışından ödemesi döviz olarak yapılmak üzere borçlu sıfatıyla sağlanan döviz kredileri toplamı,
- Bankalar ve özel finans kurumlarınca yurtdışından depo hesabı olarak sağlanmış fonlar,
- Bankalar ve özel finans kurumlarının Merkez Bankası bünyesinde kurulan Döviz ve Efektif Piyasalarında yaptıkları işlemlerden dolayı ödeme yükümlülüğü altına girdikleri döviz depoları, döviz kredileri ve diğer döviz taahhütleri,
- Nitelikleri Merkez Bankası genelgeleri ile belirlenen vadeli döviz satımları,
- Ödenecek çekler,
- Ödenecek havaleler,

olarak belirlenmiştir.

Not: Her kategori için asgari % 75, azami % 115 olan Kur Riski Oranı toplam ABD dolar karşılıkları için asgari % 80, azami % 110'dur.

(68) TCMB'nin Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 sayılı karara ilişkin olarak 3.7. 1991 tarih, 20918 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan I-M sayılı Genelgesi.

Bankalar, günümüzde (1992 yılı itibariyle) döviz mevcutlarına dayanarak,

(i) İhracatın, ihracat sayılan satış ve teslimler ile döviz kazandırıcı faaliyetlerin finansmanı için Türkiye'de yerleşik kişilere,

(ii) Kiracıları ihracatçılar ile yurtiçinde veya yurtdışında döviz kazandırıcı hizmet ve faaliyette bulunan kişiler olan Türkiye'de yerleşik finansal kiralama şirketlerine,

(iii) Yatırım Teşvik Belgesi kapsamında dış kredi almaları öngörülen Türkiye'de yerleşik kişilere,

(iv) Yatırım mallarının finansmanı için Türkiye'de yerleşik kişilere,

(v) Yurtdışmda iş yapan Türk müteşebbislerine,

(vi) Ödemeleri dövizle yapılacak uluslararası ihalelerle ilgili işleri üstlenen Türkiye'de yerleşik kişilere,

(vii) Yatırım malları ithalatının finansmanı için açacakları döviz kredisinin üçte biri oranını aşmamak üzere işletme ihtiyaçlarının karşılanması için Türkiye'de yerleşik kişilere,

(viii) Bankacılık teamülleri çerçevesinde doğrudan veya uluslararası sendikasyona katılım yoluyla diğer bankalara,

(ix) Sağladıkları döviz kredileri ile döviz tevdiat hesapları tutarını geçmemek üzere yurtdışına,

(x) Ve Bakanlıkça belirlenen esaslar çerçevesinde yurtdışında yerleşik kişilere,

nakdi döviz kredisi açabilmektedirler.

Bankalar, ayrıca, Türkiye'de ve dışarda yerleşik kişiler lehine, dışarda yerleşik kişilere muhatap, döviz üzerinden teminat mektupları düzenleyebildikleri gibi, garanti ve kefalet de verebilmektedirler.

Vadeli Döviz Alım Satımı:

Bankalar, Merkez Bankası'nca bildirilen vadeli açık pozisyon limitleri içinde kalmak koşuluyla vadeli döviz alım ve satımı yapabilmektedirler.

Dış Muhabirlik İlişkileri:

Bankaların, dış muhabirleri nezdindeki hesaplarını ve her türlü dış muhabir ilişkilerini de TCMB yönergelerinde belirlenen esaslar çerçevesinde oluşturmaları gerekir. Bankalar, Merkez Bankası'nca kabul edilmeyen yurtdışı bankalar yanında (nezdinde) açılmış hesaplarını,

mevcut muhabirlik ilişkileri ile her türlü döviz piyasası işlemlerini Merkez Bankası'nın yönergesinde belirtilen esaslar doğrultusunda sona erdirmek zorundadırlar.

Yukarıdaki özet açıklamanın da ortaya koyduğu gibi, bankalar döviz tevdiat hesaplarını ve döviz girişlerini kullanmada, döviz pozisyonlarını yönetmede, döviz kredisi açmada hatta dış muhabirlik ilişkilerinde tümüyle serbest bırakılmamışlardır; bu konularda TCMB'nin genelgelerine, yönergelerine uymak zorundadırlar.

Soru 82 : Bankaların iştiraklerine ve taşınmaz mal yatırımlarına ilişkin sınırlamalar nelerdir?

Bankaların kaynaklarını iştiraklerine kaydırarak bir holding kuruluş haline dönüşmelerini önlemek için, bankaların iştiraklerine yatıracakları kaynaklar sınırlandırılmıştır.

İlke olarak bir bankanın iştiraklerine yatıracakları kaynakların toplamı, özkaynaklarını aşamaz. Ancak şirket kurtarma yasası olarak bilinen 3332 sayılı kanun çerçevesinde banka kredileri sermaye iştiraki haline dönüştürüldüğünde, bu tür iştirakler, sınır hesabında dikkate alınmaz. Diğer bir deyişle, bankaların iştiraklerine yatıracakları kaynakların toplamı özkaynaklarını aşamaz sınırı, finansman güçlüğü içinde bulunan anonim şirketlerden alacaklı olan bankaların, bu şirketlerin sermayelerine 3332 sayılı yasa çerçevesinde yaptıkları iştiraklere uygulanmaz. Bir bankanın nakdi ve gayri nakdi kredileri, satın aldığı tahvil ve benzeri menkul kıymetleri, iştirakleri ve taşınmaz malları toplamı, bankanın özkaynağının 20 katını aşamaz. Bu nedenle banka, iştirakte bulunurken, hem iştirakler için öngörülmüş sınırı, hem de toplam plasman veya genel kredi sınırını gözönünde tutmak zorundadır.

Bankanın iştirakleri, yeniden değerleme fonlarını sermayelerine ekleyerek, bankaya bedelsiz pay senetleri verdikleri takdirde, söz konusu pay senetleri de itibari değerleri üzerinden iştirakler toplamına eklenir ve yukarıda belirtilen sınırların hesabında dikkate alınır.

Bankaların, niceliksel olarak nitelendirdiğimiz yukarıda belirtilen iştirakte bulunma sınırı elverişli olsa dahi, bazı ortaklıklara katılmaları

önlenmiştir. Bu tür niteliksel sınırlamalara iki örnek, (i) Bankaların, büyük ortaklarının ve/veya üst düzey yöneticilerinin önemli oranda ortak bulundukları ortaklıklara iştirak edememeleri, (ii) Bankaların taşınmaz mal inşaat ve ticareti ile uğraşan ortaklıkların sermayelerine katılamamalarıdır.

Konuyu düzenleyen Bankalar Kanununun 47/2'nci maddesi şöyledir:

«Bankalar ve sermayelerinin % 50'sinden fazlasına sahip oldukları iştirakleri, kamu kuruluşu şeklinde olanlar hariç, banka sermayesinin % 10'undan fazlasına sahip olan ortakların, yönetim kurulu başkan ve üyelerinin, genel müdür ve genel müdür yardımcılarının ayrı ayrı ya da birlikte sermayelerinin % 25'inden fazlasına sahip oldukları ortaklıklara iştirak edemezler.»

Bankaların, büyük ortaklarının ve üst düzey yöneticilerinin ayrı ayrı ya da birlikte, sermayelerinin % 25'inden fazlasına sahip oldukları ortaklıklara iştirak edememeleri, bankaların ortaklarına verecekleri kredilerinin kısıtlanması ve üst düzey yöneticilerine kredi açamamaları ilkesi ile tutarlıdır. Bankalar, kredi vererek finanse edemedikleri ortaklarını, üst düzey yöneticilerini, bunların ortak oldukları şirketlere iştirak yolu ile finanse edebilirlerdi. Yukardaki kısıtlama ile bankalar için bu yol da kapatılmış olmaktadır.

HDTM tarafından hazırlanan Sermaye Tabanı/Risk Ağırlıklı Varlıklar, Gayrinakdi Krediler ve Yükümlülükler standart rasyosunun hesaplanmasına ilişkin tebliğde, sermaye tabanı hesaplanırken, mali iştiraklerin sermaye tutarından indirilmesi öngörülmüştür. Söz konusu tebliğ, banka iştiraklerini sınırlayıcı dolaylı bir etki yapacaktır.

Bankaların taşınmaz mal inşaatı veya ticareti ile uğraşan ortaklıklara iştirak edememeleri, banka kaynaklarının sektörel dağılımı ile ilgili bir kısıtlama olup, banka kaynaklarının taşınmaz mal yapımı ve ticareti alanına kaymasını engellemek için getirilmiştir. Ancak bu kuralın önemli istisnası bulunmaktadır: Bankalar, yol, köprü, baraj, liman, okul ve hastane gibi bayındırlık tesisleri ile sanayi ve turistik tesislerin inşaat taahhüdü ile uğraşan ortaklıklara iştirak edebilmektedirler (Bank. k., m. 50/4 a.).

Bankalarla, sermayelerine katıldıkları ortaklıklar arasında karşılıklı iştirak yasaklanmıştır: «Bir bankanın iştirak ettiği ortaklık ve kuruluş-

lar, sermayelerine iştirak eden bankanın hisse senetlerini satın alamazlar, rehin olarak kabul edemezler ve karşılığında avans veremezler.» (Bank. k., m. 48). Karşılıklı iştirakin engellenmesi yolu ile, sermayenin bankalarda ve iştiraklerde şişkin gösterilmesi önlenmeye çalışılmıştır. Karşılıklı iştirak, bilançolar konsolide edilmediği sürece, sermayenin hem ana kurumda, hem de bağlı kuruluşlarında (iştiraklerinde) yüksek gözükmesine yol açmaktadır.

Bankaların, iştiraklerine yatıracakları kaynaklar sınırlandırıldığı gibi, iştiraklerine verebilecekleri kredilerin tutarı da özel bir sınırlamaya tabi tutulmuştur. Bir bankanın iştiraklerinin tümüne (her birinin bireysel kredi sınırı aşılmamak kaydıyla) ve bunların kefaletiyle diğer gerçek ve tüzel kişilere vereceği kredilerin toplamı, banka özkaynaklarının 3 katını ve herhalde toplam kredilerinin % 15'ini aşamaz (Bank. k., m. 39). Ancak İktisadî Devlet Teşekkülleri ve Kamu İktisadî Kuruluşları'nın bağlı ortaklıkları şeklindeki iştirakleri bu sınırlamanın dışındadır. Ayrıca bankaların, 3332 sayılı yasa çerçevesinde şirketlerin sermayelerine katılmaları halinde, bu şirketlere açılan krediler yukarda belirtilen sınıra tabi tutulmamaktadır.

İştiraklere kredi sınırının uygulanmasında, bir bankanın, sermayelerinin % 15 ve daha fazlasına sahip olduğu iştirak ve kuruluşlarıyla bu iştirak ve kuruluşların ayrı ayrı veya birlikte sermayelerinin % 25'inden fazlasına sahip oldukları ortaklık ve kuruluşlar «iştirak» sayılmaktadır.

İştiraklere kaynak yatırma sınırının hesabında ise bankanın ilgili ortaklıktaki payı ne olursa olsun iştirak sayılmaktadır.

Bankaların taşınmaz mal üzerine işlemleri ve taşınmaz mal yatırımları da kısıtlanmıştır. Bankaların taşınmaz mallara yatıracakları kaynakların toplamı, özkaynaklarını geçemez [69]. Bunun yanı sıra

(69) HDTM tarafından hazırlanan «Sermaye Tabanı /Risk Ağırlıklı Varlıklar, Gayrinakdi Krediler, Yükümlülükler» standart rasyo önerisinde, Sermaye Tabanı hesaplanmasında, iştirakler ve sabit kıymetlerin rayiç değeri bilançoda kayıtlı değerinin altında ise aradaki farkın sermayeden indirilmesi öngörülmüştür.

Ayrıca Bankalar Kanunu'nda değişiklik öngören yasa taslağında da bankaların gayri menkullere yatıracakları kaynakların toplamı özkaynakların yarısına indirilmektedir.

Yasa değişikliği yukarda belirtilen şekilde yapıldığı takdirde bankaların gayri menkul yatırımları daha da kısıtlanacaktır.

bankaların nakdi ve gayri nakdi kredileri, mali plasmanları ve taşınmaz mallar toplamının da bankanın özkaynağının 20 katını geçmemesi gerekir. Bu nedenle bankaların, bu ikinci sınır nedeniyle taşınmaz mallara yapacakları yatırımların tutarı özkaynaklarının altında kalabilir.

Taşınmaz mallara yapılacak yatırım sınırı hesaplanırken, yeniden değerlemeden doğan değer artışları hesaba katılmakta, bankaların alacaklarından dolayı edinmek zorunda kaldıkları taşınmaz mallar ise bu sınıra dahil edilmemektedir. Bankalar, alacaklarını tahsil etme amacıyla edinme zorunda kaldıkları taşınmaz malları üç yıl içinde elden çıkarmak zorundadırlar; ancak bu süre, zorunlu hallerde HDTM'ce uzatılabilmektedir.

Bankaların taşınmaz mal edinmeleri, niteliksel sınırlamalara da tabi tutulmuştur. Bankalar, TCMB'ce alman kararlara uygun olarak bankacılık işlerini yürütebilmek için gereksinme duydukları sayı ve büyüklüğün üstünde herhangi bir şekilde taşınmaz mal edinemezler. Bankalar için yukarıda belirtilen niteliksel sınır, bir bankanın, özkaynak sınırı elverişli olsa dahi, bankacılık işlerini yürütebilmek için gereksinme duyduğu sayı ve büyüklüğün üstünde taşınmaz mal edinmesini önlemektedir. Bankalar gereksinme fazlası haline gelen taşınmaz mallarını da iki yıl içinde elden çıkarmak zorundadırlar. Ancak zorunlu durumlarda bu süre uzatılabilmektedir.

Bu tür kısıtlamaların amacı, banka kaynaklarının vurgunsal (spekülatif) amaçla kullanılmaması, banka kaynaklarının akıcılığının korunması ve banka kaynaklarının aşırı ölçüde taşınmaz mallara bağlanmasını önlemektir.

Taşınmaz mallara yapılacak banka yatırımlarının kısıtlanması, banka iştiraklerini de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Bankaların sermayelerine % 10'un üstünde katıldıkları ortaklıklarla bunların sermayelerinin çoğunluğuna sahip oldukları ortaklık ve kuruluşların, iş konularının gerektirdiği işyeri, fabrika, imalathane ve eklentileri gibi taşınmaz mallar dışında taşınmaz mal edinmeleri de TCMB iznine bağlanmıştır. Böylece bir bankanın kendisinin yapamayacağı bir taşınmaz mal yatırımını, iştirakleri eliyle yapması da önlenmeye çalışılmıştır.

Soru 83 : Bankalarda kredi açmaya yetkili organlar hangileridir ve bunların kredi açmada yetki sınırları nedir?

Bankalar, kredi açmaya yetkili organlarını ve bunların yetki sınırlarını belirlemede de serbest bırakılmamıştır. Kredi açmaya yetkili organlar ve bunların yetki sınırları da Bankalar Kanununda düzenlenmiştir (Bank. k., m. 44 ve 45). Düzenleme, teminatlı krediler ile açık krediler (tek imza karşılığında verilen ve karşılığında kişinin ödeme gücü dışında herhangi bir maddi güvence ve kefalet bulunmayan krediler) için ayrı ayrı yapılmıştır (70).

Teminatlı Kredilerde Yetkili Organlar ve Yetki Sınırları:

Bakanlar Kurulu'nun 23 Ağustos 1991 gün ve 91/2166 sayılı kararnamesine göre, bir gerçek ya da tüzel kişiye teminat karşılığı verilecek kredilerden;

a) 250 milyon liraya kadar olanlar, genel müdürlüklerce ya da kendilerine verilen yetki içerisinde bölge ve şube müdürlüklerince,

b) 2.500 milyon liraya kadar olanlar, genel müdürlüğün yazılı önerisi ve kredi komitesi kararı ile,

c) 2.500 milyon liradan fazla olanlar, genel müdürlüğün yazılı önerisi üzerine yönetim kurulu kararı ile açılabilir.

Açık Kredilerde Yetkili Organlar ve Yetki Sınırları:

Açık krediler banka açısından daha riskli görüldüğünden, bu tür kredilerde yetki sınırları daha dar tutulmuştur.

Bir gerçek ya da tüzel kişiye, kişisel taahhüde dayanan ve tek imza karşılığında verilen açık kredilerden;

a) 25 milyon liraya kadar olanlar, genel müdürlüklerce veya yönetim kurulunca verilen yetki içerisinde, bölge ve şube müdürlüklerince,

b) 250 milyon liraya kadar olanlar, genel müdürlüğün yazılı önerisi üzerine kredi komitesi kararı ile,

c) 250 milyon liradan fazla olanlar, genel müdürlüğün yazılı önerisi üzerine yönetim kurulu kararı ile, açılabilir. (Bakanlar Kurulu'nun 91/2166 sayılı kararnamesi ile yükseltilen miktarlar.)

(70) Kredi açmaya ilişkin yetki sınırları da, fiyat artışlarına göre, Bakanlar Kurulu tarafından ayarlanabilmektedir.

Kredi açma yetkileri konusunda şu hususların da açıklığa kavuşturulması yararlı görülmüştür.

Bankalarda yasal olarak kredi açmaya yetkili organlar genel müdürlük, kredi komitesi ve yönetim kurulu olarak belirlenmiştir. Şube ve bölge müdürleri kredi açmaya yasal olarak yetkili kılınmamıştır. Ancak teminatlı kredilerde, genel müdürlük kendi yetki sınırı içinde, bölge ve şube müdürlerine yetki aktarabilir. Bölge ve şube müdürlerinin bu konuda yetkisi kuşkusuz genel müdürlüğün yetki sınırını aşamaz. Genel müdürlük, kendi yetki sınırını aşmamak üzere şube müdürlerine farklı tutarlarda kredi açma yetkisi tanıyabilir. Açık kredilerde ise, bölge ve şube müdürlerine kredi açma yetkisi, yine genel müdürlüğün yetki sınırı aşılmamak üzere, yönetim kurulunca verilebilmektedir.

Kredi açmada yukarıda belirtilen yetki sınırları esnektir. Fiyat artış hızına göre, Bakanlar Kurulu tarafından yükseltilebilir. Bakanlar Kurulu, HDTM'nin bağlı olduğu Bakanlığın önerisi üzerine, kredilerde yetki açma sınırlarını da, 1 Ocak 1983 tarihi temel olmak üzere, HDTM'ce yayımlanan toptan eşya fiyatları indeksinin gerektirdiği miktarı aşmamak kaydıyla artırma yetkisine sahiptir.

Yetki sınırlarının saptanmasında, bir gerçek kişiye ve onun sınırsız sorumlulukla katıldığı ortaklıklara açılan kredilerin toplamı birlikte dikkate alınmaktadır.

Bir organın yetki sınırlarını aşarak kredi açması halinde, açılan kredi, iyi niyetli kredi müşterileri için geçerli olup, bankayı bağlayıcı niteliktedir. Bu konuda Yargıtayın içtihadı birleştirme kararı bulunmaktadır.

Açılan kredilerin kural olarak adına açıldıkları kişilere kullandırılması gerekir. Ancak yabancı banka ve benzeri kredi kurumlarının mukabil kefaleti verilen teminat mektupları ve HDTM'nin bağlı olduğu Bakanlıkça belirlenecek esas ve koşullar içinde yurt dışı müteahhitlik hizmetleri için yurt dışına verilen teminat mektupları, bu kuralın dışında tutulmuştur.

TCMB, Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 sayılı karar uyarınca Türkiye'de yerleşik kişilere Türkiye'deki bankalarca açılan döviz kredilerinin bankalar arasında devredilmesini kabul etmektedir (71).

(71) TCMB'nin 17 Ekim 1989 gün ve 89/YB-7 sayılı yönergesi.

Soru 84 : Türkiye'de faizler nasıl saptanmaktadır? Faizlerin belirlenmesinde yasal yetkili organ var mıdır?

Ülkemizde faizlerin saptanması 1992 yılı ortalarına değin şöyle bir tarihi gelişim göstermiştir:

Ülkemizde devletin bankaların denetimi ile ilgili olarak ilk aldığı önlemlerin biri faiz hadlerinin saptanması olmuştur. Murabahacılığı önlemek amacıyla Osmanlı İmparatorluğu döneminde 1852, 1864 ve 1887 yıllarında üç kez en yüksek (azami) faiz nispetleri saptanmıştır. Bunlardan sonuncusu en önemli olup, devletin faize müdahalesi, Murabaha Nizamnamesi ile yapılmıştır. Cumhuriyetin ilk 10 yılında anılan Nizamname uygulanmış, 1933 yılında kabul edilen 2279 sayılı Ödünç Para Verme İşleri Kanunu ile, bankaların dışında faizden para kazanmak için ödünç para verme işleriyle uğraşan gerçek ve tüzel kişiler hükümetten izin almaya mecbur tutulmuş ve ödünç para verme işlerinde uygulanacak en yüksek faiz haddi % 12 olarak belirlenmiş, bundan fazla alınacak faizlerin % 100'e varan artan oranlı bir vergiye tabi olacağı öngörülmüştür. Faiz hadlerinin yasa ile saptanması ilkesi, Ödünç Para Verme İşleri Kanunu ile kabul edilmiş olduğundan; devlet, faiz hadlerini değiştirmek gereğini duyduğunda yasa değişikliği yapmak zorunda kalmış, uygulanacak en yüksek faiz oranını 1938 yılında 3399 sayılı yasa ile, 1951 yılında da 5841 sayılı yasa ile yeniden düzenlemiştir. 1960 yılında faiz hadlerinin kanunla ayarlanması usulüne son verilerek, faiz hadlerinin kararnamelerle saptanması esası benimsenmiştir. Nitekim önce Temmuz 1960'ta kabul edilen 18 sayılı muvakkat kanunla, sonra 18 Haziran 1961 tarih ve 302 sayılı kanunla, ödünç para verme işlerinde ve mevduat kabulünde alınacak ve verilecek azami faiz nispetleri ile ödünç para verme işlerine bağlı hizmetler karşılığı tahsil edilecek ücret, komisyon ve masrafların azami miktarlarının kanun yerine kararname ile saptanması ve Banka Kredilerini Tanzim Komitesinin bu konuda Bakanlar Kuruluna öneride bulunması öngörülmüştür.

1970 yılında 1211 sayılı T. C. Merkez Bankası Kanunu ile Banka Kredilerini Tanzim Komitesi kaldırılarak yetkileri T. C. Merkez Bankasına devredilmiştir. Anılan yasada para verme işlerinde ve mevduat kabulünde alınacak ve verilecek azami faiz oranları ile temin edilecek sair menfaatlerin ve tahsil edilecek masrafların mahiyet ve azami had-

lerini ve mevduatta vade müddetlerini tayin ve bunların yürürlük zamanlarını tespit T. C. Merkez Bankası'nın görev ve yetkileri arasında belirtilmişti (1211 s. k., m. 4/II-b).

Ülkemizde sınırlı bir faiz serbestisi, 1970'li yılların başlarında uygulamaya konulmuş, bankalararası mevduata uygulanacak faiz oranı serbest bırakıldıktan sonra, 6.8.1974 tarih ve 1002/10601 sayılı T. C. Merkez Bankası Banka Meclisi kararını yürürlüğe koyan 28.8.1974 gün ve 7/8809 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile de, iki yıldan (iki yıl dahil) fazla vadeli tasarruf mevduatına uygulanacak yıllık faiz oranının banka ile mudi arasında, yine beş yıldan fazla süreli kredilere uygulanacak yıllık faiz oranının banka ile ödünç alan arasında tespit edileceği esası getirilmiş ve faiz oranı serbestçe saptanan tasarruf mevduatının ancak beş yıldan fazla vadeli ikrazlar için kullanılabileceği öngörülmüştür. Daha sonra 1978 yılında, 25.2.1978 gün ve 7/14687 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile yürürlüğe konulan 1983/11592 sayılı T. C. Merkez Bankası Banka Meclisi Kararı ile, tasarruf mevduatına ilişkin faiz serbestisinin kapsamı daralulmış, dört yıldan (dört yıl dahil) fazla vadeli mevduata uygulanacak faizin banka ile mudi arasında saptanacağı kararlaştırılmıştır. 1 Temmuz 1980 tarihinde yürürlüğe giren 8/909 sayılı Bakanlar Kurulu kararnamesi ile aslında faiz serbestisi başlatılmamış, 1970'li yılların başlarından itibaren uygulamaya konulan faiz serbestisinin kapsamı genişletilmiştir. Beş yıldan uzun süreli krediler için mevcut olan faiz serbestisi, tüm banka kredilerine yaygınlaştırılmış, vadeli tasarruf mevduatındaki faiz serbestisi, dört yıldan uzun sınırı kaldırılarak genişletilmiş, ayrıca bankalara altı ay ile iki yıla kadar vadeli hamiline yazılı mevduat sertifikası çıkarabilme olanağı tanınmıştır.

1.1.1983 tarihinde yürürlüğe giren 18.12.1982 gün ve 8/5756 sayılı kararname ile de faiz oranlarının saptanması, T. C. Merkez Bankası gözetiminde büyük bankalara bırakılmıştı. Gerçekten, anılan kararnamenin 3'üncü maddesiyle, bankaların ödünç para verme işlerinde ve (Bankalar mevduatı hariç) mevduat kabulünde alacakları ve verecekleri yıllık azami faiz oranları, bankalararası mevduat hariç toplam mevduat içindeki payları yüzde 3 ve daha fazla olan bankalar tarafından vade ve türlerine göre serbestçe tespit ve müştereken Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasına bildirecekleri oranları aşamaz hükmü getirilmişti.

22.7.1983 gün 70 sayılı Bankalar Hakkında Kanun Hükmünde Ka-

ramame, mevduata verilecek faizlerle, kredi faizlerini saptama yetkisini Bakanlar Kuruluna vermiştir. Faiz saptama yetkisinin Bakanlar Kuruluna verilmesi üzerine, TCMB kanununda değişiklik yapılarak TCMB'nin bu konudaki yetkisi, «kredi işlemlerinde ve mevduat kabulünde alınacak ve verilecek azami faiz oranları ile temin edilecek diğer menfaatlerin ve tahsil olunacak masrafların azami sınırlarının tespitine, bunların kısmen veya tamamen serbest bırakılmasına ve yürürlük zamanlarının tespitine ilişkin olarak Başbakanlığa öneride bulunma» şekline dönüştürülmüştür.

25.4.1985 gün 3182 sayılı Bankalar Kanunu'nda da, 70 sayılı KHK'de olduğu gibi, gerek mevduat gerek kredi faizlerinin Bakanlar Kurulunca saptanması ilkesi benimsenmiştir. Bu konuda halen yürürlükte bulunan yasal düzenleme şöyledir:

Mevduata Verilecek Faizler:

Mevduata verilecek asgari ve azami faiz oranlarının ve temin edilecek diğer menfaatlerin tespitine, mevduat faiz oranlarının kısmen veya tamamen serbest bırakılmasına, bunların yürürlük zamanlarını saptamaya Bakanlar Kurulu veya Bakanlar Kurulunun yetkili kılması halinde TCMB yetkilidir (Bank. k., m. 37).

Kredi Faizleri:

«Kredi işlemlerinde alınacak faiz oranları ile temin edilecek diğer menfaatlerin tahsil olunacak masrafların nitelik ve azami sınırlarının tespitine, bunların kısmen veya tamamen serbest bırakılmasına, kredilerin kalkınma planlarının amaçlarına yönlendirilebilmesi için fon kurmaya, kaldırmaya ve bunların yürürlük zamanlarını tespite Bakanlar Kurulu yetkilidir.»

Günümüzde ayrıksı durumlar dışında faiz serbestisi uygulanmakla beraber, yasal olarak faizleri saptama yetkisi Bakanlar Kurulu'na ait bulunmaktadır.

Soru 85 : Holding bankacılığını önlemek için yasal ne gibi önlemler alınmıştır?

Holding bankacılığını, daha açık deyişle bir holdingin bir ya da birden çok bankaya egemen olmasını önlemek için Bankalar Kanu-

nunda yer alan bazı dolaylı önlemler şöyle belirtilebilir:

• Banka ortak sayısının 100'den az olmaması:

Bir bankada bir gerçek ya da tüzel kişinin sahip olabileceği en fazla pay sayısı, Bankalar Hakkında 31.8.1979 tarihli ve 28 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile sınırlandırılmış iken, bu sınırlama 22.7.1983 tarih ve 70 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile etkisiz hale getirilmiş, 25.4.1985 tarih ve 3182 sayılı Bankalar Kanunu ile tümüyle kaldırılmıştır.

• Banka sermayesinin % 10 ve daha fazlasını temsil veya bir kişiye ait sermaye payının bu oranı aşması sonucunu veren pay senedi devirlerinin HDTM'nin iznine tabi olması.

• Banka genel kurulunda vekâleten oy kullanılmasının kısıtlanması:

Bankaların genel kurullarında, sermayenin % 1 ve daha fazlasına sahip olan ortaklar ile yönetim kurulu başkan ve üyeleri, denetçiler ve birinci derecede imza yetkisine sahip olanlar vekil olarak oy kullanmazlar. Ayrıca bu sayılan kişilerin dışında kalan kimselerin vekil olarak kullanabilecekleri azami oy sayısı da, toplam oy sayısının % 1'ini aşamaz (Bank. k., m. 18).

• Bankaların ortaklarına verebilecekleri kredilerin özel bir sınırlamaya tabi tutulması:

Bir bankanın, sermayesinin % 5 ve daha fazlasına sahip olan ortaklarına ve bunlarla dolaylı kredi kapsamına giren gerçek ve tüzel kişilerin tümüne, vereceği kredilerin toplamı banka özkaynaklarını ve herhalde toplam kredilerin % 5'ini aşamaz (Bank. k., m. 41).

Bu hüküm uyarınca bir holdingin denetimi altında bulunan bankanın, holdinge bağlı kuruluşlara verebileceği kredilerin toplamı bankanın özkaynağını ve herhalde bankanın toplam kredilerinin % 5'ini aşamayacaktır.

• Bankanın sermayesine katıldığı ortaklık veya kuruluşun, bankanın pay senetlerini satın alamaması, bankalarla iştirakleri arasında karşılıklı sermayeye katılımının önlenmesi.

Bir kişinin, bir gurubun veya bir holdingin, bir ya da birden fazla bankaya egemen olamaması için alınan söz konusu dolaylı önlemler etkili olamamış, Türkiye'de özel bankaların hemen tümü belirli kişi, grup veya holdinglerin egemenliği altına girmiştir.

Soru 86 : Bankaların yakın izlemeye alınması ne demektir? Bankaların mali yapılarının güçlendirilmesi için ne gibi önlemler alınabilir?

Denetlemeler ve izlemeler sonucunda, bir bankanın yükümlülüklerini tam ve/veya zamanında yerine getirmediğinin, disponibilite, döviz likidite, kur riski ve benzeri oranlarını tutturamadığının veya mali yapısının giderek zayıflamasının saptanması halinde, banka yakın izlemeye alınır. Yakın izlemeye alınan bankaya, HDTM'nin bağlı olduğu Bakanlık, bir denetçi ve yönetim kurulu üyesi de atayabilir. Bakanlık, bankalardan, mali bünyelerini veya kanuni yükümlülüklerini yerine getirmelerindeki tutumlarını göz önünde bulundurarak, gerektiğinde, belirleyecceği şubelerin birleştirilmesini de isteyebilir (Bank. k., m. 17).

Yakın izlemeye karşın bankanın mali yapısının ciddi bir şekilde zayıflamasının sürmesi halinde HDTM'nin bağlı olduğu Bakanlık, uygun bir süre vererek, ilgili bankanın yönetim kurulundan;

a) Sermayenin artırılmasını veya sermayenin ödenmeyen kısmının tahsilini,

b) Kâr dağıtılmamasını, tahsilinde tehlike görülen alacaklar içinkarşılık ayrılmasını,

c) Bir kısım şubelerin kapatılması, yeni personel alımının durdurulması veya sınırlandırılması suretiyle veya benzer şekilde giderlerin kısılmasını,

d) İştirak ve sabit değerlerin kısmen veya tamamen elden çıkarılmasını,

e) Risk doğurucu işlemlerden kaçınılmasını, plasmanların durdurulmasını veya sınırlandırılmasını,

f) Kanun ve kararlara aykırı fiilleri tespit edilen personelin bankayı temsil yetkilerinin kaldırılmasını,

g) Mali yapının (bünyenin) güçlendirilmesi için benzeri diğer önlemlerin alınmasını, isteyebilir.

Bankanın yönetim kurulu, bu yönergeler doğrultusunda gerekli önlemleri almak ve aldığı karar ve önlemleri aylık raporlar halinde HDTM'ye bildirmek zorundadır.

Bankanın yönetim kurulu, alınması istenen önlemleri kısmen veya tamamen almadığı veya bu önlemlerin alınmış olmasına karşın bankanın mali yapısındaki zayıflama devam ettiği takdirde, HDTM'nin bağlı olduğu Bakan;

a) Banka yönetim ve/veya denetim kurullarını değiştirmeye,

(Bakan, bankanın mali yapısını zayıflatan karar ve işlemlerin yönetim ve denetim kurullarına ait olması halinde, yönetim veya denetim kurulu üyelerinden bir kısmını veya tamamını görevden alarak veya yönetim ve denetim kurulu üye sayısını artırarak bu kurullara yeni üye atayabilir.)

b) Bir veya birkaç banka ile birleştirilmesine, taşınmaz mallar gibi duran varlıklarının kısmen veya tamamen Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu veya başka kurum ve kuruluşlar tarafından satın alınmasını temine,

c) Kanuni karşılık yükümlülüklerini cezai faizlerini de kaldırmak suretiyle ertelemeye,

d) Hazineye, TCMB'ce diğer kamu kurum ve kuruluşlarına ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na olan borçlarıyla alacaklarını mahsup etmeye veya borçlarını uzun vadeli hale çevirmeye (tahkime), gerektiğinde bunları Hazine iştiraki olarak banka sermayesine dönüştürmeye, bu işlemlerin gerektirdiği meblağları bütçeye gelir, gider ve ödenek kaydetmeye,

e) Mali yapısının güçlendirilmesi için gerekli göreceği diğer önlemleri almaya, yetkili kılınmıştır.

Bu önlemler karşısında mali yapısının güçlendirilmesine olanak sağlanamayan hallerde bankanın;

a) Bütün aktif ve pasifiyle mevcut veya kurulacak bir bankaya devredilmesine,

b) Bir veya birkaç banka ile birleştirilmesine,

Bakanın önerileri üzerine Bakanlar Kurulu'nca karar verilebilir. Bu halde devir veya birleştirmeye ilişkin esas ve usuller Bakanlar Kurulu kararında gösterilir.

Hakkında devir veya birleştirme kararı verilen bankalara, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'ndan da mali destek sağlanabilir.

Bankanın yakın izlemeye alınmasına ve yukarıda esasları açıkla-

nan Bankalar Kanununun 64'üncü maddesinin uygulanmasına karşın mali bünyesinin güçlendirilmesine veya devir veya birleştirilmesine imkan görülemeyen bir bankanın mevduat kabul ve bankacılık işlemleri yapma yetkisi, TCMB'nin de görüşü alınmak suretiyle, HDTM'nin bağlı olduğu bakanlığın önerisi üzerine, Bakanlar Kurulu kararı ile kaldırılır (Bank. k., m. 68).

HDTM'nin bağlı olduğu Bakanlık, bankanın iflası veya zorunlu olarak bankanın aktif ve pasifi ile bir bankaya devredilmesi ve diğer bankalarla birleştirilmesine karar verilmesi halinde, yasalara aykırı karar ve işlemleri nedeniyle, bankanın % 10 hissesinden fazlasına sahip ortaklarının ve bankanın üst düzey yöneticilerinin şahsi sorumlulukları yönüne gidilmesi ve şahsen iflaslarına karar verilmesi için mahkemeye başvurabilir (Bank. k., m. 69).

Soru 87 : Mevduat sahiplerinin hakları nasıl korunmakta, güvence altına alınmaktadır?

Bankalar üzerindeki denetimin ana amaçlarından biri de mevduat sahiplerinin (mudiin) haklarını korumak, güvence altına almaktır. Bu amaçla alman önlemler, doğrudan ve dolaylı olarak gruplandırılabilir.

Mevduat sahiplerinin haklarını korumada, güvence altına almada günümüzde en etkili önlem, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'nun (TMSF) kurulmuş olmasıdır. Bu Fonun 1983 yılında 70 sayılı KHK ile kurulmasına karşın, kökeni 1960'lı yılların başlarında TCMB bünyesinde oluşturulan Bankalar Tasfiye Fonuna değin uzanmaktadır. Bankalar Tasfiye Fonu, 1960 yılında yaşanan bankacılık bunalımı ve çok sayıda bankanın art arda tasfiyeye girmesi sonucunda tasarruf sahiplerinin zarar görmemesi için oluşturulan bir fondu. Aslında bu fon, geliştirilerek 1983 yılında Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na dönüştürülmüştür.

TMSF, bankalardaki tasarruf mevduatını sigorta etmek amacıyla tüzel kişiliğe sahip olmak üzere kurulmuştur. Fon, HDTM tarafından hazırlanan fon yönetmeliği çerçevesinde TCMB tarafından idare olunmaktadır. Fonun, esas kaynağını, bankaların tasarruf mevduatı üzerinden ödedikleri primler oluşturmaktadır. Bu primlerin tarifesi ile tahsil zamanını, HDTM'nin bağlı olduğu bakanlığın önerisi üzerine, Bakan-

lar Kurulu saptamaktadır. Yukarıda sözü edilen Bankalar Tasfiye Fonu'nun varlığı da TMSF'ye devredilmiş bulunmaktadır. Bankalarda zamanaşımına uğrayan mevduat, emanet ve alacaklarla, Bankalar Kanununa aykırı eylem ve işlemler nedeniyle hükmolunan para cezaları da, Fonun kaynakları arasındadır.

Fon mevcudunun, gereksinmeleri, yapılacak ödemeleri karşılamaması halinde, HDTM'nin bağlı olduğu Bakanlığın talebi üzerine TCMB'ce Fona avans verilebilmektedir.

Mevduat kabul eden bütün bankalar, tasarruf mevduatlarını sigorta ettirmek zorundadırlar. Sigortaya tabi olacak tasarruf mevduatının tanımını yapmaya, miktarını ve buna ilişkin diğer hususları düzenlemeye Bakanlar Kurulu yetkili kılınmıştır. Bakanlar Kurulu'nun bu konudaki 1992 itibariyle son kararı, 31 Mart 1992 tarihinde yürürlüğe giren 92/2707 sayılı kararnamedir. Anılan kararname ile Türkiye'de faaliyette bulunan ve mevduat toplamaya yetkili bankaların yurtiçi şubelerinde gerçek kişiler tarafından açılmış olan Türk Lirası cinsinden tasarruf mevduatı (nama yazılı Türk Lirası Mevduat Sertifikaları da dahil) ile Türkiye'de yerleşik gerçek kişilere ait tasarruf mevduatı niteliğini haiz döviz tevdiat hesaplarının anaparaları mevduat sigortasma tabi tutulmuştur. Türkiye'de faaliyette bulunan bankaların serbest bölgelerdeki şubeleri ile münhasıran kıyı bankacılığı faaliyeti göstermek üzere kurulan bankalar ve bu bölgelerdeki yabancı banka şubelerinde bulunan mevduat, mevduat sigortasına tabi değildir. Kararname ile bir bankada (tüm şubeler dahil) aynı gerçek kişiye ait Türk Lirası tasarruf mevduatı ile Türkiye'de yerleşik aynı gerçek kişiye döviz üzerinden açılan tasarruf mevduatının 30 Haziran, 31 Aralık tarihlerindeki TCMB tarafından ilan edilen döviz alış kurları karşılığı hesaplanan anapara toplamının 50 milyon liralık kısmı sigorta kapsamındadır. Ancak bu miktarın ilk 25 milyon lirasının % 100'ü, bakiyesinin ise % 60'ı sigortalıdır. Gerçekte de sigorta, tüm mevduatı değil daha çok orta ve küçük mevduat sahiplerinin birikimlerini korumaya yönelik bir önlemdir.

Bir bankanın sermayesinin % 10 ve daha fazlasına sahip olan ortakları ile, üst düzey yöneticilerine, denetçilerine ve bunların eş ve velayet altındaki çocuklarına ait tasarruf mevduatı sigorta kapsamı dışında tutulmuştur (Bank. k., m. 67).

Tasarruf mevduatı için oluşturulan TMSF dışında mevduat sahiplerinin haklarını korumaya yönelik diğer başlıca önlemler dolaylı da

olsa satırbaşları olarak şöyle özetlenebilir:

• Bankaların topladıkları mevduatın bir bölümünü (bankalararası mevduat hariç) mevduat munzam karşılığı olarak TCMB'de bloke bir hesaba yatırmaları ve mevduatlarının azalması halinde bu bloke hesaptan çekiş yapabilmeleri,

• Mevduat yükümlülüklerine karşı ellerinde birinci ve ikinci derece likit (disponibl) değer bulundurmaları,

• Banka özkaynaklarının yüksek tutulması, banka kuruluşunda aranan en az kaynağa ek olarak merkez şube dışında açılan ve açılacak her şubeye sermaye ayrılması, yedek akçeler dışında bankanın yıllık safi kârının % 5'inin ödenmiş sermaye tutarına ulaşıncaya kadar muhtemel zarar karşılığı olarak ayrılarak banka özkaynaklarının güçlendirilmesi,

• Bir gerçek ya da tüzel kişiye verilecek kredilerin sınırlandırılması yolu ile riskin çok sayıda kişi ve firmaya dağıtılması,

• Bankaların yapacakları plasmanların, özkaynaklarının belli katı ile sınırlandırılması,

• Bankaların iştiraklerine ve taşınmaz mallara yapacakları yatırımların kısıtlanması,

• Yetkili bakanlıkça, mali bünyesi zayıflayan bankaların yakından izlenmesi ve mali bünyesini güçlendirmeye yönelik önlemlerin alınması,

• Banka bilançolarının şeffaf olmasına yönelik önlemler,

• Bankaların mali durumlarının TCMB'ce izlenmesi, incelenmesi,

• Banka bilançolarının bağımsız denetçiler tarafından denetlenmesi.

Tasarruf mevduatı sahipleri, 1983 yılından önceki düzenlemelerde, banka varlıkları üzerinde imtiyazlı alacaklı durumunda iken, TMSF oluşturulduktan sonra, böyle bir güvenceye gerek kalmadığından bu imtiyaz kaldırılmıştır.

Mevduat sahipleri, haklarının zamanaşımına uğramamaları için, zaman aşımı süresine dikkat etmelidirler.

Her türlü mevduat emanet ve alacaklardan, son talep, işlem ve mudiin herhangi bir şekilde yazılı talimatı tarihinden başlayarak 10 yıl

geçtiği halde aranmamış olanlar, zamanaşımına uğrar. Bankalar, bunlardan tutarı ve değeri 5.000 lirayı aşanları mevduat sahiplerinin mevcut adreslerine bir mektupla bildirdikten sonra, tamamını, 10 yıllık sürenin bitimini izleyen takvim yılı başından itibaren 6 ay içinde sahiplerinin kimlikleri, adresleri ve haklarının faizleri ile ulaştıkları tutarlar da gösterilmek suretiyle düzenlenecek bir cetvel ile TCMB'ye devrederler (72).

TCMB'ye devredilen mevduat, emanet ve alacaklardan tutar ve değeri 5.000 lirayı aşmayanlar, Bankaca TMSF'ye aktarılır. TCMB, tutar ve değeri 5.000 lirayı aşanları Resmi Gazete ile ilan eder. İlandan itibaren 1 yıl içinde sahip veya mirasçıları tarafından aranmayan mevduat, emanet ve alacaklar, bu sürenin bitiminde TMSF'ye gelir kaydedilir.

Soru 88 : Türkiye'de banka bilançoları yeterince şeffaf mıdır? Banka bilançolarının şeffaflığı için alınan önlemler nelerdir?

Banka bilançolarının gelir tablolarının gerçekçi olması, sağlıklı bir şekilde düzenlenmesi, özellikle, (i) bankaların mevduat müşterileri (mevduat sahipleri), (ii) kredi müşterileri, (iii) banka denetim ve gözetim organları, (iv) banka ortakları, (v) bankalarda çalışanlar ve genelde kamu açısından büyük önem taşır.

Banka bilançolarının, gelir tablolarının gerçekçi olmaması, yeterince şeffaf görülmemesi şu nedenlerden doğabilir; bankanın,

(i) Tahsili gecikmiş, tahsili şüpheli hale gelmiş kredilerini, tahsili gecikmiş alacaklar hesabında değil, krediler hesabında göstermeleri,

(ii) Tahsili gecikmiş krediler için yeterince karşılık ayırmamaları,

(iii) Yapay işlemlerle özellikle dönem sonlarında mevduat hacmini yapay bir şekilde şişkin göstermeleri,

(iv) Değer yitiren finansal varlıkları (menkul değerleri) için karşılık ayırmamaları ve bu tür finansal varlıkları yüksek değerle bilançolarında göstermeleri,

(72) Bankalar Kanunu değişiklik tasarısında 5.000 TL'lik değer, 50.000 TL'ye yükseltilmektedir.

(v)Taşınmaz mal ve iştiraklerini yüksek bedelle değerlendirmeleri,

(vi) Bilanço dışı yükümlülüklerini, özellikle teminat mektubu, garanti, aval, kabul, ciro gibi gayri nakdi kredileri açıkça göstermemeleri, ayrıntılı bir şekilde açıklamamaları,

(vii) Dönem giderlerini aktifleştirerek varlıklar arasında göstermeleri,

(viii) Olası zararlar için karşılık oluşturmamaları,

(ix) Gelir ve giderleri ilgili oldukları hesap dönemlerine mal etmemeleri, bankacılık dili ile hesap dönemi sonlarında gelir ve gider reeskontlarını sağlıklı biçimde yapmamaları.

(x) Döviz Varlıklarını yüksek, döviz yükümlülüklerini daha düşük kurla değerlendirmeleri.

Kuşkusuz bankaların bilançolarında şeffaflığı bozan uygulamalar yalnız bu sayılanlardan oluşmamaktadır, bu listeyi uzatmak olanaklıdır.

Ülkemizde banka bilançolarının şeffaf olmasını, gerçekçi olmasını sağlamak için bazı önlemler alınmış, düzenlemeler yapılmıştır. Bunlar, en azından satırbaşları olarak şöyledir:

• Bankalar için tek düzen hesap planının hazırlanması ve uygulanması.

Bankalar, 1986 yılı başından itibaren, Türkiye Bankalar Birliği tarafından hazırlanıp, HDTM'nin onayı ile yürürlüğe giren tek düzen hesap planına göre hesaplarını tutmak zorundadırlar. Anılan hesap planına göre, bankaların ana hesapları şu on grupta toplanmıştır:

1. Döner Değerler,
2. Krediler,
3. Bağlı Değerler ve Diğer Aktifler,
4. Mevduat ve Diğer Pasifler,
5. Özkaynaklar,
6. Faiz Gelirleri,
7. Faiz Giderleri,
8. Faiz Dışı Gelirler,
9. Faiz Dışı Giderler,

10. Nâzım Hesaplar.

Her grup içerisinde hesaplar Türk Parası ve Yabancı Para olarak ayrılmış bulunmaktadır.

• Banka bilanço ve gelir tablolarında tekdüzeliğin sağlanması, hazırlanan tabloların, tip bilanço ve kâr ve zarar cetveline uygun olması.

• Bankaların, muhabirleri ile hesap uygunluğu sağlamadan bilançolarını kapatamamaları.

• Bankaların tahsili gecikmiş kredileri için oluşturacakları karşılıkların belirli esaslara bağlanması.

Bakanlar Kurulu Bankalar Kanununun 32'nci maddesinin verdiği yetkiye dayanarak, bankalarca tahsili gecikmiş (temerrüde düşmüş) krediler için tesisi gereken karşılıklara ilişkin usul ve esasları saptamış bulunmaktadır (73).

• Bankaların varlık ve borçlarını değerlendirirken belirli değerleme ölçülerine uymaları zorunluluğu.

Bankalar, varlık ve borçlarını değerlendirirken belirli değerleme ölçülerine uymak zorundadırlar. Örneğin yabancı para ile olan varlıklarını döviz alış kuru ile, yabancı para ile olan borçlarını döviz satış kuru ile, senede bağlı alacak ve borçlarını tasarruf değeri ile (senede bağlı alacak ve borçlarını bilanço gününe indirgenmiş değerleriyle), finansal varlıklarını (menkul değerlerini) borsa rayici ile değerlendirmeleri gibi. Ancak bankalar, üç aylık hesap özetlerini ve bilançolarını düzenledikleri tarihte alış kurlarını yüksek saptayarak, yine de döviz varlıklarını yüksek gösterebilmektedirler.

• Banka bilanço ve gelir tablolarının denetim ve gözetim organlarına gönderilmesi.

Bankalar, bilançolar ile kâr ve zarar cetvellerinin denetçilerince onaylı birer örneğini genel kurullarının toplandığı tarihten itibaren 1 ay içinde yönetim kurulu ve denetçilerinin raporları ile birlikte, HDTM'ye, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ile TCMB'ye göndermek zorundadırlar (Bank. k., m. 54).

---

(73) Bakanlar Kurulu'nun 23.5.1988 gün ve 19820 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 88/12937 sayılı Bakanlar Kurulu kararı.

Maliye ve Gümrük Bakanlığı'nın 14.3.1989 gün, KVK/22113-1146 sayılı Genelgesi.

Türkiye'de kurulan bankalar yabancı ülkelerde şube açtıkları takdirde, yabancı ülkelerdeki şubelerine ayırdıkları sermaye ile bu şubelerin işlem ve hesaplarını gösterir bir cetveli de göndermek zorundadırlar (Bank. k., m. 55).

• Banka bilanço ve kâr-zarar cetvellerinin ilan edilmesi zorunluluğu.

• Kamuoyunu aydınlatma ilkesi gereği, banka bilançoları ve kâr-zarar cetvelleri için, genel kurullarının toplandığı tarihten itibaren 1 ay içinde Resmi Gazete ve yurt çapında yayın yapan bir gazete ile ilan edilmesi zorunluluğu getirilmiştir.

• Bilanço ve kâr-zarar cetvellerinin HDTM'ce düzeltilmesi ve düzeltilmiş şekillerinin ilanı.

İlan olunan bir bilanço veya kâr ve zarar cetvelinin gerçeğe aykırı olduğu saptandığı takdirde, ilgili banka, HDTM'nin talimatı üzerine, 15 gün içinde düzeltilmiş bilanço veya kâr ve zarar cetvelini düzeltme beyanı ile birlikte aynı gazetelerde ilan etmek zorundadır (Bank. k., m. 54/3).

• Bankaların mali durumlarının TCMB'ce izlenmesi ve incelenmesi.

• Bankalar yeminli murakıplarının denetimi.

Bankalar yeminli murakıpları, bankaların varlıkları, alacakları, özkaynakları, borçları, kâr ve zarar hesapları arasındaki ilgi ve dengeleri ve mali yapıyı etkileyen tüm etkenleri inceleme ve çözümlemeye (analize) de yetkili bulunmaktadır.

• Banka işlemlerinin iç denetime tabi tutulması.

Bankalarda denetçiler ve müfettişler iç denetim organlarını oluşturmaktadır. Denetçiler ve müfettişler de, bankaların işlemlerinin bankacılık ilkelerine ve yasalarına (mevzuatına) uygunluğunu denetlemekle görevlidirler.

• Bankaların mali tablolarının bağımsız denetçilerce dış denetime tabi tutulması.

15.12.1984 tarihinde yayımlanan 3088 sayılı Kanun'la, 1987 yılı başında yürürlüğe girmek üzere T. C. Merkez Bankası Kanunu'nun 43'üncü maddesine şu fıkra eklenmiştir: «Bankalar, mali durumlarının gözetim ve denetiminin sağlanması maksadı ile Başbakanlıkça belirle-

necek bağımsız denetim kuruluşlarınca hazırlanacak denetim raporlarını Bankaya (TCMB'ye) vermek zorundadırlar.» Bu hükmün uygulanması için 16 Ocak 1987 günlü Resmi Gazete'de Devlet Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı'nın bir tebliği yayımlanmıştır. Bu tebliğde bankaların anonim şirket şeklinde kurulacak özel denetim şirketlerince gözetim ve denetimi öngörülmektedir.

TCMB, 24 Aralık 1987 tarih ve 19674 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan «Bağımsız Denetim Kuruluşları Tarafından Yapılacak Banka Denetimleri Hakkında Tebliğ»i ile banka denetimlerinin esas ve şartlarını belirlemiştir. TCMB, ayrıca, bankalara gönderdiği 31 Ocak 1989 tarihli genelgesiyle de tebliğin uygulamasına açıklık kazandırmıştır (74).

Alınan tüm bu önlem ve düzenlemelere karşın, yayınlanan banka bilanço ve gelir tablolarının yeterince açık (şeffaf) ve gerçekçi olduğu söylenemez.

Soru 89 : Bankalar, banka mensup ve yöneticileri hakkında hangi hallerde negibi yaptırımlar uygulanmaktadır?

---

(74) TCMB, bankacılık sistemini tüm yönleriyle yakından izleyebilmek ve bankaları gözetim altında tutabilmek amacıyla, bağımsız denetim kuruluşlarından, denetimini yaptıkları bankanın ayrıntılı bir raporunu istemektedir. Denetim çalışmasından çok daha kapsamlı ve ayrıntılı bilgileri içermesi öngörülen söz konusu raporun ana başlıkları şöyledir:

I. Banka Hakkında Varılan Genel Sonuçlar
II. Yasal Yükümlülükler
III. Banka Hakkında Genel Bilgiler
  A. Bankanın Hukuki Yapısı
  B. Organizasyon
  C. Sermaye Yapısı ve Ortaklar
  D. İç Denetim
IV. Bankanın Mali Analizi
  A. Özkaynak Yeterliliği
  B. Aktiflerin (Varlıkların) Niteliği (Kalitesi)
  C. Kârlılık
  D. Likidite
  E. Bilanço Dışı Yükümlülükler
  F. Mali Yapı ile İlgili Genel Açıklamalar
V. Tablolar
  — Bilanço

Bankalar Kanununa aykırı her davranış, bir cezai yaptırıma bağlanmıştır. Bankalar Kanununa aykırı davranışlarda banka yetkilileri hakkında, fiilin ve aykırılığın niteliğine göre, (i) yalnız ağır para cezası, (ii) ağır para cezası ile birlikte hapis cezası, (iii) ağır para cezası ile birlikte hapis cezası ve meslekten alıkonma (bankalarda çalışma yasağı) cezaları uygulanmaktadır. Bankalar Kanunu'nda yer alan yaptırımlar ve cezalar (Bank. k., m. 79, 80, 81) ağırdır. Para cezaları 5 milyona, hapis cezaları 2 yıla, bankalarda çalışma yasağı da üç yıla değin uzamaktadır. TCMB'nin düzenlemelerine, genelgelerine aykırı tutum ve davranışlar da, genellikle Bankalar Kanunu'nun ceza hükümlerine yollama yapılarak yaptırıma bağlanmıştır.

Bankalar Kanunu hükümlerine aykırılık, bankaya ya da iştirak ve kuruluşlarına ya da ilgili kişilere yarar sağlamayı hedef tuttuğunda ya da bu tür hareketler sonucunda ilgililer böyle bir yarar sağladığında, yaptırımlar ağırlaşmakta, para cezası 2 milyondan az olmamak üzere bu yararların 5 katına çıkarılmaktadır.

Sıfat ve görevleri dolayısıyla öğrendikleri bankaya ya da müşterilerine ait sırları, bu konuda kanunda açıkça yetkili kılınan mercilerden başkasına açıklayan banka mensupları ile diğer görevlilerin de hapis cezası ile birlikte ağır para cezası ile cezalandırılmaları öngörülmüştür (Bank. k., m. 63). Bu kişilerin, banka sırlarını kendileri ya da başkaları

— Kâr-Zarar Tablosu
— Özkaynaklar Tablosu
— Fon Akım Tablosu
— Menkul Değerler Cüzdanı
— Krediler
— Yeniden Ödeme Planına Bağlanan Alacaklar
— İştirak ve Kuruluşlar
— Sabit Kıymetler (Duran Varlıklar)
— Mevduat
— Gayri nakdi Kredi ve Yükümlülükler, Taahhütler
— Vadelere Göre Aktif ve Pasif Hesaplar

TCMB, anılan genelgesinde, Bağımsız Denetim Kuruluşları'nın, bankaların mali yapısının sağlığı açısından:
a) Nakde dönüşme riski olan gayri nakdi krediler için yeterli düzeyde karşılık ayrılması,
b) Tahsili gecikmiş alacaklara tahakkuk ettirilen faizlerin tahsil edilmedikçe gelir yazılmaması,
c) Yedek akçelerin yeterli düzeyde artırılarak özkaynakların güçlendirilmesi ve kâr dağıtımında enflasyondan arındırılmış gerçek kârın göz önünde bulundurulmaları gibi yönergeler (direktifler) de yer almıştır.

için yarar sağlamak amacıyla açıklamaları halinde cezalar ağırlaştırılmaktadır.

Bankalar Kanunu bankaların büyük ortakları (% 10'dan fazla paya sahip olan ortaklar) ile üst düzey yöneticilerinin şahsi sorumluluklarını da öngörmüştür. Yasalara aykırı davranışlar nedeniyle bankanın iflası veya bankanın bütün aktif-pasifiyle başka bir bankaya devredilmesine veya diğer bir banka ile birleştirilmesine zorunluluk görülen hallerde, söz konusu bankanın % 10 hissesinden fazlasına sahip olan ortakları, yönetim kurulu ve kredi komitesi başkan ve üyeleri ile genel müdür, genel müdür yardımcıları ve imzaları ile bankayı yükümlülük altına sokan memurlarının şahsi sorumluluklarına gidilerek şahsen iflaslarına mahkemece karar verilebilmektedir (Bank. k., m. 69).

Bankalar hakkında da, bankacılık işlemleri yapma veya mevduat kabulü izinlerinin kaldırılması türünde yaptırımlar uygulanmaktadır. Bankacılık işlemleri yapma veya mevduat kabul etme izinleri geçici veya sürekli olarak kaldırılabileceği gibi, bu yaptırımlar kısmen veya tamamen, bankanın tüm örgütünü veya gerekli görülecek şubeleri kapsayacak biçimde de uygulanabilmektedir.

Soru 90 : Türk bankacılık sisteminde Türkiye Bankalar Birliği'nin görev, yetki ve işlevleri nelerdir?

Türk kanunlarına göre kurulmuş ve kurulacak bankalarla yabancı ülkelerde kurulmuş olup da Türkiye'de şube açmak suretiyle çalışan ve çalışacak olan bankalar arasında, 7129 sayılı Bankalar Kanunu hükümleri uyarınca, merkezi Ankara'da olmak üzere tüzel kişiliği olan Türkiye Bankalar Birliği 1958 yılında kurulmuştur. Türkiye'de çalışan tüm bankalar, Birliğe üye olmak ve Birliğin alacağı kararları uygulamak zorundadırlar. Bankalar, Birliğe üye olmak yükümlülüğünü, bankacılık işlemlerine başlama tarihinden itibaren en geç üç ay içinde yerine getirmek zorundadırlar.

Birliğin başlıca görev ve yetkileri Bankalar Kanunu'nda; a) Bankacılık mesleğinin gelişmesini temin etmek, b) Bankaların birlik ve bankacılık mesleğinin gerektirdiği ağırbaşlılık (vakar) ve disiplin içinde ekonominin gereksinmelerine uygun olarak çalışmalarını sağlamak, c) Bankalararasındaki haksız rekabeti önlemek amacıyla her türlü tedbiri

almak şeklinde belirtilmiştir (3182 s. Bank, k., m. 58).

Diğer yandan Bakanlar Kurulu'nca da onaylanmış bulunan statü gereği Birlik;

a) Bankacılık mesleğini geliştirmek gayesiyle, her türlü önlemleri almak,

b) Bankalararası ilişkilerde mesleki dayanışmayı güçlendirmek,

c) Üyeleri arasında haksız rekabeti ortadan kaldırmak için gerekli bütün önlemleri almak ve uygulamak,

d) İç ve dış ilişkilerde Türkiye Bankacılığını temsil etmek,

e) Yurt içinde ve dışında bankacılık hareketlerini izleyerek toplayacağı bilgileri üyelerine ve ilgililere ulaştırmak, bankacılık gelenek ve törelerinin (örf ve âdet ve teamüllerin) saptanmasına ve banka işlemlerinde uygulanan usullerde birlik sağlanmasına çalışmak,

f) Banka ve bankacılıkla ilgili konularda resmi makam ve kuruluşlara danışma niteliğinde (istişari) görüş bildirmek,

g) Ulusal tasarrufun teşviki için gerekli çalışmaları yapmak ve yetkili mercilere önerilerde bulunmak,

h) Bankalar arasında çıkabilecek anlaşmazlıklarda tarafların isteği ile hakem atamak ve hakemlik yapmak,

i) Banka mensuplarına ait sosyal yardım konularını incelemek ve üyelerine tavsiyelerde bulunmak,

j) Bankalar Kanununun kendisine yüklediği tüm görevleri yapmak,

ile görevlendirilmiştir (75)).

Birlik, bankacılık konusundaki mevzuatı, aldığı karar ve önlemlerin uygulanmasını izlemek ve HDTM'nin bağlı olduğu Bakanlıkça alınması istenen tedbirleri almakla da görevlidir.

Bankalar Kanunu, ayrıca Birliği, (i) Bankaların kredi müşterilerinden alacakları hesap durumunun şekil ve esaslarını saptamakla, (ii) Bankaların uymak zorunda oldukları tek düzen hesap planı, tip bilanço ve kâr ve zarar cetveli ile bunların uygulanma ve düzenleme esaslarına ilişkin izahnameyi hazırlamakla, (iii) Bankaların düzenlemek zorunda oldukları üç aylık hesap özetleri konusunda görüş bildirmekle,

(75) Türkiye Bankalar Birliği'nin, Bakanlar Kurulunca onaylanmış olan statüsü, 24/12/1985 günlü Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

(iv) Bankaların ilan ve reklamlarda tür, şekil, nitelik ve miktar itibariyle uyacakları esasları belirlemekle de görevlendirmiştir.

Birliğin bankalararası haksız rekabeti önlemek için yaptığı düzenlemelere, bankaların hariçteki muhabirlerinden alacakları komisyon ve benzeri menfaatlerin asgari nispetlerini gösteren tarifesi, mevduatta valör tarihinin ve bankaların ilan ve reklamlarında uyacakları esasların saptanması, örnek olarak gösterilebilir. ,

Bankalar, Birlik Statüsüne ve Birlikçe alınacak karar ve tedbirlere uymak zorundadırlar. Bankalar, Birlikçe saptanan kurallara ve alınan kararlara uymadıkları takdirde, Birlik Yönetim Kurulunca, ilgili bankalar hakkında 1 milyon liradan çok olmamak üzere para cezası verilebilir ve verilen ceza da basın yoluyla ilan olunur (Bank. k., m. 82).

Birliğin organları, Genel Kurul, Yönetim Kurulu, Genel Sekreterlik ve Denetçiler olarak belirlenmiştir. Birlik Genel Kurulu üye bankaların temsilcilerinden oluşmaktadır. Üyelerin genel kuruldaki oy hakları, son bilançolarındaki ödenmiş sermaye ve yedek akçeleriyle mevduatları toplamına göre, Birlik Statüsünde belirlenmiş bulunmaktadır.

Yönetim Kurulu, Birliğin yürütme organı olup, Birlik amaçlarının gerçekleştirilmesi için kendisine düşen bütün görevleri yapmak veya Genel Sekreterlik aracılığı ile yaptırmakla yükümlüdür. Yönetim Kurulu 11 bankanın temsilcisinden oluşmaktadır. T. C. Merkez Bankası, Yönetim Kurulunun doğal üyesi olup, TCMB Başkanı, aynı zamanda yönetim kurulu başkanlık görevini de yürütmektedir. Yönetim kurulunda, özel kanunla kurulmuş bankalar (kamusal sermayeli bankalar) ağırlıklıdır.

Birliğin giderleri, Birlik Statüsü gereğince saptanmış olunan oy sayısına göre bankalarca karşılanmaktadır. Bankalar kendilerine düşen gider paylarını, statüde belirtilen süre içinde, TCMB'de açılan bir hesaba yatırmak zorundadırlar.

Yedinci Bölüm

TÜRK BANKACILIĞININ GÜNÜMÜZDEKİ YAPISI ÖZELLİKLERİ VE SORUNLARI

Soru 91 : Türk Bankacılık Sisteminin günümüzdeki kurumsal yapısı nasıldır?

Ülkemizde Ekim 1992 ayı itibariyle 70 banka (T. C. Merkez Bankası dahil) faaliyette bulunmaktadır. Türk bankacılığının günümüzde kurumsal yapı olarak özellikleri şöyle ortaya konulabilir:

(i) Ülkemizde Ekim 1992 itibariyle çalışan bankaların 46'sı (T.C. Merkez Bankası dahil) ulusal banka, 24'ü de yabancı banka niteliğindedir.

Bankalar yasasında ulusal banka, Türk kanunlarına göre kurulan, sermayesi Türk parası olarak konulan ve sermayesinin çoğunluğu ile yönetim ve denetimi Türklere ait olan banka olarak tanımlanmıştır (3182 s. K. m. 3/3).

Bazı yabancı banka ve kuruluşların, ulusal nitelikteki bankalarımıza sermaye iştirakleri olduğu gibi ulusal banka ve yerli kuruluşlarımızın da ülkemizde faaliyette bulunan yabancı bankaların sermayelerine katılımları vardır.

Saptanabildiği kadarı ile Bank of America ile Banka d'Americae d' Italia'nın Türk Dış Ticaret Bankası'na; International Finance Corp. (IFC) ve Fidelity International Bank'ın Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'na; bir İsviçre bankası olan Banque de Rive'in Interbank'a; American Express I.B.C.'in Koç American Bankası'na ve The First National Bank of Boston'un Türk Boston Bankası'na iştirakleri bulunmaktadır.

Ülkemizde kurulmuş olmakla beraber yabancı banka statüsünde bulunan Arap-Türk Bankası, Chemical Mitsui Bank, Osmanlı Bankası, BNP-Ak-Dresdner Bank, Türk Merchant Bank ve Birleşik Türk Körfez Bankası'na yerli sermaye iştiraki vardır. Türkiye İş Bankası ve T. Emlâk Bankası'nın, Arap-Türk Bankası'nda sermaye payları ayrı ayrı % 20'şer oranındadır. Osmanlı Bankası A.Ş.'nin pay senetlerinin ufak bölümü de Türk uyruklu kişilerin elindedir. Chemical Mitsui Bank'ın kurucularından olan ENKA Holding'in anılan bankadaki sermaye payı % 10 oranındadır.

BNP-Ak-Dresdner Bank'a Akbank'ın iştiraki vardır. Anılan banka BNP-Ak Bank unvanıyla yabancı sermaye iştirakli ulusal banka olarak kurulmuş iken 1988 yılında Dresdner Bank'ın katılmasıyla yabancı sermayeli bir banka niteliğini almış, Akbank'ın payı % 40'a düşmüştür. Türk Merchant Bank sermayesine Türkiye İş Bankası'nın iştiraki % 30, Türk Dış Ticaret Bankası iştiraki de % 10 oranındadır. Birleşik Türk Körfez Bankası'nın sermayesinin de yarısı Türkiye Garanti Bankası ile T.C. uyruklu kişilere ait bulunmaktadır.

(ii) Ulusal bankaların (T.C. Merkez Bankası dışında) 10'u kamusal sermayeli banka (Denizcilik Bankası, Etibank, Sümerbank, T.C. Ziraat Bankası, T. Emlâk Bankası, T. Halk Bankası, T. Vakıflar Bankası, Türkiye Kalkınma Bankası —eski unvanı ile— Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası [DESİYAB]—, Türkiye İhracat -Kredi Bankası-Eximbank, —eski ismiyle Devlet Yatırım Bankası—, İller Bankası), 35'i özel sermayeli bankadır.

1992 yılında T. Öğretmenler Bankası, T. Halk Bankası'na katılmış olduğundan, kamusal sermayeli bankalar arasında ayrıca yer almamıştır.

Hazine'nin ve kamusal sermayeli bankalar grubunda yer alan bankaların, azınlık da olsa, özel sermayeli bankalara sermaye iştirakleri bulunmaktadır. Hazine, Sümerbank ve T. Emlak Bankası'nın, T. Ticaret Bankası'na; Hazine'nin T. İş Bankası'na; T.C. Ziraat Bankası'nın, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'na iştirakleri vardır. T. İş Bankası, gerek doğrudan kamuya ait gerek kamunun denetiminde bulunan pay senetleri nedeniyle, özelliği olan bir tür kamu iktisadi teşebbüsü niteliğinde olmasına karşın, ayırımlarda özel sermayeli bankalar grubunda yer almaktadır.

(iii) Özel bankaların hemen tümü yönetim ve sermaye açısından belirli holding, grup veya kişilerin denetim ve yönetimi altında bulunmaktadır. Yalnız özel banka grubunda yer alan T. İş Bankası'nda yönetim ve denetim, Hazine ile bankanın özel emekli sandığına; Türk Ticaret Bankasında da yönetim esas itibariyle Bankanın emekli sandığına ve sınırlı bir şekilde de Hazine'ye ait bulunmaktadır.

(iv) Türkiye'de Ekim 1992 ayı itibariyle çalışan bankaların fonksiyonlarına göre ayırımı da şöyledir:

Emisyon Bankası	1
Yatırım ve Kalkınma Bankası	10
Özel Amaçlı Bankalar	7
Ticaret (Mevduat) Bankaları	: 52

İşlevlere göre ayrımda, Türkiye Kalkınma Bankası, İller Bankası, Sınai Yatırım ve Kredi Bankası, T. Sınai Kalkınma Bankası, Türk Merchant Bank, Yatırım Bank, Birleşik Türk Körfez Bankası, Avrupa Türk Yatırım Bankası, Tekfen Yatırım ve Finansman Bankası ile Park Yatırım Bankası, kalkınma ve bankalar grubunda gösterilmiştir. Bakanlar Kurulu'nun 17.6.1987 gün ve 87/11914 sayılı kararı ile oluşturulan Türkiye İhracat Kredi Bankası-Eximbank'a, Kalkınma ve Yatırım Bankaları grubunda değil, özel amaçlı bankalar grubunda yer verilmesi uygundur.

Türkiye İhracat Kredi Bankası A.Ş.'nin de yer aldığı özel amaçlı bankalar grubuna giren diğer bankalar Denizcilik Bankası, Etibank, Sümerbank, T.C. Ziraat Bankası, T. Emlâk Bankası ve T. Halk Bankasıdır. Özel amaçlarla, belirli sektörleri veya alanları finanse etmek için kurulmuş olan bu bankalar, (Türk Eximbank dışında) günümüzde ticaret (mevduat) bankacılığı yaptıklarından, Ticaret (mevduat) Bankaları grubunda da yer alabilirler.

(v) Ulusal ticaret (mevduat) bankalarının tümü şube bankacılığı yapmaktadır; diğer bir deyişle çok şubeli banka niteliğindedir. Ülkemizde tek şubeli yerel ticaret bankası (ünite bankası) bulunmamaktadır.

(vi) Ulusal bankaların (T.C. Merkez Bankası dahil) 1991 yıl sonu itibariyle yurt dışında 20 şubesi, 104 temsilciliği, 2 irtibat bürosu bulunmaktadır.

Soru 92 : Türkiye'de banka şubelerinin, bölgesel ve banka grupları itibariyle dağılımı nasıldır?

Banka şube sayısı, 1991 yıl sonu itibariyle 6.501 olup Mayıs 1992'de 6.447'ye inmiştir. Bu sayıya bankaların yurt dışındaki şubeleri de dahildir. Bankalarımızın yurt dışında bulunan şube sayısı, 1991 yıl sonu itibariyle 20'dir. Bu şubelerin 9'u Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde, 5'i Almanya'da, 2'si İngiltere'de, 1'i A.B.D.'de, 1'i Hollanda'da ve 1'i de Bahreyn'de bulunmaktadır. İktisat Bankası, 1992 yılında, Rusya Federasyonu'nda (Moskova'da) şube açtığından dış şube sayısı 21'e yükselmiştir.

Banka Şubelerinin bölgelerarası dağılımı ve bu dağılımda son yıllardaki gelişmeler, aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Banka Şubelerinin Bölgelerarası Dağılımı

	1964		1989		1990		1991	
Bölgeler	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
1. Orta Kuzey	261	13.7	1013	15.3	984	15.0	980	15.1
2. Ege	360	18.9	1337	20.3	1323	20.1	1301	20.1
3. Marmara	458	28.7	1840	27.9	1862	28.4	1858	28.7
4. Akdeniz	162	8.5	619	9.4	640	9.7	624	9.6
5. Kuzey Doğu	82	4.3	197	3.0	193	2.9	192	3.0
6. Güney Doğu	101	5.3	238	3.6	238	3.6	236	3.6
7. Karadeniz	176	9.2	620	9.4	602	9.2	583	9.0
8. Orta Doğu	99	5.2	288	4.3	281	4.3	276	4.3
9. Orta Güney	118	6.2	447	6.8	441	6.7	431	6.6
Toplam	1907	100.0	6599	100.0	6564	100.0	6481	100.0

Not: Yurt dışındaki şubeler dahil edilmemiştir.

Türkiye'de banka şubelerinin büyük bir bölümü, 1991 sonu itibariyle % 64.8'i, üç gelişmiş yörede (Orta Kuzey, Ege ve Marmara Bölgelerinde) toplanmıştır. Gerçekte banka şubeleri üç büyük ilimizde (anılan tarih itibariyle İstanbul 1322, Ankara 542, İzmir 518) yoğunlaşmıştır. Üç büyük ildeki banka şube sayısı, 1991 sonu itibariyle, tüm ülkedeki banka sayısının yaklaşık % 36.5'ini oluşturmaktadır.

Banka şube sayısının bölgelerarası dağılımı, 1964 - 1991 gibi daha geniş bir zaman boyutu içinde incelendiğinde, banka şubelerinin ülkenin gelişmiş yörelerinde ve büyük kentlerde toplanma eğilimi gözlemlenmektedir. Gerçekten 1964 yılında banka şubelerinin % 21'i Kuzey Doğu, Güney Doğu, Orta Güney ve Orta Doğu gibi 30 ili kapsayan gerice yörede iken, 1991 yılında bu yörelerdeki banka şube sayısının payı % 17.5'e gerilemiştir.

Banka şubelerinin banka grupları itibariyle dağılımı incelendiğinde, 1991 sonu itibariyle, yurtiçi banka şubelerinin % 46.5'i kamusal sermayeli ticaret bankalarına, % 51.1'i özel sermayeli ticaret bankalarına, % 1.7'si yabancı sermayeli bankalara, % 0.4'ü TCMB'ye, % 0.3'ü de kalkınma ve yatırım bankalarına ait bulunmaktadır.

Türkiye'de banka şube sayısı eleştiri konusu olmuş, verimli çalışmayan banka şubelerinin çokluğu, bankacılık sisteminin sorunları listesinde yer almıştır. Ancak 1980 yılından sonra, banka şube sayısı artışında belirgin bir yavaşlama, 1990, 1991 ve 1992 yıllarında da azalma gözlemlenmektedir. Nitekim 1980 yıl sonunda 5975 olan yurtiçi şube sayısı, Mayıs 1992'de 6.426 olmuş, 12 yıllık bir dönemde sadece % 7.5 oranında artış göstermiştir. Son yıllarda banka şube sayısında artış hızında yavaşlama; (i) Bankacılık faaliyetine ilişkin düzenlemelerle banka şubeleri için öngörülen sermaye miktarının artırılması, (ii) Bankaların artan maliyetleri karşısında daha akılcı bir şube açma politikası izleyerek, zararlı veya az mevduatlı şubelerini kapatmaları veya birleştirmeleri, (iii) Mevduatın giderek pahalı bir kaynak niteliği alması sonucu şube bankacılığının çekiciliğini yitirmesi, (iv) Mali yapıları zayıflayan bazı özel bankaların kamu bankalarına katılmaları, diğer bir deyişle bankalararası zorunlu birleşmeler, (v) Büyük bankaların yurt yüzeyinde örgütlenmelerini büyük ölçüde tamamlamış olmaları, (vi) ve bankaların bazı bankacılık işlemleri gören otomatik vezne (automated teller machine, ATM) kullanmaya başlamış olmaları ile açıklanabilir.

Soru 93 : Türk Bankacılık Sisteminin mevduat yapısı nasıldır?

Bankacılık sisteminin en önemli kaynağını mevduat oluşturmaktadır. 1991 yıl sonu itibariyle mevduatın, döviz tevdiat hesapları (DTH) ile birlikte ticaret bankaları kaynakları içindeki payı % 63 dolayında-

dır. 1991 yıl sonunda döviz tevdiat hesapları ile birlikte 168.724,5 milyar TL'lik bir boyuta ulaşan mevduatın, son yıllardaki gelişimi, yapısı ve dağılımı anahatları itibariyle şöyledir:

(i) 1980-1991 döneminde Türk bankacılık sisteminde mevduattaki gelişmeler (DTH hariç) aşağıdaki tabloda verilmiştir.

1970 - 1991 döneminde mevduat artış hızı, cari fiyatlarla yıllar itibariyle büyük dalgalanmalar göstermiştir. Bu dönemde en hızlı mevduat artış hızı 1981 yılında % 103 olarak gerçekleşmiş, en yavaş mevduat artış hızı da % 19 olarak 1970 ve 1973 yıllarında olmuştur. İzlenen ekonomi politikası, faiz hadleri, banknot miktarındaki gelişmeler, enflasyon hızı, alternatif yatırım alanlarının verimi kuşkusuz yıllar itibariyle mevduat artış hızını etkilemektedir.

(ii) 1991 yıl sonu itibariyle mevduatın % 67.9'u Türk parası, % 32.1'i de döviz tevdiatı şeklindedir. 1984 yılından sonra toplam mevduat içinde döviz tevdiat hesaplarının payı sürekli olarak artmaktadır. 1984 yılında döviz tevdiat hesaplarının toplam mevduat içindeki payı % 8.8 iken bu pay 1985 yılında % 11.6'ya, 1986 yılında % 16.4'e, 1987 yılında % 23.2'ye, 1988 yılında % 24.5'e, 1991 yılında da % 32.1'e yükselmiştir. TL'nin sürekli değer yitirmesi riskinin yanı sıra, DTH faizlerinin 1989 yılına kadar vergiye tabi tutulmaması (vergi kesinti oranının sıfır olarak uygulanması), bankalarda yabancı para mevduatını hızlı bir şekilde artırmıştır. İzlenen kur ve faiz politikası, beklentiler mevduatın TL ve yabancı para olarak dağılımını etkilemektedir. TL mevduata yüksek faiz ödendiği, kur artışlarının sınırlı tutulduğu dönemlerde DTH artış hızı yavaşlamakta, kur artışlarının hızlı olduğu ve TL mevduata göreli olarak düşük faiz ödendiği dönemlerde ise DTH artışı hızlanmaktadır. 1992 yıl ortası itibariyle toplam mevduat içinde DTH'lerin payı % 40.0'a yaklaşmıştır.

(iii) 1991 sonu itibariyle Türk Lirası mevduatının % 67.0'si vadeli, % 33.0'ü ise vadesizdir. Son yıllarda izlenen faiz politikası en belirgin etkisini mevduatın vade yapısı üzerinde göstermektedir. 1980 yılında vadesiz mevduatın toplam mevduat içindeki payı % 72.5, vadeli mevduatın % 27.5 iken, anılan yıldan itibaren vadeli mevduata göreli olarak yüksek faiz uygulaması sonucu, vadeli mevduatın toplam mevduat içindeki payı % 70.0'e yaklaşırken, vadesiz mevduatın payı da % 40'ın altına düşmüştür.

MEVDUATTA GELİŞMELER (1980 - 1984) (Milyar TL)

	Tas. Mev.		Tic. Mev.		Res. Mev.		Bank. Mev.		Toplam Mev.	
Yıllar	Tutar	Art. Or.	Tutar	Art. Or.	Tutar	Art. Or.	Tutar	Art. Or.	Tutar	Art. Or.
1980	385,8	63	287,0	84	84,1	65	56,9	24	813,8	66
1981	909,2	136	469,8	64	157,4	87	111,8	97	1.648,1	103
1982	1.513,9	67	660,1	40	220,3	40	220,4	97	2.614,8	59
1983	1.943,9	28	819,7	24	365,3	66	257,9	17	3.386,7	30
1984	3.270,8	68	1.169,3	43	571,0	56	363,3	41	5.374,4	59

MEVDUATTA GELİŞMELER (1985 - 1991)(Milyar TL)

Yıllar	Tasarruf Mevduatı	Mevduat Sertifikası	Ticari Kuruluşlar Mevduatı	Resmi Kuruluş Mevduatı	Bankalar Mevduatı	Sair Mevduat	Toplam Mevduatı
1985	4.187,1	668,2	1.911,7	886,4	780,2	380,2	8.813,8
1986	5.752,6	787,7	3.192,3	1.325,3	1.654,3	523,1	13.235,3
1987	6.929,2	1.392,1	5.179,0	2.237,3	2.035,8	791,6	18:565,1
1988	12.711,3	1.251,1	6.528,8	1.485,8	3.263,2	3.733,1	28.972,3
1989	22.831,4	1.978,4	9.627,9	1.698,8	4.262,9	7.835,5	48.234,9
1990	32.569,3	2.381,9	14.597,4	3.519,4	6.837,6	12.874,2	72.779,8
1991	57.307,2	3.389,7	21.615,3	3.151,3	8.281,5	20.781,6	114.526,6

Not : (1) 1985 yılı öncesinde «Sair Mevduat» ile «Mevduat Sertifikası», «Tasarruf Mevduatı» içinde gösterilmiştir.
(2) Döviz Tevdiat Hesapları (DTH) hariç.

(iv) 1991 yıl sonu itibariyle Türk Lirası mevduatın % 50.0'si(mevduat sertifikası ile birlikte % 53.0'ü) tasarruf mevduatı, % 18.9'u ticari kuruluşlar mevduatı, % 2.8'i resmi kuruluşlar mevduatı, %7.2'si bankalar mevduatı, % 18.1'i de diğer kuruluşlar mevduatı şeklindedir. Mevduatın ana gruplar itibariyle dağılımı yıllar itibariyle faiz hadlerine, bankaların izledikleri politikalara ve tanım değişikliklerine göre farklılık göstermektedir. 1970 yılından bu yana bankalardaki mevduatın ana gruplar itibariyle birleşimi aşağıda gösterilmiştir.

MEVDUATIN ANA GRUPLAR İTİBARİYLE BİLEŞİMİ (%)
(1970-1984)

Yıllar	Tasarruf Mevduatı	Ticarî Mevduat	Resmî Mevduat	Bankalar Mevduatı
1970	65.8	19.1	10.3	4.3
1971	64.4	18.4	11.2	6.0
1972	59.3	18.3	11.2	11.2
1973	63.4	19.2	12.4	5.0
1974	63.0	22.3	11.3	3.4
1975	55.7	21.8	11.5	11.0
1976	50.3	23.4	10.4	15.9
1977	50.6	26.3	10.7	12.4
1978	49.8	27.0	10.9	12.3
1979	48.4	31.8	10.4	9.4
1980	47.4	35.3	10.3	7.0
1981	55.1	28.5	9.6	6.8
1982	57.9	25.2	8.4	8.5
1983	57.4	24.2	10.8	7.6
1984	60.9	21.7	10.6	6.8

MEVDUATIN ANA GRUPLAR İTİBARİYLE BİLEŞİMİ (%) (1985-1991)

Yıllar	Tasarruf Mevduatı	Mevduat Sertifikası	Ticari Kuruluşlar Mevduatı	Resmî Kuruluş Mevduatı	Bankalar Mevduatı	Sair Mev.
1985	47.5	7.6	21.7	10.1	8.8	4.3
1986	43.5	6.0	24.1	10.0	12.5	3.9
1987	37.3	7.5	27.9	12.0	11.0	4.3
1988	43.9	4.3	22.5	5.1	11.3	12.9
1989	47.4	4.1	20.0	3.5	8.8	16.2
1990	44.8	3.3	20.0	4.8	9.4	17.7
1991	50.0	3.0	18.9	2.8	7.2	18.1

Not: 1985 yılı öncesinde diğer kuruluşlar mevduat sertifikası, tasarruf mevduatı kapsamında gösterilmiştir.

Tablonun iki parçalı olarak düzenlenmesinin nedeni, 1984 yılından sonra mevduat türleri ayırımının TCMB'ce değiştirilmesidir. Geniş bir zaman aralığı içinde bankacılık sisteminde türler itibariyle mevduat bileşimi (kompozisyonu) incelendiğinde, önemli değişmeler gözlenmektedir. Tasarruf mevduatının toplam mevduat içindeki payı 1970'li yılların başında yaklaşık % 66 düzeyinde iken, diğer bir deyişle toplam mevduatın üçte ikisini tasarruf mevduatı oluştururken, bu pay 1980 yılında % 47.4'e değin düşmüştür. 1980 yılından sonra izlenen faiz politikası sonucu tasarruf mevduatının toplam mevduat içindeki payı yeniden artmaya başlamış, 1984 yılında % 61'e kadar yükselmiştir. Ancak 1985 yılından sonra tasarruf mevduatının artış hızındaki yavaşlama nedeniyle söz konusu mevduatın (mevduat sertifikası ile birlikte) toplam mevduat içindeki payı % 50'nin altına inmişse de 1990'lı yılların başlarında yeniden % 50.0 düzeyine yükselmiştir. Tasarruf mevduatının payındaki azalışta, bir ölçüde 1985 yılında mevduat tasnifinde yapılan değişiklik de etkili olmuştur. Anılan yıla kadar, vakıf, dernek, birlik, sendika ve tasarruf sandıklarına ait mevduat, tasarruf mevduatı içinde gösterilirken, bu tarihten sonra «Diğer Kuruluşlar

Mevduatı» kapsamında gösterilmeye başlanılmıştır.

Ticari kuruluşlar veya ticari mevduatın toplam mevduat içindeki payı 1970 - 1980 döneminde sürekli artış göstererek 1980 yılında % 35.3'e değin yükseldikten sonra, 1980 yılından sonra, firmaların içinde bulunduğu likidite sıkıntısının da etkisiyle giderek azalmış, 1984 ve 1985 yıllarında % 21.7 düzeyine kadar inmiştir. Ticari mevduatın payı 1986 yılında hafifçe yükselerek toplam mevduatın 1/4'ü düzeyine yaklaşmış, 1987 yılında % 27.9'a yükselmişse de 1991 yılında, 1970-1991 döneminin en düşük düzeyi olan % 18.9'a gerilemiştir. 1987 yılından sonra ticari mevduatın göreli olarak azalmasında, repo, geri satın alma sözleşmelerinin yaygınlaşması da etkili olmuştur.

Genel ve katma bütçeli daire ve kurumların, yerel yönetimlerin, kanunla kurulmuş döner sermayeli kuruluşların, mahkemelerin, savcılıkların, icra ve iflas dairelerinin mevduatından oluşan resmi mevduat, toplam mevduatın yaklaşık % 3.0'ünü oluşturmakta ve bu pay, 1970 - 1987 gibi oldukça uzun dönemde % 10 dolayında istikrar göstermiş iken, 1988 yılında şiddetli bir düşüşle % 5'e inmiştir. Resmi mevduatın payındaki bu düşüşte tanım değişikliği etkili olmuş; kanunla kurulmuş sosyal güvenlik kurumları mevduatı Resmi Kuruluşlar Mevduatından Diğer Kuruluşlar Mevduatına —Sair Mevduat'a— aktarılmıştır.

Bankalar mevduatı, geçmiş yıllarda özellikle Dövize Çevrilebilir Türk Lirası Mevduatı (DÇM) hesaplarının etkisiyle, büyük dalgalanma göstermiştir. Bankalar mevduatının toplam mevduat içindeki payı 1974 yılında DÇM hesaplarının tasfiyesi sonucu % 3.4'e değin inmiş iken, 1976 yılında Türkiye'nin DÇM yolu ile borçlanmaya yeniden başlaması sonucu % 16'ya kadar yükselmiştir. 1980'li yıllarda DÇM hesaplarının işlerliğini yitirmesi, TCMB gözetiminde bankalararası para piyasasının gelişmesi bankalar mevduatını etkilemiş ve bankalar mevduatının TL mevduat içindeki payı, yıl sonundaki yapay işlemlere karşın, 1991 yılında % 7.2'ye değin gerilemiştir.

(v) Türkiye'de mevduatın kaynağı incelendiğinde, kaynağın esas itibariyle hane halkı olduğu görülmektedir. Mevduatın kaynağı itibariyle dağılımı ve 1981 - 1991 döneminde bu dağılımda görülen gelişmeler aşağıda gösterilmiştir.

MEVDUATIN KAYNAĞI İTİBARİYLE DAĞILIMI (%)
—Sektörel Dağılım—

Kaynak veya Sektör	1981	1989	1990	1991
Kamu İdareleri	6.1	5.0	6.4	6.2
Kamu Girişimleri	4.4	4.6	5.3	3.9
Diğer Finansal Kurumlar	5.2	6.8	7.8	2.7
Kalkınma Yatırım Bankaları	0.1	0.7	1.0	0.5
Sosyal Güvenlik Kurumları	5.0	4.6	5.5	1.9
Sigorta Şirketleri	0.0	0.2	0.2	0.1
Kooperatifler	0.1	1.3	1.1	1.2
Özel Girişimler	25.3	15.4	14.6	10.8
Hanehalkı	44.6	56.9	54.6	65.2
Mevduat Sertifikası	9.8	4.6	3.6	3.5
Diğer	4.6	6.7	7.7	7.7
T o p l a m	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: T.C. Merkez Bankası 1991 yıllık rapor, s. 154 Tablo 33.
(1991 yılı Kasım ayı itibariyledir.)

1980 yılından sonra hane halkının toplam mevduat içindeki payı artarak 1984 yılında % 55.1'e kadar yükseldikten sonra 1985, 1987 yıllarında göreli olarak gerileyerek 1987 yılı sonunda % 40.3'e değin düşmüş; 1988 yılından sonra izlenen faiz politikası sonucu hanehalkının toplam mevduat içindeki payı 1989, 1990 ve 1991 yıllarında sırasıyla % 56.9, % 54.6 ve % 65.2'ye yükselmiştir.

(vi) Türkiye'de mevduatın gelişmiş yörelerde toplandığı ve bu yoğunlaşmanın da giderek arttığı gözlenmektedir. 1991 yıl sonu itibariyle toplam mevduatın (Döviz Tevdiat Hesapları -DTH- dahil) % 25.5'i Orta Kuzey, % 13.2'si Ege ve % 40.8'i de Marmara Bölgesinde olmak üzere, % 79.5'i gelişmiş yörelerde toplanmış; buna karşın 30 ili kapsayan geri kalmış dört bölgenin Kuzey Doğu, Güney Doğu, Orta Güney ve Orta Doğu'nun payı sadece % 8.6 olmuştur. Mevduatın bölgelerarası dağılımı ve dağılımda 1970 - 1991 döneminde oluşan gelişmeler aşağıda izlenebilir:

MEVDUATIN BÖLGELERARASI DAĞILIMI (%)
1970 - 1991

Bölgeler	1970	1980	1987	1988	1989	1990	1991
Orta Kuzey	22.1	20.8	23.6	23.5	25.7	26.5	25.5
Ege	13.5	12.9	12.8	13.0	12.8	12.5	13.2
Marmara	39.1	44.9	42.2	42.8	42.0	42.3	40.8
Akdeniz	6.5	7.2	7.3	7.0	6.5	6.1	6.7
Kuzey Doğu	1.8	1.5	1.1	1.1	1.2	1.0	1.0
Güney Doğu	1.4	1.2	0.8	1.0	1.0	1.1	1.1
Karadeniz	7.9	5.6	5.8	5.3	5.0	4.7	5.2
Orta Doğu	3.3	2.2	2.1	2.1	2.0	2.0	2.2
Orta Güney	4.4	3.7	4.1	4.2	3.8	3.8	4.3

Not : 1986 yılından itibaren DTH da dahil.

Mevduatın bölgelerarası dağılımı 1970 - 1991 gibi daha geniş bir zaman boyutu içinde incelendiğinde, gelişmiş yörelerin payının yükseldiği, buna karşılık, geri kalmış dört yörenin payının söz konusu dönemde % 10.9'dan % 8.6'ya gerilediği görülmektedir.

(vii) Mevduatın yurtiçi, yurtdışı olarak dağılımı incelendiğinde, 1991 yılında toplam mevduatın % 97.3'ünün yurtiçi şubelerde, % 2.7'sinin yurtdışı şubelerinden toplandığı görülmektedir. Türk bankacılık sisteminin son yıllarda dışa açılma çabalarına karşın, ulusal bankaların yurtdışında 20 şube ile topladıkları mevduat 1991 yıl sonunda (Kuzey Kıbrıs dahil) 4.449,8 milyar TL olmuştur. Dış ülkelerde toplanan mevduatın toplam mevduat içindeki payı ancak % 2.7 dolayındadır. Bu oran, son yıllarda belirgin bir değişme göstermemektedir.

(viii) 1991 sonu itibariyle toplam mevduatın (DTH'lar dahil) % 47.0'si kamusal sermayeli bankalarda, % 51.0'i özel sermayeli bankalarda, % 2.0'si de yabancı sermayeli bankalarda toplanmıştır. 1981 - 1982 banka-banker bunalımını izleyen yıllarda kamusal sermayeli bankaların mevduat içindeki payı yükselmiştir. 1980 yılında kamusal sermayeli bankaların toplam mevduat içindeki payı % 34.0, özel sermayeli bankaların % 63.7 ve yabancı bankaların da % 2.3 idi. Görülü-

yor ki 1980 - 1991 döneminde kamusal sermayeli bankaların toplam mevduat içindeki payı % 34.0'dan % 47.0'ye yükselirken, özel sermayeli bankaların payı % 63.7'den % 51.0'e gerilemiştir. Son yıllarda ülkemizde yabancı bankaların sayısının hızla artmasına karşın, yabancı bankalarda toplanan mevduatın payı 1980 - 1991 döneminde % 2.3'ten % 2.0'ye gerilemiştir.

Ancak 1990 ve 1991 yıllarında kamusal sermayeli mevduat bankalarında mevduat artış hızı ortalamanın altında kaldığından, söz konusu bankaların toplam mevduat içindeki payı hafifçe gerileme göstermiştir.

(ix) Mevduatın bankalararası dağılımı da dengesizdir. 1991 yıl sonu itibariyle beş büyük bankanın (T.C. Ziraat Bankası, T. İş Bankası, T.Emlak Bankası, Akbank ve Yapı Kredi Bankası) toplam mevduat içindeki payı % 55.3 iken, mevduat toplayan diğer 50 ulusal ve yabancı bankanın toplam mevduat içindeki payları toplamı % 44.7'dir. Ancak son yıllarda sisteme yeni girişler ve bazı orta çaplı kamu ve özel bankaların hızlı büyümeleri sonucu beş büyük bankanın toplam mevduat içindeki payı azalmaktadır.

Soru 94 : Türk Bankacılık Sisteminde tasarruf mevduatı ne gibi özellikler göstermektedir?

Son yıllarda Türk bankacılık sisteminde tasarruf mevduatının toplam Türk parası mevduat içindeki payı % 66'lardan % 50'lere değin düşmüş olmasına karşın; tasarruf mevduatı, mevduat sertifikası ile birlikte, toplam mevduatın çok önemli bir türünü oluşturmaktadır. Yukarıdaki orana döviz tevdiat hesapları dahil değildir. Gerçek kişilere ait döviz tevdiat hesapları ile birlikte tasarruf mevduatının, toplam mevduatın yine de üçte ikisinden fazlasını oluşturduğu söylenebilir.

Gerçek kişilerin bu nam altında açtırdıkları mevduattan oluşan tasarruf mevduatının, Türk Bankacılık Sisteminde çeşitli açılardan dağılımı şöyledir:

(i) Tasarruf mevduatının çok önemli bir bölümü, 1991 yıl sonu itibariyle % 87.3'ü, vadelidir. Tasarruf mevduatının vade yapısı son yıllarda çok hızlı bir değişim göstermiştir. 1970'li yılların başında tasarruf mevduatının yaklaşık 1/3'ü vadeli, 2/3'ü vadesiz iken, bu oranlar

özellikle 1980'li yıllarda belirgin değişme göstermiş, vadeli tasarruf mevduatının toplam tasarruf mevduatı içindeki payı 1985 yılında % 88.4'e değin yükseldikten sonra 1987 yılında gerileyerek % 78.2'ye inmiş, 1988 yılından itibaren yeniden yükselme eğilimi içine girerek 1991 yılında % 87.3'e çıkmıştır.

Tasarruf mevduatının vadeler itibariyle dağılımında 1970 yılından bu yana gelişmeler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

TASARRUF MEVDUATININ VADELER İTİBARİYLE DAĞILIMI (%)
(1970-1991)

Mevduat Türü	1970	1980	1987	1988	1989	1990	1991
Vadeli Tasarruf	32.8	46.6	78.2	85.2	85.2	83.8	87.3
Vadesiz Tasarruf	67.2	53.4	21.8	14.8	14.8	16.2	12.7

İhbarlı mevduat, vadeli mevduata dahildir.

Tablo, tasarruf mevduatının vade yapısının faiz değişikliklerine karşı ne kadar duyarlı olduğunu ortaya koymaktadır. Vadeli mevduat ile vadesiz mevduat arasında faiz farkının yüksek olduğu yıllarda mevduat hızla vadeli mevduat şekline dönüşmekte; buna karşı faiz farkının azaldığı yıllarda vadesiz mevduatın payı yükselmektedir. Tablo, vadeli mevduat faizlerinin düştüğü dönemlerde kişilerin birikimlerini daha likit olarak (vadesiz hesaplarda) tutmayı yeğlediklerini ortaya koymaktadır.

(ii) Tasarruf mevduatının bölgelerarası dağılımı da büyük dengesizlikler göstermektedir. 1991 yılı sonunda Türk Lirası tasarruf mevduatının dörtte üçünden fazlası gelişmiş yörelerde (Orta Kuzey % 13.4, Ege % 19.0, Marmara 44.5), % 8.1'i de 30 ili kapsayan az gelişmiş bölgelerde (Kuzey Doğu, Güney Doğu, Orta Doğu ve Orta Güney) toplanmıştır. Türk Lirası tasarruf mevduatının bölgeler itibariyle dağılımı aşağıda yıllar itibariyle karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir:

TASARRUF MEVDUATININ BÖLGELER İTİBARİYLE DAĞILIMI (%)
(1970-1991)

Bölgeler	1970	1982	1987	1988	1989	1990	1991
Orta Kuzey	18.0	17.1	14.4	13.6	13.4	13.2	13.4
Ege	15.6	15.8	18.6	18.7	18.9	18.9	19.0
Marmara	37.1	43.6	41.9	43.2	44.1	45.2	44.5
Akdeniz	7.3	7.4	8.7	9.0	8.8	8.5	9.0
Kuzey Doğu	2.1	1.5	1.6	1.4	1.4	1.3	1.3
Güney Doğu	1.5	1.2	1.3	1.3	1.2	1.3	1.3
Karadeniz	9.6	6.5	7.0	6.4	6.2	5.9	6.0
Orta Doğu	3.7	2.9	2.8	2.7	2.5	2.5	2.4
Orta Güney	5.1	4.0	3.7	3.7	3.5	3.2	3.1
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

1970 - 1991 gibi daha uzun bir zaman boyutu içinde tasarruf mevduatının bölgelerarası dağılımına bakıldığında, gelişmiş yörelerin tasarruf mevduatı içindeki payının yükseldiği, buna karşı az gelişmiş yörelerin payının giderek azaldığı görülmektedir. Gerçekten 30 ili kapsayan dört az gelişmiş yörenin tasarruf mevduatı içindeki payı 1970 yılında % 12.4 iken, bu pay 1991 yılında % 8.1'e değin inmiştir. Buna karşı Marmara Bölgesi'nin aynı dönemde tasarruf mevduatı içindeki payı % 37.1'den % 44.5'e yükselmiştir.

(iii) 1991 yıl sonu itibariyle tasarruf mevduatının banka grupları itibariyle dağılımı incelendiğinde, tasarruf mevduatının % 42.4'ünün kamusal sermayeli bankalarda, % 56.2'sinin özel sermayeli ticaret bankalarında, % 1.4'ünün de yabancı bankalarda toplandığı görülmektedir. Resmi kuruluşlar mevduatı daha çok kamusal sermayeli bankalarda özellikle T.C. Ziraat Bankası'nda toplandığından, kamusal sermayeli bankaların tasarruf mevduatı içindeki payı, toplam mevduat içindeki payından daha düşük olmaktadır. Yabancı bankalar da, daha çok ticari, bankalar mevduatı ve bankalararası para piyasasından sağladıkları fonlarla faaliyetlerini yürüttüklerinden, bu grup bankaların da tasarruf mevduatı içindeki payı düşük düzeyde kalmaktadır.

Kamusal sermayeli bankaların tasarruf mevduatı içindeki payları

da, 1981 - 1982 banka-banker bunalımından sonra hızla yükselmeye başlamıştır. 1980 yılı sonunda kamusal sermayeli bankaların toplam tasarruf mevduatı içindeki payı % 30.4 iken, bu pay 1991 yıl sonunda % 42.4 düzeyindedir.

(iv) Tasarruf mevduatı da, toplam mevduat gibi, esas itibariyle beş büyük bankada toplanmıştır. 1991 yıl sonu itibariyle T.C. Ziraat Bankası, T. İş Bankası, T.Emlak Bankası, Akbank ve Yapı Kredi Bankasının tasarruf mevduatı içindeki payları toplamı % 54.1 olmuştur. Ancak beş büyük bankanın tasarruf mevduatı içindeki payı da son yıllarda gerilemektedir. Bu pay 1980'li yılların başlarında % 70.0'in üstündeydi.

(v) Tasarruf mevduatının hesap sahipleri arasındaki dağılımı da dengesiz olup, mevduatın çok önemli bir bölümü 6 milyon liradan daha fazla hesaplarda toplanmıştır. Tasarruf mevduatının, büyüklük ve hesap adetleri itibariyle 1991 yılındaki dağılımı aşağıda verilmiştir:

TASARRUF MEVDUATININ HESAPLARA DAĞILIMI (1991)

Hesap Grubu (TL)		Tutar		Hesap Sayısı	
		Milyon TL	Pay(%)	Sayı	Pay(%)
0 -	3.000.000	9.899,8	17.6	33.213.147	90.39
3.000.001 -	6.000.000	7.384,8	13.1	1.700.133	4.63
6.000.001 -	25.000.000	15.755,2	27.9	1.436.225	3.91
25.000.001 -	50.000.000	8.575,7	15.2	261.029	0.71
50.000.001	100.000.000	5.931,5	10.5	86.467	0.23
100.000.001 -	+	8.868,4	15.7	46.198	0.13
Toplam		56.415,4	100.0	36.743.199	100.0

Tablo, tasarruf mevduatının, hesaplar itibariyle dağılımındaki dengesizliği göze çarpıcı biçimde ortaya koymaktadır. 1991 yıl sonu itibariyle hesap sahiplerinin % 95'i toplam tasarruf mevduatının % 30.7'sine sahip olduğu halde tasarruf mevduatının % 69.3'ü hesap sahiplerinin sadece % 5.0'ine ait bulunmaktadır.

6 milyon TL'den fazla tasarruf mevduatı hesap sayısı (1.829.919), 1991 yılı sonunda toplam hesap sayısının % 5.0'ini oluşturmasına karşılık, toplam mevduatın % 69.3'üne sahip bulunmaktadır. Mevduat gruplarının, toplam mevduat ve hesap adedi içindeki paylarının karşılaştırılması, mevduatın bireyler arasındaki dağılımındaki dengesizliği açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Kaldı ki bu ayrım, mudi sayısına göre değil, hesap adetlerine göredir. Yüksek gelirli bir mudiin, birden fazla büyük tutarlı hesabı olabilir. Yukarıdaki tablo, mudi sayısına göre tasarruf mevduatının mudiler arasındaki dağılımına göre düzenlenebilseydi, tasarruf mevduatının bireyler arasındaki dağılımındaki çarpıklığın boyutu, daha çarpıcı biçimde görülebilecekti.

Soru 95 : Türk Bankacılık Sisteminde kredi hacmi nedir ve kredilerin dağılımı nasıldır?

Türk Bankacılık sisteminin kredi hacmi 1991 sonu itibariyle, kalkınma ve yatırım bankaları kredileri dahil, 130.749,0 milyar TL'lik bir büyüklüğe ulaşmıştır. TCMB'nin, kamu kesimine açtığı doğrudan krediler de banka kredilerine eklendiğinde, Türkiye'nin kredi stoku, 1991 yıl sonu itibariyle 144.338,4 milyar TL olmaktadır.

Banka kredilerindeki yıllık gelişmeler ve kredilerin çeşitli açılardan dağılımı aşağıda özetlenmiştir.

(i) Türk bankacılık sisteminde 1970 - 1991 döneminde banka kredilerindeki gelişmeler, aşağıdaki tabloda verilmiştir:

BANKA KREDİLERİ (1970 - 1991) (Milyar TL)

Yıllar	Ticaret Bankaları Kredileri	Kalkınma ve Yatırım Bankaları Kredileri	Toplam Banka Kredileri	Artış Oranı (%)	TCMB Dolaysız Krediler	Genel Kredi Stoku
1970	35.0	16.5	51.5		8.3	59.8
1971			58.7	13.9	11.8	70.5
1972	52.7	19.2	71.9	22.6	13.5	84.4
1973	70.4	23.5	93.5	30.6	13.8	107.7
1974	92.5	34.9	127.4	35.6	22.6	150.0

1975	133.0	49.1	182.1	43.0	22.3	204.4
1976	179.5	75.2	254.7	39.9	61.9	316.6
1977	224.0	103.5	327.5	28.6	119.6	447.1
1978	283.6	88.0	371.6	13.4	124.2	495.8
1979	427.6	114.3	541.9	45.9	214.5	756.4
1980	799.6	143.6	943.2	74.0	367.0	1.310,2
1981	1.402,1	214.0	1.616,1	71.3	495.6	2.111,7
1982	1.928,8	321.6	2.250,4	39.3	578.0	2.828,4
1983	2.552,4	432.7	2.985,1	32.6	645.1	3.630,2
1984	3.287,3	630.9	3.918,2	31.3	565.3	4.483,5
1985	5.802,6	704.3	6.506,9	66.1	931.0	7.437,9
1986	10.025,6	1.491,6	11.517,2	77.0	1.264,8	12.782,0
1987	16.396,9	2.312,7	18.709,6	62.4	2.169,9	20.879,5
1988	23.782,9	3.967,8	27.750,7	48.3	3.164,8	30.914,7
1989	39.855,9	6.190,7	46.046,6	65.9	3.886,5	49.933,1
1990	70.595,4	9.438,8	80.034,2	73.8	2.900.9	82.935,1
1991	115.316,1	15.432,9	130.749,0	63.4	13.589,4	144.338,4

Not: (1) İller Bankası, kalkınma ve yatırım bankaları grubunda yer almaktadır.
(2) 1988 öncesi T.C. Turizm Bankası kredileri kalkınma ve yatırım bankaları grubun-

1970-1991 döneminde Türk Bankacılık Sisteminde, banka kredilerinin yıllık artış hızı, ekonominin büyüme hızı cari fiyatlarla % 13.4 ile % 77.0 arasında değişmiştir. Söz konusu dönemde banka kredilerinde cari fiyatlarla, en hızlı artış % 77 ile 1986, en yavaş artış da % 13.4 ile 1978 yılında gerçekleşmiştir. Enflasyon hızı, ekonominin büyüme hızı ve izlenen politikalar banka kredilerindeki yıllık artış hızlarını büyük ölçüde etkilemektedir. Türk ekonomisi son yıllarda düzenli bir gelişme göstermediğinden, genişletici ve daraltıcı politikalar birbirini izlediğinden, banka kredilerindeki gelişmeler de oldukça geniş bir aralık içinde dalgalanmaktadır.

(ii) 1991 yıl sonu itibariyle banka kredilerinin sektörel dağılımı aşağıda gösterilmiştir.

KREDİLERİN SEKTÖREL DAĞILIMI
(1989 - 1991)
% olarak

		1989	1990	1991
A.	İhtisas Kredileri	28.7	27.4	24.8
	1 — Tarım	16.0	16.0	13.9
	2 — Konut (Gayrimenkul)	7.5	6.4	6.5
	3 — Mesleki (Esnaf-Sanatkâr)	3.2	3.1	2.7
	4 — Denizcilik	0.2	0.1	0.1
	5 — Turizm	1.7	1.5	1.5
	6 — Diğer İhtisas Kredileri	0.1	0.3	0.1
B.	İhtisas Kredileri Dışında	59.5	62.2	64.8
	1 — İhracat	13.5	12.7	15.3
	2 — İthalat	0.3	0.2	0.1
	3 — İşletme	33.4	37.5	35.9
	4 — Yatırım	3.2	2.7	1.9
	5 — Diğer	9.1	9.1	11.6
C.	Kalkınma ve Yatırım Bankaları	11.8*	10.4*	10.4*
	Genel Toplam	100.0	100.0	100.0

(*) Turizm kredileri hariç.

İhtisas kredileri dışındaki kredilerin önemli bir bölümü imalat sanayiine verildiğinden, imalat sanayiine yönelik kredilerin, banka kredileri içindeki payının kalkınma ve yatırım bankaları kredileri ile birlikte % 40 düzeyini aştığı söylenebilir. Mevcut verilere göre banka kredilerinden en fazla pay alan alt sektör, imalat sanayii olmaktadır.

(iii) Banka kredilerinin özel ve kamu kesimi arasındaki dağılımı incelendiğinde, banka kredilerinden esas itibariyle özel kesimin yararlandığı, kamu kesiminin kullandığı banka kredilerinin ise düşük düzeyde kaldığı görülmektedir. 1980-1991 döneminde banka kredilerinin kamu ve özel kesim arasındaki dağılımı aşağıdaki tabloda verilmiştir:

BANKA KREDİLERİNİN KAMU VE ÖZEL KESİM ARASINDA DAĞILIMI (%) (1980 - 1991)

	1980	1983	1989	1990	1991
A. Ticaret Bankaları Kredileri					
— Kamu Sektörü	18.8	9.0	15.4	15.2	11.7
— Özel İşletmeler ve Hanehalkı	81.2	91.0	84.6	84.8	88.3
B. Kalkınma ve Yatırım Bankaları Kredileri					
— Kamu Sektörü	71.5	75.9	21.8	15.2	17.2
— Özel İşletmeler ve Hanehalkı	28.5	34.1	78.2	84.8	82.8
C. Toplam Banka Kredileri					
— Kamu Sektörü	28.2	17.5	16..0	15.2	12.2
— Özel İşletmeler ve Hanehalkı	71.8	82:5	84.0	84.8	87.8
D. Kredi Stoku					
— Kamu Sektörü	48.0	31.7	23.4	20.9	25.0
— Özel İşletmeler ve Hanehalkı	52.0	68.3	76.6	79.1	75.0
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: T.C.M.B. Yıllık Raporları
- 1991 Yıllık Rapor s. 157, Tablo 37.
- 1983 Yıllık Rapor s. 128, Tablo 35.

Not: : (1) 1991 yılı Kasım ayı sonu itibariyledir.
(2) Kredi Stokuna T.C.M.B.'nin kamu kesimine açmış olduğu doğrudan krediler dahil - dir.

Kasım 1991 sonu itibariyle ticaret (mevduat) bankaları kredilerinin % 11.7'sini kamu sektörü, % 88.3'ünü de özel sektör kullanmaktadır. Gelişmelere 1980'den bu yana bakıldığında, kamu sektörünün ticaret bankaları kredileri içindeki payı 1980 yılında % 18.8 iken bu pay

1984 yılında % 6.5'e değin düşmüş, 1989 ve 1990 yıllarında yeniden yükselmiş ise de 1980 düzeyine ulaşamamıştır.

Kalkınma ve yatırım bankaları kredileri içinde de 1980 sonrasında kamu sektörünün payı azalmaktadır. 1980-1991 döneminde kamu sektörünün kalkınma ve yatırım bankaları kredileri içindeki payı % 71.5'ten % 17.2'ye gerilirken, özel sektörün payı % 28.5'ten % 82.8'e yükselmiştir.

Kalkınma ve Yatırım Bankaları kredilerinde kamu ve özel kesim payları arasında, oldukça kısa bir dönemde bu denli bir değişiklik, İktisadi Devlet Teşekülleri'ni finanse eden Devlet Yatırım Bankası'nın Türkiye İhracat Kredi Bankası şekline dönüştürülmesidir. Nitekim kamu ve özel kesimin kredi paylarındaki değişiklik 1986'dan sonra daha belirgindir.

Toplam banka kredilerinin kamu ve özel sektör arasındaki dağılımı incelendiğinde, kamu sektörünün payının 1980-1991 döneminde % 28.2'den % 12.2'ye gerilediği, özel sektörün payının ise % 71.8'den % 87.8'e yükseldiği görülmektedir.

TCMB'nin kamu kesimine açmış olduğu doğrudan krediler de hesaba katıldığında, Kasım 1991 sonu itabariyle kredi stoku içinde kamu kesiminin payı % 25.0, özel kesimin payı da % 75.0 olmaktadır. 1980 yılında ise bu dağılım, % 48'i kamu sektörü, % 52'si özel sektör şeklindeydi.

Tablo, banka kredileri içinde kamu sektörünün payının özel sektöre kıyasla düşük olduğunu ve 1980 yılından sonra da bu payın giderek azaldığını ortaya koymaktadır. Türk bankacılık sisteminde kamu bankaları ağırlık taşımasına karşın banka kredileri esas itibariyle özel kesime yönelik bulunmaktadır.

(iv) Banka kredilerinin bölgelerarası dağılımı dengesiz olup, bu dengesizlik sürmektedir. Banka kredilerinin bölgesel dağılımı ve bu dağılımda 1970-1991 döneminde oluşan değişmeler aşağıda bir tablo halinde verilmiştir.

BANKA KREDİLERİNİN BÖLGESEL DAĞILIMI (%)
(1970 - 1991)

Bölgeler	1970	1980	1985*	1989*	1990*	1991**
Orta Kuzey	23.8	21.8	24.6	26.1	25.8	26.8
Ege	13.8	14.3	13.5	12.5	12.4	11.8
Marmara	35.6	37.2	39.7	38.0	37.7	38.5
Akdeniz	10.5	12.5	11.0	11.3	11.5	11.5
Kuzey Doğu	1.8	1.2	1.0	1.0	0.8	0.7
Güney Doğu	1.9	1.4	1.1	1.0	0.8	0.8
Karadeniz	7.2	5.3	4.3	6.1	6.8	6.1
Orta Doğu	1.8	1.9	1.7	1.4	1.5	1.4
Orta Güney	3.6	4.4	2.9	2.6	2.7	2.4
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

(*) Devlet Yatırım Bankası, 1987 yılından itibaren de Türkiye İhracat Kredi Bankası kredileri dahil.
(**) İller Bankası kredileri hariç.

Banka kredilerinin bölgesel dağılımına bakıldığında 1991 yıl sonu itibariyle kredilerin, mevduata koşut olarak, daha çok gelişmiş yörelerde yoğunlaştığı görülmektedir. Orta Kuzey bölgesinin payı % 26.8, Ege Bölgesinin % 11.8 ve Marmara Bölgesi'nin de % 38.5 olmak üzere, sözü edilen üç gelişmiş yörenin toplam banka kredileri içindeki payı % 80'ine yaklaşmaktadır. Buna karşı, banka kredileri içindeki payı, Kuzey Doğu ve Güney Doğu Bölgelerinin binde 7 ve 8'er, Orta Doğu Bölgesi'nin % 1.4 ve Orta Güney Doğu Bölgesi'nin de % 2.4'tür. 30 ili kapsayan bu dört geri kalmış yörenin 1991 yılı sonu itibariyle toplam krediler içindeki payı sadece % 5.3'tür.

Kredilerin bölgelerarası dağılımına 1970-1991 gibi daha geniş bir zaman boyutu içinde bakıldığında, kredilerin dağılımındaki dengesizliğin giderek artığı görülmektedir. Gerçekten sözü edilen geri kalmış dört yöre, 1970 yılında toplam kredilerin % 9.1'inden yararlanırken, bu pay 1991 yılında % 5.3'e değin düşmüştür. Yine aynı dönemde Karadeniz Bölgesi'nin de kredilerden aldığı pay % 7.2'den % 6.1'e gerilemiştir. Buna karşı Marmara Bölgesinin banka kredilerinden aldığı pay 1970 yılında % 35.6 iken, 1991 yılında % 38.5 olmuştur.

Mevduatın dağılımında olduğu gibi banka kredilerinin dağılımındaki dengesizlik de ülkemizde bölgeler arasında önemli gelişmişlik farklılığı bulunduğunun ve bu farklılığın giderek arttığının diğer bir göstergesi olmaktadır.

(v) Toplam banka kredileri içinde kamusal sermayeli bankaların payı daha yüksektir. 1991 yıl sonu itibariyle banka kredilerinin, banka grupları (kamusal sermayeli, özel sermayeli ve yabancı sermayeli) arasında dağılımı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

KREDİLERİN BANKA GRUPLARI ARASINDA DAĞILIMI (1991)

BANKA GRUPLARI	Tutar (Milyar TL)	Toplam içinde %	Grup İçinde %
A. Ticaret (Mevduat) Bankaları	115.316,1	88.2	100.0
— Kamusal Sermayeli	56.835,0	43.5	49.3
— Özel Ulusal Sermayeli	54.021,9	41.3	46.8
— Yabancı Bankalar	4.459,2	3.4	3.9
B. Kalkınma ve Yatırım Bankaları	15.432,9	11.8	100.0
— Kamusal Sermayeli	12.736,1	9.7	82.5
— Özel Ulusal Sermayeli	2.370,0	1.8	15.4
— Yabancı Bankalar	326.8	0.3	2.1
C. TOPLAM	130.749,0	100.0	
— Kamusal Sermayeli	69.571,1	53.2	
— Özel Ulusal Sermayeli	56.391,9	43.1	
— Yabancı Bankalar	4.786,0	3.7	

1991 sonu itibariyle ticaret bankaları kredilerinin banka grupları itibariyle dağılımı, % 49.3 kamusal sermayeli bankalar, % 46.8 özel sermayeli bankalar ve % 3.9 yabancı sermayeli bankalar şeklindedir. Kalkınma ve Yatırım bankaları kredilerinin de % 82.5'i kamusal sermayeli bankalar, % 15.4'ü de özel sermayeli bankalar, % 2.1'i de yabancı sermayeli bankalar tarafından sağlanmıştır. Anılan tarih itibariyle toplam banka kredileri içinde kamusal sermayeli bankaların payı % 53.2, özel sermayeli bankaların payı % 43.1 ve yabancı bankaların payı da % 3.7 olmaktadır.

1980 yılında ise toplam banka kredilerinin (mevduat bankaları artı kalkınma ve yatırım bankaları) banka grupları arasındaki dağılımı, kamusal sermayeli bankalar % 55.2 özel sermayeli bankalar % 43.0, yabancı bankalar % 1.8 idi.

(vi) Kredilerin bankalararasındaki dağılımı da dengesizdir. Beş büyük banka (T.C. Ziraat Bankası, T. İş Bankası, T.Emlak Bankası, Akbank ve Yapı ve Kredi) 1991 yıl sonu itibariyle ticaret bankalarının açtığı toplam nakdi kredilerin % 55.2'sine egemen bulunmaktadır. Beş büyük bankanın krediler içindeki payları da gerilemektedir. Bu pay, 1986 sonu itibariyle % 60.0'ın üstünde bulunmaktaydı.

(vii) Bankacılık sisteminin kredileri de yurt içinde yoğunlaşmıştır. 1991 yıl sonu itibariyle ulusal bankalarımızın yurt dışındaki şubelerinin vermiş oldukları kredilerin toplam krediler içindeki payı, ancak % 6.0 düzeyinde olmuştur.

(viii) Banka kredilerinin vade dağılımı incelendiğinde, banka kredilerinin çok büyük bölümünün kısa süreli olduğu görülmektedir. 1991 sonu itibariyle bankaların (kalkınma ve yatırım bankaları da dahil), ihtisas kredileri dışında vermiş oldukları kredilerin % 15.3'ü orta ve uzun süreli, % 84.7'si de ise kısa sürelidir. İhtisas kredilerinin (tarım, konut, mesleki, denizcilik) vade dağılımı konusunda elde sağlıklı veri bulunmadığından, söz konusu krediler, vade dağılımına dahil edilmemiştir.

Ticaret (mevduat) bankalarının kredilerinin (ihtisas kredileri dışında) vade dağılımı da % 9.2'si orta ve uzun süreli, % 90.5'i de kısa süreli kredi şeklindedir. Kalkınma ve yatırım bankalarının kredilerinin ise 1991 sonu itibariyle % 53.3'ü orta ve uzun süreli, % 46.7'si de kısa sürelidir. Veriler, Türkiye'de ticaret bankalarının kısa süreli kredi vermeyi yeğlediklerini ortaya koymaktadır. Banka kredileri içinde orta ve uzun süreli kredilerin payı hızlı bir şekilde düşmektedir.

(ix) Bankaların gayri nakdi kredileri giderek artmakta olup 1991 yıl sonu itibariyle nakdi krediler boyutuna yaklaşmıştır. Gerçekten tüm dünya bankacılığında olduğu gibi bankalarımızın da bilanço dışı yükümlülükleri özellikle gayri nakdi kredileri büyük boyutlara ulaşmaktadır. Gayri nakdi krediler içinde teminat mektupları, kabul kredileri, verilen avaller, akreditif taahhütleri, prefinansman kredilerine verilen garantiler, cirolar önemli yer tutmaktadır. Bu tür gayri nakdi kre-

dilerin toplamı, Bankalar Birliği'nin verilerine dâyanılarak, 1991 yılı sonu için 89.019,1 milyar TL olarak hesaplanmıştır. Bankaların gayri nakdi kredileri, nakdi kredilerine yakın bir boyuta ulaşmıştır. Gayri nakdi kredilerin banka grupları arasında dağılımı; % 30.9 kamu bankaları, % 63.0 özel bankalar, % 6.1 de yabancı bankalar şeklindedir. Özel bankalarda gayri nakdi kredilerin göreli olarak yüksekliği, bu bankalarda riski artırmaktadır. Yabancı bankaların ticari nakdi kredileri içinde payının % 3.7 dolayında olmasına karşın, gayri nakdi kredilerde paylarının % 6.0'a kadar yükselmesi, söz konusu bankaların doğrudan nakdi kredi vermektense, kendi garantileri ile firmaların kredi sağlamalarını kolaylaştırdıklarını göstermektedir.

Soru 96 : Türk Bankacılık Sisteminde iştiraklerin yeri ve önemi nedir?

Bankaların kredilendirme dışında ülke sanayileşmesine, kalkınmasına katkıda bulunabilmelerinin bir yolu da, diğer kuruluşların sermayelerine katılmak veya imalat sanayii, turizm, bayındırlık işleri alanlarında faaliyet gösterecek işletmeler kurmaktır. Ancak bankaların iştiraklerine yatıracakları kaynakların toplamı yasal olarak özkaynakları ile sınırlandırılmış, ayrıca iştiraklere ilişkin niteliksel kısıtlamalar da getirilmiştir (Bank. k., m/47, 48, 50).

1991 yılı sonu itibariyle bankaların iştiraklerine ayırdıkları sermaye tutarı, net olarak 8.170,0 milyar TL'ye yükselmiştir. Bu tutarın % 38.4'ü kamusal sermayeli ticaret bankalarına, % 57.8'i özel sermayeli ticaret bankalarına % 3.4'ü kalkınma ve yatırım bankalarına, binde 4'ü de yabancı bankalara ait bulunmaktadır. Kamusal sermayeli ticaret bankalarından Etibank, Sümerbank, T.Emlak Bankası, T.C. Ziraat Bankası, T. Vakıflar Bankası; özel sermayeli ticaret bankalarından T. İş Bankası, Akbank, Yapı ve Kredi Bankası, Pamukbank, T. Garanti Bankası; Kalkınma ve Yatırım Bankaları grubundan Türkiye Kalkınma Bankası (eski unvanı DESİYAB) ve T. Sınai Kalkınma Bankası olmak üzere bu on iki bankanın, Türk bankacılık sisteminde iştiraklere ayrılan sermaye içinde payları toplamı 1991 sonu itibariyle % 86.8'dir. Bu sayılanlar dışında kalan 53 bankanın ise, banka iştirakleri içindeki payları toplamı sadece % 13.2 düzeyindedir.

1991 yıl sonu itibariyle Türk Bankacılık sisteminde iştiraklere ayrılan sermaye açısından en büyük pay % 19.9 ile Türkiye İş Bankası'na ait bulunmakta, bu bankayı % 16.4 payla Etibank, % 9.9'la Yapı ve Kredi Bankası, % 9.8'le T.Emlak Bankası, % 7.0 ile Akbank izlemektedir. Bu beş banka, 1991 sonunda Türk Bankacılık sisteminin iştirak toplamının % 63.0'üne sahip bulunmaktadır.

1991 yıl sonu itibariyle banka iştiraklerinin banka aktifleri (varlıkları) içindeki payı % 2.8'dir. Bu pay, 1980 yılında % 2'nin altında idi.

Son yıllarda banka iştiraklerinde ve iştiraklerin banka aktifleri toplamı içindeki payında gelişmeler aşağıda gösterilmiştir:

Yıllar	İştirakler (Milyar TL)	Net Aktif Toplamı (Milyar TL)	İştiraklerin Aktif İçindeki Payı %
1980	30,1	1.662,8	1.8
1981	46,8	2.988,5	1.6
1982	84,3	4.428,5	1.9
1983	141,0	6.291,5	2.2
1984	212,7	10.023,9	2.1
1985	358,3	15.524,5	2.3
1986	657,7	25.293,0	2.6
1987	1.102,8	41.356,5	2.7
1988	1.834,5	68.354,9	2.7
1989	3.503,4	109.051,3	3.2
1990	5.638,8	170.274,2	3.3
1991	8.170.0	295.840,7	2.8

Not: Kalkınma ve Yatırım Bankaları da dahildir.

Banka iştiraklerinde son yıllarda önemli artışlar gözlenmektedir. Bunun bir nedeni, İktisadi Devlet Teşekkülü statüsündeki bankaların müessese ve kuruluşlarının da 1986 yılından itibaren iştirakler arasında gösterilmesi olduğu gibi, diğer bir nedeni de banka iştiraklerinin önemli bir bölümünün yeniden değerleme yapmaları ve değer artış fonlarını sermayelerine ekleyerek ortak bankalara bedelsiz pay senetleri vermeleridir. Söz konusu bedelsiz pay senetleri nominal (itibari) değerleri üzerinden bilançolarda «iştirakler» kalemine eklendiğinden

iştirakler tutarı kabarmaktadır. Bankalar, kredi hisse senedi değişimi veya takası yapmak yoluyla da şirketlerdeki tahsili gecikmiş alacaklarını iştirak şekline dönüştürmektedirler.

Kamuoyunda şirket kurtarma yasası olarak nitelendirilen 25.3.1987 gün ve 3332 sayılı yasada, finansman güçlüğü içinde bulunan anonim şirketlerden alacaklı olan bankaların tahsili gecikmiş kredilerini sermaye iştiraki şekline dönüştürebilmeleri öngörülmüştür. Çeşitli vergi bağışıklıkları ile de desteklenen bu operasyonun, tahsili gecikmiş kredilerin bankaların sermaye iştirakine dönüştürülmesinin, işlerlik kazanması halinde bankaların iştiraklerinin daha büyük boyutlarda artması olasıdır.

Soru 97 : Türkiye'de ihtisas ve sektör bankaları ile kıyı (off-shore) bankacılığı ne ölçüde gelişmiştir?

Ekonomide belirli amaçları gerçekleştirmek için kurulmuş özel işlevleri olan ve belirli sektör ve/veya işlemlerin finansmanında uzmanlaşmış bankalar ihtisas bankaları olarak nitelendirilmektedir. İhtisas bankaları ile belirli alanların finansmanında uzmanlaşmış ticaret bankalarını ayırmak gerekir. Her tür bankacılık işlemi yapan bazı ticaret bankaları, izledikleri kredi politikası gereği, belirli sektörlerin finansmanında veya belirli kredi türlerinde uzmanlaşmış olabilirler; ancak söz konusu ticaret bankaları, ihtisas bankaları olarak nitelendirilemez. İhtisas bankaları, genellikle diğer ülkelerde de olduğu gibi, ülkemizde de devlet tarafından kamusal sermayeli bankalar olarak kurulmuştur. İhtisas bankaları, daha çok, dış ticaretin finansmanında, sanayi kesimine orta ve uzun süreli kaynak sağlanmasında, konut sektörü finansmanında, yerel yönetimlerin özellikle altyapı yatırımlarının gerektirdiği finans gereksinmelerinin karşılanmasında, küçük sanayici, esnaf ve sanatkârların desteklenmesinde (meslekî kredilerin verilmesinde) uzmanlaşmışlardır.

Ülkemizde halen faaliyette bulunan bankalardan T.C. Ziraat Bankası, Sümerbank, Etibank, T. Emlâk Bankası, T. Halk Bankası, Denizcilik Bankası, İller Bankası, Türkiye Kalkınma Bankası, Türkiye İhracat Kredi Bankası (Eximbank), Sınai Yatırım ve Kredi Bankası, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, İhtisas Bankası olarak kurulmuşlardır.

Ancak bunlardan T.C. Ziraat Bankası, Sümerbank, Etibank, T. Emlâk Bankası, T. Halk Bankası ve Denizcilik Bankası bir ihtisas bankası olmaktan çok ticaret bankası gibi çalışmakta, asıl kuruluş amaçları dışında da krediler vermektedirler.

Sektör bankaları kurulması görüşü, IV'üncü Beş Yıllık Kalkınma Planında (1979-1983) yer almasına, sektör kurumları biçiminde örgütlenecek olan işletmeci kamu iktisadi teşebbüslerinin bankası şeklinde çalışacak kamu bankalarının öngörülmesine karşın, günümüze değin böyle bir örgütlenme şekline gidilememiş, sektör kurumları oluşturulmamış, bunlarla organik bağ içinde çalışacak sektör bankaları da belirlenmemiştir. Gerçekte 1980 sonrasında kamu iktisadi kuruluşlarının özelleştirilmesi ilke olarak benimsendiğinden, böyle bir örgütlenme modelinden de uygulamada vazgeçilmiştir.

1979 yılında çıkarılan 70 sayılı KHK ve bu kararnamenin yerini alan 3182 sayılı Bankalar Kanunu'nda sektör bankalarına ilişkin hükümler yer almıştır. Anılan yasa ile, banka kaynaklarının kalkınma planı ve yıllık programlarının hedeflerine uygun olarak kullanılmasını ve selektif kredi politikasının etkin bir şekilde uygulanmasını sağlamak amacıyla, HDTM'nin bağlı olduğu Bakan'ın önerisi üzerine, uygun göreceği kamu bankalarını sektör bankaları olarak görevlendirmeye veya yeni sektör bankaları kurmaya Bakanlar Kurulu yetkili kılınmıştır (Bank. k., m. 73). Ancak günümüze değin Bakanlar Kurulu'nca hiçbir kamu bankası sektör bankası olarak görevlendirilmediği gibi yeni sektör bankaları da oluşturulmamıştır.

Ülkemizde serbest bölgelere ilişkin çalışmalar (1983 yılında Serbest Bölgeler Teşkilatının kurulması, Mersin ve Antalya limanlarının serbest olarak belirlenmesi, 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun kabulü) bankacılık alanına da yansımış, 3182 sayılı Bankalar Kanunu'nda, «Serbest bölgelerde bankacılık» özel bir düzenlemeye tabi tutulmuştur (Bank. k., m. 74). Anılan düzenleme ile, serbest bölgelerde banka kurulması veya şube açılması ve faaliyet şekli de Bankalar Kanunu hükümlerine tabi tutulmuştur. Ancak Bakanlar Kurulu serbest bölge bankacılık faaliyetleri için istisnalar ve off shore (kıyı) bankacılık faaliyetleri için de yeni düzenlemeler getirmeye yetkili kılınmıştır. Bakanlar Kurulu, Türkiye'de fiilen bankacılık faaliyetlerinde bulunmamakla beraber, sadece serbest bölgelere özgü bankacılık işlemleri yapmak üzere şube açılmasına veya müstakil banka kurulmasına, açı-

lış ve kuruluş şartları belirtilmek suretiyle, izin verebilecektir.

6.6.1985 tarihinde kabul edilen 3218 sayılı Serbet Bölgeler Kanunu ile, serbest bölgeler gümrük hattı dışında sayılmış, bu bölgelerde vergi, resim, harç, gümrük ve kambiyo mükelleflerine ilişkin yasal hükümlerin uygulanmayacağı, Türkiye'deki tam ve dar mükellef gerçek ve tüzel kişilerin serbest bölgelerdeki faaliyetleri dolayısıyla elde ettikleri kazanç ve iratların gelir ve kurumlar vergisinden bağışık tutulacağı hükme bağlanmıştır. Ayrıca serbest bölgeyi işleten şirket ve bölgede faaliyette bulunan gerçek ve tüzel kişiler yatırım ve üretim aşamalarında Bakanlar Kurulunca belirlenecek teşviklerden de yararlanabileceklerdir. Serbest bölgelerdeki faaliyetlerle ilgili her türlü ödemeler (Yalnız bölgede yatırım sırasındaki mal ve hizmet bedelleri ile işçi ücretleri ve kiralar Türk Lirası üzerinden ödenebilir.) konvertibl dövizle yapılacaktır.

Kurulması kararlaştırılmış ve yönetmeliklerinin yayınlanmış olmasına karşın, ülkemizde 1992 yılı ortalarına değin serbest bölgeler etkin bir biçimde faaliyete geçmemiş, dolayısıyla serbest bölgelerde bankacılık 1991 yıl sonuna kadar bu bölgelerdeki banka sayısının 12'ye yükselmesine karşın, istenen düzeyde gelişmemiştir.

Ülkemizde serbest bölge bankacılığı ile kıyı (off-shore) bankacılığı çoğu kez eşanlamlı olarak kullanılmaktadır. Serbest bölgelerde yabancı para kullanımı, bankacılık faaliyetlerine ilişkin özel düzenleme, vergi ve kambiyo ödevlerine ilişkin yasal hükümlerin uygulanmaması, bu bölgelerdeki bankacılık faaliyetlerinin geniş anlamda kıyı bankacılığı (off-shore) olarak nitelendirilmesine yol açmaktadır. Aslında kıyı bankacılığı serbest bölge bankacılığı anlamında olmayıp; kıyı bankacılığı, sadece serbest bölge sınırları içinde yapılır diye bir kural da yoktur.

Kıyı bankacılığı 1950'li hatta 60'lı yıllardan sonra Euro-pazarların doğuşu ve gelişimi ile yakından ilgili olup, özellikle 1973 petrol bunalımı sonrası «petro-dolar»ların yeniden dolaşıma sokulması nedeniyle büyük önem kazanmıştır. Kıyı bankacılığı (off-shore banking), aslında, ülke dışından sağlanan fonların yine ülke dışında kullandırılmasını amaçlayan bir bankacılık türüdür. Bu anlamda kıyı bankacılığı, serbest bölgeler oluşturulmadan da yapılabilmektedir. Serbest bölgeler, kıyı bankacılığının gelişmesini kolaylaştırmaktadır. Kıyı bankacılığının ayırıcı özelliği, ülke dışından sağlanan fonların yine ülke dışında

kullandırılması olgusudur.

Bir ülkede kıyı bankacılığının gelişebilmesi için, politik ve ekonomik istikrar, kambiyo denetiminin bulunmaması, vergi avantajları, yabancı bankaların faaliyetlerini fazlaca kısıtlamayan bir bankacılık yasası, uygun coğrafi konum, uluslararası bankacılık alanında bilgili ve deneyimli personel, büyük finansal ve tamamlayıcı pazarlara girebilme olanağı, gelişmiş altyapı ve iletişim ağının varlığı zorunludur.

Kıyı bankacılığı merkezleri, faaliyetleri açısından, kayıt (booking) merkezleri ve fonksiyonel merkezler olarak ikiye ayrılmaktadır.

Kayıt merkezleri, özellikle sağladıkları vergi avantajları nedeniyle yeğlenen ve uluslararası bankaların az sayıda şube ile ve bazen şube açmayıp diğer bankalarca temsil edilmek suretiyle fonksiyonel ticari merkezlerde gerçekleştirdikleri kredi işlemlerini ve mali işlemleri sadece muhasebeleştirdikleri merkezlerdir.

Fonksiyonel merkezler ise sağlanan fonların uluslararası kredi haline dönüştürüldüğü ve değerlendirildiği, mevduat toplama dahil her türlü bankacılık faaliyetinin yürütüldüğü merkezlerdir. Yerel ekonomilerin zayıf olduğu bölgelerdeki kıyı bankacılığı, esas itibariyle kayıt merkezleri niteliğinde olduğundan ekonomiye katkıları çok sınırlıdır.

Türkiye'de Arap-Türk Bankası'nın 1976 yılında hükümetten aldığı özel izinle kıyı bankacılığı yapma olanağı olduğu gibi, ülkemizdeki bazı yabancı bankalar ve Yapı ve Kredi Bankası'nın Bahreyn'de bulunan şubesi de kıyı bankacılığı yapmaktadır. Serbest bölgelerde kıyı bankacılığının gelişmesi için Türkiye'de bazı kolaylıklar getirilmiştir: (i) Serbest bölgelerde faaliyet gösteren bankalar gümrük vergisi ödemeyeceklerdir. (ii) Bu bölgelerde elde edilen gelirler, Türkiye'nin diğer bölgelerine transfer edilseler bile, gelir ve kurumlar vergilerine tabi tutulmayacaktır. (iii) Bölgedeki işlemler konvertibil yabancı paralarla yapılacaktır. (iv) Kambiyo mevzuatı serbest bölgelerde uygulanmayacaktır. (v) Serbest bölge bankaları, faiz oranlarını serbest piyasa koşullarına göre serbestçe ayarlayacaklardır. (vi) Serbest bölge hesapları diğer yerel ve yabancı banka hesapları ile birleştirilmeyecektir. (vii) Serbest bölge bankaları yabancı yönetici ve gereksinme duydukları uzmanlaşmış yabancı personel kullanabileceklerdir. (viii) Serbest bölgelerde kıyı bankacılığı yapan bankaların yalnız kayıtları denetlenecek ve bu bankalar vergi, resim, ve harçlardan bağışık olacaklardır.

(ix) bu bölgelerdeki bankalar elde ettikleri her türlü kazanç ve iratları istediklerinde Türkiye'nin diğer kesimlerine ve yurtdışına transfer etmekte serbest olacaklardır. (x) Serbest bölgelerdeki kıyı bankaları, yurtdışında kurulu banka statüsünde kabul edildikleri için, Türk Parasının Kıymetini Koruma mevzuatı çerçevesinde yurtiçinde yerleşik kişilere kredi açabileceklerdir. (Bakanlar Kurulu'nun Serbest Bölgelerde Banka Kurulması ve Yabancı Bankaların Şube Açmaları Esasları Hk. kararı.) Ancak tüm bu düzenleme ve teşviklere karşın yapılan işlemlerin büyük tutarlara ulaştığı ve ülkemizde gelişmiş bir kıyı bankacılığı olduğu söylenemez.

Soru 98 : Türk Bankacılık Sistemi ne ölçüde dışa açıktır?

Bir ülkenin bankacılık sisteminin ne ölçüde dışa açık olduğu konusunda bir yargıya varabilmek için, şu üç göstergeden yararlanılabilir:

(i) Ulusal bankaların, sınırları taşarak ne ölçüde yurt dışında bankacılık faaliyetlerine girişikleri,

(ii) Yabancı bankaların ülke içindeki faaliyetlerinin hangi boyutlara ulaştığı,

(iii) Ülkedeki bankaların yurtdışı kaynaklardan yararlanma oranı, diğer bir deyişle dış kaynakların banka kaynakları içindeki payı.

Türk Bankacılık Sistemi bu üç açıdan da incelendiğinde dışa yeterince açılamadığı sonucuna varılmaktadır. Türk Bankacılık Sisteminin kurumsal yapısına ilişkin Soru 91'de açıklandığı gibi, ulusal bankalarımızın dış ülkelerde örgütlenmeleri ve faaliyetleri son derece sınırlıdır. Ulusal bankaların yurt dışı faaliyetleri, örgütlenme şekilleri, (i) muhabir banka aracılığı ile kredi sunumu, (ii) dış temsilcilikler açılması ve temsilcilikler aracılığı ile kredi bağlantıları kurulması, (iii) yurt dışında şubeler açılması, (iv) yurt dışında irtibat büroları kurulması, (v) yabancı bankaların sermayelerine katılarak iştirak veya kuruluş ilişkisi oluşturulması, (vi) ülke dışında oluşan bankalar konsorsiyumlarına (büyük boyutlu dış kredi işlemlerini gerçekleştirmek için bağımsız bankalar arasında kurulan geçici ortaklıklara) katılmak, (vii) yurt dışındaki bankalarla ortak girişim (joint venture) bankalar oluşturmak, şeklinde gruplandırılabilir. 1992 ortaları itibariyle Türk bankalarının

yurt dışındaki şube sayısı 21, 1991 yıl sonu itibariyle de dış temsilcilik sayısı 104, irtibat bürosu sayısı da 2'dir. Bilindiği kadarıyla, Eylül 1991 tarihine kadar toplanan geçici bilgilere göre, ulusal bankalar yurtdışında 11 bankanın sermayelerine çeşitli oranlarda katılmışlardır. Bunlar arasında Akbank'ın Londra'da kurduğu Ak-International LTD; İktisat Bankası'nın Fransa'da satın aldığı Banque Internatonale de Commerce ve paylarının çoğunluğunu aldığı New York'ta The Park Avenue Bank; Finansbank'ın İsviçre'de paylarının % 82.0'sini satın aldığı ve ismi "FB Finansbank Sa" olarak değiştirilen Cenevre Bankası; Pamukbank'ın Almanya'da iştirak ettiği Bank Kreiss AG; T.C. Ziraat Bankası'nın Almanya'daki Deutsche Türkische Bank'a % 50 oranında iştiraki; Çukurova Holding'in ABD'de Rochester First National Bank ile Atlanta National Bank'ı elinde tutan FNB Rochester Corporation'ın % 75'ini satın alması sayılabilir. Bir ülke bankacılığının dışa açılma derecesini yurt dışında açtığı temsilcilikler, kurduğu irtibat büroları ve dış mahabir ilişkilerinden çok, yurt dışında banka kurmaları, yabancı bankalarla ortaklıklar oluşturmaları ve şube düzeyinde örgütlenmeleri gösterir. Bu açıdan bakıldığında Türk bankacılığının geniş ölçüde dışa açıldığı söylenemez. Kaldı ki yurt dışında bulunan 21 şubenin 9'u Kuzey Kıbrıs'ta bulunmaktadır. Ayrıca Türk Bankacılık Sisteminin 1991 yıl sonu itibariyle yurt dışındaki şubeler aracılığı ile topladığı mevduat, toplam mevduatın % 2.7'sini, açtığı krediler de toplam kredilerin yaklaşık % 6.0'sını oluşturmaktadır.

Ülkemizde çalışan yabancı bankaların sayısı ise son yıllarda oldukça hızlı bir artış göstermektedir. 1980 yılında dört olan yabancı banka sayısı 1992 ortalarında 24'e değin yükselmiştir. Yabancı bankaların, Türk Bankacılık Sisteminde iştirakleri, ortak girişimleri de bulunmaktadır (76). 1991 yıl sonu itibariyle Türkiye'de temsilcilik açmış yabancı banka sayısı 20'dir (77). Türkiye'deki yabancı bankaların (ortak girişim

(76) Ülkemizde yabancı bankalarla ortak girişim şeklinde kurulan bankalar olarak Arap Türk Bankası, Türk Sakura Bank (Chemical Mitsui Bank), BNP-Ak-Dresdner Bankası, Türk Merchant Bank, Birleşik Türk Körfez Bankası, Koç-Amerikan Bank, Türk Boston Bank gösterilebilir. Bu sayılanlardan ilk beşinde yabancı sermaye çoğunlukta olduğu için yabancı bankalar grubuna girmekte, son sayılan ise ulusal banka statüsüne sahip bulunmaktadır. Ayrıca Interbank (Uluslararası Endüstri ve Ticaret Bankası), Türk Dış Ticaret Bankası, ve T. Sınai Kalkınma Bankası'nda yabancı bankaların sermaye iştirakleri vardır.

(77) Ülkemizde temsilcilik açmış yabancı bankalar, Crédit Lyonnais, Trans-Arabian Investment Bank A.C., Dresdner Bank, Commerz-Bank, Bank of

şeklindeki bankalar hariç) 1991 yıl sonu itibariyle mevduat pazarında payları % 2.0, kredi pazarındaki payları da % 3.8'dir. Yabancı bankaların toplam mevduat ve krediler içinde taşıdıkları paylar, söz konusu bankaların sayılarının artmasına karşın niceliksel olarak Türk Bankacılık Sisteminde önemli yer tutmadıklarını göstermektedir. Kaldı ki ülkemizdeki yabancı bankalar da, uluslararası finansal pazarlardan kaynak sağlamaktan çok yurt içi kaynaklara yönelmiş durumdadırlar.

Bankaların yurt dışı kaynaklardan kredi sağlamaları olanağı, Türk Parasının Kıymetinin Korunması (T.P.K.K.) hakkında 28, 30 ve 32 sayılı kararlarla, 1984 yılından itibaren genişletilmiştir. Buna göre bankalar, dışarıdan doğrudan en çok bir yıl vadeli krediler alabildikleri gibi, prefinansman kredilerine aracılık edebilmekte, Türkiye'deki dışalımcılar üzerine çekilmiş poliçeler kabul etmek veya aval vermek yolu ile de ithalatçıların yurt dışı satıcı kredilerinden yararlanmalarına (vadeli alım yapmalarına) olanak sağlamaktadırlar. Bankalar, şu konularda veya türde döviz kredisi de verebilmektedirler: (i) İthalat ve ihracat rejimleri doğrultusunda emtia kredileri, (ii) bankacılık gelenekleri doğrultusunda en çok bir yıl vadeli krediler, (iii) yurt dışındaki müteahhitlere ve döviz getirici işlemleri Türkiye'de yapanlara açılan ayni ve nakdi krediler, (iv) yurt dışından sağlanan döviz kredileri ve döviz tevdiat hesaplarını geçmemek üzere yurt dışına nakdi krediler, (v) dışarıda yerleşik kişilere verilecek teminat mektupları, garanti ve kefaletler. Bankaların yurt dışından kaynak sağlamaları ve yurt dışına kredi açmaları olanakları genişletilmiş olmasına karşın, dış kaynaklar ve dış krediler ulusal bankaların kaynakları ve kredi portföylerinde yeterli bir düzeye ulaştığı söylenemez.

Türk bankacılık sisteminin dışa açık olmamasının nedenleri, bankacılık dışı etmenler ve bankacılık içi etmenler olarak iki başlık altında toplanabilir.

Tokyo, Deutsche Bank A.G., Bankers Trust Company, Banca Commerciale Italiana, Generale Bank, National Mortgage Bank of Greece, Sovran Bank (Commerce Union Bank), The Bank for Foreign Economic Affairs of the U.S.S.R., Bank Für Handel Und Effekten, Banque Internationale de Commerce, BNP Banque Nationale de Paris, CBI-TDB Union Bancaire Privée, NMB Bank-Neder Landsche Miodenstands Bank N.V., Sumitomo Bank, The Bank of Newyork, Tveruniversalbank/USSR.

a) Bankacılık Dışı Etmenler:

Bankacılık dışı etmenler, Türk ekonomisinin yapısı ve Türkiye'de izlenen politikalarla ilgilidir.

(i) Türk ekonomisinin dışarıya açık olmaması veya kısıtlı bir şekilde açık oluşu.

Bir ülkenin ekonomik yapısı ile bankacılık sistemi arasında organik bir bağ bulunmakta, ekonomik yapı, bankacılık sistemini de şekillendirmektedir. Son yıllarda dışsatım ve dışalım rakamlarındaki artışa karşın Türk ekonomisinin yeterince dışa açık olduğu söylenemez. Türkiye'de yabancı sermaye yatırımları ve çok uluslu şirketlerin faaliyetleri büyük boyutlu olmayıp, bu faaliyetler daha çok iç pazara yönelik bulunmaktadır.

Uluslararası bankacılığın gelişmesi ile çok uluslu şirketlerin gelişmesi arasında yakın bir bağ vardır. Çok uluslu şirketleri destekleyecek, bu şirketlerin uluslararası düzeyde bankacılık işlemlerini yapacak bankalara duyulan gereksinme, bankaların dışa açılmalarında, uluslararası bankacılık yapmalarında etkili olmuştur. Birçok banka, kendi müşterilerinin ulusal sınırları dışındaki yatırımları, faaliyetleri nedeniyle, dış ülkelerde şube açmışlar, müşterilerinin çalıştıkları ülkelerdeki bankalara iştirak etmişler, banka satın almışlar veya ortak banka kurmuşlardır. Diğer bir anlatımla, kredi müşterilerinin ulusal sınırlar dışında faaliyette bulunmaları, bankaları da dışa açılmaya zorlamış, âdeta dışarıya çekmiştir. Türk firmaların yurt dışındaki faaliyetlerinin, yatırımlarının çok sınırlı oluşu nedeniyle ulusal bankalarımız, kredi müşterilerini yurt dışında izleme gereğini henüz duymamaktadır.

(ii) Türk parasının, gerçek anlamda konvertibil olmaması.

Türk Lirasının konvertibilitesi için adımlar atılmasına resmen TL'nin konvertibil olmasına karşın gerekli ekonomik koşulların yokluğu nedeniyle TL uluslararası finansal pazarlarda gerçek anlamda konvertibil bir para niteliğini alamamıştır.

(iii) Türkiye'de izlenen kambiyo politikası.

Türkiye'de izlenen politikalar da Türk Bankacılığının dışa açılmasını engellemiştir. Türk bankacılık sistemi, çok uzun yıllar, kambiyo rejimine göre, turistik döviz hesapları dışında döviz bulundurmak ve dövizi kullanmak olanağından yoksun kalmıştır. Türk bankalarına,

T.P.K.K.'nin yürürlüğe girişinden çok sonra, ancak 1974 yılında, o da çok sınırlı bir şekilde, döviz pozisyonu tutma yetkisi tanınmıştır. Günümüzde kambiyo rejiminde yapılan serbestleşmeye karşın, yine de döviz girişlerinin bir bölümü zorunlu olarak TCMB'ye devredilmekte, bankalar ayrıca döviz pozisyonlarının yönetiminde TCMB'nin koyduğu kurallara uymak zorunda kalmaktadırlar.

(iv) Türkiye'de enflasyon oranının yüksek oluşu.

Yüksek enflasyon, enflasyonist politikalar, dünya faiz oranları ile uyumlu bir biçimde saptanamayan faiz oranları, Türk bankacılığının dışa açılmasını sınırlayan bir diğer etmen olmaktadır. Türk lirasının sürekli değer kaybı, kur risklerini gerek bankalar gerek bu kredileri kullanacak yerli sanayici ve işadamları için büyük boyutlarda artırmaktadır.

b) Banka İçi Etmenler:

Dış etmenlerin yanı sıra bankacılık içi etmenler de bankacılık sisteminin dışa açılmasını engellemektedir. Bankaların dışa açılmasında başlıca güdüler (motiv), kârı artırma, riski yayma ve dengeleme, varsa boş kapasiteden yararlanma, büyüme, olumlu bir banka imajı yaratma, çalışanlara uluslararası bankacılık alanında deneyim ve bilgi kazandırma şeklinde özetlenebilir. Genellikle sermayelerinin yetersiz oluşu; uluslararası yoğun rekabete hazır olmayışları; maliyetlerinin yüksekliği; değerlendirilecek bir boş kapasitenin, fon fazlasının bulunmayışı; çağdaş teknolojileri daha yeni yeni kullanmaya başlamaları; dış işlemlerde uzmanlaşmış, dış pazar koşullarına göre yetişmiş, uluslararası finans pazarlarını tanıyan deneyimli personellerinin azlığı, ulusal bankalarımızın yurt dışına açılmalarını sınırlayan banka içi etmenleri oluşturmaktadır.

Bu sayılan etmenlere yabancı ülkelerden gelen kısıtlamalar da eklenebilir. Ülkemizin yoğun ekonomik ilişkiler içinde olduğu Orta-Doğu ülkelerinin bankacılık sisteminin farklı olmasının yanı sıra, bankalarımızın şube açmalarına getirilen sınırlamalar, ulusal bankalarımızın Orta-Doğu ülkelerinde örgütlenmelerini, şube açmalarını zorlaştırmaktadır. Öte yandan pek çok ülkenin yabancı bankaların mevduat toplamasına getirdiği kısıtlama da bankalarımızın dışa açılmasını olumsuz yönde etkilemektedir.

Soru 99: Türk Bankacılık Sisteminin başlıca özellikleri nelerdir?

Türk bankacılığının kurumsal yapısı, kaynakları, plasmanları hakkındaki sorular yanıtlandıktan sonra Türk Bankacılık Sisteminin göze çarpıcı özellikleri şöyle özetlenebilir:

1. Türk Bankacılık Sistemine az sayıda bankanın egemen oluşu.

Türkiye'de 1992 yılı sonlarında biri emisyon bankası (TCMB) olmak üzere 70 banka faaliyette bulunmaktadır. Kuruluş izni alan bir bankanın da yıl sonuna değin faaliyete geçeceği kabul edildiğinde bu sayı 71'e yükselmektedir.Son yıllarda banka sayısındaki artışa karşın, beş büyük banka, mevduatın yaklaşık % 55.0'ine, toplam kredilerin de yarıdan fazlasına egemen bulunmaktadır. Bu durum, Türk Bankacılık Sisteminde aşırı bir yığışmanın olduğunu göstermekte ve sisteme, oligopolistik, az sayıda bankanın egemen olduğu bir karakter vermektedir. Ancak son yıllarda büyük bankaların kredi ve mevduat piyasalarında payları azalmakta, bankalararası rekabet artmaktadır.

2. Özel ulusal bankaların genellikle belirli kişi, grup veya holdinglerin denetimi altında bulunuşu.

Türkiye'de özel bankaların hemen tümü (Bu grupta yer alan T. İş Bankası ve T. Ticaret Bankası, kendi özel emekli sandıkları ile bir ölçüde Hazine'nin denetimi altındadır.) holdinglerin denetimi altında bulunmaları nedeniyle, ekonomik açıdan bağımsız bir yönetime sahip bulunmamaktadırlar.

3. Türk Bankacılık sisteminde kamu bankalarının önemli bir ağırlığa sahip oluşu.

1992 yılı ortası İtibariyle Türk Bankacılık sisteminde (TCMB hariç) 10 banka kamusal sermayeli banka niteliğindedir. Kamusal sermayeli bankaların sayıları sınırlı olmasına karşın, toplam krediler içindeki payları % 50 dolayındadır. Kamu bankalarının sistem içindeki yeri, 1950'li yıllardan sonra özel bankaların gelişmesi sonucu gerilerken, 1981-1982 yıllarında yaşanan banka - banker bunalımından sonra özellikle toplam mevduat içindeki payları artmaya başlamıştır. Kamusal sermayeli bankalar, genellikle özel amaçlı olup, belirli sektörleri

veya alanları finanse etmek üzere kurulmuşlardır. Ancak günümüzde özel görevlerinin yanı sıra tam anlamıyla ticaret (mevduat) bankacılığı da yapmaktadırlar.

4. Türk Bankacılık Sisteminin dışa yeterince açık olmaması.

Nedenleri Soru 98 yanıtlanırken ortaya konulduğu gibi, Türk Bankacılık Sistemi, son yıllardaki çabalara karşın dışa yeterince açılamamıştır.

5. Bankacılık faaliyetinin ülkenin gelişmiş yörelerinde yoğunlaşması.

Bankaların örgütlenmesi, mevduat toplama ve kredilendirme faaliyetleri ülkenin gelişmiş yöreleri olan Marmara, Orta Kuzey ve Ege bölgelerinde toplanmıştır. 1991 yıl sonu itibariyle banka şubelerinin yaklaşık % 64.0'ü bu bölgelerde bulunmakta ve bankalar toplam mevduatın % 80.0'ini gelişmiş bu bölgelerden sağlamaktadırlar. Banka kredilerinin yaklaşık % 80.0'i de gelişmiş yörelere yönelik bulunmaktadır. Kredi ve mevduatın bölgelerarası dağılımı, bankacılık faaliyetlerinin giderek gelişmiş yörelerde toplanma eğilimi içinde olduğunu göstermektedir.

6. Şube bankacılığının yaygınlığı.

Türk bankacılık sisteminin özelliklerinden biri de şube bankacılığının yaygın oluşudur. Son yıllarda banka şube sayısındaki azalışa Mayıs 1992 sonu itibariyle yurtiçi şube sayısının 6.426'ya inmesine karşın, bu sayı yine de yüksek bulunmaktadır. 1978 yılından bu yana Türkiye'de tek şubeli yerel ticaret bankası kalmamıştır.

7. Bankacılık sisteminin temel taşını ticaret bankalarının oluşturması.

Türk bankacılık sisteminde, Batı Avrupa ülkelerinde gördüğümüz, kooperatif bankaları, tasarruf bankaları, Türk Merchant Bank hariç, tacir bankaları mevcut bulunmamaktadır. İhtisas bankası olarak kurulan bankaların büyük bölümü de ticaret bankacılığı yapmaktadır. Sektör bankalarından söz edilmekle beraber, sektör bankaları henüz oluşturulmamıştır. Diğer finansal kurumların da gelişmemiş olması, Türk finansal sisteminin temel taşlarını ticaret bankalarının oluşturmasına neden olmaktadır.

8. Bankalararası rekabetin sınırlı oluşu.

Ülkemizde uzun yıllar mevduat ve kredi faizlerinin hatta alınacak komisyon ve ücretlerin, faize ek olarak sağlanacak çıkarların idari kararlarla saptanması, faizler konusunda bankalararası rekabete olanak vermemiştir. Günümüzde faizler ilke olarak serbest bırakılmış olmasına karşın, bankacılık sisteminin oligopolistik yapısı, bankalararasında uzun süreli ve etkin bir rekabet olanağını sınırlamaktadır. Etkin bir kambiyo borsasının oluşmamış olması, vadeli işlemlerin yapıldığı pazarların henüz gelişmemesi de bankalararası rekabeti kısıtlamaktadır.

9. Türk Bankacılık Sisteminin aşırı bir düzenlemeye, denetim ve gözetime tabi olması.

Altıncı bölümde açıklandığı gibi, Türk Bankacılık sistemi aşırı olarak nitelendirilebilecek yasal bir düzenlemeye tabi tutulmuştur. TCMB'nin, HDTM'nin ve onun bağlı olduğu Bakanlığın geniş denetim ve gözetim yetkilerinin olmasına karşın, bu yetkilerin etkin bir şekilde kullanıldığı savunulamaz.

Soru 100 : Türk Bankacılık Sisteminin sorunları, eksik yönleri nelerdir?

● Türk Bankacılık sisteminin oligopolistik bir yapıya, diğer bir deyişle az sayıda bankanın mevduat ve kredi pazarının önemli bir bölümüne egemen bulunduğu bir yapıya sahip olması.

Türkiye'de 1992 yılı sonunda, TCMB dışında 70 bankanın faaliyette bulunmasına ve bunların sayılarında artış beklenmesine karşın Türkiye'nin önde gelen beş bankası (T.C. Ziraat Bankası, T. İş Bankası, T. Emlak Bankası, Akbank ve Yapı ve Kredi Bankası), 1991 yılı sonu itibariyle toplam mevduatın (döviz tevdiat hesapları dahil) % 55.3'üne toplam nakdi kredilerin de (kalkınma ve yatırım bankaları hariç) % 52.2'sine egemen bulunmaktadır. Önde gelen beş büyük bankanın, mevduat ve krediler içindeki paylar toplamının % 50'yi aşması, Türk bankacılık sisteminde aşırı bir yoğunlaşmanın olduğunu göstermektedir. Ancak yoğunlaşma son yıllarda azalma eğilimi göstermektedir.

● Özel bankaların hemen tümünün, holdinglerin veya belli grupla-

rın denetiminde bulunması.

Türkiye'de gerçek anlamda halka açık, geniş kitlelerin yönetiminde etkili olduğu banka mevcut değildir. Özel bankalarda şeklen 100'den fazla ortak bulunsa dahi, oy çokluğu ve denetim belirli kişi, grup veya holdinglerin elinde toplanmıştır. Holding bankacılığının sakıncası, banka kaynaklarının holding çıkarları doğrultusunda kullanılması ve ekonomide kaynak dağılımındaki etkinliğin bozulması veya sağlanamamasıdır.

● Sistemin yapısının üst düzey yönetime atamalarda hatalara yol açması, bankalarda üst düzey yönetiminin yetersizliği.

Kamu bankalarında üst düzeye yapılacak atamalarda, politik düşüntüler ve belirli kişilere görev verme kaygısı; özel bankalarda da, bankaya egemen holdingin çıkarları doğrultusunda yönetecek kişilerin, genel müdürlüğe veya yönetim kurulu üyeliklerine atanmaları, bankalarda önemli yönetim boşlukları yaratmakta, hatalı yönetime yol açmaktadır.

● Bankaların denetim ve gözetiminden sorumlu olan organların bu yetkileri etkin bir şekilde kullanmamaları.

Türk bankacılık sisteminin denetim ve gözetiminden sorumlu olan Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, müsteşarlığın bağlı olduğu Bakanlık ve T.C. Merkez Bankası geniş yetkilerle donatılmıştır. Ancak bu yetkilerin zamanında, etkin ve amaca uygun bir şekilde kullanılmaması veya kullanılamaması, banka kaynaklarının öncelikli sektör ve yörelere yönlendirilmesini sağlayamadığı gibi, en azından bazı bankaların zor duruma düşmesini, mali yapılarının bozulmasını da önleyememektedir.

● Hazine'nin aşırı borçlanma eğilimi, fon pazarında bankalarla haksız olarak nitelendirilebilecek rekabeti.

Hazine'nin özellikle son yıllarda artan finansman açığı nedeniyle, aşırı iç borçlanma gereği duyması, bankalara akabilecek birikimlerin, devlet tahvili ve hazine bonolarına yönelmesine yol açmaktadır. Ayrıca Hazine'nin vergi açısından da avantajlı araçlarla borçlanması ve yoğun talebi, yüksek mevduat munzam karşılığı uygulaması, faiz hadlerinin yükselmesine, bankalarda kaynak maliyetinin artmasına yol açmaktadır.

● Türk Bankacılık Sisteminin açık ve/veya gizli bir biçimde kamu

kesimini finanse etmesi.

Mevduat munzam karşılığının yüksek saptanması, bankaların disponibl (likit) değer olarak devlet tahvili ve hazine bonosu bulundurmaları, yedek akçelerin ve muhtemel zarar karşılıklarının TCMB'ye yatırılması kamu kesimi için finansman olanağı yaratmaktadır.

● Bankalarda donmuş veya tahsili gecikmiş kredilerin büyük tutarlara ulaşması.

1980 yılından sonra izlenen politikalar ve sürekli enflasyon, firmaların işletme sermayesi gereksinmesini artırdığı gibi mali yapılarını da bozmuş, bunun sonucu çok sayıda firma, aldıkları kredileri geriye ödeyemez duruma düşmüştür. Ekonomik koşulların yanı sıra bankaların kredilendirmedeki hataları da donmuş kredi sorununun boyutunu büyütmüştür. Banka kaynaklarının önemli bir bölümünün akıcılığını yitirmesi, bazı bankaların gelecekte varlığını tehlikeye düşürebilecek bir gelişmedir.

● Kalifiye, nitelikli personel azlığı.

Bankalar hizmet işletmesi olduklarından, başarı derecelerine personelin katkısı, belki diğer çalışma dallarındakinden daha fazladır. Sistemin dışa genelde kapalı oluşu veya yeterince açık olmaması, bankalarda hizmet içi eğitimin yetersizliği, ülkede doğrudan bankacılık eğitimi veren kurumların yokluğu veya azlığı, bazı konularda deneyim kazanılamaması, nitelikli personel sorununu ağırlaştırmaktadır.

● Bankalarda kaynak yetersizliği.

Türkiye'de tüm bankacılık sisteminin mevduatı, gelişmiş ülkelerde orta büyüklükte tek bir bankanın mevduatından daha azdır. Türk ekonomisinin yeterince kaynak yaratamamasının yanı sıra, çekle ödeme sisteminin ve elektronik fon transferinin yeterince gelişmemiş olması, banka kaynaklarının artışını sınırlamaktadır.

● Özkaynakların yeterli düzeyde olmaması.

Bankaların özkaynaklarının önemli bir bölümünün iştirak ve taşınmaz mallara bağlı oluşu, bankalarda sermaye tabanının çok düşük düzeylerde kalmasına yol açmaktadır. Diğer yandan yüksek faiz, dalgalı döviz kurları, donuk krediler bankaların risklerini, dolayısıyla özkaynak gereksinmelerini artırmaktadır.

● Modern teknolojileri uygulamada gecikme.

Dünya bankacılığının elektronik bankacılık çağına girmiş olmasına karşın, Türk bankaları, ancak yakın bir geçmişte bilgisayar, otomatik vezne (ATM'ler), elektronik fon transfer sistemleri kullanmaya başlamışlardır. Dışa kapalılık, rekabet azlığı, Türk bankacılığına modern teknolojilerin girmesini geciktirmiştir.

● Bankacılık faaliyetinde kırtasiyecilik.

Her alanda olduğu gibi bankacılıkta da kırtasiyecilik, hizmette gecikmelere yol açmakta, verimin düşüklüğüne neden olmaktadır. toplumumuzun hemen her kesitinde görülen kırtasiyecilik, bankacılığımızda da yaşanmaktadır.

● Bankaların mali tablolarının yeterince şeffaf olmaması.

Banka bilançolarının yeterince açık veya şeffaf olmaması, bankaların değerlendirilmesini, izlenmesini güçleştirmektedir.

● Bankaların vadeli işlem yapacakları, döviz ve faiz risklerine karşı kendilerini koruyabilecekleri, riskten kaçınma tekniklerini (hedging) uygulayabilecekleri borsaların gelişmemiş olması da bankacılıkta riski arttırmaktadır.

● Çok sayıda şube ve personel fazlalığı.

1992 yılı ortalarında banka yurtiçi şube sayısı 6.400'e doğru inmiş, bankalarda çalışan personel sayısı da 160 bin dolayında sabitleşmiş olmasına karşın, bu sayılar halen yüksek bulunmaktadır. Verimli çalışmayan şubelerin yanı sıra personel fazlalığı da, önem açısından ikinci derecede de olsa, bankalarda maliyeti yükselten, kârlılığı olumsuz yönde etkileyen bir etken olmaktadır.

Bankalarla içinde faaliyetini sürdürdükleri ekonomi arasında çok yakın bir ilişki vardır. Ekonominin gelişme derecesi, sorunları, doğal olarak bankacılık sistemine de yansımaktadır. Bankaların sorunları, eksiklikleri, ekonominin genelinden soyutlanarak incelenemez, değerlendirilemez.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

Soru 1: Bankacılığın günümüzdeki işlem ve işlevleri nelerdir?..... 5

Birinci Bölüm

CUMHURİYETİN KURULUŞUNDAN ÖNCE ÜLKEMİZDE BANKACILIK

Soru 2: Osmanlı İmparatorluğu döneminde bankacılık nasıl başladı ve nasıl bir gelişme gösterdi?..... 10
Soru 3: Osmanlı İmparatorluğu'nda Ulusal Bankacılık İdeolojisi nasıl doğdu ve bu dönemde hangi ulusal bankalar kuruldu?.. 12

İkinci Bölüm

CUMHURİYET DÖNEMİNDE BANKACILIK ALANINDA GELİŞMELER

Soru 4: Cumhuriyet ilanında ülkemizde bankacılığın durumu ne idi? 17
Soru 5: 1923-1991 yılları arasında bankacılık alanındaki gelişmeler dönemler itibariyle farklı çizgiler göstermiş midir?..... 18
Soru 6: 1923 İzmir İktisat Kongresi'nin bankacılığa ilişkin görüşleri ve önerileri nelerdir?..... 19
Soru 7: 1923-1932 döneminin ülkemizde bankacılık açısından özelliği nedir?..... 21
Soru 8: 1923-1932 döneminde kurulan ana bankalar hangileridir?..... 22
Soru 9: Cumhuriyet döneminde tek şubeli yerel bankacılık nasıl gelişti?..... 28

Soru 10: 1930'lu yıllarda Türkiye'de bankacılık alanındaki gelişmeler niçin ve nasıl yön değiştirdi? ... 29
Soru 11: 1933-1938 yılları arasında hangi devlet bankaları kuruldu? Bunların ana işlevleri nelerdir? ... 31
Soru 12: 1930-1945 yılları arasında faaliyetleri duran veya tasfiyeye giren ulusal bankalar ile ülkemizdeki faaliyetlerine son veren yabancı bankalar hangileridir? ... 37
Soru 13: II'nci Dünya Savaşı sonrası Türk bankacılığı niçin yeni bir gelişme dönemine girdi? ... 40
Soru 14: 1945-1960 döneminde hangi ulusal bankalar kuruldu? ... 41
Soru 15: 1945-1960 yılları arasında kurulan önemli kamu bankaları ve özel bankalar hangileridir? ... 44
Soru 16: 1945-1960 döneminde faaliyeti sona eren bankalar hangileridir? ... 50
Soru 17: 1960'lı yılların başlarında bankacılık alanında niçin bunalım yaşandı ve bunalımda kaç banka tasfiye olundu? ... 51
Soru 18: 1960 sonrası — 1980 planlı döneminin bankacılık açısından özelliği ve I, II, III'üncü Planların bankacılığa ilişkin ilkeleri nelerdir? ... 52
Soru 19: Planlı dönemde hangi ihtisas, kalkınma ve yatırım bankaları kurulmuştur? ... 55
Soru 20: 1962-1980 döneminde faaliyete geçen ticaret bankaları hangileridir? ... 62
Soru 21: 1960-1980 yılları arasında hangi bankalar faaliyetlerini durdurmuştur? ... 64
Soru 22: Türkiye'de holding bankacılığı niçin oluştu ve nasıl gelişti? 66
Soru 23: IV'üncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın mali örgütleşme ve bankacılığa ilişkin başlıca ilkeleri nelerdir? ... 70
Soru 24: 1980 sonrasında bankacılık alanındaki gelişmeler ne yönde olmuştur? ... 73
Soru 25: 1980 sonrası bankacılıkta kurumsal gelişme ne gibi özellikler göstermiştir? ... 77
Soru 26: 1980 sonrasında faiz serbestisi, yüksek faiz politikası ne gibi sonuçlar doğurmuştur? ... 82
Soru 27: V'inci ve VI'ncı Beş Yıllık Kalkınma Planları'nın bankacılığa ilişkin ilkeleri, öngörüleri nelerdir? ... 83
Soru 28: Cumhuriyet'ten önce kurulan bankalar hangileridir? Bunlardan kaçı Cumhuriyet döneminde de faaliyet göstermiştir? ... 85

Soru 29: Cumhuriyet ilanından 1988 yıl sonuna değin kaç ulusal banka kurulmuştur? Bunlardan kaçı 1988 yıl sonu itibariyle varlıklarını sürdürmektedir?..... 88
Sorus 30: Cumhuriyet döneminde banka ve banka şube sayısı, yıllar itibariyle nasıl bir gelişme göstermiştir?..... 95

Üçüncü Bölüm

TÜRKİYE'DE YABANCI BANKALAR

Soru 31: Osmanlı İmparatorluğu döneminde ilk yabancı bankalar ne zaman ve hangi amaçla kuruldular?..... 98
Soru 32: Osmanlı Bankası (Bank-ı Osmani-i Şahane - Ottoman Bank) niçin kuruldu, hangi aşamalardan geçti, bankacılık sisteminde bugünkü konumu nedir?..... 100
Soru 33: Düyun-u Umumiye İdaresi kuruluncaya değin Osmanlı döneminde faaliyet gösteren başlıca yabancı bankalar hangileridir?..... 106
Soru 34: 1880 sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancı bankalar niçin farklı bir nitelik göstermiştir?..... 108
Soru 35: Cumhuriyet döneminde faaliyet gösteren yabancı sermayeli bankalar hangileridir? Bu dönemde yabancı sermayeli bankalar nasıl bir gelişme göstermiştir?..... 111
Soru 36: Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet döneminde Türkiye'de kaç yabancı banka faaliyet göstermiştir? Tarih sırasıyla bu yabancı bankalar hangileridir?..... 115

Dördüncü Bölüm

TÜRKİYE'DE MERKEZ BANKACILIĞI

Soru 37: «Merkez Bankacılığı» niçin doğdu ve gelişti?..... 121
Soru 38: Merkez bankalarının ana işlevleri ve görevleri nelerdir?.. 122
Soru 39: Merkez bankalarının yetkileri nedir; ana işlevlerini görmek için ne gibi araçlar kullanırlar?..... 123
Soru 40: Osmanlı İmparatorluğu döneminde merkez bankasının görev ve işlevleri nasıl yerine getirilirdi?..... 124

Soru 41: Osmanlı Bankası, gerçek bir merkez bankası kimliğine sahip olmuş mudur? ... 126
Soru 42: Osmanlı İmparatorluğu döneminde ulusal bir merkez bankası kurma girişimi oldu mu? ... 127
Soru 43: Birinci Dünya Savaşı ulusal Merkez Bankalarının kurulmasını ve Merkez Bankacılığının gelişmesini nasıl etkiledi? ... 128
Soru 44: Cumhuriyet döneminde ulusal bir merkez bankası kurulmasına yönelik çalışmalar nasıl gelişti, hangi aşamalardan geçti? .. 130
Soru 45: 1929-1930 Dünya ekonomik bunalımının T.C. Merkez Bankası'nın kurulması üzerinde etkisi oldu mu? ... 134
Soru 46: T.C. Merkez Bankası ne zaman kuruldu; kuruluşta hukuki yapısı, sermayesi, temel görev ve yetkileri ne idi? ... 135
Soru 47: Kuruluşunda T.C. Merkez Bankası'nın finansmanı için dış kaynak nasıl ve nereden sağlandı? ... 139
Soru 48: T.C. Merkez Bankası'nın tarihi gelişimi ne şekilde olmuştur? 141
Soru 49: T.C. Merkez Bankası'nın günümüzdeki hukuki yapısı, sermayesi, örgütlenme şekli nedir? ... 142
Soru 50: T.C. Merkez Bankası'nın günümüzdeki temel görev ve yetkileri nelerdir? ... 144
Soru 51: T.C. Merkez Bankası, bankaları nasıl finanse eder? ... 146
Soru 52: TCMB, Hazine'yi, kamu kuruluşlarını nasıl finanse eder? ... 149
Soru 53: T.C. Merkez Bankası'nın para-kredi konusunda yetkileri nelerdir? Bu amaçla hangi araçları kullanmaktadır? ... 150
Soru 54: Açık piyasa işlemleri nedir? TCMB, açık piyasa işlemlerini nasıl ve hangi kapsamda yapabilir? ... 154
Soru 55: TCMB'nin altın ve döviz işlemlerine ilişkin işlemlerle yetkileri nedir? ... 157
Soru 56: TCMB'nin danışmanlık, mali ajanlık ve hazinedarlık görevleri nelerdir? ... 158
Soru 57: TCMB'nin yapamayacağı işlemler nelerdir? ... 159

Beşinci Bölüm

TÜRKİYE'DE İSLÂM BANKACILIĞI —ÖZEL FİNANS KURUMLARI—

Soru 58: İslâm Bankacılığı nedir? İslâm Bankacılığını hangi koşullar doğurmuştur? ... 160

Soru 59: İslâm Bankalarının amaçları nelerdir? ... 163
Soru 60: İslâm Bankalarının çalışma yöntemleri ve yaptıkları başlıca işlemler nelerdir? ... 163
Soru 61: İslâm Bankacılığı, Türk Bankacılık Sistemine ne zaman girdi? ... 168
Soru 62: Özel Finans Kurumlarının niteliği nedir? ... 169
Soru 63: Ülkemizde Özel Finans Kurumları (ÖFK), diğer bir deyişle, İslâm Bankaları nasıl kurulur? ... 170
Soru 64: Özel Finans Kurumlarının Örgütlenmesi (organizasyonu) nasıldır? ... 172
Soru 65: Özel Finans Kurumları —İslâm Bankaları— nereden ve nasıl fon (kaynak) sağlar? ... 175
Soru 66: Özel Finans Kurumlarında biriken fonlar nasıl kullanılır? ... 179
Soru 67: Özel Finans Kurumlarının —İslâm Bankalarının— ülkemizde ayrıcalıkları var mıdır? ... 184
Soru 68: ÖFK'lar, yatırımcılar (birikim sahipleri) açısından güvenceli midir? ... 188
Soru 69: ÖFK'lar nasıl denetlenmektedir? ÖFK'lar üzerinde denetim etkinliği var mıdır? ... 191
Soru 70: Türkiye'de faaliyette bulunan ÖFK'lar hangileridir? ÖFK'ların Türk finansal sisteminde yeri nedir? ... 192

Altıncı Bölüm

TÜRKİYE'DE BANKALARIN DENETİMİ VE GÖZETİMİ

Soru 71: Bankalar niçin ve hangi amaçlarla kamu tarafından denetlenmektedir? ... 198
Soru 72: Türkiye'de banka denetim ve gözetim organları hangileridir? Denetim hangi aşamalarda yapılmaktadır? ... 202
Soru 73: Türkiye'de banka kurulması hangi koşullara bağlanmıştır? Kuruluşta denetim nasıl yapılmaktadır? ... 210
Soru 74: Yabancı bankalar hangi koşullarda Türkiye'de şube açabilirler? ... 213
Soru 75: Bankaların, Merkez şubeleri dışında, şube açma usul ve koşulları nelerdir? ... 215

Soru 76: Bankaların üst düzey yönetiminde görev almak için hangi nitelikler gereklidir? ... 217
Soru 77: Bankalar kaynak (fon) kullanımında tümüyle serbestiye sahip midirler? ... 218
Soru 78: Bir banka genel olarak ne kadar kredi açabilir? Genel kredi sınırı nedir? ... 219
Soru 79: Bir banka, bir gerçek ya da tüzel kişiye en çok(azami) ne kadar kredi verebilir? ... 221
Soru 80: Hangi krediler dolaylı kredi sayılır ve dolaylı kredide sınır nedir? ... 224
Soru 81: Bankalar, döviz kurlarını saptamada, döviz tevdiat hesaplarını ve döviz girişlerini kullanmada, döviz kredisi açmada, vadeli döviz alım satımında serbestiliğe sahip midir? ... 226
Soru 82: Bankaların iştiraklerine ve taşınmaz mal yatırımlarına ilişkin sınırlamalar nelerdir? ... 232
Soru 83: Bankalarda kredi açmaya yetkili organlar hangileridir ve bunların kredi açmada yetki sınırları nedir? ... 236
Soru 84: Türkiye'de faizler nasıl saptanmaktadır? Faizlerin belirlenmesinde yasal yetkili organ var mıdır? ... 238
Soru 85: Holding bankacılığını önlemek için yasal ne gibi önlemler alınmıştır? ... 240
Soru 86: Bankaların yakın izlemeye alınması ne demektir? Bankaların mali yapılarının güçlendirilmesi için ne gibi önlemler alınabilir? ... 242
Soru 87: Mevduat sahiplerinin hakları nasıl korunmakta, güvence altına alınmaktadır? ... 244
Soru 88: Türkiye'de banka bilançoları yeterince şeffaf mıdır? Banka bilançolarının şeffaflığı için alman önlemler nelerdir? ... 247
Soru 89: Bankalar, banka mensup ve yöneticileri hakkında hangi hallerde ne gibi yaptırımlar uygulanmaktadır? ... 251
Soru 90: Türk bankacılık sisteminde Türkiye Bankalar Birliği'nin görev, yetki ve işlevleri nelerdir? ... 253

Yedinci Bölüm

TÜRK BANKACILIĞININ GÜNÜMÜZDEKİ YAPISI, ÖZELLİKLERİ VE SORUNLARI

Soru 91: Türk Bankacılık sisteminin günümüzdeki kurumsal yapısı nasıldır? 256
Soru 92: Türkiye'de banka şubelerinin, bölgesel ve banka grupları itibariyle dağılımı nasıldır? 259
Soru 93: Türk Bankacılık Sisteminin mevduat yapısı nasıldır? 260
Soru 94: Türk Bankacılık Sisteminde tasarruf mevduatı ne gibi özellikler göstermektedir? 268
Soru 95: Türk Bankacılık Sisteminde kredi hacmi nedir ve kredilerin dağılımı nasıldır? 272
Soru 96: Türk Bankacılık Sisteminde iştiraklerin yeri ve önemi nedir? 280
Soru 97: Türkiye'de ihtisas ve sektör bankaları ile kıyı (off-shore) bankacılığı ne ölçüde gelişmiştir? 282
Soru 98: Türk Bankacılık Sistemi ne ölçüde dışa açıktır? 286
Soru 99: Türk Bankacılık Sisteminin başlıca özellikleri nelerdir? 291
Soru 100: Türk Bankacılık Sisteminin sorunları, eksik yönleri nelerdir? 293

1934'te İstanbul'da doğan Öztin Akgüç, 1955'te A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirmiş, 1956'da da A.Ü. Hukuk Fakültesi sınavlarını vermiştir. Lisansüstü eğitimini ABD'de yapan Akgüç, Pittsburgh Üniversitesi'nden MPIA, Wisconsin Üniversitesi'nden de ekonomi dalında MS dereceleri almış, ekonomi doktorasını A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde yapmıştır. Çalışma hayatına Maliye Bakanlığı Hesap Uzmanı olarak başlayan Akgüç, daha sonra, Devlet Yatırım Bankası proje uzmanlığı, Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim görevliliği ve Sümerbank Genel Müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur. Halen İ.Ü. İşletme Fakültesi öğretim görevlisi olan Akgüç, bazı kuruluşlarda yönetim kurulu üyeliği ve danışmanlık da yapmaktadır. / Dr. Öztin Akgüç'ün yayımlanmış kitapları: Malî Tablolar Analizi, Orta ve Uzun Vadeli Krediler ve Finansman Kurumları, Cumhuriyet Döneminde Bankacılık Alanında Gelişmeler, Kredi Taleplerinin Değerlendirilmesi, Finansal Yönetim, Batı Avrupa Ülkelerinde Bankacılığın Denetimi ve Gözetimi, Müteahhit Firmaların Analizi ve Kredilendirilmesi. / Akgüç'ün ayrıca bankacılık, muhasebe, kamu iktisadî teşebbüsleri, yatırım projeleri ve vergi konularında yayımlanmış araştırmaları ve makaleleri vardır.